

ISSN 2227-8877

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

**Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна**

**Серія “Іноземна філологія.
Методика викладання іноземних мов”**

Випуск 91

Видається з 1966 року

Харків
2020

Статті цього Вісника висвітлюють актуальні проблеми іноземної філології, методики викладання іноземних мов та перекладу, а також зіставних та перекладацьких студій, які залучають українську мову. На матеріалі англійської, німецької, української, російської мов розглядаються важливі для науки питання когнітивістики, дискурсології, семантики і прагматики художнього і медіа дискурсу, лексикографії; зокрема, евристичних засад вивчення мовленнєвих універсалий, семіотики мультимодального тексту, інтертекстуальності, дискурсивного іміджу політика тощо.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Вісник є фаховим виданням категорії «Б» у галузях «Філологічні науки» (спеціальність – 035) та «Педагогічні науки» (спеціальності – 011, 014, 015) – наказ МОН України № 409 від 17.03.2020

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 9 від 25 травня 2020 року)*

Головний редактор

Ребрій О. В., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

Відповідальний секретар

Котов М. В., канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Безугла Л. Р., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Бондаренко Є. В., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Бориско Н. Ф., докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
Голубничка Л. О., доктор пед. Наук (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна)
Джовчош М. доктор. філол. наук (Університет Матей Бела, Словаччина)
Домінгос Матіто Ф., докт. філол. наук (Університет Ріоха, Іспанія)
Донець П. М., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Костікова І. І., докт. пед. наук (Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна)
Куліш С. М., докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Ланге А. доктор. філол. наук (Таллінський університет, Естонія)
Мартинюк А. П., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Морозова О. І., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Мясоєдова С. В., канд. філол. наук (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна)
Ніколаєва С. Ю., докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
Ольховська А. С., докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Пасинок В. Г., докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Піхтовнікова Л. С., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Рандл К., докт. наук (Болонський університет, Італія)
Самохіна В. О., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Солощук Л. В., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Тарнопольський О. Б., докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права, Україна)
Фролова І. Є., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Черноватий Л. М., докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)

Секретар:

Кабірі М. Х., канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-54-42; e-mail: visnyk.inozemnamova@gmail.com
<http://foreign-languages.karazin.ua/research/editions/bulletin-archives>
<http://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/index>

Текст подано в авторській редакції. Статті пройшли зовнішнє та внутрішнє рецензування. Коефіцієнт подібності Свідоцтво про держреєстрацію № 21562-11462Р від 20.08.2015.

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, оформлення, 2020

ISSN 2227-8877

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

THE JOURNAL

OF V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY

**Series: Foreign Philology.
Methods of Foreign Language Teaching**

Issue 91

Published since 1966

Kharkiv
2020

The articles cover issues on foreign philology, methodology of teaching foreign languages and translation, as well as comparative and translation studies in relation to the Ukrainian language. On the material of English, German, Ukrainian and Russian, a range of problems notable from scientific point of view are discussed, including those of cognitive linguistics, discourse studies, semantics and pragmatics of fictional and media discourses, lexicography; in particular, heuristics of speech universals, semiotics of multimodal text, intertextuality, a politician's discourse image, etc.

This is a specialized scientific journal of category "B" in the fields of Philological Sciences (specialty – 035) and Pedagogical Sciences (specialties – 011, 014, 015) – order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 409 as of 17.03.2020.

*Approved for publication by the Academic Board
of V. N. Karazin Kharkiv National University
(minutes No.9 of May 25th 2020)*

Editor-in-Chief

Rebrii O., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Responsible Secretary

Kotov M.V., Doctor, Associate Professor (V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

EDITORIAL BOARD:

Bezugla L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Bondarenko Y., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Borysko N., Doctor, Professor (Kiev National Linguistic University, Ukraine)

Holubnycha L. Doctor, Professor (Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine)

Djovčoš M., PhD, Associate Professor (Matej Bel University, Slovakia)

Dominguez Matito F., Doctor, Professor (University of La Rioja, Spain)

Donets P., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Kostikova I., Doctor, Professor (H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine)

Kulish S., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Lange A., PhD, Associate Professor (Tallinn University, Estonia)

Martyniuk A., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Morozova O., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Miasoiedova S. PhD, Associate Professor (Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine)

Nikolaeva S., Doctor, Professor (Kiev National Linguistic University, Ukraine)

Olkhovska A., Doctor, Associate Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Pasynok V., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Pichtovnikova L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Rundle C., Doctor, Professor (University of Bologna, Italy)

Samokhina V., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Soloschuk L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Tarnopolskyi O., Doctor, Professor (Dnipropetrovsk University of Economics and Law, Ukraine)

Frolova I., Doctor, Associate Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Chernovatyi L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Secretary

Kabiri M., PhD, Associate Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Editorial Board Address:

Ukraine, Kharkiv, 61022, Maidan Svobody, 4,

V.N. Karazin Kharkiv National University

Faculty of Foreign Languages

Telephone: (057) 707-54-42

Email: visnyk.inozemnamova@gmail.com

<http://foreign-languages.karazin.ua/research/editions/bulletin-archives>

<http://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/index>

ЗМІСТ

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

Безугла Л. Р. ЕСТЕТИКА ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ	7
Хамаршех А. Ш. ІМПЛІКАТУРИ ЯК МОВЛЕННЄВІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ	14

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Любимова С. А. ОЦІННИЙ ФАКТОР СТЕРЕОТИПІЗАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ГРУП В АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ.....	20
Мартинюк А. П. ПРОБЛЕМА СМИСЛОТВОРЕННЯ В КОМУНІКАЦІЇ.....	27
Мелещенко О. О. КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ КОНСТРУЮВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ДОНАЛЬДА ТРАМПА У ПОЛІТИЧНОМУ ТВІТІНГУ.....	42

СТИЛІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ

Гладка В. А. СИМВОЛЬНА МОТИВАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ВІДОБРАЖЕННЯ КУЛЬТУРИ В МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКИХ НЕОФРАЗЕОЛОГІЗМІВ).....	50
Корольова Н. В. ЮРИСОНІМИ ГРЕЦЬКО-ЛАТИНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ СУЧАСНОГО МІСТА	58
Кулина І. Г. МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОЇ ДІЛОВОЇ ПРОЗИ.....	66
Ярмолович Г. Ю. ВПЛИВ СПРИЙНЯТТЯ ПАРНОСТІ НА ПРОЦЕС ДЕРИВАЦІЇ З ЧИСЛИВНИКІВ 'ОДИН' ТА 'ДВА'	72

ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Ахмедова Е. Д. СТРАТЕГІЇ І МЕТОДИ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ЗАСОБІВ МОВНОГО ВТІЛЕННЯ ЕТАЛОНІВ ХУДОЖНІХ ПОРІВНЯНЬ	80
Береговенко Н. С. МОВНІ ОДИНИЦІ НА ОЗНАЧЕННЯ ПЕРЕМІЩЕННЯ В ПРОСТОРІ В РОМАНАХ ДЖ. РОУЛІНГ «ГАРРІ ПОТТЕР»: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ	87
Березіна Ю. О. РОЛЬ МАРТИНА ЛЮТЕРА ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДІВ БІБЛІЇ У ФОРМУВАННІ НОРМОВАНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	95
Вороніна К. В. ОКАЗІОНАЛІЗМИ ДЖ. ДЖОЙСА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	100
Жулавська О. О. ПРИВНЕСЕННЯ СИНЕСТЕЗІЙНИХ МЕТАФОР В АНГЛО-УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....	108
Лук'янова Т. Г., Матійко К. ПЕРЕКЛАД КОМІЧНОГО В КІНОФІЛЬМАХ ВЕСА АНДЕРСОНА (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)	116
Ребрій О. В., Данилова О. О. ЯК ШЕКСПІР ГНІВАЄТЬСЯ УКРАЇНСЬКОЮ АБО ПРО СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ ІНКВЕТИВИ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	124
Тащенко Г. В., Кабірі М. Х. ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В ПЕРЕКЛАДІ: СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ	135
Фролова І. Є., Ткачов В. А. РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ОДОМАШНЕННЯ У ПЕРЕКЛАДАХ КАЗОК ОСКАРА УАЙЛЬДА.....	141

ЛІНГВОДИДАКТИКА

Кальниченко О. А., Камовнікова Н. Є. НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ: ІНСТИТУТСЬКІ ПРОГРАМИ З ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ПОЧАТКУ 1930-ИХ РОКІВ.....	147
Ольховська А. С. ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ: ЗАСОБИ ТА ДОСВІД УПРОВАДЖЕННЯ.....	156
Черноватий Л. М., Ковальчук Н. М. ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ АНГЛОМОВНИХ АБРЕВІАТУР НАЗВ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ НАВЧАННЯ МОВ.....	165

CONTENTS

DISCOURSE STUDIES: SEMANTICS AND PRAGMATICS

Bezugla L. ESTHETICS OF POETIC DISCOURSE	7
Khamarshekh A. IMPLICATURES AS SPEECH MEANS OF REALIZATION OF STRATEGIES IN POLITICAL DISCOURSE.....	14

COGNITIVE LINGUISTICS

Lyubymova S. ASSESSMENT FACTOR IN STEREOTYPING OF SOCIOCULTURAL GROUPS IN AMERICAN LINGUACULTURE	20
Martynyuk A. THE PROBLEM OF SENSE MAKING IN COMMUNICATION	27
Meleshchenko O. COMMUNICATIVE STRATEGY OF PROMOTING DONALD TRUMP'S POSITIVE IMAGE IN POLITICAL TWITTING	42

STYLISTICS AND LEXICOLOGY

Hladka V. SYMBOLIC MOTIVATION AS ONE WAY OF DISPLAYING CULTURE IN LANGUAGE (BASED ON MATERIAL FROM FRENCH NEOPHRASEOLOGISMS)	50
Korolova N. THE JURISONYMS OF GREEK-LATIN ORIGIN IN THE INFORMATION SPACE OF A MODERN CITY	58
Kulina I. LINGUISTIC FEATURES OF MIDDLE GERMAN BUSINESS PROSE	66
Iarmolovych G. THE INFLUENCE OF PARITY JUDGEMENT ON THE DERIVATION PROCESS FROM THE NUMERALS 'ONE' AND 'TWO'	72

COMPARATIVE AND TRANSLATION STUDIES

Akhmedova E. STRATEGIES AND METHODS OF ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION OF VERBAL INSTANTIATION OF FICTION SIMILE ETALONS.....	80
Berehovenko N. LANGUAGE UNITS ON A MOVEMENT DESIGNATION IN NOVELS OF J. K. ROWLING "HARRY POTTER": TRANSLATING ASPECT.....	87
Berezina I. THE ROLE OF MARTIN LUTHER TRANSLATIONS IN MODERN GERMAN	95
Voronina K. NONCE WORDS BY J. JOYCE IN UKRAINIAN TRANSLATION	100
Zhulavska O. INTRODUCTION OF SYNESTHETIC METAPHORS IN ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATIONS OF FICTION	108
Lukianova T., Matiiko K. TRANSLATION OF THE COMIC IN THE FILMS OF WES ANDERSON (BASED ON ENGLISH AND UKRAINIAN)	116
Rebrii O., Danylova O. SHAKESPEARE IN ANGER OR ABOUT THE STRATEGIES OF RENDERING INVECTIVE IN LITERARY TRANSLATION	124
Tashchenko G., Kabiri M. H. GENDER STEREOTYPES IN TRANSLATION: STYLISTIC PERSPECTIVE.....	135
Frolova I., Tkachov V. DOMESTICATION STRATEGY IMPLEMENTATION IN THE TRANSLATION OF O. WILDE'S FAIRY TALES.....	141

LINGUODIDACTICS

Kalnichenko O., Kamovnikova N. TEACHING TRANSLATION: ACADEMIC COURSES IN «TRANSLATION THEORY AND PRACTICE» OF THE EARLY 1930s	147
Olkhovska A. DISTANCE LEARNING OF FUTURE TRANSLATORS AND INTERPRETERS: TOOLS AND EXPERIENCE OF INTRODUCTION	156
Chernovaty L., Kovalchuk N. THEMATIC CLASSIFICATION OF ENGLISH ABBREVIATIONS FOR LANGUAGE TEACHING ORGANIZATIONS	165

УДК 811'42'38

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-01

Естетика поетичного дискурсу

Безугла Л. Р.

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри німецької філології та перекладу
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна e-mail: lillia.bezugla@karazin.ua;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7102-7337>;

GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=cnY6SDAAAAAJ&view_op=list_works&gmla=AJsN-F7alo-EXOQjnF52Ft9r91snDAKWIGW4zJmIMfF9HaMo9bwYrxucyJg1lydhvmNppiOR6kuiYs6G5cvJ0XzKlIatHMhQWxpl4jEJPjPDT9urYG_CXVDsVB8WFII27AxUfH34luYluPRxuiyCFbBjfMC6ewJQnosdBoRD_yeL8ncR5P9StDk;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Lillia_Bezugla

(Харків)

У статті на прикладах поезії Ліни Костенко презентується мовленнєвоактова концепція аналізу поетичного тексту, яка є розвитком концепції інтенціональності Дж. Серля, положення Т. ван Дейка про літературний мовленнєвий акт і прагмапоетики А. Мерілай. А. Мерілай, спираючись на поняття автореферентивності Р. Якобсона, вважає, що поетичне висловлення реалізує два мовленнєві акти, яким відповідають два контексти твору: 1) вузький, пов'язаний з референцією, 2) широкий, що представляє автореференцію. На основі цього у статті розмежовуються два види авторської інтенції у поетичному дискурсі – референтивна і естетична, що корелює з двома видами контексту. Естетична інтенція становить спрямованість свідомості автора художнього тексту на створювану словесну форму з позитивним емоційно-оцінним ставленням до неї. У поетичному тексті автор виражає: а) певний зміст, співвідносячи відповідні слова з предметами, явищами й особами зовнішнього світу, тобто здійснюючи референцію *per se*; б) своє ставлення до цього змісту, тобто референтивну інтенцію; с) своє ставлення до словесної форми, за допомогою якої виражено цей зміст, співвідносячи слова одне з одним (здійснюючи автореференцію), тобто естетичну інтенцію. Відповідно, автор реалізує одночасно як мінімум два мовленнєві акти: 1) референтивний, який ґрунтується на референції *per se* і референтивній інтенції, має властивість фікціональності та передбачає певну іллокуцію; 2) поетичний, який ґрунтується на автореференції і естетичній інтенції. Останній є підтипом експресиву та становить реалізацію естетичної іллокутивної мети автора виразити позитивне емоційно-оцінне ставлення до створюваної словесної форми і перлокутивної мети вплинути на естетичні почуття читача щодо цієї словесної форми. Перспективним є встановлення прагматичних характеристик поетичного дискурсу окремих авторів, літературних напрямків і жанрів.

Ключові слова: автореференція, естетична інтенція, іллокуція, мовленнєвий акт, поетичний дискурс, поетичний текст.

Безуглая Л. Р. Эстетика поэтического дискурса. В статье на примерах поэзии Лины Костенко презентуется речеактовая концепция анализа поэтического дискурса, которая является развитием концепции интенциональности Дж. Серля, положения Т. Ван Дейка о литературном речевом акте и прагмапоетики А. Мерилай. А. Мерилай, опираясь на понятие автореферентивности Р. Якобсона, считает, что поэтическое высказывание реализует два речевых акта, которым соответствуют два контекста произведения: 1) узкий, связанный с референцией, 2) широкий, связанный с автореференцией. На основе этого в статье разграничиваются два вида авторской интенции в поэтическом дискурсе – референтивная и эстетическая, что коррелирует с двумя видами контекста. Эстетическая интенция представляет собой направленность сознания автора художественного текста на создаваемую словесную форму с позитивным эмоционально-оценочным отношением к ней. В поэтическом тексте автор выражает: а) определенное содержание, соотнося слова с предметами, явлениями и лицами внешнего мира, т. е. совершая референцию *per se*; б) свое отношение к этому содержанию, т. е. референтивную интенцию; с) свое отношение к словесной форме, с помощью которой выражено это содержание, соотнося слова друг с другом (совершая автореференцию), т. е. эстетическую интенцию. Соответственно, автор реализует одновременно как минимум два речевых акта: 1) референтивный, основывающийся на референции *per se* и референтивной интенции, фикциональный и предполагающий определенную иллокуцию; 2) эстетический, основывающийся на автореференции и эстетической интенции. Последний является подтипом экспрессива и реализует эстетическую иллокутивную цель автора выразить позитивное эмоционально-оценочное отношение к создаваемой словесной форме. Перлокутивной целью автора является воздействие на эстетические чувства читателя относительно этой формы. Перспективным является установление прагматических характеристик поэтического дискурса отдельных авторов, литературных направлений и жанров.

Ключевые слова: автореференция, эстетическая интенция, иллокуция, речевой акт, поэтический дискурс, поэтический текст.

Bezugla L. R. Esthetics of poetic discourse. Using the examples of poetry texts by Lina Kostenko, the article provides insight into the concept of speech act analysis of poetic text. This concept elaborates J. Searle's intentionality concept, T. v. Dijk's thesis on literary speech act and A. Merilai's pragmatic poetics. Based upon the Jakobsonian notion of self-referentiality, A. Merilai believes that the poetic utterance performs two speech acts that correspond to two contexts of literary perception: 1) the narrow context, or the aspect of content and reference, 2) the broad context, or the aspect of expression and self-reference. Developing this point, I propose to distinguish two kinds of author's intention in the poetic discourse: referential and aesthetic, which correlate with the two contexts. The aesthetic intention is the author's mental direction at the created word form with a positive emotional-evaluative attitude toward it. In a poetic text, the author can express: a) content, by correlating words with states of affairs in the external world, i.e. making reference *per se*; b) his attitude toward this content, i. e. a referential intention; c) his attitude toward the language form, through which the content is expressed, referring utterances to themselves or making self-reference, i. e. an aesthetic intention. Thus, two speech acts are performed simultaneously: 1) referential, based on the reference *per se* and the referential intention; it involves an illocution and is fictional; 2) self-referential, based on the self-reference and the aesthetic intention. The latter is a subtype of expressive illocution; the author has an illocutionary goal to express a positive emotional-evaluative attitude toward the word form, as well as a perlocutionary goal to affect the reader's aesthetic feelings regarding this form. Further research should establish the pragmatic characteristics of the poetic discourse of different authors, literary directions and genres.

Key words: aesthetic intention, illocution, poetic discourse, poetic text, self-reference, speech act.

1. ВСТУП

Усі мовознавчі дослідження сьогодення так чи інакше можна звести до вивчення основних функцій мови. Питання про їхній перелік залишається відкритим, але з позицій сучасної лінгвістики очевидним стає домінування трьох функцій – когнітивної, комунікативної та естетичної, вивчення яких підпорядковано трьом найважливішим напрямкам лінгвістичних розвідок.

Когнітивна функція мови постає в центрі уваги дисциплін і теорій, що продовжують традиції структуралізму, суттєво змінюючи методологічний кут зору на мову залученням когнітивного підходу (когнітивна граматики, когнітивна семантика, лінгвоконцептологія, теорія прототипів). Комунікативну функцію вивчають дисципліни й теорії, згруповані навколо лінгвістичної прагматики (теорія мовленнєвих актів, теорія імплікатур, аналіз діалогу, комунікативний синтаксис). Естетична функція мови формує дослідницькі інтереси тих дисциплін і теорій, які звертаються до художнього тексту у всіх його проявах (лінгвопоетика, лінгвостилістика, теорія інтерпретації). Звичайно, існує багато інтегративних дослідницьких галузей: когнітивна лінгвопрагматика, когнітивна поетика, прагматилістика, теорія когнітивної метафори тощо, а найбільш кумулятивною дисципліною постає дискурсологія, яка розглядає мову як центральну ланку людського спілкування, як організувальний засіб, інструмент і результат мовлення людей, залучених у комунікативні, інституційні й соціальні відносини.

Інтегративний характер дискурсології має прояв у зверненні до дискурсів різних типів, серед яких не останнє місце посідає художній дискурс. Особливість художнього дискурсу – в тому, що він є середовищем реалізації усіх трьох функцій мови, але головною є естетична, оскільки саме вона визначає його сутність, робить художній дискурс художнім дискурсом.

Отже, вивчення особливостей реалізації естетичної функції мови в художньому дискурсі у взаємозв'язку з комунікативною і когнітивною функ-

ціями є зараз **актуальним** завданням лінгвістичної науки. Ця стаття торкається проблем комплексної реалізації естетичної, когнітивної і комунікативної функцій мови в поетичному дискурсі.

Сутність естетичної (або поетичної) функції мови визначив Р. Якобсон: «Поетична функція передбачає інтровертивне відношення до вербальних знаків як єдності означального й означуваного та є домінантою в поетичній мові, яка потребує особливо ретельного лінгвістичного аналізу» [12, с. 80]. Когнітивна функція мови забезпечує формування думки за допомогою мови. Комунікативна функція спрямована на забезпечення ефективної комунікації людських індивідів у соціумі, яка включає взаємопов'язані процеси виробництва комунікативних дій адресантом та їхнє сприйняття й розуміння адресатом. Інакше кажучи, когнітивна функція є відповідальною за зміст, естетична – за форму його вираження, а комунікативна – за обмін змістом і формою в інтеракції.

Поєднати вивчення реалізації естетичної і комунікативної функцій у художньому дискурсі намагається відносно нова лінгвістична дисципліна – прагмапоетика, яка сформувалася на основі інтеграції лінгвопрагматики і лінгвопоетики.

Інтегративні процеси прагматики й поетики демонструють дві групи досліджень. Перша група, екстраполюючи інструментарій теорії мовленнєвих актів (далі – МА) на аналіз літературного твору, передбачає поворот кута зору таким чином, що в центрі опиняється діяльність реципієнта, інтерпретатора, читача, – саме він стає суб'єктом комунікативної дії [17, с. 38]. Ця точка зору ґрунтується на принципі фікціональності як стильовій рисі творів художньої літератури, апогеєм якого стала концепція Р. Барта про «смерть автора»: автор «помирає» у тексті, який він пише задля самого тексту, тож на зміну автору приходять читач як його інтерпретатор: «народження читача доводиться оплачувати смертю автора» [3, с. 391].

Друга група концентрується саме на авторі художнього тексту. У центрі уваги постає поняття ав-

торської інтенції, яка стосується всього твору, утворюючи макроіллокуцію (*macro-illocution*) [15, с. 92]. Започаткували мовленнєвоактовий аналіз в художньому дискурсі ще Дж. Р. Серль і Т. ван Дейк: оскільки в намір автора тексту входить зміна знань і оцінок читача, бажання поділитися знаннями, оцінками й емоціями [14, с. 16], у центр уваги потрапляє літературний МА (*literary speech act*), який базується на імітації автором виробництва іллокутивних актів, але без наміру ввести читача в оману, з оперттям на відповідні конвенції [19]. Таким чином, фокус уваги переміщується з літературного тексту на процес літературної комунікації [14, с. 5].

Пострадянські лінгвісти торкаються окреслених проблем у зв'язку з поняттям образу автора, витоки якого сягають праць В. В. Виноградова [7] і М. М. Бахтіна [4]. Термін «образ автора» вживається на позначення насамперед автора фікціонального, а не реального [2; 13]. Проте, з'явилися роботи, які оперують поняттями МА і авторської інтенції (інтенції наратора) [5; 6; 8].

Естонській дослідниці А. Мерілай вдалося поєднати поняття МА та фікціональності, оголосивши становлення нової дисципліни – прагмапоетики [18]. Ґрунтуючись на концепції автореферентивності Р. Якобсона [12], вона обґрунтовує концепцію двох контекстів твору: 1) вузький (*narrow*), семантичний контекст, який передбачає уявного автора, вигаданий зміст, уявну референцію і віртуальні/не-віртуальні МА; 2) широкий (*broad*) контекст, який передбачає реального автора, експресивний зміст, автореференцію (*self-reference*), а також актуальні або ж «приречені на провал» МА [18, с. 386].

Проте А. Мерілай аналізує не дискурс, а текст, і зупиняється на аналізі мовленнєвих актів, залишаючись у текстоцентричній площині. Розвиваючи концепцію двох контекстів, доцільно залучити до аналізу поетичного тексту когнітивно-дискурсивний підхід, характерний для лінгвопрагматики в її сучасному прояві. Із таких позицій розглядається не текст, а дискурс, і в центрі уваги опиняється авторська інтенція.

Мета статті – обґрунтувати концепцію естетичної авторської інтенції, яка протиставляється референтивній і зумовлює реалізацію у поетичному дискурсі поряд із референтивними і естетичними МА.

Спочатку розглядається специфіка естетичної функції мови у поетичному дискурсі, потім на **матеріалі** поетичних текстів Ліни Костенко демонструється реалізація у поетичному дискурсі естетичної інтенції автора.

2. ЕСТЕТИЧНА ФУНКЦІЯ МОВИ І АВТОРЕФЕРЕНЦІЯ ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ.

Естетична функція мови ґрунтується на прерогативі форми над змістом твору. Ще В. М. Жирмунський звів відмінність форми від змісту до різноманітних способів розгляду єдиного

естетичного об'єкта. Зміст і форма дають відповіді на різні питання. Зміст відповідає на питання «Що виражено в окремому творі?», а форма – «Як воно виражено (це дещо), у який спосіб воно впливає на нас, стає відчутним?» [10, с. 16], тож «форма – це посудина, в яку вливається рідина – зміст» [10, с. 17]. Отже, як писав В. М. Жирмунський, «поезія є словесним мистецтвом» [10, с. 22], а поетичний текст є в значній мірі витвором мистецтва.

Поезія поряд із музикою належить до музичних (рос. *музических*) мистецтв, чуттєвий матеріал яких (звукові враження) розташовується в деякій часовій послідовності, на протизагу образотворчим (орнамент, архітектура, скульптура, живопис), «чуттєвий матеріал яких (враження зорові, частково пов'язані з дотиковими і моторними) розташовується в деякому просторовому співвідношенні» [9, с. 12]. Поезія як словесне мистецтво відрізняється від музики тим, що «матеріал поезії – слово – не створюється спеціально для поезії, як особливо препаративний, чисто художній матеріал, яким користується музика» [9, с. 14].

У зв'язку з естетичною функцією мови постає і проблема художньої референції, яка вирішується за допомогою розмежування її різновидів. За Р. Якобсоном, «головування поетичної функції над референтивною не знищує саму референцію, але робить її неоднозначною», чому сприяє розщепленість адресанта й адресата [11]. Тож художня референція розпадається на референцію *per se* і автореференцію, інакше – зовнішню або екстрареференцію (слова) та внутрішню або інтрареференцію (події, думки, стани речей) [5, с. 105].

За словами А. Мерілай, «найбільш суттєвою властивістю мистецтва поезії є, звичайно, той факт, що воно має автореферентивну функцію у якості первинної, у той час як наслідувальна діяльність або референтивна функція відступає на другий план. Література передбачає автореферентивність, яка відносно прихована у звичайній мові, та повертає висловлення з уявною або дійсною референцією на себе як самоціль, наприклад, часто переводить увагу зі змісту висловлення на мовну природу самого висловлення» [18, с. 383]. Для А. Мерілай мова має дві найважливіші функції – референтивну і автореферентивну. Перша – експліцитна, друга – імпліцитна характеристика дейксису та риторики. У такий спосіб шість функцій мови за Р. Якобсоном зводяться до цих двох: 1) референтивна (денотативна або когнітивна), емотивна та конативна (які в комплексі відповідають комунікативній функції) зводяться до референтивної функції, 2) поетична (естетична), фатична та метамовна – до автореферентивної [18, с. 382].

Відповідно до цих двох функцій мови, виокремлюються два типи контексту твору: 1) вузький, семантичний, референтивний контекст, який стосується змістового аспекту тексту; 2) широкий, авто-

референтивний контекст, який стосується аспекту вираження. Отже, з урахуванням цих двох контекстів, поетичне висловлення постає як макромовленнєвий акт, який суміщає референтивний і автореферентивний акти. Експресивні МА відповідають емотивній функції (лірика), асертивні – референтивній (епос), директивні та комісивні – конативній (драма) [18, с. 389].

Сучасна лінгвопрагматика передбачає інтенційний підхід до референції: не слово, а мовець навмисно вказує на об'єкт, вживаючи мовні засоби, які співвідносяться з цим об'єктом. Тобто референтивність не є властивістю, притаманною мовному засобу як такому, – це людина використовує мовні одиниці, співвідносячи їх із референтною ситуацією, реальним або можливим світом відповідно до своєї інтенції. Відтак, поетичний текст має референцію завдяки авторській інтенції, яка реалізується у дискурсі.

Поетичний дискурс є різновидом художнього дискурсу, який становить мовленнєво-мисленнєвий простір, що створюється автором лірико-поетичного тексту та його читачем (інтерпретатором) за посередництвом цього тексту, тож мається на увазі лірико-поетичний дискурс.

3. ЕСТЕТИЧНА ІНТЕНЦІЯ АВТОРА ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ.

Поняття інтенції або інтенційного стану психіки суб'єкта як спрямованості його свідомості на певний ментальний об'єкт [30, с. 1] розроблено в когнітивній психології.

Залежно від провідної психічної складової, інтенції поділяються на асертивні, волітивні та емотивні, які стосуються станів речей, що представлені планом змісту тексту. Однак план вираження, який є у поезії первинним, зумовлює доцільність виокремлення типу інтенції, специфічного для поетичного дискурсу. Відповідно до естетичної функції мови, таким типом пропоную вважати естетичну інтенцію, яка становить спрямованість свідомості автора художнього тексту на створення словесну форму з позитивним емоційно-оцінним ставленням до неї. Саме форма, а не зміст викликає в автора позитивне емоційно-оцінне ставлення – захоплення, захват, радість тощо, хоча щодо змісту його ставлення може бути і вкрай негативним. Автор намагається створити гармонійний текст із красивими сполуками слів і візерунками смислів. Якщо автор вважає вірш завершеним, то він, вочевидь, задоволений способом вираження змісту (яким би той не був). Іншому суб'єкту (читачеві або критику) текст може бути і не до вподоби, але створений він саме завдяки естетичній інтенції автора.

За Дж. Р. Серлем, інтенційний стан суб'єкта має два різновиди: 1) репрезентаційна інтенція (*representing intention*) є безпосередньо спрямованістю свідомості суб'єкта на певний ментальний об'єкт; 2) комунікативна інтенція (*communication*

intention) становить його намір донести до адресата свою репрезентаційну інтенцію та викликати в нього певну реакцію, тобто здійснити мовленнєву дію [20, с. 165 і далі]. Репрезентаційна інтенція може існувати і без комунікативної, але вона є базою для її виникнення. З появою комунікативної інтенції суб'єкт вступає у мовленнєву комунікацію і стає мовцем – адресантом.

Естетична інтенція автора поетичного тексту може перебувати лише на репрезентаційному рівні – коли автор пише «в стіл». Але як тільки він вирішує опублікувати свої вірші або виступає з ними перед аудиторією, тобто текст отримує адресата, автор стає адресантом і його естетична інтенція з репрезентаційної перетворюється на комунікативну – отже, виникає поетичний дискурс. Поетична і когнітивна функції мови доповнюються комунікативною.

Відтак, у поетичному висловленні/тексті автор виражає:

1) певний зміст, співвідносячи відповідні слова з предметами, явищами й особами зовнішнього світу – здійснюючи референцію у традиційному розумінні, я називаю її референцією *per se*;

2) своє ставлення (рос. *отношение*, англ. *attitude*, нім. *Einstellung*) до цього змісту – інтенцію, назвемо її референтивною або змістовою;

3) своє ставлення до словесної форми, за допомогою якої виражено цей зміст, співвідносячи слова одне з одним (здійснюючи автореференцію) – це ставлення і є естетичною інтенцією автора.

Відповідно, за допомогою поетичного висловлення/тексту автор реалізує одночасно як мінімум два МА: 1) референтивний МА, який ґрунтується на референції *per se* і референтивній інтенції, що передбачає певну іллокуцію; 2) естетичний МА, який ґрунтується на автореференції і естетичній інтенції автора.

Комунікативно-інтенційна специфіка естетичного МА визначається іллокутивною та перлокутивною цілями автора тексту. Автор намагається виразити своє емоційне ставлення до словесної форми, тому естетичний МА доцільно віднести до експресивного іллокутивного типу.

Перлокутивною метою автора поетичного тексту є вплив на естетичні почуття читача щодо словесної форми. І адресант, і адресат естетичного МА мають належати до категорії *Homo poeticus*, тобто мати потребу в поезії та бути здатними відчувати естетичне задоволення від неї, яке може досягати ступеня катарсису (душевного потрясіння) [1, с. 69]. Інакше естетичні МА, висловлюючись словами А. Мерілай, «приречені на провал» [18, с. 386], тобто не сприймаються читачем. Такий читач сприймає лише зміст тексту, а до форми він ніби сліпий і глухий. Натомість читач *Homo poeticus* може і не погодитися зі змістом, але словесне вираження цього змісту не залишить його байдужим.

Естетична інтенція знаходить найяскравіший прояв у таких текстах, де автор максимально концентрується на поетичній формі. У якості прикладу розглянемо поетичний текст, який належить до пейзажної лірики:

Ліна Костенко

Осінній день, осінній день, осінній!
О синій день, о синій день, о синій!
Осанна осені, о сум! Осанна.
Невже це осінь, осінь, о! – та сама.
Останні айстри горілиць зайшлися болем.
Ген килим, витканий із птиць, летить над полем.
Багдадський злодій літо вкрав, багдадський злодій.
І плаче коник серед трав – нема мелодій...

Текст демонструє два мовленнєві акти – референтивний емотив і естетичний МА, в основі яких лежать відповідні авторські інтенції – референтивна й естетична, і дві текстові іллокуції – сум за літом і захват від слів, що виражають цей сум. Мовними індикаторами емотиву є окличні конструкції, вигук *О!*, лексеми *сум, болем і плаче*, повтори, частка *Невже*. Індикаторами естетичного МА є усі художні засоби, зокрема засоби звукопису (пароніми *Осінній – О синій*, складоповтор *ОС*, асонанс *О*, кінцеві рими, внутрішні рими *горілиць – птиць, вкрав – трав*), метрика, ритм, метафори, алюзія, експресивний синтаксис. Краса поетичної форми відображає красу осіннього пейзажу.

Комунікативна функція мови втілюється у референтивному МА, а естетична – у естетичному. Когнітивна функція мови полягає у формулюванні смислів за допомогою мови, у тому числі імпліцитних, що має найяскравіший прояв у метафоричних імплікатурах (*Останні айстри горілиць зайшлися болем +> Айстри – людські істоти, які з болем відчують осінь – час своєї погибелі; Ген килим, витканий із птиць, летить над полем +> Птахи, що летять у вирій, вкрили килимом небо; Багдадський злодій літо вкрав +> Багдадський злодій, герой арабських казок, – дуже спритний, тому літо не повернути; І плаче коник серед трав – нема мелодій +> Коник є ніби скрипаль, який плаче, тому що вже не може створювати мелодій*).

Автор естетичного МА дійсно відчуває позитивне емоційно-оцінне ставлення до створюваної словесної форми, а не фальсифікує його. Натомість щирість автора референтивного МА є умовною, виражені інтенції можуть бути фальсифікованими, тобто не обов'язково, що він насправді відчуває ті чи інші почуття, має ті чи інші погляди, а описувані події та факти є достовірними. Це – основа фікціональності – принципу невідповідності слова та реальної дійсності. Тому в поезії використовується термін «ліричний герой» (*das lyrische Ich*) – художній двійник автора-поета, який може повністю збігатися з його особистістю, а може і повністю різни-

тися з нею; ліричний образ, створений автором і домислений читачем [16, с. 61].

Мається на увазі не фіктивність (достовірність), а фікціональність (художність) тексту (нім. *fiktiv vs. fiktional*) [16, с. 108]. Читач, сприймаючи зміст вірша, допускає, що він може бути вигаданим, – образно висловлюючись, дає індульгенцію фікціональності, оскільки головне для нього в поезії – не те, що сказано, а як це сказано (прерогатива форми).

Поетичні тексти Ліни Костенко демонструють близькість авторки та ліричної героїні, про що свідчить її громадянська лірика. У її текстах змістова складова є випуклою і яскравою саме завдяки засобам форми. У наступному тексті це осуд і зневага до радянської партійної номенклатури:

Ліна Костенко

ЧЕРВОНІ КРАПЛІ ГЛОДУ

Блюстителі, халтура – ваше хоббі.
Ви, фабриканти вір і недовір,
зробити вам би по духовній пробі –
вас забракує кожен ювелір.
Номенклатурні дурні, бюрократи,
пласкі мурмила в квадратурі рами!
Ваш інтелект не зважать на карати,
а щонайбільше просто на сто грам.
Поету важко. Він шукає істин.
Ми – джини в закоркованих пляшках.
А ви, хто ви, які ж ви комуністи?
Ви ж комунізм вдавили в пелюшках!
Ви вже його сточили, як хробачча.
Поезія для ваших топок – торф.
Оце щоб ваші методи побачив, –
від заздрощів би луснув Бенкендорф.
Нелегко вам. Криваві краплі глоду
крізь наші вірші виступлять колись...
Не говоріть від імені народу, –
розперетричі ви йому впеклись!

Естетичний МА реалізується завдяки яскравим художнім засобам – експресивному синтаксису, римах, метриці, ритму, складоповтору *ТО*, метафорам, алюзії, перифразам, двозначності (*сто грам як вага інтелекту і як порція алкоголю*). Референтивний МА є негативним евалюативом, його індикатори – негативно-оцінна та інвективна лексика, звертання, модальні частки, імплікатури, риторичне питання, спонукальні й окличні структури. Негативний евалюатив є текстовою іллокуцією (макроіллокуцією), яка на рівні окремих висловлень реалізується за рахунок:

– евалюативів (*Блюстителі, халтура – ваше хоббі; Ви, фабриканти вір і недовір +> Вам не можна довіряти; зробити вам би по духовній пробі – вас забракує кожен ювелір +> Ви знецінені у моральному відношенні; Номенклатурні дурні, бюрократи, / пласкі мурмила в квадратурі рами!; Ваш інтелект не зважать на карати, / а щонайбільше просто на*

сто грам. +> У вас низький інтелект, тому що ви алкоголіки; А ви, хто ви, які ж ви комуністи? +> Ви не комуністи; Ви ж комунізм вдали в пелюшках! +> Комунізм є ніби немовля, яке ви вдали; Ви вже його сточили, як хробаччя. +> Ви збезцінили комунізм; Поетія для ваших топок – торф. +> Ви використовуєте поезію у своїх пропагандистських цілях);

– асертивів (Поету важко. Він шукає істин. / Ми – джиги в закоркованих пляшках +> Поети – не мають права голосу; Оце щоб ваші методи побачив, – / від заздрощів би луснув Бенкендорф. +> Ваші методи ще більш низькі, ніж методи Бенкендорфа; Нелегко вам. Криваві краплі глodu / крізь наші вірші виступлять колись +> Колись ваші злодіяння будуть викриті, і вірші поетів сприятимуть цьому);

– директиву (Не говоріть від імені народу, – / розперетричі ви йому вклись! +> Народ вас ненавидить).

У такий спосіб форма й зміст виступають у нерозривній єдності, а естетична функція мови взаємодіє з когнітивною і комунікативною.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, залучення інтенційного підходу дозволило обґрунтувати принципи поєднання в поетичному дискурсі естетичної, комунікативної і когнітивної функцій мови. Комунікація автора і читача поетичного тексту відбувається на основі естетичної інтенції автора – спрямованості свідомості автора на створення словесну форму з позитивним емоційно-оцінним ставленням до неї. Виокремлення естетичної інтенції зумовлює одночасну реалізацію у поетичному дискурсі на ґрунті поетичного висловлення та/або тексту двох МА – естетичного (автореферентивного) і референтивного. Референтивний МА ґрунтується на референції *per se* і референтивній інтенції, має властивість фікціональності та передбачає певну іллокуцію; натомість естетичний МА ґрунтується на автореференції і естетичній інтенції.

Мовленневоактовий аналіз у прагмапоетиці є **перспективним** з огляду на встановлення прагматичних характеристик поетичного дискурсу окремих авторів, а також літературних напрямків і жанрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф., Чумак-Жунь И. И. Коммуникативная ситуация как когнитивно-прагматический фактор порождения поэтического дискурса. *Auspisia. Recenzovan neimpaktovan asopis zamen na oblast spojeenskikh vd. eske Budjovice: Vysok kola evropskch a regionlnch studi.* 2008. № 1. С. 68–73.
2. Бабич В. І. Мовно-стилістичні, лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості вираження ліричного Я у поетичних ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга. *Лінгвокогнітивна поетологія.* Херсон : Гельветика, 2018. С. 114–121.
3. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. Москва: Прогресс, 1989. 616 с.
4. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1979. 432 с.
5. Бехта І. А. Авторське експериментаторство в англомовній прозі ХХ століття. Львів : ПАІС, 2013. 268 с.
6. Бехта-Гаманчук М. П. Комунікативні інтенції наратора у британській художній літературі початку ХХІ ст. : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2017. 243 с.
7. Виноградов В. В. О теории художественной речи. Москва: Высшая школа, 1971. 239 с.
8. Ермакова Е. В. К вопросу о подтексте. Непрямая коммуникация. Саратов : Колледж, 2003. С. 87–92.
9. Жирмунский В. М. Теория стиха. Ленинград: Советский писатель, 1975. 664 с.
10. Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. Ленинград: Наука, 1977. 405 с.
11. Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика. Структурализм: «за» и «против». Москва: Прогресс, 1975. С. 193–230.
12. Якобсон Р. Работы по поэтике: Переводы. Москва: Прогресс, 1987. 461 с.
13. Яцик О. П. Мовні аспекти взаємодії образу автора та тональності тексту (на матеріалі прозових творів Курта Тухольського) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ : КНЛУ, 2014. 204 с.
14. Dijk T. van. The pragmatics of literary communication. On text and context. Rio Piedras, Puerto Rico : Editorial Universitaria, 1980. P. 3–16.
15. Landa J. Á. G. Speech act theory and the concept of intention in literary criticism. *Review of English Studies Canaria.* 1992. Vol. 24. P. 89–104.
16. Lamping D. Das lyrische Gedicht. Definitionen zu Theorie und Geschichte der Gattung. Göttingen : Vandenhoeck&Ruprecht, 1993. 183 S.
17. Lerchner G. Literarischer Text und kommunikatives Handeln. Berlin : Akademie, 1987. 87 S.
18. Merilai A. Pragmapoetics as literary philosophy. *Interlitteraria.* 2007. No. 12. P. 379–392.
19. Searle J. R. Der logische Status fiktionalen Diskurses. *Ausdruck und Bedeutung.* Frankfurt/M. : Suhrkamp, 1982. S. 80–97.
20. Searle J. R. Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind. Cambridge: CUP, 1993. 278 p.

REFERENCES

1. Alefirenko, N. F., and Chumak-Zhun, I. I. (2008). Kommunikativnaja situatsija kak kognitivno-pragmaticheskij faktor porozhdenija poeticheskogo diskursa [Communication situation as a cognitive and pragmatic factor of poetic discourse generation]. *Auspisia. Recenzovan neimpaktovan asopis zamen na oblast spojeenskikh vd. eske Budjovice: Vysok kola evropskch a regionlnch studi.* 1, 68–73.

2. Babych, V. I. (2018). Movno-stylistychni, lingvokognityvni ta komunikatyvno-pragmatychni osoblyvosti vyrazhennya lirychnogo Ya u poetychnyx idiodyskursax R. Frosta ta K. Sendberga [Linguistic-stylistic, linguocognitive and communicative-pragmatic features of the expression of lyrical self in the poetic idiodiscourse of R. Frost and K. Sandberg]. *Lingvokognityvna poetologiya – Linguistic-cognitive poetology*. Kherson: Helvetics, 114–121. (in Russian)
3. Bart, R. (1989). *Izbrannye raboty: Semiotika. Pojetika [Selected works: Semiotics. Poetics]*. Moscow: Progress Publ.
4. Bahtin, M. M. *Jestetika slovesnogo tvorcestva [Aesthetics of verbal creativity]*. Moscow: Iskusstvo Publ.
5. Bexta, I. A. (2013). *Avtorske eksperymentatorstvo v angломovnij prozi XX stolittya [Author's experimentation in twentieth-century English prose]*. Lviv: PAIS Publ.
6. Bexta-Gamanchuk, M. P. (2017). *Komunikatyvni intencyi naratora u brytanskij xudozhnij literaturi pochatku XXI st. Diss. kand. filol. nauk [Communicative Intentions of the Narrator in the British Literature of the Beginning of the 21st Century. Kand. philol. sci. diss.]*. Lviv, 243 p. (in Ukrainian)
7. Vinogradov, V. V. (1971). *O teorii hudozhestvennoj rechi [On the theory of fictional speech]*. Moscow: Higher School Publ.
8. Ermakova, E. V. (2003). *K voprosu o podtekste [To the question of subtext]*. *Nepriamaja kommunikacija – Indirect communication*. Saratov: Kolledzh Publ, 87–92 (in Russian)
9. Zhirmunskij, V. M. (1975). *Teorija stiha [Theory of verse]*. Leningrad: Sovetskij pisatel' Publ.
10. Zhirmunskij, V. M. (1977). *Teorija literatury. Pojetika. Stilistika [Theory of literature. Poetics. Stylistics]*. Leningrad: Nauka Publ.
11. Jakobson, R. O. (1975). *Lingvistika i pojetika [Linguistics and poetics]*. *Strukturalizm: «za» i «protiv» – Structuralism: pro and contra*. Moscow: Progress Publ, 193–230 (in Russian)
12. Jakobson, R. (1987). *Raboty po pojetike: Perevody [Works on poetics: Translations]*. Moscow: Progress Publ.
13. Yacyk, O. P. (2014). *Movni aspekty vzayemodiyi obrazu avtora ta tonalnosti tekstu (na materialy prozovyx tvoriv Kurta Tuxolskogo) Diss. kand. filol. nauk [Linguistic aspects of the interaction of the image of the author of the tone of the text (on the material of prose works by Kurt Tuxolsky. Kand. philol. sci. diss.)]*. Kyiv, 204 p. (in Ukrainian)
14. Dijk, T. van (1980). *The pragmatics of literary communication. On text and context*. Rio Piedras, Puerto Rico: Editorial Universitaria, pp. 3–16.
15. Lamping, D. (1993). *Das lyrische Gedicht. Definitionen zu Theorie und Geschichte der Gattung*. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht.
16. Landa, J. Á. G. (1992). *Speech act theory and the concept of intention in literary criticism*. *Review of English Studies Canaria*, 24, 89–104.
17. Lerchner, G. (1987). *Literarischer Text und kommunikatives Handeln*. Berlin: Akademie.
18. Merilai, A. (2007). *Pragmapoetics as literary philosophy*. *Interlitteraria*, 12, 379–392.
19. Searle, J. R. (1982). *Der logische Status fiktionalen Diskurses. Ausdruck und Bedeutung*. Frankfurt/M.: Suhrkamp, pp. 80–97.
20. Searle, J. R. (1993). *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: CUP.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Безуглая Лилия Ростиславовна – доктор филол. наук, профессор, профессор кафедры немецкой филологии и перевода Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; lilii.bezugla@karazin.ua; ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-7102-7337>; GOOGLE SCHOLAR: [https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=cnY6SDAAAAAJ&view_op=list_works&gmla=AjsN-F7alo-EXOQjnF52Ft9r91snDAKWIGW4zJmIMfF9HaMo9bwYrxucyJg1lydhvmNppi0R6kuiYs6G5cvJ0XzKlsatHMhQWxpl4jEJPjPDT9urYG_CXVDsVB8WFII27-AxUfh34luYluPRxuiyCFbBjMC6ewJQnosdboRD_yeL8ncR5P9StDk](https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=cnY6SDAAAAAJ&view_op=list_works&gmla=AjsN-F7alo-EXOQjnF52Ft9r91snDAKWIGW4zJmIMfF9HaMo9bwYrxucyJg1lydhvmNppi0R6kuiYs6G5cvJ0XzKlsatHMhQWxpl4jEJPjPDT9urYG_CXVDsVB8WFII27AxUfh34luYluPRxuiyCFbBjMC6ewJQnosdboRD_yeL8ncR5P9StDk); RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Lilii_Bezugla

Bezugla Liliia – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department of German Philology and Translation at the V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: lilii.bezugla@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7102-7337>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=cnY6SDAAAAAJ&view_op=list_works&gmla=AjsN-F7alo-EXOQjnF52Ft9r91snDAKWIGW4zJmIMfF9HaMo9bwYrxucyJg1lydhvmNppi0R6kuiYs6G5cvJ0XzKlsatHMhQWxpl4jEJPjPDT9urYG_CXVDsVB8WFII27-AxUfh34luYluPRxuiyCFbBjMC6ewJQnosdboRD_yeL8ncR5P9StDk; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Lilii_Bezugla

УДК 811.111'42'37

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-02

Імплікатури як мовленнєві засоби реалізації стратегій політичного дискурсу

Хамаршех А. Ш.

аспірант кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;
e-mail: anastasia_ha_92@hotmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3041-3538>;

GOOGLE.SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?hl=ru&view_op=list_works&gmla=AJSN-F7eig175n5x3-ESxab0wnao-wqyDW8ofuEsAdOu_LqxXDvldQG_NepRIEdqOjKk8MtnvnsEalNKIb2zACYxzO08Zif9Ru7EUNhS3J1Q7KXkxqgPcv0fyXGczAiX01IOMb33j7yH&user=btn_guQAAAAJ
(Кременчук)

Статтю присвячено аналізу розсекреченої телефонної розмови між президентом США Дональдом Трампом та президентом України Володимиром Зеленським. Об'єктом аналізу є висловлення з імплікатурами, які аналізуються на предмет особливостей реалізації стратегій і тактик політичного дискурсу. Інтендованість і виводимість як основні характеристики імплікатур зумовлюють стратегічний характер їхньої актуалізації у політичному дискурсі. Глобальною стратегією політичного дискурсу вважається стратегія впливу, оскільки основним мотивом політиків є розширення електорату. На окремих ділянках дискурсу глобальна стратегія втілюється в локальних стратегіях, а на рівні мовленнєвих актів локальна та глобальна стратегії втілюються у мовленнєвих стратегіях або тактиках, які безпосередньо пов'язані з мовними властивостями висловлень. Характерними для американського політичного дискурсу локальними стратегіями впливу є маніпуляція, суб'єктивізація, популізм, фасцинація та спрощення інформації. Стратегія маніпуляції полягає у перекрученні фактів задля можливості очорнити опонентів. Стратегія суб'єктивізації передбачає намагання політика виокремити себе з-поміж когорти інших політичних діячів. Стратегія популізму дозволяє політику робити вигляд, що його основним мотивом є бажання допомогти народу. Стратегія фасцинації (шоунізації) спирається на найсильніші емоції реципієнта. Ці локальні стратегії реалізуються тактиками звинувачення, наклепу, повтору, протиставлення, вживання просторічної та емоційно-оцінної лексики. Відповідні мовні засоби слугують індикаторами конверсаційних імплікатур, які переважають над конвенційними. Для аналізованого дискурсу характерні ланцюжки імплікатур, за допомогою яких Трамп намагається маніпулятивно впливати на Зеленського.

Ключові слова: вплив, імплікація, маніпуляція, політичний дискурс, популізм, спрощення інформації, стратегія, суб'єктивізація, фасцинація.

Хамаршех А. Ш. Имплицатуры как речевые способы реализации стратегий политического дискурса. Статья посвящена анализу рассекреченного телефонного разговора между президентом США Дональдом Трампом и президентом Украины Владимиром Зеленским. Объектом анализа являются высказывания с импликациями, которые анализируются на предмет особенностей реализации стратегий и тактик политического дискурса. Интендирование и выводимость как основные характеристики импликаций обуславливают стратегический характер их актуализации в политическом дискурсе. Глобальной стратегией политического дискурса считается стратегия влияния, так как основным мотивом политиков является расширение электората. На отдельных участках дискурса глобальная стратегия воплощается в локальных стратегиях, а на уровне речевых актов локальная и глобальная стратегии воплощаются в речевых стратегиях или тактиках, которые непосредственно связаны с речевыми особенностями высказываний. Характерными для американского политического дискурса стратегиями влияния являются манипуляция, субъективизация, популизм, фасцинация и упрощение информации. Стратегия манипуляции состоит в перекручивании фактов с целью очернить оппонентов. Стратегия субъективизации предполагает попытки политика выделить себя из среды других политических деятелей. Стратегия популизма позволяет политику делать вид, что его основным мотивом является желание помочь народу. Стратегия фасцинации (шоунизации) опирается на наиболее сильные эмоции реципиента. Эти локальные стратегии реализуются тактиками обвинения, клеветы, повтора, противопоставления, использования просторечной и эмоционально-оценочной лексики. Соответствующие речевые средства служат индикаторами конверсационных импликаций, которые преобладают над конвенционными. Для

аналізованого дискурсу характерні цепочки імплікатур, з допомогою яких Трамп намагається маніпулятивно впливати на Зеленського.

Ключевые слова: влияние, импликация, манипуляция, политический дискурс, популизм, упрощение информации, стратегия, субъективизация, фасцинация.

Khamarshekh A. Implicatures as speech means in the realization of political discourse strategies. The article aims to analyse a declassified telephone conversation between the U.S. President Donald Trump and the Ukrainian President Volodymyr Zelensky. The object of analysis is utterances with implications that are studied on peculiarities of the implementation of strategies and tactics in the political discourse. As main characteristics of implicatures, intendability and derivability determine the strategic nature of their actualisation in the political discourse. The strategy of influence is considered the global strategy of political discourse since the main motive of politicians is to expand their electorate. In some areas of the discourse, the global strategy is fulfilled in the local strategies. At the level of speech acts, local and global strategies are fulfilled in speech strategies or tactics that are directly related to the speech characteristics of utterances. American political discourse uses the following strategies of influence: manipulation, subjectivation, populism, fascination, and simplification of information. The manipulation strategy lies in twisting the facts in order to denigrate the opponents. Using the subjectivation strategy, a politician attempts to stand out from the crowd of other politicians. The populism strategy allows a politician to pretend that their main motive is the desire to help people. The fascination strategy aims to provoke strong emotions of the recipient. These local strategies are implemented by tactics of accusation, slander, repetition, opposition, as well as colloquial and emotional-evaluative vocabulary. Corresponding speech devices serve as indicators of conversational implications. Conversational implicatures prevail over conventional ones. The analysed discourse is characterized by chains of implicatures which are used by Trump to manipulate Zelensky.

Keywords: influence, implicature, manipulation, political discourse, populism, information simplification, strategy, subjectivation, fascination.

1. ВСТУП

Сучасний політичний дискурс привертає увагу лінгвістів як комунікативне середовище використання різноманітних стратегій впливу, що зумовлює їхній інтерес до вивчення мовних і мовленнєвих засобів реалізації цих стратегій [2; 4; 6; 7; 9; 10]. До мовленнєвих засобів реалізації стратегій і тактик політичного дискурсу належать висловлення з імплікатурами, оскільки мовлення людини, а особливо людини-політика, сповнене імпліцитних смислів, тобто не виражених буквально, але таких які можна вивести – з різним ступенем усвідомленості – на основі сказаного буквально.

Основним мотивом політиків є розширення електорату та задоволення потреби слухачів у позитивній інформації. Однак ці мотиви є прихованими, а реалізація локальних стратегій і тактик є завуальованою. Метою мовця є передача більшого смислу, ніж передбачає буквально значення висловленого. Ця обставина зумовлює наявність у політичних промовах широкого кола імпліцитних смислів, серед яких велика частка належить імплікатурам. За Г. П. Грайсом, висловлення містить імплікатуру, якщо в процесі мовлення адресант дає можливість адресатові зробити висновок про деякий стан речей, хоча й не говорить прямо, що цей стан речей має місце [5, с. 228], тож інтендованість і виводимість як основні характеристики імплікатур безпосередньо стосуються стратегій впливу на електорат.

Отже, залучення теорії імплікатур до вивчення політичного дискурсу є **актуальним** завданням сучасної лінгвістики, адже донесення думок у непрямий спосіб є дієвим засобом реалізації стратегій впливу, спрямованих на задоволення потреби електорату в позитивній інформації та на його збільшення.

Метою цієї статті є визначення лінгвопрагматичних властивостей висловлень із імплікатурами. Висловлення з імплікатурами є **об'єктом** аналізу, а **предмет** становлять особливості реалізації такими висловленнями стратегій і тактик політичного дискурсу. **Завданнями** дослідження є аналіз висловлень з імплікатурами, використаними у телефонній розмові президента США Дональда Трампа із президентом України Володимиром Зеленським; встановлення їхніх лінгвопрагматичних властивостей; опис особливостей реалізації стратегій і тактик політичного дискурсу висловленнями з імплікатурами.

Матеріалом дослідження слугує розсекречена стенограма телефонної розмови президента США Дональда Трампа із президентом України Володимиром Зеленським. Цей скандальний дзвінок призвів до ініціювання процедури імпічменту президента Трампа, адже представники партії-конкурента вбачали у словах голови країни приховані смисли та завуальований тиск на президента України. Аналіз імплікатур, вкладених Трампом у розмову, дозволить побачити особливості реалізації адресантом глобальної стратегії впливу за допомогою імплікатур. Адресантом виступає президент США, Дональд Трамп, а адресатом – президент України.

Аналіз імплікатур проводиться з оперттям на виокремлені Г. П. Грайсом два типи – конвенційні й конверсійні імплікатури [13, с. 243-265]. Під конвенційністю розуміється відповідність мовних одиниць у дискурсі загальноприйнятому значенню, яке за мовною конвенцією зафіксовано в словниках. Конвенційні імплікатури прив'язані до мовних одиниць, які є тригерами імплікатур. Під терміном «тригер» розуміємо мовні засоби, які викликають

інтендування та активацію імплікатури у свідомості комунікантів [11, с. 215]. Виведення конверсаційних імплікатур відбувається на основі дискурсивного контексту, вони не мають мовних тригерів, натомість на їхню наявність адресату вказують певні лексичні одиниці та тактики, які він використовує для виведення імплікатури, – індикатори, проте основним індикатором імплікатури є дискурсивний контекст [1, с. 57].

Аналіз стратегій дискурсу проведено за Т. А. ван Дейком, який виокремлює три типи стратегій: глобальні, локальні та мовленнєві [6, с. 273–274]. Глобальна стратегія визначає когнітивний план спілкування, «загальну організацію певної послідовності дій» [6, с. 272]. Глобальною стратегією політичного дискурсу є стратегія впливу.

На окремих ділянках дискурсу глобальна стратегія втілюється в локальних стратегіях, а на рівні мовленнєвих актів локальна та глобальна стратегії втілюються у мовленнєвій стратегії, яка безпосередньо пов'язана з мовними властивостями висловлень, та відповідає поняттю тактики. Тактика являє собою спосіб реалізації стратегії, що впливає на вибір мовцем засобів здійснення комунікативних дій. Тактика є спектром прийомів реалізації стратегічного задуму, конкретною реалізацією стратегії на певному етапі комунікації.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз емпіричного матеріалу продемонстрував, що в американському політичному дискурсі імплікатури є характерними для реалізації таких локальних стратегій, як маніпуляція, суб'єктивація, популізм, фасцинація та спрощення інформації. Для реалізації локальних стратегій впливу використовуються такі мовленнєві стратегії або тактики: пусті обіцянки, брехня, наклеп, звинувачення, насмішка, використання лозунгів, вульгаризація, залякування, знаходження «цапів-відбувайлів», повтор, протиставлення, вживання просторічної та емоційно-оцінної лексики тощо. У розмову з президентом Зеленським президент Трамп вклав 20 імплікатур, 18 з яких – конверсаційні і лише 2 – конвенційні.

Стратегія маніпуляції полягає у перекрученні фактів задля можливості очорнити опонентів. Оскільки президент України не є його прямим опонентом, Дональд Трамп вдається до стратегії маніпуляції з іншою метою: показати свою перевагу над президентом України, завуалювавши це у похвалу, захват і поздоровлення:

(1) *The way you came from behind, somebody who wasn't given much of a chance, and you ended up winning easily. It's a fantastic achievement. Congratulations. (+> You (President Zelenskyy) weren't meant to win, you had a losing position in the game. +> You'd better listen to me, an experienced winner)*

Трамп наголошує на тому, що ніхто у політичному світі не очікував на перемогу Зеленського.

Тригером імплікатури у цьому уривку виступає фразеологізм *come from behind*, який, згідно з тлумаченням Кембриджського словника, означає перемогу, незважаючи на програшну позицію у грі [12]. Іншим тригером цієї імплікатури виступає словосполучення *who wasn't given much of a chance*. Трамп називає Зеленського тим, кому не було дано багато шансів (на перемогу). Перша імплікатура в ланцюжку є конвенційною, а друга – порада прислухуватися до нього як успішного політика – є конверсаційною. Ці імплікатури дозволили президенту США на самому початку показати своє домінування над щойно обраним президентом України, досягнувши у такий спосіб маніпулятивного ефекту.

У подальшій розмові президент Трамп вдається до тактики наклепу з метою очорнити конкурентів, якими в цій ситуації виявилися Ангела Меркель та інші голови Європейського Союзу, які бажають отримати певну владу над щойно обраним президентом України:

(2) *We do a lot for Ukraine. We spend a lot of effort and a lot of time. Much more than the European countries are doing and they should be helping you more than they are. Germany does almost nothing for you. All they do is talk <...>. When I was speaking to Angela Merkel, she talks Ukraine, but she doesn't do anything. A lot of the European countries are the same way so I think it's something you want to look at. (+> They do nothing for you, so you should do nothing for them. +> We do a lot for you, you owe us)*

Стратегія маніпуляції у цьому фрагменті реалізується за допомогою тактик наклепу і звинувачення опонентів. Дональд Трамп стверджує, що США так багато роблять для України, а Німеччина (і особисто Ангела Меркель) та інші європейські країни не роблять нічого. У контексті всієї розмови це твердження генерує конверсаційну імплікатуру *Оскільки вони нічого не роблять для вас, ви не маєте щось робити для них; оскільки ми (США) робимо багато для вас, ви нам винні*.

У наступному фрагменті прослідковується інтендування схожого смислу, але індикатором виступає тактика повтору:

(3) *<...> the United States has been very very good to Ukraine. I wouldn't say that it's reciprocal necessarily because things are happening that are not good but the United States has been very very good to Ukraine. (+> We didn't only do what was necessary, we did much more. +> You should be good to us in response)*

Дональд Трамп двічі повторює, що США дуже добре ставились до України. Крім того, у обох повторях президент двічі використовує прислівник *мири дуже* задля підсилення цього прийому. Після того, як президент Зеленський погоджується із тим, що США зробили значний внесок у розвиток подій в стосунках між Росією та Україною, президент Америки продовжує:

(4) *I would like you to do us a favor though because our country has been through a lot and Ukraine knows a*

lot about it. (+> You owe me a favor because we helped you when your country was through a lot and now my country is through a lot; your country knows a lot about it, which means you are able to help)

Стратегія маніпуляції досягає найвищого свого розвитку, адже у наведеному уривку розкривається причина всього сказаного вище. У висловленні *I would like you to do us a favor though* вкладено імплікатуру *Ви повинні зробити мені послугу, зважаючи на все те, що ми зробили для вас*. Дональд Трамп порівнює складну ситуацію в Україні, з вирішенням якої Сполучені Штати активно допомагали, із складною ситуацією в США: *our country has been through a lot*. Пресупозиційне знання про те, що Америка допомагала Україні, актуалізує імплікатуру *Ви повинні нам допомогти у відповідь*. Крім того, Дональд Трамп вкладає імплікатуру *Ми знаємо, що ви знаєте багато, а отже – можете допомогти у фразу and Ukraine knows a lot about it*. Індикатором цієї імплікатури є дієслівне словосполучення *знати багато*. Отже, Трамп намагається тиснути на Зеленського у маніпулятивний спосіб, спонукаючи його до моральних зобов'язань.

Стратегія маніпуляції реалізується і тактикою наклепу. Дональд Трамп має на меті очорнити конкурентів, а саме – Роберта Мюллера, прокурора, який розслідує справи, пов'язані з президентом:

(5) As you saw yesterday, that whole nonsense ended with a very poor performance by a man named Robert Mueller, an incompetent performance <...>. (+> You shouldn't pay any attention to bad things which are said about me, it is complete nonsense)

Індикаторами імплікатури *Не звертайте увагу на погані речі, які говорять про мене, це все безглуздя* слугують слова та словосполучення з негативним оцінним забарвленням *нонсенс, погана робота, некомпетентна робота*, які застосовано щодо Роберта Мюллера, як людини, небезпечної для Дональда Трампа. Трамп непрямо звинувачує і Україну:

(6) <...> but they say a lot of it started with Ukraine. Whatever you can do, it's very important that you do it if that's possible. (+> Ukraine is responsible for these problems. +> You, as the President of Ukraine, should do whatever you can to help me with the situation)

Натякаючи на те, що *Україна замішана у причини цих проблем*, Трамп спонукає Зеленського до зобов'язання залучитися до вирішення цих проблем: *Ви, як президент України, маєте сприяти їх вирішенню*, що означає маніпулятивний тиск на Зеленського.

Задля маніпулятивного впливу на співрозмовника Дональд Трамп використовує і локальну стратегію спрощення інформації. Вона полягає у тому, що політик при висвітленні певної теми вихоплює окремий аспект, який є зручним для нього, та випускає з уваги усі інші питання. Крім того, інформація може бути неперевіреною, або ж не підкріпленою

фактами. Для реалізації цієї стратегії використано тактику звинувачення:

(7) I would like you to find out what happened with this whole situation with Ukraine, they say Crowdstrike... I guess you have one of your wealthy people... The server, they say Ukraine has it. There are a lot of things that went on, the whole situation. I think you're surrounding yourself with some of the same people. I would like to have the Attorney General call you or your people and I would like you to get to the bottom of it. (+> The server is in Ukraine; Ukraine is related to the problem. +> I ask you to deal with it)

У цьому уривку президент Трамп, нібито мимоволі, згадує компанію *Crowdstrike*, яка розслідувала деталі хакерської атаки на сервери демократичної партії. Трамп згадує про якогось багатія в Україні, але думку не продовжує. Після цього Трамп вкладає у конверсаційну імплікатуру звинувачення: сервер, з якого було здійснено атаку, знаходиться в Україні. Більше того, він посилює натяк, стверджуючи, що президент Зеленський оточує себе «тими ж людьми». Однак словосполучення *я думаю, я здогадуюсь, говорять* вказують на те, що факти, які підтвердили б ці звинувачення, надані не будуть.

Дональд Трамп застосовує ще одну стратегію впливу, а саме – стратегію суб'єктивізації, яка дозволяє політику виокремити себе з-поміж когорти інших політичних діячів. На фрагмент, що складається із 83 слів, приходиться 5 випадків вживання займенника *Я*, що складає 6 % від усього тексту уривку. Повтор особового займенника *Я* є індикатором імплікатури *Це моє особисте прохання, а з моїми проханнями варто рахуватись*.

Стратегія популізму дозволяє політику робити вигляд, що його основним мотивом є бажання допомогти народу. Ця стратегія дозволяє Дональду Трампу стверджувати, що він найбільше дбає про добробут України:

(8) I heard you had a prosecutor who was very good and he was shut down and that's really unfair. A lot of people are talking about that, the way they shut your very good prosecutor down and you had some very bad people involved. (+> That prosecutor was an honorable man unlike the people who shut him down. +> You should follow the prosecutor's example for your own good. +> Investigate the case the prosecutor was investigating)

У цьому фрагменті йдеться про «дуже хорошого» українського прокурора, якого змістили, і це «було дуже несправедливо». Хороший український прокурор протиставляється «поганим людям», які були залучені до його звільнення (тактика протиставлення), що генерує імплікатуру *Оскільки той прокурор був достойним чоловіком (на відміну від людей, які змістили його), треба наслідувати його приклад*. Здається, Дональд Трамп дбає, щоб у судовій системі України були лише «дуже хороші» прокурори. Але насправді йдеться про поновлення справи проти компанії *Burisma*, якою, власне, і займався

той самий прокурор. У раді директорів цієї компанії працював син Джо Байдена, головного опонента Дональда Трампа на майбутніх виборах. У такий спосіб, прикриваючись популістичними намірами, Дональд Трамп просить поновити справу проти його конкурента.

Продовжуючи говорити про справу Байдена, президент Америки наголошує, що про це говорять багато різних (важливих) людей:

(9) *There's a lot of talk about Biden's son, that Biden stopped the prosecution and a lot of people want to find out about that so whatever you can do with the Attorney General would be great. (+> It's not only important for me, It's important for a lot of people)*

Повтор числівника *багато* виступає індикатором імплікатури *Це важливо не лише для мене, це важливо для багатьох людей*.

Реалізуючи тактику звинувачення опонента, Трамп вживає дієслово *to brag*, яке, згідно з визначенням Кембриджського словника, означає 'говорити із занадто великою гордістю про те, що ти зробив' [12]:

(10) *Biden went around bragging that he stopped the prosecution so if you can look into it... It sounds horrible to me. (+> Biden doesn't only break the law, he's proud of it. +> I'm nothing like him)*

Дональд Трамп коментує таке ставлення Байдена до закону, говорячи *It sounds horrible to me*. Використання емоційно-забарвленого прикметника *horrible* генерує імплікатуру *Я не такий який він*. Ця імплікатура дозволяє реалізувати стратегію фасцинації (шоунізації), знаки і символи якої спираються на найсильніші емоції [8, с. 163]. Безумовно, емоція жаху є досить сильною, тож саме до неї і апелює Дональд Трамп, описуючи гріхи Байдена. Тож стратегія фасцинації супроводжується вживанням емоційно-оцінної лексики.

Крім того, стратегія фасцинації дозволяє політику здаватися таким, що належить до кола «своїх». Використання просторічної лексики створює від-

чуття, що це дружня бесіда, а не офіційна розмова між двома президентами:

(11) *Rudy very much knows what's happening and he is a very capable guy. (+> I am your friend. Rudy is my friend. +> You two should cooperate)*

Стратегія фасцинації у поданому фрагменті реалізується за допомогою звернення до третьої особи на ім'я у скороченій формі (*Rudy*), граматично неправильний порядок слів (обставина способу дії перед дієсловом) та використання сленгу (*a guy*). Такі просторіччя є індикаторами імплікатури *Я ваш друг. Руді мій друг. Ви повинні співпрацювати*.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, аналіз розсекреченої телефонної розмови між президентом США Дональдом Трампом та президентом України Володимиром Зеленським дозволяє стверджувати, що імплікатури відіграють суттєву роль у реалізації локальних стратегій впливу. Характерними для американського політичного дискурсу локальними стратегіями впливу є маніпуляція, суб'єктивізація, популізм, фасцинація та спрощення інформації. Ці локальні стратегії реалізуються тактиками звинувачення, наклепу, повтору, протиставлення, вживання просторічної та емоційно-оцінної лексики. Відповідні мовні засоби слугують індикаторами конверсійних імплікатур, які переважають над конвенційними. Для аналізованого дискурсу характерні ланцюжки імплікатур, за допомогою яких Дональд Трамп намагається маніпулятивно впливати на Зеленського.

Перспективним є встановлення мовних видів конвенційних імплікатур, характеристика тригерів конвенційних та індикаторів конверсійних імплікатур, їхніх іллокутивних властивостей у взаємодії зі стратегіями й тактиками впливу в американському політичному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л. Р. Теоретико-методологічні засади лінгвопрагматичних досліджень дискурсу. *Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу*. Вінниця: Нова Книга, 2020. С. 16–75.
2. Белова А. Д. Американізм, американський політичний дискурс и идиостиль президента Теодора Рузвельта // *Вісник Харківського держ. ун-ту імені В. Н. Каразіна*, 1999. Вип. 430. С. 6–13.
3. Діденко М. О. Політичний виступ як тип тексту (на матеріалі виступів німецьких політичних діячів кінця 20 століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Одеса, 2001. 20 с.
4. Горіна О. В. Когнітивно-комунікативні характеристики американського електорального дискурсу республіканців : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2008. 20 с.
5. Грайс П. Логика и речевое общение. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1985. Вып. № 16. С. 217–237.
6. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. Москва, 1989. 307 с.
7. Каліщук Д. М. Концептуальні стилі англомовних політиків (на матеріалі політичного дискурсу президентів Дж. Буша мол., Б. Обама) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Запоріжжя, 2017. 20 с.
8. Кнорозов Ю. В. Об изучении фасцинации // *Вопросы языкознания*. 1962. Вып. 1. С. 163.
9. Маслова В. А. Политический дискурс: языковые игры или игры в слова? // *Политическая лингвистика*. Екатеринбург, 2008. Вып. 1(24). С. 43–48.

10. Харитоновна Д. Д. Український політичний дискурс: когнітивно-семантичні та прагмакомунікативні виміри : автореф. дис. ...канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2019. 21 с.
11. Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some universals in language usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1988. 345 p.
12. English Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>
13. Grice H. P. Logik und Konversation. Handlung, Kommunikation, Bedeutung. Frankfurt : Suhrkamp, 1993. S. 243–265.

REFERENCES

1. Bezuglaia, L.R. (2020). Teoretyko-metodologichni zasady lingvopragmatychnykh doslidzhen dyskursu [Theoretical and methodological foundations of linguopragmatic studies of discourse]. *Vid slova do dila: lingvopragmatyka dyskursu [From Word to Deed: Linguistic Pragmatics of Discourse]*. Vinnytsya : Nova Knyga, 16–75. (in Ukrainian)
2. Belova A.D. (1999). Amerikanizm, amerikanskij politicheskij diskurs i idiosstil' prezidenta Teodora Ruzvel'ta [Americanism, political discourse and Theodore Roosevelt's idiomatic style]. *Visnik Kharkivs'kogo derzh. un-tu [Kharkiv State University Messenger]*, 6–13. (in Russian)
3. Didenko M. O. (2001) Politychnyj vystup yak typ tekstu (na materialy vystupiv nimeczkykh politychnykh diyachiv kincya 20 stolittya). Avtoref. dyss. kand. filol. nauk [Political speech as a type of text (based on materials of speeches of German politicians of the 20th century. Cand. philol. sci. diss. Synopsis], Odesa. (in Ukrainian)
4. Gorina O. V. (2008) Kognityvno-komunikatyvni xarakterystyky amerykans'kogo elektoralnogo dyskursu respublikanciv. Avtoref. dyss. kand. filol. nauk [Cognitive-communicative characteristics of American republican electoral discourse. Cand. philol. sci. diss. synopsis]. Kharkiv. (in Ukrainian)
5. Grice H. P. (1985) Logika i rechevoe obshhenie [Logic and conversation]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike [New in Foreign Linguistics]*. Moskva : Progress. № 16, 217–237. (in Russian)
6. Dejk, T. A. (1989). Jazyk. Poznanie. Kommunikacija [Language. Knowledge. Communication]. Moscow : Progress. (in Russian)
7. Kalishhuk D. M. (2017) Konceptualni styli anglo-movnykh politykiv (na materialy politychnogo dyskursu prezidentiv Dzh. Busha mol., B. Obamy) Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Conceptual styles of English-speaking politicians (based on materials of political discourse of presidents George Bush Jr. and Barack Obama. Cand. Philol. Sci. diss. synopsis] Zaporizhzhya. (In Ukrainian)
8. Knorozov Ju. V. (1962) Ob izuchenii fascinacii [About studies on fascination]. *Voprosy jazykoznanija [Issues of Linguistics]*. Vyp. 1. 163. (in Russian)
9. Maslova V. A. (2008) Politicheskij diskurs: jazykovye igry ili igry v slova? [Political discourse: communicative games or playing with words?]. *Politicheskaja lingvistika [Political Linguistics]*. Ekaterinburg, Vyp. 1(24), 43–48. (in Russian)
10. Kharytonova D. D. (2019) Ukrayinskij politychnyj diskurs: kognityvno-semantichni ta pragmakomunikatyvni vymiry. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Ukrainian political discourse: cognitive-semantical and pragmatological-communicative dimensions. Cand. Philol. Sci. diss. synopsis]. Kyiv. (in Ukrainian)
11. Brown P., Levinson S.C. (1988) Politeness: Some universals in language usage. *Cambridge University Press*.
12. English Cambridge dictionary. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/>
13. Grice H. P. (1993) Logik und Konversation. *Handlung, Kommunikation, Bedeutung*. Frankfurt, 243–265.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Хамаршех Анастасия Шахер – аспирант кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського; e-mail: anastasia_ha_92@hotmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3041-3538>; GOOGLE.SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?hl=ru&view_op=list_works&gmla=AJsN-F7eig175n5x3-ESxab0wnao-wqyDW8ofuEsAdOu_LqxXDvIdQG_NepRIEDqOjKk8MtnvnsEalNKIb2zACYxz008Zif9Ru7EUHnS3J1Q7KXkxqgPcv0fyXGczAiX01lOMb33j7yH&user=btn_guQAAAAJ

Khamarshekh Anastasiia – postgraduate human sciences student at Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyyi national university; e-mail: anastasia_ha_92@hotmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3041-3538>; GOOGLE.SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?hl=ru&view_op=list_works&gmla=AJsN-F7eig175n5x3-ESxab0wnao-wqyDW8ofuEsAdOu_LqxXDvIdQG_NepRIEDqOjKk8MtnvnsEalNKIb2zACYxz008Zif9Ru7EUHnS3J1Q7KXkxqgPcv0fyXGczAiX01lOMb33j7yH&user=btn_guQAAAAJ

УДК 811.111'27

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-03

Оцінний фактор стереотипізації соціокультурних груп в американській лінгвокультурі

Любимова С. А.

кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри англійської філології, перекладу і філософії мови імені професора О. М. Мороховського, Київський національний лінгвістичний університет; e-mail: elurus2006@gmail.com; ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7102-370X>; Research Gate: https://www.researchgate.net/profile/Svitlana_Lyubymova; Google Scholar: https://scholar.google.com/citations?user=vKES_xEAAAJ&hl=ru
(Київ)

У статті розглянуто оцінювання як фактор стереотипізації соціокультурної інформації в американській лінгвокультурі. З метою виявлення параметрів оцінювання представників соціокультурних груп, в роботі поставлено завдання розглянути різні види оцінки, які впливають на стереотипізацію. Стереотипізація як процес появи, закріплення і використання стереотипів у дискурсі, завжди супроводжується оцінюванням аксіологічно релевантних ознак представників соціокультурних груп, тому актуальним є дослідження соціальних стандартів і норм, що обумовлюють оцінювання у певній культурі. Дослідники визнають оцінну сутність стереотипів, які є структурами узагальненої і схематичної репрезентації образів що, ґрунтуються на невеликій кількості рис оцінного характеру. Оцінка фактів соціокультурного середовища виразно відображено у інтерпретативному означуванні стереотипів. Норми визначення оцінки мотивуються загальноприйнятими стандартами, з якими порівнюється нові явища суспільного життя. Різні соціальні групи мають різні уявлення і критерії оцінки. Тому крім позитивних і негативних стереотипів, виділяються амбівалентні. На суспільному рівні процвітання, успіх та підвищення соціального статусу, що досягнуто важкою працею, є вихідною точкою оцінювання на шкалі суспільних цінностей американської культури, тому полюси позитивного та негативного оцінювання співвіднесені з успіхом чи провалом людини, її орієнтацією на досягнення. На груповому рівні невідповідність стандартам, які вважаються прийнятними у діяльності і інтересах, сприймається негативно і викликає осуд тих, хто порушує групові норми. Вербальне вираження оцінки відбувається у номінаціях стереотипів, предикатах і пропозиціях. Виражаючи оцінні норми і ціннісні орієнтири етносу, соціокультурні стереотипи можуть функціонувати як оцінні зразки, з якими порівнюються об'єкти соціального середовища.

Ключові слова: оцінка, оцінні норми, соціальні стандарти, соціокультурний стереотип, стереотипізація.

Любимова С. А. Оценочный фактор стереотипизации социокультурных групп в американской лингвокультуре. В статье рассмотрена оценка как фактор стереотипизации социокультурной информации в американской лингвокультуре. С целью выявления параметров оценки представителей социокультурных групп, в работе поставлена задача рассмотреть различные виды оценки, которые влияют на стереотипизацию. Стереотипизация как процесс появления, закрепления и использования стереотипов в дискурсе, всегда сопровождается оценкой аксиологически релевантных признаков представителей социокультурных групп, поэтому актуальным является исследование социальных стандартов и норм, обуславливающих оценивание в определенной культуре. Исследователи признают оценочную сущность стереотипов, которые являются структурами обобщенной и схематической репрезентации образов, основанных на небольшом количестве признаков оценочного характера. Оценка фактов социокультурной среды отчетливо отражена в интерпретативном означивании стереотипов. Нормы определения оценки мотивируются общепринятыми стандартами, с которыми сравниваются новые явления общественной жизни. Различные социальные группы имеют разные представления и критерии оценки. Поэтому кроме положительных и отрицательных стереотипов, выделяются амбивалентные. На общественном уровне процветание, успех и повышение социального статуса, достигнутое тяжелым трудом, является исходной точкой оценки на шкале социальных ценностей американской культуры, поэтому полюс положительного или отрицательного оценивания соотнесены с успехом либо провалом человека, его ориентацией на достижение успеха. На групповом уровне несоответствие стандартам, которые приняты в пределах группы в деятельности и интересах, воспринимается негативно и вызывает осуждение тех, кто нарушает нормы. Вербальное выражение оценки происходит в номинациях стереотипов, предикатах и суждениях. Выражая оценочные нормы и ценностные ориентиры этноса, социокультурные стереотипы могут функционировать как оценочные образцы, с которыми сравниваются объекты социокультурной среды.

Ключевые слова: оценка, оценочные нормы, социальные стандарты, социокультурный стереотип, стереотипизация.

Lyubymova S. Assessment Factor in Stereotyping of Sociocultural Groups in American Linguoculture. The paper deals with the analysis of assessment factor that conditions stereotyping of sociocultural information in American linguoculture. With the purpose to identify the parameters of evaluation of sociocultural groups, different types of assessment that influence stereotyping are considered. Stereotyping as a process of emergence, anchoring and transference of stereotypes in discourse, is always accompanied by evaluation of axiologically relevant traits of representatives of socio-cultural groups, thus the topical question is to analyze social standards and norms that determine evaluation. Researchers have recognized evaluative nature of stereotypes, which are structures of generalized and schematic representation of images based on a small number of traits of evaluative character. Assessment of the facts of socio-cultural environment is clearly reflected in interpretative nomination of stereotypes. Evaluation norms are motivated by generally accepted standards with which new phenomena of public life are compared. Different social groups have different ideas and evaluation criteria. Therefore, apart from positive and negative stereotypes, there are ambivalent ones. At societal level, prosperity, success, and enhancement of social status achieved through hard work is the starting point for evaluation on the scale of American social values, so the poles of positive and negative assessment are correlated with a person's success or failure, his/ her orientation toward achievement. At a group level, non-compliance with standards of a group in activities and interests is perceived negatively and arouses contempt for those who violate group norms. Verbal expression of appreciation occurs in stereotype nominations, predicates, and propositions. Verbal expression of assessment occurs in nominations of stereotypes, predicates, and propositions. Expressing the norms and values of the ethnos, sociocultural stereotypes can function as evaluative patterns to which objects of a social environment are compared.

Key words: assessment, assessment norms, social standards, a sociocultural stereotype, stereotyping.

1. ВСТУП

Конструювання соціокультурного знання спирається на когнітивні структури різного ступеня узагальнення: концепти, що репрезентують поняття, ціннісну і культурно-історичну інформацію певного етносу (Воркачев 2007; Степанов 1997); культурні сценарії, що охоплюють суспільні уявлення про традиційні події, закарбовані у мові (Goddard 2004; Wierzbicka 2002); стереотипи, які слугують основою для вербалізації безлічі образів (Ліппман 1961; Hofstede 2010) завдяки узагальненості і схематичності що, ґрунтується на невеликій кількості рис оцінного характеру (Бартминский 2009; Красных 2002). В концептах і сценаріях зберігається здебільш понятійна інформація, тоді як у стереотипах виражені оцінні норми і ціннісні орієнтири етносу (Лагута 2000, Hofstede 2010). Це веде до особливостей мовної реалізації: концепти проявляються у найрізноманітніших засобах вербалізації дійсності (Попова, Стернин 2001), тоді як наявність стереотипу у мові виразно відображено у інтерпретативному означуванні (Телія 1996, Lawton 2016), що відбиває оцінку фактів соціокультурного середовища.

Вважаючи на те, що оцінювання впливає на стереотипізацію соціокультурного знання, **актуальним** є дослідження соціальних стандартів і норм, що обумовлюють оцінювання. З метою виявлення параметрів оцінювання представників соціокультурних груп в американській лінгвокультурі, в роботі розглянуто різні види оцінки, які впливають на стереотипізацію.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Схематизований і спрощений образ соціальної групи, що надано у стереотипах, складається з абстрактних ознак і фізичних особливостей соціальних об'єктів, оцінених відповідно до прийнятих у певній культурі стандартів. Ступінь соціальної обумовленості стандартів, з якими порівнюється об'єк-

ти, буває різним: різні соціальні групи мають різні уявлення і критерії оцінки. Тому крім позитивних, наприклад, *technocrat* – висококваліфікований фахівець з інженерно-технічної та наукової еліти, який бере участь в управлінні державою [28], та негативних стереотипів, наприклад, *Jezebel* – нахабна, безсоромна, або аморальна афро-американка [19, с. 46], виділяємо амбівалентні, тобто такі, оцінка яких залежить від того, з позиції критика чи об'єкта відбувається оцінювання. Так стереотип, що позначено словом *yuppie* (*young urban professional* – процвітаючий і амбітний молодий професіонал [14, с. 1074], який живе у великому місті, може сприйматись як позитивно, так і негативно: бажання професіонала отримати високий соціальний статус завдяки наполегливій праці сприймається схвально, але його намагання вести розкішний спосіб життя, визиває нарікання.

Стереотипізація є формою соціальної категоризації [24], що відбувається на основі подібності властивостей і ознак людей, об'єднаних спільною метою чи працею, ідеєю, інтересами, цінностями і нормами поведінки. Характерні риси соціальної групи впливають на оцінку та сприйняття її окремих представників [12, с. 89]. Оцінюванню підлягають поведінкові особливості соціокультурних груп, що включають соціальну та мовленнєву поведінку. Крім того, оцінюються соціальні ознаки представників груп (фінансова спроможність, освіта, політичні погляди, тощо), етнічні (раса, нація), демографічні особливості (стать, вік, місця проживання, тощо), фізіологічні особливості членів категорії (колір шкіри, статура), вестіальні ознаки (одяг, атрибути стилю). Оцінка закріплюється за назвою, що отримує соціокультурна група залежно від комунікативного контексту й комунікативних цілей мовця, що зосереджений на певній ознаці об'єкта категоризації [11, с.13]. Культура обумовлює оцінювання і номінацію тому, оцінка певних соціокультурних груп та їх позначення можуть не співпадати чи бути відсутніми, тобто

лакунарними, у інших культурах [21]. Наведені в роботі приклади є стереотипами соціокультурних груп, які виникли в американській культурі і поширилися світом (наприклад, *It-girl*), відсутні в інших культурах (наприклад, *wigger*) чи сприймаються і оцінюються по іншому (наприклад, *doctor*). Оцінювання і стереотипізація соціокультурного знання є національно-специфічним процесом, який відбувається у певному історико-культурному контексті.

Більшість соціокультурних стереотипів характеризується амбівалентністю оцінки, що пов'язано з позиціями суб'єкта та об'єкта оцінки. В емоційно-оцінному плані стереотип можна «розщепити» на два протилежних елемента: «погане», що викликає негативні емоції і «добре», що сприймається позитивно, але ці елементи взаємопов'язані [17, с. 308]. Так як в суспільстві одночасно присутні кілька поколінь, що відрізняються ціннісними установками і стереотипами поведінки, то оцінки одного й того ж самого явища, можуть бути діаметрально протилежними.

Оцінювання об'єктів соціального середовища ґрунтується на різноманітних аксіологічно релевантних ознаках. Оцінювання залучає збір інформації, її аналіз та формування суджень на основі аналізу [1, с. 183; 5, с. 47]. Оцінка є фактом встановлення значущості і відповідності певним нормам людської діяльності й поведінки [8, с. 3-23]. В основі вибору ознак, що визначають оцінку, завжди лежить протиставлення якісних характеристик і відносин, властивих життю соціуму і вибір цей досить передбачуваний.

Загальна оцінка є підсумком зіставлення позитивних і негативних властивостей об'єкту, які включають статичні і динамічні, постійні і акцидентні ознаки, що входять до змісту соціокультурних стереотипів. Позитивна оцінка передбачає не тільки наявність у об'єкта тих чи інших ознак, які заслуговують схвалення, але і те, що їх кількість переважає негативні властивості. Так саме і негативна оцінка об'єкту вказує не тільки на його вади, але і на те, що наявні позитивні якості недостатні для того, щоб їх компенсувати [1, с. 178-179]. За такими параметрами виділяють негативні соціокультурні стереотипи, прикладом якого є *Gold digger* – жінка, яка звертає увагу на чоловіка виключно через його багатство [22, с. 151]. Синонімічним і більш сучасним позначенням цього стереотипу є *sugar baby*. До категорії «золотошукачів» (*Gold digger, sugar baby*) можуть належати люди різних рас та гендеру, але частіше до цієї категорії відносять молодих жінок, які будують свої особисті стосунки на основі грошових відносин та одружуються з розрахунку. Це сприймається суспільством несхвально.

Загальна оцінка може виступати як у функції модального оператора, що відображено у пропозиціях, так і в функції предиката, придатного для характеристики різних об'єктів. Загальна оцінка співвідноситься зі значенням оцінних предикатів,

специфікою аксіологічного порівняння і ціннісної еквівалентності смислової організації дискурсу [1, с. 178-190]. В більшості випадків оцінка імплікативно пов'язана з дескриптивними ознаками об'єктів, наприклад, у ідіоматичному позначенні стереотипу *gold digger*, оцінка співвіднесена з корисливістю жінок, для яких головне у стосунках з чоловіками – їх матеріальна спроможність.

Часткові оцінки, які виражені переважно у предикатах, Н. Д. Арутюнова поділяє на три групи: оцінки пов'язані з чуттєвим досвідом, що допомагають людині орієнтуватись у соціальному середовищі та сприяють його акомодатії у суспільстві; гедоністичні оцінки, що пов'язані з почуттям етичної і естетичної насолоди; оцінки практичної діяльності, критеріями яких є фізична або психічна користь, спрямованість на досягнення певної мети, виконання певної функції та відповідність встановленому стандарту [1, с. 180]. Оцінка, що пов'язана з виконанням обов'язків спостерігається у репрезентації професійних стереотипів, наприклад, хороший лікар в американській культурі неодмінно має здатність неформально спілкуватися, бути людиною, яка легко встановлює зв'язки з пацієнтами: *Formality impedes communication, he tells me, and "there's nothing more essential to being a good doctor than your ability to communicate"* [26].

Ґрунтуючись на вищезазначеній класифікації часткових оцінок Н. Д. Арутюнової, стандарти, за якими здійснюється зіставлення в процесі оцінювання об'єктів соціального середовища, поділяємо на етичні, естетичні і поведінкові. Етичні стандарти узгоджуються з морально-етичними цінностями, прийнятими у суспільстві. Хоча більшість з них відповідає загальнолюдським цінностям, кожному соціуму притаманні свої. Поведінкові стандарти корелюють з етичними і обумовлюють соціально-статусні та рольові характеристики об'єктів. Естетичні стандарти обрисовують природно-фізичні властивості людини. Стандарти обумовлюють оцінювання представників і груп в цілому, отже сприяють появі соціокультурних стереотипів.

Як зазначає О. М. Вольф, майже будь-яка ознака людини передбачає оцінку [5, с. 29]. Оцінка може варіювати від позитивної до негативної, а також може бути нейтральною. За концепцією О. М. Вольф, що була розроблена на основі робіт Е. Сепіра, Ф. Дамеро, М. Бірвіша, О. А. Івіна, на оцінній шкалі є зона «норми». Норма співвіднесена з тією частиною шкали оцінок, на якій міститься стереотипне уявлення про певний об'єкт з характерною ознакою. О. М. Вольф використовує поняття стереотипу як основного елементу, в якому зберігається знання стандартних ознак для відповідних об'єктів, і на який спирається система оцінок. Це обумовлює функціонування соціокультурних стереотипів у якості оцінних зразків, з якими порівнюються об'єкти оцінювання. Так, стереотип *It-girl* [20, с. 494], що виник у 20-ті роки ми-

нулого століття у Сполучених Штатах і потрапив у інші англomовні культури, позначає успішну, модну, красиву і доглянуту дівчину. Вона розумна, освічена і ерудована, чудово розбирається у мистецтві, приятелює з славнозвісними людьми. *It-girl* – це ікона стилю і успішності. Тому ознаки цього стереотипу складають основу оцінювання молодих жінок, які прагнуть отримати популярність.

При порівнянні і градуванні клас об'єктів, яким притаманна певна ознака, упорядковується за шкалою оцінок. Шкала враховує, з одного боку, ставлення до об'єкта оцінки, а з іншого, – властивості об'єкту, до якого відноситься оцінка. Властивості відбираються за «принципом виділення», тобто завищення значущості ознаки для винесення оцінки об'єкту [16, с. 121], що притаманно стереотипізації. Оцінна шкала розгортається в сторону як збільшення, так і зменшення величини певної ознаки. На оцінній шкалі є зона позитивного і негативного (добре / погано), між якими розташована зона нейтрального, тобто норми. Незалежно від виду оцінки, процес оцінювання, є окремим випадком категоризації, яка також передбачає поєднання рухомої шкали ознак і відповідних стандартів [5, с. 56-57]. Схематичний, іноді упереджений чи надмірно спрощений образ категорії, тобто стереотип, є наслідком виділення і перебільшення значущості певних ознак соціальних груп.

За окремими ознаками, які підлягають порівнянню зі стандартами, оцінки можуть бути емоційними, естетичними, етичними й раціональними. Емоційна оцінка спостерігається в образливих назвах стереотипів (наприклад, *chink*, *spic*, що позначають американців азійського і латиноамериканського походження). Дослідники зазначають, що у природній мові існує широке розмаїття виразів і слів, які позначають членів груп та виділяються на основі різних ознак, включаючи стать, статус, національність, расу, релігію, сексуальну орієнтацію та багатьох інших [13, с. 149]. Емоційна, естетична, етична оцінки є суб'єктивними частковими оцінками. З емоційною оцінкою пов'язані сенсорні відчуття, а з естетичними та етичними оцінками – параметри стандартів. Експлікація емоційної оцінки відбувається за допомогою поняттєвого змісту мовних значень (гарний, приємний, осоружний, гидкий) та оцінних конотацій [4, с. 57].

На думку М. М. Болдирєва, раціональна оцінка орієнтована на відносно об'єктивну чи загальноприйнятну шкалу норм і стандартів. Раціональна оцінка базується на певному осмисленні об'єктів із погляду їхньої відповідності задекларованому шаблону, який може бути етичним (добрий-злий, порядний-непорядний), правовим (правий-неправий, істинний-хибний), естетичним (гарний-негарний), емоційним (приємний-неприємний), інтелектуальним (розумний-дурний, цікавий-нудний), власне нормативним (великий-маленький, правильний-неправильний), функційно-практичним

(корисний-безкорисний) [3, с. 113]. Найчастіше раціональна оцінка подається у формі евфемізмів, що замінюють неприємність висловлювання на прийнятні в суспільстві слова [10, с. 77], наприклад, словосполучення *Sex worker* [15], яке позначає проститутку, але не має неприємного емоціонального забарвлення, часто використовується у медіа-дискурсі.

Відповідно до часових характеристик, оцінки можуть бути константними, яким властива постійність, та тимчасовими, оцінке забарвлення яких змінюється в різні часові періоди. Останні називають соціально-оцінними, таким чином підкреслюючи варіативність оцінок залежно від змін соціального контексту [6, с. 145]. Вважаючи на те, що стереотипи формуються при неодмінній участі оцінки у певному суспільному контексті, то зміни в оцінюванні соціокультурної категорії приводять до варіювання змістової структури стереотипів [7, с. 172].

Оцінка, що виражена у мові, має помітний семантико-прагматичний потенціал тому, що властивості мовних одиниць містять можливості не тільки називати явське явище, а й характеризувати його [9, с. 6-23]. За способом вираження розрізняють імпліцитну й експліцитну оцінки. Експліцитну оцінку виражають позитивні або негативні оцінні слова, що мають безпосереднє відношення до об'єкта оцінювання. Найчастіше експліцитна оцінка виражена прикметниками [5, с. 29]. Прикладом такої оцінки є прикметник *shallow* у словосполученні *a shallow gold digger* [23], який підкреслює поверхневність та обмеженість жінок, що проводять життя у пошуках багатих чоловіків.

Імпліцитна оцінка має опосередкований зв'язок з об'єктом та зазвичай вказує лише на ставлення мовця до об'єкта оцінювання. Цей тип оцінки спостерігається у дискурсі, зокрема у медіа-дискурсі, в якому поширюються і закріплюються соціокультурні стереотипи. Саме у висловлюваннях виявляється загальна оцінка, яку автор може виражати як експліцитно, так й імпліцитно. Ілюстрацією неприховано вираженої негативною оцінки у реченні *This isn't exactly a jewel heist, unless jewel thieves move in with their victims and play house* [23] є найменування «золотошукачів» *jewel thieves* (викрадачі коштовностей). Прихована оцінка цього стереотипа у реченні *This is her life. But when it's her time to have children, she doesn't want her child's fate to be the same as hers* [27] передбачає, що негативне ставлення автора до того способу життя, яке ведуть такі жінки, поділятиме й вони самі, не бажаючи такого життя для своїх дітей.

Оцінке судження передбачає наявність суб'єкта та об'єкта судження. В процесі стереотипізації роль суб'єкта виконує соціум, а об'єктом оцінювання, виступає соціокультурна група. В процесі оцінювання з'ясовується ставлення суб'єкта до об'єкта оцінювання, і це ставлення може бути обумовлене як суб'єктивними чинниками, так і об'єктивними. Суб'єктивний компонент оцінки відображає позитивне чи негативне ставлення суб'єкта оцінювання

до об'єкта, в той час як об'єктивний – «це відбиття характерних властивостей предмета чи явища, які, власне й оцінюються в самому об'єкті» [9, с. 24]. Так, позначення стереотипу *wigger* (*wigga/ whigger*) виражає презирливе ставлення до білих молодих американців, що наслідують мову, манери, стиль одягу афроамериканських представників хіп-хоп культури [14, с. 847]. Негативне ставлення до бажання підлітків наслідувати життєві принципи бандитських районів великих міст відповідає суб'єктивному компоненту оцінки. Об'єктивний компонент оцінки цієї соціокультурної категорії відбито у характерній ознаці – зовнішньому вигляді підлітків, які копіюють афро-американську культуру хіп-хоп.

Норми визначення оцінок мотивуються загальноприйнятими стандартами, з якими порівнюється нові явища суспільного життя. Процвітання, успіх та підвищення соціального статусу, що досягнуто важкою працею, є вихідною точкою оцінювання на шкалі суспільних цінностей США. Тому на умовній оцінній шкалі американського суспільства полюси позитивного та негативного оцінювання співвіднесені з успіхом чи провалом та схожістю й різницею моделі поведінки, орієнтованої на досягнення. Це відбивається у соціокультурних стереотипах: зневажливе ставлення до тих, хто не прагне досягнень і живе у сільській місцевості (*Redneck*), чи отримують високий статус завдяки своєму походженню, не прикладаючи для цього ніяких зусиль (*WASP*).

Негативна оцінка суспільного явища передає почуття занепокоєння й стурбованості суспільства за збереження існуючого порядку. Мова фіксує порушення норм у словах з негативною оцінною семантикою. Як порушник моралі, об'єкт критики не може оцінювати свої дії негативно. Таким чином, з'являється подвійність у сприйнятті суспільно значущої інформації, яка формується у соціокультурні стереотипи.

Якщо первісно група, до якої не належав індивід, оцінювалась негативно, то після «переходу» до неї індивід оцінює її позитивно, таким чином людина змінює ті негативні ознаки, які були приписувані іншій групі на позитивні ознаки. Класичним прикладом зміни оцінки з негативною на позитивну є фраза *Black Is Beautiful*, в якій характерна ознака раси – цвіт шкіри – проголошується не тільки зовнішньо привабливою, а й приналежною до дуже високого стандарту. Фраза *Black Is Beautiful* визначає той факт, що темношкірі американці мусять підтверджувати свою значущість для суспільства (*We have to continuously put ourselves on a pedestal*) тому, що попри силу, красу та інші чудові якості, приналежність до негроїдної раси оцінюється негативно навіть самими афроамериканцями: *For all of our strength and for all our Beauty for all of the great qualities we have. We are still viewed in a negative light. Not only from people on the outside but also from our own inner circle* [29].

Осуд чи схвалення тієї чи іншої моделі поведінки представників соціальних груп співвідноситься

з нормою на шкалі оцінок, що відповідає конвенційним уявленням про характерні ознаки представників певної соціальної групи. Несхвалення і осуд несправжнього, фальшивого має назва соціокультурного стереотипу афроамериканця, орієнтованого на успіх – *Oreo* (білий усередині, чорний зовні). *Oreo* виражає невідповідність стандартам, які вважаються прийнятними для афроамериканців у музикальних уподобаннях, у одязі, діяльності та інтересах, і це сприймається як відхилення від норми: *“Oreo” is someone who is Black on the outside but White on the inside. This can be expressed in various forms including talking “proper,” listening to “non-black” music, dressing eccentrically compared to the norm and being in engaged in activities that most black people may not knowledgeable about or even interested in. This stereotype basically includes anything seen as “abnormal” for a Black person* [25]. Таке негативне ставлення до тих, хто, хоча і має високий соціальний статус, що оцінюється взагалі схвально в американській культурі, пояснюється порушенням вірності етнічним нормам.

У медіа-дискурсі віддзеркалюється ставлення американського соціуму до прагнення афроамериканців підвищити свій соціальний статус, що традиційно пов'язують зі світоглядом білого населення США. Стереотип афроамериканця, що веде спосіб життя, яке вважається притаманним тільки білим американцям – *Acting White* («Діяти як білий») – трактується як акт зради особистості, що за походженням належить до афроамериканської спільноти, але має цінності білого населення. *Sometimes African Americans, in communities where I worked, there's been the notion “acting white”...if boys are reading too much, then well, why they are doing that? Or why they are speaking too properly? And the notion that there's some authentic way of being black, that if you're going to be black you have to act a certain way and wear a certain kind of clothes, that has to go. Because here are a whole bunch of different ways for African American men to be authentic* [18]. У цій цитаті екс-президента Б. Обама висвітлено те, що зазвичай сприймається як порушення типового стереотипу афроамериканця, а тому сприймається негативно в афроамериканській спільноті. Це такі якості як начитаність, ерудованість, стильний одяг, які атрибууються тим, що «поводяться як білі» (*Acting White*). Відмовлення від переконань своєї групи, викликає осуд. Це підтверджує те, що різні соціальні групи мають різні уявлення і критерії оцінки, яка є головним фактором стереотипізації.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стереотипізація як процес появи, закріплення і використання стереотипів у дискурсі, завжди супроводжується оцінюванням, яке відбито у номінації, пропозиціях і у предикатах. Оцінка ураховує як об'єктивні ознаки соціокультурних груп, так і суб'єктивні, які відповідають світогляду суб'єкта оціню-

вання. Оцінювання здійснюється за етичними, поведінковими і естетичними стандартами, що варіюють відповідно до історичного контексту, групової ідеології, позиції суб'єкта чи об'єкта оцінювання, які можуть мінятися місцями, що приводить до змін у оцінюванні. Невідповідність загальноприйнятим стандартам групи чи суспільства відображено у негативних конотаціях номінативних одиниць, що позначають стереотипи. На умовній оцінній шкалі

американського суспільства полюси позитивного та негативного оцінювання співвіднесені з успіхом чи провалом на суспільному рівні та схожістю й різницею моделі поведінки на груповому рівні.

Подальше вивчення оцінних процесів і їх вплив на стереотипізацію соціокультурного знання вважаємо **перспективним** з погляду на динаміку змін у перетворенні оцінюваного сприйняття існуючих соціокультурних стереотипів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. 2-е изд., испр. Москва : «Языки русской культуры», 1999. 896 с.
3. Болдырев Н. Н. Структура и принципы формирования оценочных категорий // С любовью к языку. ИЯ РАН, Воронежский гос. ун-т, 2002. С. 103–113.
4. Васильев Л. М. Семантическая категория оценки и оценочные предикаты // Исследования по семантике : Семантические категории в русском языке. Башкир, гос. ун-т: Уфа, 1996. С. 55–62.
5. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. Изд. 2-е, доп. Москва : Едиториал УРСС, 2002. 280 с.
6. Космеда Т. А. Категорія оцінки в українському мовознавстві // Українська філологія : школи, постаті, проблеми : зб. наук. пр. Львів. ч. 2, 1999. С. 138–146.
7. Любимова С. А. Лингвокультурный типаж «девушка-flapper» в американском дискурсе. Семантико-когнитивные и прагматические аспекты репрезентации. Saarbrücken : LAP Lambert Academic Publishing, 2015. 304 с.
8. Мухелишвили Н. Л., Сергеев В. М., Шрейдер Ю. А. Ценностная рефлексия и конфликты в разделенном обществе // Вопросы философии, 1996, № 11. С. 3–23.
9. Приходько Г. І. Оцінка і комунікація: Посібник для студентів і аспірантів. Вінниця : Нова книга, 2013. 168 с.
10. Чернейко Л. О. Оценка в знаке и знак в оценке // Филологические науки. 1990. № 2. С. 72–81.
11. Beukeboom, C.J., Burgers, Ch. (2019). How Stereotypes Are Shared Through Language: A Review and Introduction of the Social Categories and Stereotypes Communication (SCSC) Framework. Review of Communication Research. Vol.7, 1-37. doi: 10.12840/issn.2255-4165.017
12. Brewer M.B. Ethnocentrism and Prejudice: A Search for Universals, Social Psychology of Prejudice: Historical and Contemporary Issues. Ed. Christian S. Crandall, Lewinian Press, 1996. P. 79-95.
13. Croom A. M. Spanish slurs and stereotypes for Mexican-Americans in the USA: A context-sensitive account of derogation and appropriation. *Sociocultural Pragmatics*. 2(2), 2014. P. 145-179.
14. Dalzell T. The Routledge Dictionary of Modern American Slang and Unconventional English, 2018. 1104 p.
15. Delacoste F, Akira A. Sex work: Writings by Women in the Sex Industry. 2nd ed. San Francisco: Cleis Press, 1998. 352 p.
16. Gross R., McIlveen R. Social Psychology. Routledge, 2016. 176 p.
17. Hall S. The West and the Rest: Discourse to Power. Formations of Modernity S. Hall, B. Greben (eds.). Cambridge, 1992. P. 270–310.
18. Henderson N. What President Obama gets wrong about 'acting white'. The Washington Post, July 24, 2014. URL: <https://www.washingtonpost.com/blogs/she-the-people/wp/2014/07/24/what-president-obama-gets-wrong-about-acting-white/> (18.04.2020)
19. Jewell S K. From Mammy to Miss America and Beyond: Cultural images and the shaping of US social policy. Routledge, 1993. 252 p.
20. Kipfer B. A., Chapman R. A. Dictionary of American Slang. 4th ed. Harper Collins, 2007. 608 p.
21. Lyubymova S., Tomasevich N., Mardarenko O. Semantic Issues of Translating American Sociocultural Stereotypes. Advanced Education, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", 10, 2018. P.149-157.
22. McGraw-Hill's Dictionary of American slang and colloquial expressions. 4th ed. (Ed.) Richard A. Spears, 2007. 1104 p.
23. Moore T. What's does 'Gold Digger' mean these days? MelMagazine, 2018. URL: <https://melmagazine.com/en-us/story/whats-does-gold-digger-mean-these-days> (18.04.2020)
24. Oakes P, Haslam S.A., Turner J.C. Stereotyping and Social Reality. Oxford: Blackwells, 1994. 272 p.
25. Pelt V. Does the "Oreo" Stereotype Really Exist? *The A&T Register. The Student News Site of North Carolina A&T State University*, 2017. URL: <https://ncatregister.com/12321/the-word/does-the-oreo-stereotype-really-exist/> (20.02.2020)
26. Rauch J. How not to dye. *Atlantic*. May 2013, Vol. 311 Issue 4, P. 64-69.
27. Trammell K. Student shares experiences as a sugar baby: Not all gifts, glamour. The Red & Black. The University of Georgia, Aug 21, 2014. URL: https://www.redandblack.com/uganews/student-shares-experiences-as-a-sugar-baby-not-all-gifts/article_d862db14-28c1-11e4-97a8-001a4bcf6878.html (10.03.2020).
28. Thompson I.A. Case for Technocracy in America. Fair Observer. Jun 27, 2018. URL: [https://www.fairobserver.com/politics/technocracy-america-politics-economics-us-news-42511/\(10.03.2020\)](https://www.fairobserver.com/politics/technocracy-america-politics-economics-us-news-42511/(10.03.2020)).
29. Young X. Black is Beautiful. URL: <https://loveisconfusing.com/2018/08/11/black-is-beautiful/> (18.03.2020).

REFERENCES

1. Arutjunova, N.D. (1999). Jazyk i mir cheloveka. [Language and the World of Man]. 2-e izd., ispr. Moskva : Jazyki russkoj kul'tury. (in Russian)

2. Boldyrev, N. N. (2002). Struktura i principy formirovaniya ocenочnyh kategorij [The structure and the principles of assessment categories' formation]. *S ljubov'ju k jazyku [With Love to The Language]*. IJa RAN, Voronezhskij gos. un-t. 103–113. (in Russian)
3. Vasil'ev, L.M. (1996). Semanticheskaja kategorija ocenki i ocenочnye predikaty [Semantic assesement category and assesement predicates]. *Issledovanija po semantike : Semanticheskie kategorii v russkom jazyke [Research on Semantics: Semantic Categories in Russian]*. Bashkir, gos. un-t: Ufa. 55–62. (in Russian)
4. Vol'f, E.M. (2002). Funkcional'aja semantika ocenki [Functional Semantics of Assessment]. Izd. 2-e, dop. Moskva : Editorial URSS. (in Russian)
5. Kosmeda, T. A. (1999). Kategoriya ocinky` v ukrajyns`komu movoznavstvi [Assessment category in Ukrainian linguistics] *Ukrajyns`ka filologiya : shkoly`, postati, problemy` [Ukrainian Philology: Schools, Personalities, Issues]: zb. nauk. pr. L`viv, ch. 2.* 138–146. (in Ukrainian)
6. Ljubimova, S. A. (2015). Lingvokul'turnyj tipazh «devushka-flapper» v amerikanskom diskurse. Semantiko-kognitivnye i pragmaticheskie aspekty reprezentacii. [Lingua-cultural type “Flapper” in American discourse. Semantic, cognitive and pragmatic aspects of representation]. Saarbrücken : LAP Lambert Academic Publishing. (in Russian)
7. Mushelishvili, N. L., Sergeev V. M., Shrejder Ju. A. (1996). Cennostnaja refleksija i konflikty v razdelenom obshhestve [Value reflection and conflict in a divided society]. *Voprosy filologii [Issues of Philology]*. №11. 3–23. (in Russian)
8. Pry`xod`ko, G.I. (2013). Ocinka i komunikaciya [Assesement and communication]: Posibny`k dlya studentiv i aspirantiv. Vinny`cya: Nova kny`ga. (in Ukrainian)
9. Chernejko, L.O. (1990). Ocenka v znake i znak v ocenke [Assesement in sign and sign in assessment] *Filologicheskie nauki [Philology Sciences]*. № 2. 72–81.(in Russian)
10. Beukeboom, C.J., Burgers, Ch. (2019). How Stereotypes Are Shared Through Language: A Review and Introduction of the Social Categories and Stereotypes Communication (SCSC) Framework. *Review of Communication Research*. Vol.7, 1–37. doi: 10.12840/issn.2255-4165.017
11. Brewer, M. B. (1996). Ethnocentrism and Prejudice: A Search for Universals, *Social Psychology of Prejudice: Historical and Contemporary Issues*. Ed. Christian S. Crandall, Lewinian Press, 79-95.
12. Croom, A. M. (2014). Spanish slurs and stereotypes for Mexican-Americans in the USA: A context-sensitive account of derogation and appropriation. *Sociocultural Pragmatics*. 2(2), P. 145–179.
13. Dalzell, T. (2018). *The Routledge Dictionary of Modern American Slang and Unconventional English*.
14. Delacoste, F, Akira, A. (1998). *Sex work: Writings by Women in the Sex Industry*. 2nd ed. San Francisco: Cleis Press.
15. Gross, R., McIlveen R. (2016). *Social Psychology*. Routledge.
16. Hall, S. (1992). *The West and the Rest: Discourse to Power. Formations of Modernity* S. Hall, B. Greben (eds.). Cambridge. 270–310.
17. Henderson, N. (2014). What President Obama gets wrong about 'acting white'. *The Washington Post*, July 24, 2014. Available at: <https://www.washingtonpost.com/blogs/she-the-people/wp/2014/07/24/what-president-obama-gets-wrong-about-acting-white/>
18. Jewell, S K. (1993). *From Mammy to Miss America and Beyond: Cultural images and the shaping of US social policy*. Routledge.
19. Kipfer, B. A., Chapman, R. A. (2007). *Dictionary of American Slang*. 4th ed. Harper Collins.
20. Lyubymova, S., Tomasevich, N., Mardarenko, O. (2018). Semantic Issues of Translating American Sociocultural Stereotypes. *Advanced Education, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"*, 10, 149–157.
21. McGraw-Hill's. (2007). *Dictionary of American slang and colloquial expressions*. 4th ed. (Ed.) Richard A. Spears.
22. Moore, T. (2018). What's does 'Gold Digger' mean these days? *MelMagazine*. Available at: <https://melmagazine.com/en-us/story/whats-does-gold-digger-mean-these-days>
23. Oakes, P, Haslam, S.A. and Turner, J.C. (1994). *Stereotyping and Social Reality*. Oxford: Blackwells.
24. Pelt, V. (2017). Does the “Oreo” Stereotype Really Exist? *The A&T Register. The Student News Site of North Carolina A&T State University*. Available at: <https://ncatregister.com/12321/the-word/does-the-oreo-stereotype-really-exist/>
25. Rauch, J. (2013). How not to dye. *Atlantic*. May 2013, Vol. 311 Issue 4, P. 64-69.
26. Trammell, K. (2014). Student shares experiences as a sugar baby: Not all gifts, glamour. *The Red & Black. The University of Georgia*, Aug 21, 2014. Available at: https://www.redandblack.com/uganews/student-shares-experiences-as-a-sugar-baby-not-all-gifts/article_d862db14-28c1-11e4-97a8-001a4bcf6878.html
27. Thompson, I.A. (2018). Case for Technocracy in America. *Fair Observer*. Jun 27, 2018. Available at: <https://www.fairobserver.com/politics/technocracy-america-politics-economics-us-news-42511/>
28. Young, X. (2018). Black is Beautiful. Available at: <https://loveisconfusing.com/2018/08/11/black-is-beautiful/>

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Любимова Светлана Анатольевна – кандидат филологических наук, доцент, докторант кафедры английской филологии, перевода и философии языка им. А.М. Морозовского Киевского национального лингвистического университета; e-mail: elurus2006@gmail.com; ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7102-370X>; Reserch Gate: https://www.researchgate.net/profile/Svitlana_Lyubymova; Google Scholar: https://scholar.google.com/citations?user=vKES_xEAAA&hl=ru

Svitlana Lyubymova – PhD in Philology, Associate Professor, Postdoctoral Student of the English Philology, Translation and Philosophy of Language Department of Kyiv National Linguistic University; e-mail: elurus2006@gmail.com; ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7102-370X>; Reserch Gate: https://www.researchgate.net/profile/Svitlana_Lyubymova; Google Scholar: https://scholar.google.com/citations?user=vKES_xEAAA&hl=ru

УДК 811.111.42

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-04

Проблема смислотворення в комунікації

Мартинюк А. П.

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

e-mail: allamartynyuk@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2804-3152>;

GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=sWGUJgcAAAAJ>;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Martynyuk

(Харків)

У статті на основі аналізу пояснювальних можливостей структуралістської та когнітивної моделей мови, а також кодової, когнітивної, інференційної та інтеракційної моделей комунікації, окреслюються альтернативні шляхи пояснення природи смислотворення у відповідності з положеннями дієвої і ситуативної моделей когніції. Обґрунтовується розуміння комунікації як інтерсуб'єктивної взаємодії у соціально-культурно сконструйованому контексті інтерсуб'єктивного акту комунікації, де комунікативна (вербально-невербальна) дія одного суб'єкта, потрапляючи у фокус уваги іншого суб'єкта, стає тригером паралельних ментальних (перцептивно-акціональних: афективних, когнітивних, волевиявних) процесів, які активують різноманітні ментальні структури: пропозиції, образи (як спогади, так і фантазії; як візуальні, так і акціональні (патерни поведінки)); відбитки фраз, жестів, кольорів, звуків, фрагментів мелодій, смаків, запахів, дотикових відчуттів; внутрішні відчуття/передчуття; мимолітні бажання, зміни настрою. Активовані ментальні структури утворюють поточну семантичну конфігурацію, самоорганізуючись навколо домінантного мотиву суб'єкта, який визначає і інтенцію комунікативної дії, і інференції, здійснювані в ході інтерпретації комунікативної дії. Робиться припущення, що феномен смислотворення у вербально-невербальній комунікації коріниться не у конвенційній природі одиниці мови (до якої так чи інакше повертаються автори усіх аналізованих моделей мови і комунікації), а в інтерсуб'єктивній природі свідомості людини як соціальної істоти, її генетично заданій здатності до спів-розуміння, спів-відчуття, спів-переживання, спів-діяльності, яка набуває розвитку у соціально і культурно сконструйованому контексті повсякденної взаємодії з іншими людьми.

Ключові слова: вербально-невербальна комунікативна дія, домінантний мотив, інтерсуб'єктивність, модель когніції, модель комунікації, поточна семантична конфігурація, смислотворення.

Мартинюк А. П. Проблема понимания в коммуникации. В статье на основе анализа объяснительных возможностей структуралистской и когнитивной моделей языка, а также кодовой, когнитивной, инференционной и интеракционной моделей коммуникации, очерчиваются альтернативные пути осмысления природы понимания в соответствии с положениями действенной и ситуативной моделей когнитивности. Обосновывается определение коммуникации как интерсубъективного взаимодействия в социально-культурно сконструированном интерсубъективном акте коммуникации, где коммуникативное (вербально-невербальное) действие одного субъекта, попадая в фокус внимания другого субъекта, становится триггером паралельных ментальных (перцептивно-акциональных: афективных, когнитивных, волеизъявительных) процессов, активирующих различные ментальные структуры: пропозиции, образы (как воспоминания, так и фантазии; как визуальные, так и акциональные (паттерны поведения)); отображения фраз, жестов, цветов, звуков, фрагментов мелодий, вкусов, запахов, тактильных ощущений; внутренние ощущения/предчувствия; фрагментарные желания, смены настроения. Активированные ментальные структуры создают поточную семантическую конфигурацию, самоорганизуюсь вокруг доминантного мотива субъекта, определяющего и интенцию коммуникативного действия, и инференции, осуществляемые в ходе интерпретации коммуникативного действия. Делается допущение, что понимание в вербально-невербальной коммуникации зиждется не на конвенциональной природе единицы языка (к которой так или иначе возвращаются авторы всех проанализированных моделей языка и коммуникации), а на интерсубъективной природе сознания человека как социального существа, генетически заданной способности к со-пониманию, со-чувствованию, со-переживанию, со-действию, получающей развитие в социально и культурно сконструированном контексте каждодневного взаимодействия с другими людьми.

Ключевые слова: вербально-невербальное коммуникативное действие, доминантный мотив, интерсубъективность, модель когнитивности, модель коммуникации, понимание, текущая семантическая конфигурация.

Martynyuk A.P. The problem of sense making in communication. The article analyzes explanatory potential of the structural/formal and cognitive models of language as well as coding-encoding, cognitive, inferential, and interactional models of communication to outline alternative explanations of sense making shaped by the models of enacted and situated cognition. It puts forward a conception of communication as an intersubjective interaction in a socially-culturally constructed intersubjective act, initiated by a subject's focusing attention on a communicative (verbal-coverbal) action of the other subject, which triggers parallel mental processes (involving active perception, affect, cognition, volition, and action) that pass into each other and combine the conscious with the subconscious. Mental structures activated in the act (propositions, images (images-memories as well as images-fantasies; visual and motoric images (patterns of behavior); memories of phrases, gestures, colors, sounds, fragments of melodies, tastes, smells, tactile sensations; inner sensations/anticipations, fragmentary wishes, and moods) self-organize around the subject's dominant motive to form the current semantic configuration. This dominant motive determines both the intention of the communicative action and the inferences made in the process of interpretation of the communicative action. The article claims that sense making in verbal-coverbal communication does not rest on the conventional nature of a linguistic unit (which all the analyzed models of language and communication eventually appeal to). It rests on the intersubjective nature of human consciousness, a hard-wired capacity of a human social being to share experiential content (thoughts, sensations, emotions, actions), which is being developed in a socially and culturally constructed context of everyday engagements with other social beings.

Keywords: communicative action, current semantic configuration, dominant motive, intersubjectivity, model of cognition, model of communication, sense making.

1. ВСТУП

Природа смислотворення (sense making), а простіше, питання, яким чином людина 'дає собі раду': усвідомлює саму себе і світ навколо себе, є **актуальною** міждисциплінарною проблемою сучасної когнітивної науки. Лінгвістика робить внесок у вирішення цієї проблеми, намагаючись дати відповідь на запитання, у якому відношенні перебувають мова і наш мозок / тіло, метальна система (розум) і світ навколо нас, і, головне, як людина досягає розуміння іншої людини і впливає на іншу людину у комунікації.

Метою цієї статті є окреслити перспективи лінгвістики у цій царині з опорою на доробок сучасної когнітивної науки. Оскільки вирішення проблеми смислотворення залежить від моделі мови, яку ми приймаємо за основу, і відповідної моделі комунікації, **завдання** статті включають аналіз: 1) двох базових моделей мови – структуралістської, започаткованої Ф. де Соссюром, і когнітивної (функціоналістської), запровадженої когортою когнітивних лінгвістів, найбільш впливовими серед яких вважають Дж. Лакоффа, Р. Ленекера і Л. Талмі; 2) пояснювальних можливостей кодової, когнітивної, інференційної та інтеракційної моделей комунікації; 3) альтернативних шляхів осмислення природи смислотворення у відповідності з положеннями сучасної когнітивної науки, а саме, – моделей дієвої когніції (enacted cognition) і ситуативної когніції (situated cognition).

Об'єктом дослідження є природа смислотворення, а **предметом** – різні її тлумачення, запроваджені різними методологічними платформами наукової думки.

Емпіричним матеріалом дослідження є близько 1000 прикладів живої комунікації, змодельованої в американських телесеріалах [21, 27, 62].

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Структуралістська модель мови

У центрі моделі мови Ф. де Соссюра – **мовний знак**, який мислиться як *асоціативний зв'язок оз-*

начуваного (поняття) і означального (акустичного образу) [8, с. 99]. Обидва компоненти знаку є *психічними сутностями*, локалізованими у мозку: «знак пов'язує не річ і її назву, а поняття і акустичний образ» [там само], тобто не слово 'дерево' і дерево як об'єкт матеріальної дійсності, на який вказує це слово, а «психічний відбиток звучання» [там само] слова 'дерево' і поняття про дерево як об'єкт матеріальної дійсності.

Як акустичні образи, так і поняття є «суто диференційними, тобто вони визначаються не позитивно – своїм змістом, а негативно – своїми відношеннями з іншими членами системи» [там само, с. 149] і відтак знаки володіють *значимістю*, а не значенням [там само, с. 147].

«Механізм мови» [там само, с. 160] закоріненний на двох принципах існування мовних знаків. Перший принцип полягає у *довільності* (невмотивованості) асоціативного зв'язку між означальним і означуваним: неможливо пояснити, чому дерево називається деревом, оскільки між відповідним словом (психічним відбитком його звучання) і поняттям немає ніякого природного зв'язку. Натомість стверджується, що зв'язок між означальним і означуваним є *конвенційним* (загрунтованим на звичаї або колективній згоді, договорі між членами мовного колективу) [там само, с. 100–102].

Другим принципом є *лінійний характер означального*: «означальне, що за своєю природою є сприйманим на слух, розгортається лише у часі і характеризується запозиченими у нього властивостями: а) воно є протяглим і ця протяглисть має один вимір – це лінія» [там само, с. 103].

Ці два принципи реалізуються в парадигматичних (асоціативних) і синтагматичних (лінійних) відношеннях між знаками мови, які, у свою чергу, лягають в основу протиставлення мови як системи (langue) і мовлення як акту використання мови (parole).

За Ф. де Соссюром мова є «соціальним продуктом, сукупністю необхідних умовностей, прийнятих ко-

лективом для забезпечення реалізації, функціонування здатності до мовленнєвої діяльності, яка існує у кожного носія мови» [там само, с. 47–48]. Вчений неодноразово підкреслює: «Мова не діяльність (fonction) мовця. Мова – це готовий продукт, що пасивно реєструється мовцем» [там само, с. 52], який «сам по собі не може ні створити, ні змінити її» [там само, с. 207]. Мовлення ж мислиться як «індивідуальний акту волі і розуму» [там само, с. 52], в якому слід розмежовувати: «1) комбінації, в яких мовець використовує код (code) мови з метою вираження своєї думки; 2) психофізичний механізм, що дозволяє йому об'єктивувати ці комбінації» [там само].

Якщо прийняти модель мови Ф. де Соссюра, лінгвістика неспроможна нічого нам сказати про природу смислотворення.

1. Мова мислиться як штучно створена система знаків (абстрактних відношень (реляцій) між означуваним і означальним), яка локалізується у мозку суб'єкта, проте ніяк не пов'язана ні з його тілом, ні з оточуючим його світом (ні з фізичним, ні з соціально-культурним).

2. Суб'єкту відведена пасивна роль: він оволодіває мовою задля реалізації природно притаманної йому здатності до мовленнєвої діяльності і користується мовою у готовому вигляді як інструментом для вираження думки. Здатність до мовленнєвої діяльності не пов'язана з іншими когнітивними можливостями суб'єкта. Будучи реалізацією мовної здатності, мовленнєва діяльність обслуговує інші види діяльності, і, насамперед, розумову діяльність, проте не бере безпосередньої участі у процесах усвідомлення суб'єктом самого себе і оточуючого його світу.

Таке розуміння мови відображається кібернетичною (орієнтованою на радіо та телефонні технології) моделлю комунікації американських математиків К. Шеннона і В. Вівера [53], яка пояснює комунікацію як передавання і одержання інформації, закодованої знаками певної семіотичної системи. Цю модель також називають **кодовою моделлю комунікації**, оскільки ключовим поняттям моделі є поняття *коду*, у проекції на вербальну комунікацію – *мовного коду*: комунікатори, володіючи знанням мовного коду, який співвідносить звук і думку, а також мовними процесорами кодування / декодування, переробки і зберігання інформації, кодують і розкодовують повідомлення, вживаючи одиниці мови задля обміну інформацією.

Кодова модель комунікації вичерпно пояснюється метафорою каналу зв'язку: «Значення – це об'єкти. Одиниці мови – це об'єкти. Одиниці мови мають значення (розміщене всередині них). У комунікації мовець (speaker) посилає фіксоване значення реципієнту (hearer), використовуючи одиницю мови, яка асоціюється в нього з ним значенням» [33, с. 206].

Кодова модель комунікації спирається на «примітивне тлумачення *інтерсуб'єктивності*» [5, с. 35]

(тобто процесу досягнення взаєморозуміння): мета комунікації полягає в донесенні до адресата певної інформації, точніше, думки – повідомлення і оскільки комунікація базується на існуванні спільного коду (shared code), думка адресанта має бути зрозумілою адресату, – поділюваною (shared) ним.

2.2. Когнітивно-лінгвістична модель мови

У когнітивній лінгвістиці мова, вірніше здатність до оволодіння і спілкування природною мовою, розглядається як продукт спеціалізації загальних психофізіологічних можливостей організму людини, що забезпечують її існування як біологічного виду і соціальної істоти, насамперед, сенсорно-моторних і власне когнітивних, як то здатність до категоризації і концептуалізації світу на основі прототипів [32; 50] у конкретному соціальному і культурному контексті.

Звідси впливають два основні зобов'язання когнітивної лінгвістики, сформульовані Дж. Лакоффом [31]: зобов'язання узагальнення (Generalizing Commitment): виявлення рис, характерних для усіх природних мов і когнітивне зобов'язання (Cognitive Commitment): узгодження лінгвістичної теорії і методології з емпіричними даними інших когнітивних наук, що вивчають мозок/розум і мову. У першому зобов'язанні немає нічого нового порівняно зі структуралістським підходом: структуралісти теж прагнуть створити універсальну модель мови. Друге зобов'язання підіймає лінгвістику на новий рівень і надає їй статусу однієї із когнітивних наук, які мають за мету розкрити природу свідомості/розуму.

У когнітивній лінгвістиці поняття мовного знаку і значимості відступають на другий план. Їм на зміну приходять поняття *одиниць мови* (linguistic units), які «виводяться із реальних випадків вживання мови» [39, с. 144] – *подій мовлення / вживання* (speech/usage events), і *мовного значення* (linguistic meaning).

Мовне значення мислиться як:

А. Концептуальна структура: «Мовні значення є концептуалізаціями, адаптованими для експресивних цілей у відповідності з конвенціями мови» [41, с. 2]. Одиниця мови тлумачиться як «спарювання між семантичною структурою і фонологічною структурою, де одне здатне активувати друге. Проста лексична одиниця, така як *skunk*, має символічну природу, яка полягає у спарюванні значення і фонологічної форми. Граматика, звичайно, вивчає те, як подібні елементи комбінуються для утворення складних висловів» [38, с. 5]. Таке розуміння дуже нагадує положення Ф. де Соссюра. Проте ця схожість є оманливою, оскільки мовне значення тут фактично не розмежовується з когнітивним досвідом людини, якого вона набуває у взаємодії зі світом і який існує у вигляді багатих на деталі концептуальних структур (концептів / ментальних репрезентацій),

які називають *енциклопедичним знанням* і підкреслюють його нерозривність із *знанням лінгвістичним*. На переконання когнітивних лінгвістів, функція одиниць мови, вірніше їхніх сенсорно сприйманих фонологічних форм, полягає лише в тому, щоб *активувати* концептуальні структури.

Б. Утілеснена концептуальна структура: «Значення ототожнюється з концептуалізацією, яка ґрунтується на тілесному досвіді людини і включає явища уяви» [41, с. 117].

Ідея *тілесності мовного значення* належить Дж. Лакоффу і М. Джонсону [33; 34; див. також 32; 35; 36] і полягає у тому, що людина осмислює абстрактний досвід взаємодії зі світом в термінах свого сенсорно-моторного досвіду, який залежить від морфології тіла, способу взаємодії з фізичним середовищем, а також від соціальних і культурних практик діяльності людини. Сенсорно-моторний досвід усвідомлення себе як істоти, яка займає вертикальну позицію у просторі, рухається у певному напрямі, віддаляється чи наближається до чогось, торкається чогось, маніпулює чимось і т. п., породжує різноманітні просторово-тілесні концепти типу СПЕРЕДУ, ЗЗАДУ, ЗВЕРХУ, ЗНИЗУ; ФІЗИЧНИЙ КОНТАКТ; ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ; ВМИСТИЛИЩЕ; ШЛЯХ, які забезпечують орієнтацію людини у просторі і складають основу для смислотворення, слугуючи джерелом для осмислення абстрактного досвіду.

Когнітивні лінгвісти іменують такі концепти *схемними образами / образ-схемами* (image-schemas) і визначають як «примітиви, які структурують повноцінні (rich) образи» [33, с. 253]; «рекурентні динамічні патерни наших перцептивних інтеракцій і моторних програм, які надають зв'язності і структури нашому досвіду» [30, с. 14].

За Дж. Лакоффом і М. Джонсоном процес смислотворення полягає в тому, що концепти, породжувані сенсорно-моторним досвідом, служать джерелом для осмислення абстрактного досвіду, не даного людині у безпосередньому контакті зі світом, за принципом метафоричного перенесення. Концептуальні метафоричні перенесення мають системний характер і об'єктивуються одиницями мови. Наприклад, носії американського варіанту англійської мови осмислюють КОХАННЯ як ПОДОРОЖ, що відбивається у конвенційних висловах: *Look how far we've come / We're at a crossroads / We'll just have to go our separate ways / We can't turn back now / I don't think this relationship is going anywhere* і т. п. [там само, с. 44]. У свою чергу, складно структурований концепт ПОДОРОЖ осмислюється в термінах схемного образу шлях [там само, с. 90], який відображає безпосередній тілесний досвід цілеспрямованого руху, що має точку відправлення і точку призначення, проміжні точки, ймовірні перешкоди і т. п.

Дещо по-іншому пояснює втіленість Р. Ленекер, який виокремлює ще більш примітивні структури нашого тілесного досвіду – *базові домени* (ПРОСТІР,

ЧАС, КОЛІР, ЗВУК, ТЕМПЕРАТУРА, БІЛЬ, ТИСК, ЗАПАХ, СМАК), тобто до-концептуальні «царини потенціалу досвіду, які уможливають концептуалізацію, завдяки яким можуть з'являтися конкретні концепти» [38, с. 44–45].

Щодо схемних образів, Р. Ленекер вважає, що вони функціонують як компоненти базових доменів, прості концепти, як наприклад, «лінія, кут, кривизна у просторовому домені або яскравість і прототипові кольори у царині зорового сприйняття» [там само, с. 33].

Усі інші домени визначаються Р. Ленекером як *небазові* (переважно, абстрактні, як скажімо СПРАВЕДЛИВІСТЬ, проте необов'язково, тому що до небазових доменів вчений відносить і такі концептуалізації, як, наприклад, відчуття страху) [там само, с. 45]. Щодо власне терміну *домени*, то Р. Ленекер визначає його досить широко, як будь який ментальний, досвід, який «використовується як концептуальна основа мовного значення» [там само, с. 50].

Іншим важливим моментом є акцентуація *ієрархічності структури нашої концептуальної системи*. Ця ідея схоплюється поняттям «вищі та нижчі рівні концептуальної організації» [там само, с. 45]. Відношення між концептами і доменами не є чітко визначеними: концепт нижчого рівня може служити доменом для осмислення концепту вищого рівня і підтримуватися кількома доменами (концептами) різних рівнів аж до найнижчого рівня базових доменів, закорінених безпосередньо в нашому тілесному досвіді, які і лежать в основі ієрархії. Значення вислову у події мовлення інтерпретується на основі комплексної концептуальної структури, яку Р. Ленекер називає *матрицею доменів* [там само, с. 44].

Згідно прийнятим в когнітивній лінгвістиці і поділюваним Р. Ленекером уявленням, багаті на деталі, конкретизовані небазові концептуальні структури нижчого рівня зорганізуються більш абстрактними схемними структурами вищого рівня, на позначення яких вживаються терміни – *семантичний фрейм* та *ідеалізована когнітивна модель* [там само, с. 46]. Скажімо, значення слова *sophomore*, розмірковує Р. Ленекер, інтерпретується «на основі як базових доменів ЧАС і ПРОСТІР, так і концептів нижчого рівня, таких як ОСОБА, ЗНАТИ, РІК, ДВА і концептів вищого рівня, таких як ПІЗНАВАТИ, ВЧИТИ, СТУДЕНТ і ШКОЛА. Втім очевидно, що значення *sophomore* – додатково – і необхідно активує концептуальні структури ще більш високого рівня типу тих, що Філлмор (1982) називає фреймом, а Лакофф (1987) ідеалізованою когнітивною моделлю (або ІКМ)» [там само].

На переконання Р. Ленекера, домени має більшу пояснювальну силу, оскільки «ні фрейм, ні ІКМ не кореспондують з базовими доменами (як скажімо, час чи кольоровий простір). Фрейм є певною мірою співвідносним з небазовим доменом. Якщо слова *ідеалізована* і *модель* сприймати серйозно, *ідеалізована когнітивна модель* має ще вужче застосування.

Її не можна застосувати стосовно поточного дискурсу або фізичних обставин події мовлення» [там само, с. 47].

Р. Ленекер співвідносить домен і з ментальним простором: «будь-що, назване доменом, може також відноситися і до ментального простору і навпаки» [там само, с. 51]. За Ж. Фоконьє, який ввів це поняття в науковий обіг, *ментальні простори*, є «структурними складниками більшого цілого, які множаться, коли ми думаємо та говоримо, забезпечуючи максимально деталізований поділ структур нашого дискурсу і знання» [20, с. 11]. На відміну від фреймів та ІКМ, які активуються як вже більш/менш сформовані структури, ментальні простори формуються безпосередньо у ході інтерпретації мовлення за принципом інтеграційної мережі.

Хоча Р. Ленекер визнає, що термін 'домен' акцентує внутрішню єдність, узгодженість між компонентами концептуальної структури у її відношенні до лексичного значення одиниці мови, у той час як 'ментальний простір', навпаки, акцентує переривистість концептуальної структури, розмежованість її на напівавтономні царини у відношенні до поточного дискурсу, він також стверджує, що «немає ніяких обмежень у тому, яким чином домени матриці співвідносяться один з одним. Так, будь яка конфігурація ментальних просторів – включно з власне просторами і зв'язками між їхніми елементами – просто може бути інкорпорованою як частина матриці» [38, с. 51].

Саме в термінах ментального простору Р. Ленекер описує матрицю доменів, яка забезпечує концептуалізацію, тобто інтерпретацію значення одиниці мови у контексті події мовлення, називаючи цю структуру *поточним дискурсивним простором* (*current discourse space*) і визначаючи її як «ментальний простір, який включає все, що може бути спільним для мовця і слухача у якості бази дискурсу у кожний конкретний момент» [там само, с. 59].

Відтак, для Р. Ленекера втіленість смислотворення не обов'язково пов'язана з метафоричним осмисленням абстрактних сутностей в термінах конкретного тілесного досвіду; вона забезпечується ієрархічною структурою нашої концептуальної системи, що, в кінцевому підсумку, заґрунтовується в базових доменах, які і є джерелом тілесного сенсорно-моторного досвіду взаємодії людини зі світом.

В. Соціально і культурно зумовлена концептуальна структура: «ми сприймаємо наш 'світ' так, що наша культура вже присутня в кожному акті тілесного досвіду» [33, с. 57]; «Те, що є реальним для індивіда як члена культури є продуктом як його соціальної реальності, так і способу формування досвіду його взаємодії з фізичним світом» [там само, с. 146]. На переконання Дж. Лакоффа і М. Джонсона, підтримуване іншими когнітивними лінгвістами, тілесний досвід природно вписаний в соціальний і культурний досвід людини. Ця особливість сприй-

няття світу відбивається в англійських конвенційних метафорах. Скажімо, ціннісні орієнтири ВЕРХ (UP) є ДОБРЕ / НИЗ (DOWN) є ПОГАНО мають тілесне/фізіологічне підґрунтя, адже рух ввверх/вертикальна позиція є природною для здорової людини у стані активності, дії: *He is in top shape / He is at the peak of health* (HEALTH AND LIFE ARE UP). У той же час, рух вниз/горизонтальна позиція, навпаки, є притаманними хворій, немічній, пасивній людини або ж людині, яка спить/покинула цей світ: *He came down with the flu / He dropped dead* (SICKNESS AND DEATH ARE DOWN). Водночас, ці орієнтири навантажені соціально-культурною інформацією. В американському культурному соціумі вони асоціюються, відповідно, з позитивною і негативною оцінкою, оскільки тут цінується влада (перебування наверху соціальної ієрархії, контроль над ситуацією, багатство) і сила. Ці асоціації відбиваються в англійських конвенційних метафорах: *He is in a superior position / He is under my control* (HAVING CONTROL OR FORCE IS UP / BEING SUBJECT TO CONTROL OR FORCE IS DOWN); *My income rose last year / His income fell last year* (MORE IS UP / LESS IS DOWN); *She'll rise to the top / She fell in status* (HIGH STATUS IS UP / LOW STATUS IS DOWN) [там само].

Г. Пристрасно сконструйована концептуальна структура: «Значення – це завжди значення для людини. Те, що є для мене значущим, завжди зв'язано з тим, що є для мене важливим. А те, що для мене важливо, залежить не тільки від мого раціонального знання, але і від мого минулого досвіду, цінностей, почуттів і інтуїтивних осяянь» [там само, с. 227]. Когнітивні лінгвісти переконані, що світ відображується природною мовою не об'єктивно, а крізь призму потреб, інтересів, цілей та досвіду суб'єкта: «Мовні значення відбивають нашу здатність по-різному конструювати одну і ту саму ситуацію» [41, с. 117]. Те, які лексичні одиниці ми обираємо для побудови найпростіших буденних висловлень (*My dad vs. daddy vs. father wastes vs. spends time* [17, с. 40]) відображає різні концептуалізації відносин між нами та тими, про кого ми говоримо, різні оцінки ситуацій, які ми описуємо. Різні концептуалізації відображаються і у виборі граматичної конструкції. Зокрема, вибір пасиву *Bill was hit by John* імплікує емпатію мовця до Біла, на відміну від активу *John hit Bill* [там само, с. 61]. Ця пристрасність відображення світу реалізується в *когнітивних операціях конструювання мовного значення* (*construal operations*) [40; 57].

Підсумуємо модель мови, створену когнітивними лінгвістами:

1. Мова мислиться як система символів (спарювань між фонологічною формою та значенням), які, хоч і базуються на конвенційному зв'язку на синхронному зрізі мови, проте надають доступ до ментального досвіду людини, заґрунтованого в її сенсорно-моторному (тілесному) досвіді, який природно вписаний в соціальний і культурний досвід.

2. Надаючи доступ до ментального досвіду людини, мова як одна із спеціалізованих когнітивних можливостей людини бере безпосередню участь у процесах усвідомлення суб'єктом самого себе і оточуючого його світу. Більше того, мова здійснює пристрасну інтерпретацію оточуючого світу, відображаючи його крізь призму цілей і цінностей суб'єкта мовлення.

Хоча наразі не існує загально прийнятої **когнітивної моделі комунікації**, окреслити її основні характеристики можна, звернувшись до опису *події мовлення* Р. Ленекера, де вона постає як «біполярна дія, що виконується мовцем і слухачем і починається зі спрямування і фокусування уваги на одному і тому самому висловленні» [39, с. 144]. Біполярність дії передбачає, що «і мовець, і слухач мають справу і з концептуалізацією, і з вокалізацією, двома базовими 'полюсами' висловлення» [там само].

Концептуалізація тлумачиться як інтерпретація комунікаторами значення одиниць мови в межах поточного дискурсивного простору, конституційованого «когнітивними доменами, які здатні до активації у якості концептуальної бази (conceptual base) для значень елементів мови» [там само]. Поточний дискурсивний простір є доволі складним ментальним конструктом, який включає усвідомлення комунікаторами:

1) ґрунту (ground), що охоплює подію мовлення (speech event), мовця, слухача, їхню інтеракцію і безпосередні обставини (насамперед, час і місце мовлення) і є центром «безпосереднього контексту мовлення (immediate context of speech), який в широкому смислі інтерпретується як такий, що включає фізичні, ментальні, соціальні і культурні обставини» [там само, с. 145];

2) «корпусу знань (body of knowledge), які розглядаються як спільні (shared) і відносно доступні для активації» (reasonably accessible) [там само];

3) поточного дискурсу: «низки попередніх подій вживання, як і наступних подій, які можна передбачити» [там само].

Р. Ленекер пояснює вірогідність активації того чи іншого значення лексичної одиниці (*специфікації*) у конкретному контексті в термінах *центральності* кожного із перелічених компонентів знання, тобто преференційного доступу до нього: «Градація знань за принципом центральності є одним з аспектів конвенційного значення лексичної одиниці. Для кожного лексичного значення, певні специфікації є настільки центральними, що вони активуються практично кожного разу, коли вживається ця одиниця, у той час як інші активуються менш часто, а ще інші є настільки периферійними, що доступ до них відкривається лише у спеціальних контекстах» [38, с. 39].

Відтак, у когнітивній моделі комунікації *інтерсуб'єктивність* зводиться до конструювання мовцем і слухачем спільної ментальної бази, у якій цент-

ральність того чи іншого значення одиниці мови у конкретному контексті збігалася б для мовця і слухача. Збіг центральності уможливорюється частково конвенційною природою мовного значення і частково спільним ментальним і тілесним досвідом комунікаторів як представників одного біологічного виду, одного соціуму, і ширше – однієї культури.

2.3. Невирішені проблеми

Для того щоб простежити, як працюють структуралістська і когнітивна моделі мови, звернімося до аналізу прикладів живої комунікації, змодельованої в американських телесеріалах. Особливий інтерес для нас становлять комунікативні невдачі (див. дисертацію О. Дубцової [4]), оскільки створюючи проблему незбіжності інтерпретації, вони дозволяють спрогнозувати її причини за допомогою наявних інструментів існуючих моделей і у такий спосіб виявити їхню ефективність.

Не дивлячись на те, що когнітивна модель комунікації є безперечним кроком вперед порівняно із кодовою моделлю, обидві моделі працюють лише у тих випадках, коли причини комунікативної невдачі зводяться до ступеню конвенційності (в термінах Р. Ленекера – центральності) асоціативного зв'язку між фонологічною формою і поняттям/семантичною структурою для кожного з комунікаторів. Наприклад:

Wilson: *Well Tim, it sounds to me like you're dealing with hubris.*

Tim: *Hubris? What's that in English?*

Wilson: *It is English. It means "excessive pride."* (Home Improvement)

З точки зору кодової моделі ця комунікативна невдача пояснюється тим, що один з комунікаторів не засвоїв значення слова *hubris* як частини конвенційного мовного коду і, як наслідок, сприйняття акустичного образу цього слова не активує в його мозку відповідного поняття.

З точки зору когнітивної моделі ця комунікативна невдача має місце, оскільки у свідомості одного із комунікаторів не сформувалася концептуальна структура, схоплена словом *hubris*, і, як наслідок, це слово (його фонологічна форма) не активує відповідні фрейми/домени як частину ієрархічно організованої концептуальної структури, яка сягає тілесного досвіду і відбиває соціально-культурний досвід.

Розглянемо приклад, де комунікатори активують різні значення одного і того самого вислову:

Jack: *This is great! Oh, my God, thank you! I can't wait to tell Will!*

Bob: *Oh, yeah, about that. Uh, we want him out.*

Jack: *Oh, he is. Everybody knows.*

Bob: *No. I mean "out" as in out. (Will and Grace)*

У системі понять кодової моделі ми маємо справу з асиметричним зв'язком звукового образу і поняття: один і той самий звуковий образ, активно-

ваний словосполученням *to want somebody out*, викликає асоціацію з кількома поняттями: хотіти, щоб хтось 1) покинув приміщення, 2) вийшов із справи, 3) публічно визнав приналежність до представників нетрадиційної сексуальної орієнтації. Очевидно, що у комунікатора, якого спіткала комунікативна невдача, сформовані усі асоціативні зв'язки, адже він, в кінці кінців, розуміє, що має на увазі його співбесідник, який, на відміну від нього самого, асоціює звуковий образ цього словосполучення з другим поняттям. Очевидно, що ця комунікативна невдача не може бути пояснена в рамках кодової моделі, оскільки ця модель не має інструментів, за допомогою яких можна розтлумачити, чому в одній і тій самій ситуації спілкування у одного з комунікаторів активується один асоціативний зв'язок, а у іншого другий, адже всі інструменти тут зводяться до володіння/не володіння мовним кодом, а в аналізованому випадку мовним кодом володіють обидва комунікатори.

З перспективи когнітивної моделі ця комунікативна невдача описується як неможливість сконструювати спільний для обох комунікаторів поточний дискурсивний простір. Один з них інтерпретує вислів *we want him out* на основі матриці, що включає такі небазові домени/фрейми як: НЕТРАДИЦІЙНА СЕКСУАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ, СУСПІЛЬСТВО, МОРАЛЬ, ПУБЛІЧНІСТЬ тощо, а інший – БІЗНЕС, ВИГОДА, КОНТРАКТ. Не допомагає тут і контекст: оскільки комунікатори обговорюють бізнесову пропозицію, більш релевантною тут є друга специфікація вислову, хоча актуалізується третя.

Центральність специфікації, підтримуваної доменом/фреймом НЕТРАДИЦІЙНА СЕКСУАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ, тут пояснюється специфікою досвіду комунікатора як члена соціально-культурної групи, до якої він належить. Комунікатор, який допускається комунікативної помилки, як і його партнер по бізнесу, якого хочуть позбутися майбутні інвестори, є активним представником ЛГБТ, а для представників цієї соціальної групи рішення про публічне декларування або навпаки приховування своєї сексуальної орієнтації є найважливішим рішенням в житті. Відтак, у свідомості цього комунікатора відповідний вислів активує ту специфікацію, яка є для нього найбільш важливою, значущою. Щоправда, ця комунікативна невдача скоріше ілюструє життєздатність наведеної вище тези Дж. Лакоффа про залежність активованого значення від життєвих пріоритетів людини, аніж поняття центральності Р. Ленекера, оскільки останній прив'язує центральність до мовної конвенції, а не до мотивації мовця.

Недивно, що когнітивна модель комунікації працює, коли необхідно пояснити комунікативну невдачу, яка стосується пропозиційного змісту висловлення. Адже когнітивні структури організації енциклопедичного знання – і фрейм, і небазовий домен, і ідеалізована когнітивна модель, і менталь-

ний простір – є пропозиційними структурами, тобто в кінцевому підсумку, зводяться до набору пропозицій (ХТОСЬ є ТАКИЙ/діє ТАК/діє на КОГОСЬ і т. п.), які організують енциклопедичне знання, необхідне для інтерпретації референтної ситуації, простіше – теми висловлення (того, про ЩО говорять).

Водночас, ні кодова, ні когнітивна моделі не надають інструментів, які б пояснювали комунікативні невдачі, що є наслідком невірної інтерпретації *інтенцій* комунікаторів (того, З ЯКИМ НАМІРОМ говорять). Іntenції не зводяться до пропозицій, проте саме вони визначають, яким чином слід проінтерпретувати висловлення, зміст яких є пропозиційним. Наприклад:

Joey: *Monica, relax, go get a beer.*

Monica: *I don't want a beer.*

Joey: *Who said it was for you?* (Friends)

Моніка інтерпретує вислів *go get a beer* як пораду випити пива і розслабитися після складного дня, проведеного в безуспішних пошуках роботи, яка б вивела її зі скрутного фінансового становища. Натомість її друг, який мав би поспівчувати і потішати подругу, виражає прохання принести йому пива, демонструючи неочікуваний у такій ситуації і несумісний з етичними нормами егоїзм. Обидва комунікатори асоціюють зміст висловлення з одним і тим самим пропозиційним змістом (у них не виникає труднощів з інтерпретацією жодного із складників висловлення), проте з різними інтенціями мовця – порадою і проханням.

Не володіючи інструментом аналізу непропозиційних ментальних структур, ні кодова, ні когнітивна моделі комунікації не в змозі пояснити події мовлення, де висловлення практично одного і того самого пропозиційного змісту (скажімо, мовець повідомляє слухачу і водночас адресату, що він/вона добре виглядає) в залежності від мотивації мовця передають різні інтенції. Зокрема, висловлення *you look good*, адресоване братом молодшій сестрі і вмотивоване його бажанням підтримати сестру у виборі гарної сукні для першої в її житті великої вечірки, втілює інтенцію щирого схвалення. Необхідність вирішити проблему помешкання (комунікатор прагне умовити подругу дозволити їй оселитися у себе) визначає інтенцію висловлення *you're so beautiful*, адресованого цій подрузі, як лестощі. Етикетний характер схвальних висловлень *You look great – You look good too*, вмотивованих бажанням заповнити паузу ніяковості, що виникла при зустрічі чоловіка та дружини, які перебувають на порозі важкого розлучення, проте намагаються зберегти гарні стосунки, бо в них має народитися спільна дитина, дозволяє визначити їхній комунікативний намір як КОМПЛІМЕНТ (див. повний аналіз цих прикладів в дисертації Д. Гулієвої [3]).

Іntenції мовця частково враховуються **інференційною моделлю комунікації** Г. П. Грайса [23, 24], що виносить розуміння *інтерсуб'єктивнос-*

ми «за межі мови, в сторону правил поведінки, які не володіють алгоритмічною природою мовного коду» [5, с. 38]. З перспективи цієї моделі, комунікація втілює прагнення мовця не передати інформацію, а донести до адресата свій комунікативний намір (інтенцію) з тим, щоб викликати відповідну реакцію у адресата.

Мовне значення тут розуміється як продукт *інференції*. І хоча в моделі Г. П. Грайса інференція тлумачиться у формально-логічному смислі – як раціональний умовивід, закорінений на дедукції, введення поняття інференції у лінгвістичний обмін розширює пояснювальні можливості моделі комунікації: мовне значення із статичної фіксованої семантичної структури, асоційованої з мовною формою завдяки мовному коду, перетворюється у *динамічну сутність, продукт ментальної діяльності людини*. У цьому інференційна модель частково співзвучна когнітивній моделі, оскільки когнітивні лінгвісти теж широко використовують поняття інференції, не зводячи процес розуміння до автоматичних асоціацій між фонологічною формою і семантичною/концептуальною структурою.

Іншою перевагою інференційної моделі є врахування тієї обставини, що повідомлення може *втілюватися невербальною дією*, без використання 'мовного коду'. Когнітивні лінгвісти теж (хоча і суто теоретично) визнають значущість невербальної дії (див. наприклад твердження Р. Ленекера про те, що подія вживання «включає усі фонетичні аспекти висловлення, а також усі типи сигналів, такі як жести та мова тіла (теоретично навіть феромони)» [38, с. 457]), проте, на жаль, ніяким чином не включають невербаліку у процедуру когнітивного аналізу мовлення.

Видається, що значущість невербаліки повною мірою не враховується жодною з обговорюваних моделей. У живій комунікації вербальну дію неможливо розглядати як відокремлену від невербальної. Тут має місце єдина вербально-невербальна комунікативна дія: фонологічну форму неможливо відділити від тону голосу, інтонації, з якою ця форма вокалізується, а без врахування міміки, жести, постави, позиції комунікаторів у просторі неможливо зрозуміти інтенції мовця. Недарма Д. МакНіл говорить про взаємодію мовлення і жести (розуміючи жест широко, включаючи міміку) як *єдину систему смислотворення* [44]; див. аналіз жестово-вербального висловлення у дисертації О. Максименко [6; див. також 7]).

У деяких ситуаціях комунікації невербаліка є єдиним ключем до розуміння змісту висловлення, оскільки знання про ситуативний контекст комунікації не дають достатніх підстав для встановлення мотивації і, відповідно, інтенції мовця. Наприклад, лише невербаліка (високий, а згодом ще вищий тон голосу, покусання губ, що сигналізує знервованість; круглі здивовані очі, сумно опущені куточки

губ, презирливо наморщений ніс; оборонна поза 'руки в боки') дозволяє нам зрозуміти справжній іронічно-саркастичний смисл конвенційного схвального висловлення *that is so great*, сказаного дівчиною її давній подрузі, яка щойно повідомила її про майбутнє весілля з її бувшим хлопцем (див. повний аналіз прикладу [3]). Оскільки мовець сама пішла від свого бувшого, практично втекла з-під вінця, теоретично її висловлення могло б бути цілком щирим. І лише невербаліка, на контрасті з буквальним смислом мовного вислову, а також і зі знанням про обставини, що передували події мовлення, дозволяє встановити справжню інтенцію мовця.

Безумовна перевага інференційної моделі полягає ще і в тому, що вона вводить у фокус уваги дослідників комунікації ІНШОГО, адже інтенція, у кінцевому підсумку, спрямована на те, щоб викликати бажану з точки зору мовця зворотню реакцію/дію адресата [52; 55; 56].

Прихильникам більш досконалої **інтеракційної моделі комунікації** (див., наприклад, [52]) залишається лише зробити ще один крок: експлікувати таку її властивість як *діалогічність* (в дусі М. М. Бахтіна, для якого «слово є двостороннім актом» [2, с. 102]) і трактувати *інтерсуб'єктивність* як «феноменологічне переживання спільності [47, с. 23] інтересів, дій і т.п.» [5, с. 39].

Іншим вагомим внеском інтеракційної моделі в розуміння комунікативних процесів є фокусування уваги дослідників на *ситуативній прив'язаності комунікації*: не лише невербальні дії ІНШОГО, а і в принципі усе, що опиняється у сфері сприйняття комунікаторів у події мовлення, може бути підставою для виведення інференцій щодо значення висловів з урахуванням культурних конвенцій і набутого соціального досвіду [61].

Це положення набуває ще більшої значущості при усвідомленні того факту, що те, з чим ми переважно маємо справу у ситуації комунікації, «це не просто об'єкти самі по собі і не об'єкти в ізольованому контексті, скоріше це рівні контексту, включені одне в одного» [26, с. 128]. Більш того, у сучасних соціумах індивід взаємодіє не з природним, а з соціально-культурно сконструйованим контекстом, який нав'язує індивіду певні очікування щодо інтерпретації мовленнєвих подій.

Погоджуючись із висловленими положеннями, все ж зазначимо, що інтеракційна модель, як, на жаль, і інші згадані вище моделі, не пояснює, які ментальні структури і процеси задіяні у досягненні феноменологічної інтерсуб'єктивності. Навіть на підставі аналізу нечисленних прикладів, поданих вище, стає зрозумілим, що інтенції, як і інференції мовців напряму пов'язані з їхніми афективними станами / емоціями / почуттями-ставлення, які виникають у процесі комунікативної взаємодії і, узгоджуючись з їхніми інтересами / потребами / бажаннями, які

належать до сфери волевиявлення, усвідомлено/не усвідомлено формують мотиви їхніх комунікативних (і ширше – соціальних) дій. Разом з тим, жодна з існуючих моделей комунікації не надає інструментів для виявлення і систематизації цих параметрів.

2.4. Альтернатива

У пошуках варіантів вирішення зазначених вище проблем згадується відповідь Р. Ленекера на вжиту по відношенню до нього С. Левінсоном метафору «впертого страуса», який «не хоче визнавати існування прагматики» [43, с. 19]. Наполягаючи на штучності поділу лінгвістики на семантику і прагматику, Р. Ленекер звертає увагу на те, що «повне контекстуальне розуміння мовного вислову виходить за рамки того, що можна встановити на основі конвенційних одиниць мови. Скажімо, ми дивимось на кішку і я промовляю Пташці нічого не загрожує. Цим твердженням я можу імплікувати, що кішка лінива або невправна (залежно від контексту, енциклопедичного знання про кішок і загальної презумпції релевантності), проте я не уважатиму це частиною мовного значення відповідного слова» [38, с. 40].

У цих роздумах імпліцитно міститься надзвичайно важлива думка про те, що неможливо провести межу не лише між семантикою і прагматикою, а і між мовленнєвою / комунікативною дією/ діяльністю людини і її фізичною / соціальною дією/діяльністю у конкретному фізичному і соціально-культурно сконструйованому контексті. Оскільки семантична структура (мовне значення) є невід'ємною від концептуальної структури, вона є і невід'ємною частиною смислотворення у більш широкому смислі – розуміння каузальних зв'язків між об'єктами оточуючого світу і передбачення наслідків рухів/дій цих об'єктів стосовно інших об'єктів і, головне, нас самих, а також наших власних дій стосовно цих об'єктів. Мовне значення не зводиться до концептуальної структури, яка лише *відображає*, нехай навіть і пристрасно, фізичний і соціально сконструйований світ. Мовне значення має *перцептивно-акціональну природу*, воно є *способом здійснення нашої взаємодії зі світом*.

Іншими словами, ми вступаємо в комунікацію не задля того, щоб передати інформацію або донести до ІНШОГО нашу інтенцію. Ми вступаємо в комунікацію задля того, щоб *реалізувати наші інтенції*, досягти певної комунікативно-соціальної цілі, отримати бажаний відгук від ІНШОГО у складно структурованому соціальному світі. Комунікативні інтенції більшою мірою нерозривні із соціальними цілями. Особливо очевидним це стає у дискурсах спонукального типу (політичному, рекламному), де комунікативна інтенція полягає у спонуканні індивіда до здійснення певної соціальної дії (голосування за певного кандидата, придбання певного товару). Словами М.М. Бахтіна, тут має місце «респонсивне розуміння уповільненої дії: рано чи пізно

почуте і активно зрозуміле відгукнеться у подальших висловах або поведінці слухача» [1, с. 246-247].

Відтак цілком природно, що інференції, яких ми доходимо у процесах інтерпретації мовних форм, не обмежуються категоризацією / концептуалізацією (З ЧИМ Я МАЄ СПРАВУ?), вони (і це значно важливіше!) спрямовані і на регуляцію нашої поведінки – ЯКИМИ МАЮТЬ БУТИ МОЇ ДІЇ/ДІЇ ІНШОГО СТОСОВНО ТОГО, З ЧИМ Я МАЮ СПРАВУ? [45, с. 254].

Зокрема, вислів 'Пташці нічого не загрожує', перенесений із абстрактного простору раціональної думки в конкретний контекст комунікації, спрямовується або до самого себе, або до співбесідника і містить певну *інструкцію* щодо необхідності / відсутності необхідності здійснення певної дії: 'не потрібно (мені чи тобі) здійснювати ніяких дій щодо забезпечення безпеки кішки'.

Представники сучасної когнітивної науки (особливо автори дієвої [19; 48; 58; 60] і ситуативної [13; 14; 15; 42] моделей когніції) не приймають ідею *концепту* як компоненту набутої у досвіді бази даних, яка є відносно відстороненою від цілей конкретних індивідів у конкретних ситуаціях, фіксованою абстракцією. У альтернативній інтерпретації, пропонуваній, зокрема, Л. Барсалу, концепти постають як «орієнтовані на агенса посібники, що містять інструкції» (agent-dependent instruction manuals) [12, с. 243]: у кожній конкретній ситуації концепти постачають активному індивіду спеціалізованій пакет інференцій, які спрямовують його дії у процесі взаємодії із конкретними сутностями (як виявами тієї чи іншої категорії), включеними у ситуацію. У різних ситуаціях один і той самий концепт постачає різні пакети інференцій, кожен з яких скроєний (tailored) під поточну ситуацію і поточні цілі індивідів.

Іншими словами, концептуальні структури (концепти), будучи поміщеними у конкретний ситуативний контекст, наповнюються *акціональним змістом, орієнтованістю на дію*. Ця характеристика поєднує їх з *емоціями*, адже положення про те, що емоція виконує когнітивні функції організації руху і дії людини (як і взагалі будь-якого живого організму) у взаємодії зі світом, є аксіоматичним положенням сучасної когнітивної науки [16; 28; 54]. Автори дієвої і ситуативної моделей когніції акцентують увагу на *інтерсуб'єктивній природі емоцій*: емоції є не просто мимовільними психічними станами організму або суб'єктивними переживаннями, які визначають поведінку організму, емоції є «сигналами, які призначені для того, щоб вплинути на поведінку інших організмів, стратегічними кроками в контексті поточної транзакції між організаціями» [25, с. 438].

Представниками сучасної когнітивної науки отримані дані про те, що мовні форми активують у нашій свідомості ті ж самі нейронні процеси, що і позначувані ними емоції і дії [37; 49; 59]. Цей феномен є одним із аспектів ширшого феномена *дзеркальних нейронів*: резонансні нейронні системи активуються,

коли суб'єкт: 1) інтенціонально виконує певну (переважно елементарну) фізичну дію; спостерігає, як це робить інший суб'єкт; уявляє цю дію [29; 51]; 2) відчуває певні емоції й спостерігає за іншим суб'єктом, який відчуває подібні емоції [11]. Здатність до такого віддзеркалення вважається генетично заданою і неконтрольованою (*hard-wired*) (за [22]).

Це означає, що втіленість нашого відображеного одиницями мови досвіду слід розуміти не просто як метафоричне переосмислення абстрактного в термінах конкретного і не лише як ієрархічно упорядковану укоріненість енциклопедичних знань в базових доменах, а як *активоване мовними формами безпосереднє переживання первинного тілесного досвіду тут і зараз, в момент комунікації*. Це змінює наші уявлення про природу мови і вимагає переоцінки ролі афекту і раціонального мислення у ментально-мовленнєвих процесах.

Окрім того, отримані дані дають ключ до пояснення *феноменологічної природи інтерсуб'єктивності*: будучи психофізіологічною реальністю, феномен дзеркальних нейронів дає нам можливість у буквальному смислі відчувати/співпереживати те, що відчувають/переживають ІНШІ: паралельно з вербальним діалогом у комунікативній взаємодії ми включені в такі природні форми обміну як зчитування віддзеркалених мімікою і мовою тіла відчуттів та емоцій і переданих ними думок.

У цьому зв'язку не можна не згадати епізод з екранізації «Саги про Форсайтів» 2002 року, в якому Джеймс Форсайт радиться із сином Сомсом стосовно приданого доньки Вініфред, яка збирається заміж. Батько висловлює різні пропозиції (їх всього вісім: починаючи з 10 тисяч фунтів і закінчуючи мовчазним рішенням взагалі не давати ніякого приданого, до якого мав би доступ її обранець). Пропозиції змінюються у відповідності з мімічною реакцією Сомса, який не промовляє жодного слова, реагуючи на вісім реплік батька вісьмома невербальними (мімічними) комунікативними діями. Ці невербальні комунікативні дії є достатніми для того, щоб батько зміг зрозуміти логіку Сомса, прийняти і поділити його думку. Дев'ятою реплікою батька є вербалізована інференція про те, що Сомс ставить під сумнів чесність і відкритість намірів жениха, і Сомс реагує на неї мімічною реакцією, що виражає згоду. Цей епізод є підтвердженням життєздатності висловлюваного авторами дієвої моделі когніції [19; 48; 58; 60] положення про те, що у живій комунікації смислотворення не обов'язково передбачає раціональне мислення і оперування презентаціями, втіленими конвенційними мовними знаками, оскільки у знайомому і відтак передбачуваному соціально і культурно сконструйованому контексті суб'єкт безпосередньо усвідомлює інтенційні і афективні стани ІНШИХ, сприймаючи їх міміку і жести, мову тіла, які слугують суб'єкту *природними знаками*, наповненими життєво важливими

комунікативними смислами.

У відповідності з уявленнями представників сучасної когнітивної науки, зокрема, авторів міждисциплінарних досліджень, об'єднаних феноменологічним розумінням інтерсуб'єктивності як «здатності людини поділяти психічний досвід (наприклад, почуття, відчуття, думки, лінгвістичні значення)» [63, с. 1] «не лише і не першочергово на когнітивному рівні, а також (і більш значущо) на рівні афекту, перцептивних та конативних (орієнтованих на дію) процесів» [там само, с. 3] (ідея спирається на феноменологію Е. Гусерля і М. Мерло-Понті й розвивається у численних сучасних когнітивних теоріях, як природничих, так і філософських (див., наприклад, [64])), комунікацію не слід розуміти як ментально-мовленнєву взаємодію комунікаторів на рівні усвідомлюваних когнітивних процесів, які передбачають раціональне оперування концептуальними пропозиційними структурами нашого досвіду і виведення раціональних інференцій. Скоріше комунікативна взаємодія відбувається паралельно на кількох рівнях психіки – перцептивно-акціональному, когнітивному, афективному, волевиявному – і має як усвідомлюваний / контрольований, так неусвідомлюваний / неконтрольований, автоматизований характер (причому, неусвідомлювані семантичні процеси мисляться як розумні та цілеспрямовані (*intelligent and goal-oriented*) [26, с. 28-29]).

Таке розуміння комунікації охоплюється поняттям **інтерсуб'єктного акту комунікації** [46, с. 65] – взаємодії суб'єктів на перцептивно-акціональному, афективному, когнітивному та волевиявному рівнях, яка визначає комунікативні смисли їхніх комунікативних (вербально-невербальних) дій. Термін 'інтерсуб'єктний' акцентує діалогічну природу акту, активність обох комунікаторів, а 'інтерсуб'єктивний' – феноменологічну природу їх комунікативної взаємодії.

Інтерсуб'єктний акт є, водночас, конкретно подією комунікативної взаємодії і одиницею її аналізу, моделлю, що дозволяє врахувати усі можливі параметри, які впливають на процес смислотворення (див. застосування моделі для аналізу комунікації [3, 6; 7]). Модель інтерсуб'єктного акту комунікації є *ситуаційною моделлю*, тобто суб'єктивною ментальною структурою, яка конструюється і видозмінюється у ході комунікативної взаємодії, і в якій релевантність тих чи інших параметрів соціально-комунікативної ситуації визначається самими учасниками [18].

Процес смислотворення в інтерсуб'єктному акті комунікації слід тлумачити в термінах спільної – інтерсуб'єктивної – ментальної бази – **поточної семантичної конфігурації** ментальних структур, яка породжується безпосередньо у процесі взаємодії між комунікаторами, що спільно фокусують увагу на комунікативній (вербально-невербальній) дії одного з них, поміщений у відкритий для сприйняття фізичний і соціально-культурно сконструйований

контекст інтерсуб'єктного акту. Поточна семантична конфігурація зорганізується на основі *ментально-нейронної мережі* (термін 'transversal mental-neural network' належить Х. Гарді [26, с. 17]), яка охоплює «усю систему знань індивіда, сенсоріку, афект, і патерни поведінки – і як кластери пам'яті і як живий динамічний досвід» [там само, с. 18] і включає як пропозиційні структури, так і образи: як образи-спогади, так і образи-фантазії; як візуальні образи, так і акціональні (патерни поведінки); а також відбитки фраз, жестів, кольорів, звуків, фрагментів мелодій, смаків, запахів, дотикових і внутрішніх відчуттів (як біль у серці або передчуття чогось радісного чи гнітючого), мимолітні бажання, зміни настрою.

Смислотворення відбувається не як раціональний аналіз якостей конкретного референта, зіставлення їх з прототипом і виведення інференцій, а як більшою мірою неусвідомлюване *пропускання через себе / переживання* попередніх *реальних* ситуацій взаємодії з референтом, які залишили сліди у пам'яті, а, можливо, і як переживання схожих *уявних* ситуацій. Скажімо, інференція 'Ця кішка не така як інші і не завдасть шкоди пташці' виникає не як продукт активації прототипного образу кішки у його зіставленні з конкретною кішкою і раціонального виведення якостей цієї конкретної кішки як відхилення від прототипу. Скоріше, ця інференція є продуктом не обов'язково усвідомлюваних процесів, що виникають в результаті активації фрагментів реальних або уявних ситуацій взаємодії комунікатора з різними кішками. Ці фрагменти можуть включати як раціональну вербалізовану думку, так і тілесні відчуття, як скажімо, відчуття приємності прогладжування або болі від отриманої подряпини, супроводжуючі запахи і звуки, візуальні образи, уривки фонових мелодій, тощо.

У світлі уявлень, які надають нам дані сучасної когнітивної науки, **інференції** комунікаторів слід розуміти як процеси / продукти не тільки свідомого раціонального мислення, а й імпліцитного неусвідомлюваного знання (implicit knowledge), не завжди усвідомлюваних афективних станів й інтуїтивних осяянь (див. про це [46, с. 67]). У цьому зв'язку згадується поділ метафоричних інференцій Дж. Лакоффом і М. Джонсоном на структурні інференції (structural inferences) і інференції задіяння (enactment inferences). Структурні інференції є статичними, буквальними, вони мають місце в домені цілі. Інференції задіяння є динамічними, закоріненими в тілесному досвіді; вони виникають в домені джерела і проектується на домен цілі. Структурні інференції і інференції задіяння інтегруються між собою та з контекстуальною інформацією, в результаті чого утворюється нова структура досвіду [33, с. 260-261]. Дж. Лакофф і М. Джонсон описують значення терміну 'задіяння' таким чином: «ми живитимемо термін *задіяння* на позначення динамічних функцій мозку, які є спільними для сприйняття і дії, і для уяви. Задіяння як реальне, так і уявне є динамічним, тобто відбува-

ється в реальному часі» [там само, с. 257]. Висновки Дж. Лакоффа і М. Джонсона напряму перегукуються з положеннями авторів проекту дієвої когніції, а описувані ними резонансні нейронні процеси складають емпіричне підґрунтя ідеї інтерсуб'єктивності смислотворення в комунікації.

Увесь хаос ментальних структур, які утворюють поточну семантичну конфігурацію, самоорганізується на основі **домінантного мотиву комунікатора**, який визначає і інтенцію комунікативної дії, і інференції, здійснювані в ході інтерпретації цієї дії. У когнітивній науці подібні ментальні процеси самоорганізації пояснюють на основі математичної теорії динамічних систем (dynamical systems theory) (див., наприклад, теорію семантичних констеляцій Х. Гарді [26]). Проте, оскільки для лінгвіста це невідомна задача, простіше звернутися до вчення про домінують О. О. Ухтомського [9]. Цей видатний психофізіолог тлумачить *домінанту* як панівний осередок збудження нервових імпульсів у свідомості людини на фоні одночасного пригнічення активності інших ділянок нервової системи. «Домінанта <...> полягає у виділенні важливого, суттєвого для певного моменту з гальмуванням усього, що для цього моменту індиферентно, проте могло б перешкодити панівній реакції моменту» [там само, с. 439]. У якості прикладу домінують наводиться психофізіологічна реакція закоханої Наташі Ростової з роману Олексія Толстого «Війна і мир» на появу Андрія Болконського або навіть на згадку його імені, коли для героїні існує лише коханий і решта світу втрачає значущість. Домінанта передбачає системний і цілеспрямований характер поведінки організму, його хоч і рефлексорну, проте активну, не реактивну природу – «в домінують ми маємо нерозривну спайку дії і пізнання: це дві сторони однієї і тієї самої активності» [там само]. Окрім того, домінують «містить елемент проектування і передбачення тієї реальності, з якою організм має контактено зустрітися» [там само].

Більш того, О. О. Ухтомський фокусує увагу на тому, що найважливішою домінують, яка організує свідомість людини, є, 'домінують на обличчя іншого': людська діяльність, культура, історія набувають змісту лише за умови виникнення домінують на обличчя іншого: «всьяке явище у світі має свій смисл <...> в загальній справі людства і думці кожного з нас, – тому і моє приватне і особисте має своє місце в нашому спільному загальнолюдському житті» [10, с. 279].

Відтак, зробимо припущення, що таємниця смислотворення лежить не у конвенційній природі мовної форми (до якої так чи інакше повертаються автори усіх моделей комунікації), а в *інтерсуб'єктивній природі свідомості людини* як соціальної істоти, яка генетично пристосована до спів-розуміння, спів-відчуття, спів-переживання, спів-діяльності, і ступінь успішності комунікації (а, можливо, і успішності людини як особистості) залежить від

того, наскільки розвинутою стає ця вроджена здатність людини, будучи поміщеною у соціально і культурно сконструйований контекст її повсякденної взаємодії з іншими людьми.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Наразі зрозумілим є наступне:

1. Комунікація є інтерсуб'єктивною взаємодією, яка відбувається у соціально-культурно сконструйованому контексті інтерсуб'єктивного акту в момент фокусування уваги одного суб'єкта на комунікативній (вербально-невербальній) дії іншого суб'єкта. Ця комунікативна дія активує паралельні ментальні структури/процеси, які перетікають одне в одного і поєднують усвідомлюване з неусвідомлюваним:

а) перцепцію (фокусування уваги, сприйняття вербально-невербальної дії (насамперед, ступеня узгодженості між словом і мімікою / мовою тіла), а також сприйняття поточного фізичного і соціально-культурного контексту комунікації, у який включена комунікативна дія);

б) афект (емотивне віддзеркалення емоційних станів співбесідника у власних емоційних станах, інтуїтивне зчитування інтенцій, формування інтуїтивних інференцій, налаштування на респонсивну дію);

в) когніцію (раціональне мислення на базі пропозиційних структур, описуване когнітивною лінгвістикою);

г) волевиявлення (прийняття свідомих рішень, планування свідомої респонсивної дії).

Усі описані ментальні структури є акціональними, тобто орієнтованими на респонсивну дію (комунікативну і ширше – соціальну).

Активовані структури/процеси утворюють точну семантичну конфігурацію ментальних сутностей (пропозицій, образів-спогадів звуків, кольорів, відчуттів дотику, смаку, запаху, внутрішніх відчуттів і передчуттів, образів-фантазій, мимолітних бажань, змін настрою), що зорганізуються домінантним мотивом комунікатора. Домінантний мотив комунікатора визначає як інтенцію комунікативної дії, так і інференції, здійснювані в ході інтерпретації комунікативної дії.

Інтерсуб'єктивність в комунікації забезпечується здатністю людини поділяти психічний досвід, втілюваний вербально-невербальними комунікативними діями, поміщеними у соціально і культурно сконструйований контекст, де і слово, і тілесний рух/дія є рівноправними тригерами процесів смислотворення.

2. Перспективи розвитку когнітивної лінгвістики пов'язані із зверненням до аналізу реальної (або хоча б змодельованої) комунікації в соціально і культурно сконструйованих контекстах, де можна спостерігати комунікативні дії в єдності їх вербального і невербального модусів. Методики когнітивного аналізу комунікації мають враховувати доробок сучасної когнітивної науки і відобразити існуючі уявлення про організацію психіки людини і принципи її функціонування в комунікативних процесах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1979. 444 с.
2. Волошинов В. Н. Марксизм и философия языка. Основные проблемы социологического метода в науке и языке. Ленинград : Прибой, 1929. 188 с.
3. Гулієва Д. О. Реалізація комунікативних стратегій позитивної / негативної оцінки в англо-американській неофіційній комунікації : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2018. 271 с.
4. Дубцова О. В. Лінгвокогнітивна природа комунікативних невдач (на матеріалі американського кінодискурсу) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2014. 214 с.
5. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. 280 с.
6. Максименко О. В. Актуалізація жестово-вербальних висловлень в американському розважальному телеінтерв'ю : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2018. 291 с.
7. Максименко О. В., Мартинюк А. П. Когнітивна класифікація жестово-вербальних висловлень (на матеріалі американського розважального телеінтерв'ю). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. Харків, 2016. Вип. 84. С. 6–16.
8. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию : пер. с фр. Москва : Прогресс, 1977. 696 с.
9. Ухтомский А. А. Заслуженный собеседник: этика, религия, наука. Рыбинск : Рыбинское подворье, 1997. 598 с.
10. Ухтомский А. А. Интуиция совести: Письма. Записные книжки. Заметки на полях. Санкт Петербург : Петербургский писатель, 1996. 528 с.
11. Adolphs R. Cognitive neuroscience of human social behaviour. *Nature Reviews. Neuroscience*. 2003. № 4. С. 165–178.
12. Barsalou L. W. Situating concepts // *The Cambridge handbook of situated cognition* / ed. by P. Robbins, M. Auyedede. New York : Cambridge University Press, 2009. P. 236–263.
13. Barwise J., Perry J. Situations and attitudes. Cambridge, MA : MIT Press, 1983. 352 p.
14. Brown J., Collins A., Duguid P. Situated cognition and the culture of learning. *Educational Researcher*. 1989. № 18(1). P. 32–42.
15. Clancey W. J. Situated cognition: On human knowledge and computer representations (Learning in doing: Social, cognitive and computational perspectives). Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 428 p.
16. Colombetti G. Enactive affectivity, extended. *Topoi*. 2017. № 36(3). P. 445–455.
17. Croft W., Cruse D. Cognitive linguistics. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 356 p.
18. van Dijk T.A. Discourse and context: A sociocognitive approach. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. 267 p.

19. Di Paolo E.A, Thompson E. The enactive approach // *The Routledge handbook of embodied cognition* / ed. by L. Shapiro. New York : Routledge Press, 2014. P. 68–78.
20. Fauconnier G. Mappings in thought and language. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 205 p.
21. Friends. URL : <https://www.tvguide.com/tvshows/friends/100168/> (дата звернення: 15.04.2020).
22. Gallagher S. Neurons, neonates and narrative // *Moving ourselves, moving others* / ed. by A. Foolen, U. Ludtke, T. Racine, J. Zlatev. Amsterdam : Benjamins, 2012. P. 167–196.
23. Grice H. P. Further notes on logic and conversation // *Syntax and Semantics*. Vol. 9: Pragmatics. New York : Academic Press, 1978. P. 113–127.
24. Grice H.P. Logic and conversation // *Syntax and semantics*. Vol. 3: Speech acts. New York : Academic Press, 1975. P. 25–69.
25. Griffiths P, Scarantino A. Emotions in the wild: The situated perspective on emotion // *The Cambridge Handbook of Situated Cognition* / ed. by P. Robbins, M. Aydede. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. P. 437–453.
26. Hardy C. Networks of meaning: A bridge between mind and matter. Westport, CT; London : Praeger, 1998. 217 p.
27. Home improvement. URL : <https://www.tvguide.com/tvshows/home-improvement/100210/> (дата звернення: 15.10.2020).
28. Hufendiek R. Explaining embodied emotions – with and without representations. *Philosophical Explorations*. 2018. № 21(2). P. 319–331.
29. Jeannerod M. The cognitive neuroscience of action. Oxford: Oxford University Press, 1997. 252 p.
30. Johnson M. The body in the mind (the bodily basis of meaning, imagination, and reason) Chicago : The University of Chicago Press, 1987. 233 p.
31. Lakoff G. The invariance hypothesis: Is abstract reason based on image-schemas? *Cognitive Linguistics*. 1990. №1. P. 39–74
32. Lakoff G. Women, fire and other dangerous things: What categories reveal about mind. Chicago : University of Chicago Press, 1987. 614 p.
33. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago : University of Chicago Press, 2003 [1980]. 276 p.
34. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to western thought. New York : Basic Books, 1999. 602 p.
35. Lakoff G., Nuñez R. Where mathematics comes from: How the embodied mind brings mathematics into being. New York : Basic Books, 2001. 512 p.
36. Lakoff G., Turner M. More than cool reason: A field guide to poetic metaphor. Chicago : University of Chicago Press, 1989. 230 p.
37. Landis T. Emotional words: What's so different from just words? *Cortex*. 2006. № 42. P. 823–830
38. Langacker R. Cognitive grammar: A basic introduction. Oxford, New York: Oxford University Press, 2008. 562 p.
39. Langacker R. Discourse in cognitive grammar. *Cognitive Linguistics*. 2001. № 2. P. 143–188.
40. Langacker R. W. Foundations of cognitive grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites. Stanford : Stanford University Press, 1987. 516 p.
41. Langacker R. Ten lectures on the basics of cognitive grammar. Leiden; Boston : Brill, 2017. 367 p.
42. Lave J, Wenger E. Situated learning: legitimate peripheral participation Cambridge : Cambridge University Press, 1991. 138 p.
43. Levinson S. From outer to inner space: Linguistic categories and non-linguistic thinking // *Language and conceptualization. Language, culture and cognition 1* / ed. by J. Nuyts, E. Pederson. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. P. 13–45
44. McNeill D. Gesture and thought. Chicago, IL : University of Chicago Press, 2005. 328 p.
45. Martynyuk A. The art of metaphoric political insult within the cognitive framework // *Language – literature – the arts: A cognitive-semiotic interface*. Frankfurt am Main ; Bern : Peter Lang Edition, 2016. P. 245–261.
46. Martynyuk A. «Now that the magic is gone» or toward cognitive analysis of verbal/co-verbal communication. *Когніція, комунікація, дискурс : междунар. електронний сб. науч. ст.* 2017. № 15. С. 51–72.
47. Ninio A, Snow C.E. Pragmatic development. Boulder, CO : Westview Press, 1996. 222 p.
48. Noë A. Sensations and situations: a sensorimotor integrationist approach. *Journal of Consciousness Studies*. 2016. № 23(5–6). P. 66–79.
49. Pulvermuller F, Fadiga L. Active perception: sensorimotor circuits as a cortical basis for language. *Nature Reviews Neuroscience*. 2010. № 11. P. 351–360.
50. Rosch E. Natural categories. *Cognitive Psychology*. 1973. № 7. P. 47–532.
51. Ruby P, Decety J. Effect of subjective perspective taking during simulation of action: a PET investigation of agency. *Nature Neuroscience*. 2001. № 4, 5 P. 546–550.
52. Schiffrin D. Approaches to discourse. Oxford ; Cambridge : Blackwell, 1994. 470 p.
53. Shannon C.E., Weaver W. A mathematician theory of communication. Urbana, Il. : University of Illinois Press, 1949. 117 p.
54. Shargel D., Prinz J. An enactivist theory of emotional content // *The ontology of emotions* / ed. by H. Naar, F. Teroni. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. P. 110–129.
55. Sperber D., Wilson D. Relevance: Communication and cognition. Oxford, Cambridge, MA : Blackwell, 1995. 326 p.
56. Strawson P. F. Intention and convention in speech acts // *Pragmatics: A Reader*. Oxford ; New York : Oxford University Press, 1991. P. 290–301.
57. Talmy L. The relation of grammar to cognition // *Topics in cognitive linguistics* / ed. by B. Rudzka-Ostyn. Amsterdam : Benjamins, 1988. P. 165–205.
58. Varela F, Thompson E., Rosch E. The embodied mind: Cognitive science and human experience. Cambridge, MA : MIT Press, 1991. 308 p.
59. Vigliocco, G., Meteyard L., Andrews M., Kousta S. Towards a theory of semantic representations. *Language and Cognition*. 2009. № 1, 2. P. 219–247.

60. Ward D., Roberts T., Clark A. Knowing what we can do: actions, intentions, and the construction of phenomenal experience. *Synthese*. 2011. № 181 (3). P. 375–394
61. Watzlawick P., Beavin J., Jackson D. The pragmatics of human communication. *New York* : Norton, 1967. 284 p.
62. Will and Grace. URL : <https://www.tvguide.com/tvshows/will-grace/1102393/> (дата звернення: 15.04.2020).
63. Zlatev J. Intersubjectivity: What makes us human? // The shared mind: perspectives on intersubjectivity / ed. by J. Zlatev, T. Racine, C. Sinha, E. Itkonen. Amsterdam : John Benjamins, 2008. P. 1–17.
64. Zlatev J., T. Racine T., Sinha C., Itkonen E. (eds.) The shared mind: perspectives on intersubjectivity. Amsterdam : John Benjamins, 2008. 391 p.

REFERENCES

1. Bakhtin, M.M. (1979). *Estetika slovesnogo tvorcestva* [Esthetics of verbal creation]. Moskva: Iskusstvo. (in Russian)
2. Voloshinov, V.N. (1929). *Marksizm i filosofiya. Osnovnyye problemy sotsiologicheskogo metoda v nauke i yazyke* [Marxism and philosophy. Basic problems of the sociological method in science and language]. Leningrad : Priboj. (in Russian)
3. Gulieva, D.O. (2018). *Realizatsiya komunikativnykh strategiy posytyvnoyi / negatyvnoyi otsinky v anglo-amerykanskij v neofitsijnij komunikatsiji*. Diss. kand filol. nauk [Realesation of communicative strategies of positive/negative assessment in non-official communication. Kand. philol. sci. diss.]. Kharkiv. (in Ukrainian)
4. Dubtsova, O.V. (2014). *Lingvokognityvna pryroda komunikativnykh nevdach (na materialy amerykanskogo kinodykursu)*. Diss. kand filol. nauk [Lingua-cognitive nature of communicative failures. Kand. philol. sci. diss.]. Kharkiv. (in Ukrainian)
5. Makarov, M.L. (2003). *Osnovy teorii diskursa* [Basics of discourse theory]. Moskva : ITDGG «Gnozis».
6. Maksimenko, O.V. (2018). *Aktualizatsiya zhestovo-verbal'nykh vysloven' v amerykanskomu rozvazhal'nomu teleinterv'yu*. Diss. kand filol. Nauk [Instantiation of gesture-verbal utterances in American entertaining television interview. Kand. philol. sci. diss.]. Kharkiv. (in Ukrainian)
7. Maksimenko, O.V., Martynyuk, A.P. (2016). *Kognityvna klasyfikatsiya zhestovo-verbal'nykh vysloven' (na materialy amerykanskogo rozvazhal'nogo teleinterv'yu)* [Cognitive classification of gesture-verbal utterances (based on American entertaining television interview)]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im.V.N. Karazina* [V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Messenger], 84, 6–16. (in Ukrainian)
8. Sossyur, F. de. (1977). *Trudy po yazykoznaniiyu* [Works in linguistics] Moskva : Progress. (in Russian)
9. Ukhtomskij, A.A. (1997). *Zasluzhennyj sobesednikh: etika, religiya, nauka* [Honored interlocutor: ethics, religion, science]. Rybinsk: Rybinskoye podvor'ye. (in Russian)
10. Ukhtomskij, A.A. (1997). *Intuitsiya sovesti. Pis'ma. Zapisnyye knizhki. Zametki na polyakh*. [Intuition of conscience. Letters. Note books. Notes on the margins]. Sankt Peterburg : Peterburgskij pisatel'. (in Russian)
11. Adolphs, R. (2003). Cognitive neuroscience of human social behavior. *Nature Review Neuroscience*, 4, 165–178.
12. Barsalou, L.W. (2009). Situating concepts. In: by P. Robbins and M. Aydede (eds.). *The Cambridge handbook of situated cognition*. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 236–263.
13. Barwise, J., and Perry, J. (1983) *Situations and attitudes*. Cambridge, MA: MIT Press.
14. Brown J., Collins A., Duguid P. Situated cognition and the culture of learning. *Educational Researcher*. 1989. № 18(1).
15. Collins, A., and Duguid, P. (1989). Situated cognition and the culture of learning. *Educational Researcher*, 18(1), 32–42.
16. Clancey, W. J. (1997). *Situated cognition: On human knowledge and computer representations (Learning in doing: Social, cognitive and computational perspectives)*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Colombetti, G. (2017). Enactive affectivity, extended. *Topoi*, 36(3), 445–455.
18. Croft, W., and Cruse, D. (2004). *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. van Dijk, T.A. (2008). *Discourse and context: A sociocognitive approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
20. Di Paolo, E.A, and Thompson, E. (2014). The enactive approach. In: L. Shapiro (ed.). *The Routledge handbook of embodied cognition*. New York: Routledge Press, 68–78.
21. Fauconnier, G. (1997). *Mappings in thought and language*. Cambridge: Cambridge University Press.
22. Friends. Available at: <https://www.tvguide.com/tvshows/friends/100168/>
23. Gallagher, S. (2012). Neurons, neonates and narrative. In: A. Foolen, U. Ludtke, T. Racine, J. Zlatev (eds.). *Moving ourselves, moving others*. Amsterdam: Benjamins, 167–196.
24. Grice, H. P. (1978). Further notes on logic and conversation In: *Syntax and semantics. Vol. 9: Pragmatics*. New York: Academic Press, 113–127.
25. Grice, H.P. (1975). Logic and conversation. In: *Syntax and semantics. Vol. 3: Speech acts*. New York : Academic Press, 25–69.
26. Griffiths, P., and Scarantino, A. (2009). Emotions in the wild: The situated perspective on emotion. In: P. Robbins, and M. Aydede (eds.). *The Cambridge handbook of situated cognition*. Cambridge : Cambridge University Press, 437–453.
27. Hardy, C. (1998). *Networks of meaning: A bridge between mind and matter*. Westport, CT; London : Praeger.
28. Home improvement. Available at: <https://www.tvguide.com/tvshows/home-improvement/100210/>
29. Hufendiek, R. (2018). Explaining embodied emotions – with and without representations. *Philosophical Explorations*, 21(2), 319–331.
30. Jeannerod, M. (1997). *The cognitive neuroscience of action*. Oxford: Oxford University Press.
31. Johnson, M. (1987). *The Body in the mind (the bodily basis of meaning, imagination, and reason)* Chicago: The University of Chicago Press.
32. Lakoff, G. (1990). The invariance hypothesis: Is abstract reason based on image-schemas? *Cognitive Linguistics*, 1, 39–74.
33. Lakoff, G. (1987). *Women, fire and other dangerous things: What categories reveal about mind*. Chicago : University of Chicago Press.
34. Lakoff, G., and Johnson, M. (2003/1980). *Metaphors we live by*. Chicago : University of Chicago Press.

35. Lakoff, G., and Johnson, M. (1999). *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to western thought*. New York : Basic Books.
36. Lakoff, G., and Nuñez, R. (2001). *Where mathematics comes from: How the embodied mind brings mathematics into being*. New York : Basic Books.
37. Lakoff, G., and Turner, M. (1989). *More than cool reason: A field guide to poetic metaphor*. Chicago : University of Chicago Press.
38. Landis, T. (2006). Emotional words: What's so different from just words? *Cortex*, 42, 823–830.
39. Langacker, R. (2008). *Cognitive grammar a basic introduction*. Oxford, New York : Oxford University Press.
40. Langacker, R. (2001). Discourse in cognitive grammar. *Cognitive Linguistics*, 2, 143–188.
41. Langacker, R. W. (1987). *Foundations of cognitive grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
42. Langacker, R. (2017). *Ten lectures on the basics of cognitive grammar*. Leiden and Boston : Brill.
43. Lave, J., and Wenger, E. *Situated learning: legitimate peripheral participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
44. Levinson, S. (1997). From outer to inner space: Linguistic categories and non-linguistic thinking. In: J. Nuyts, E. Pederson (eds.). *Language and conceptualization. Language, culture and cognition 1*. Cambridge: Cambridge University Press, 13–45.
45. McNeill, D. (2005). *Gesture and thought*. Chicago, IL : University of Chicago Press.
46. Martynyuk, A. (2016). The art of metaphoric political insult within the cognitive framework // *Language – literature – the arts: A cognitive-semiotic interface*. Frankfurt am Main and Bern: Peter Lang Edition, 245–261.
47. Martynyuk, A. (2017). «Now that the magic is gone» or toward cognitive analysis of verbal/co-verbal communication. *Cognition, communication, discourse*, 15, 51–72.
48. Ninio A, and Snow, C.E. (1996). *Pragmatic development*. Boulder, CO : Westview Press.
49. Noë, A. (2016). Sensations and situations: a sensorimotor integrationist approach. *Journal of Consciousness Studies*, 23(5–6), 66–79.
50. Pulvermuller, F., and Fadiga, L. (2010). Active perception: sensorimotor circuits as a cortical basis for language. *Nature Reviews. Neuroscience*, 11, 351–360.
51. Rosch, E. (1973). Natural categories. *Cognitive Psychology*, 7, 47–532.
52. Ruby, P., and Decety, J. (2001). Effect of subjective perspective taking during simulation of action: a PET investigation of agency. *Nature Neuroscience*, 4, 5, 546–550.
53. Schiffrin, D. (1994). *Approaches to discourse*. Oxford; Cambridge: Blackwell.
54. Shannon, C.E., and Weaver, W. (1949). *A mathematician theory of communication*. Urbana, IL.: University of Illinois Press.
55. Shargel, D., and Prinz, J. (2018). An enactivist theory of emotional content. In: H. Naar and F. Teroni (eds.). *The ontology of emotions*. Cambridge: Cambridge University Press, 110–129.
56. Sperber, D., and Wilson, D. (1995). *Relevance: Communication and cognition*. Oxford, Cambridge, MA: Blackwell.
57. Strawson, P. F. (1991). Intention and convention in speech acts. In: *Pragmatics: A reader*. Oxford and New York: Oxford University Press, 290–301.
58. Talmy, L. (1988). The relation of grammar to cognition. In: B. Rudska-Ostyn (ed.). *Topics in cognitive linguistics*. Amsterdam: Benjamins, 165–205.
59. Varela F, Thompson, E., and Rosch, E. (1991). *The embodied mind: Cognitive science and human experience*. Cambridge, MA: MIT Press.
60. Vigliocco, G., Meteyard, L., Andrews, M., and Kousta, S. (2009). Towards a theory of semantic representations. *Language and Cognition*, 1, 2, 219–247.
61. Ward, D., Roberts T., and Clark, A. (2011). Knowing what we can do: actions, intentions, and the construction of phenomenal experience. *Synthese*, 181 (3), 375–394.
62. Watzlawick, P., Beavin, J., and Jackson, D. (1967). *The pragmatics of human communication*. New York: Norton.
63. Will and Grace. Available at : <https://www.tvguide.com/tvshows/will-grace/1102393/>
64. Zlatev J. (2008). Intersubjectivity: What makes us human? In: J. Zlatev, T. Racine, C. Sinha, and E. Itkonen (eds.). *The shared mind: perspectives on intersubjectivity*. Amsterdam: John Benjamins, 1–17.
65. Zlatev, J., Racine, T., Sinha, C., and Itkonen, E. (eds.). (2008). *The shared mind: perspectives on intersubjectivity*. Amsterdam: John Benjamins.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Мартынюк Алла Петровна – доктор филологических наук, профессор, профессор кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: allamartynyuk@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2804-3152>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=sWGUJgcAAAAJ>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Martynyuk

Martynyuk Alla Petrivna – Doctor of Philology, Professor, Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: allamartynyuk@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2804-3152>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=sWGUJgcAAAAJ>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Martynyuk

УДК 811.111'42:004.77

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-05

Комунікативна стратегія конструювання позитивного іміджу Дональда Трампа у політичному твітінгу

Мелешченко О. О.

аспірант кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

e-mail: olga.o.meleshchenko@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7283-5213>;

GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=jQt9FVV5YLAC&hl=uk&oi=ao>;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Olga_Meleshchenko

(Харків)

Статтю присвячено дослідженню комунікативної стратегії конструювання позитивного іміджу Дональда Трампа у політичному твітінгу. Проаналізовано поняття політичного твітінгу, іміджу, комунікативної стратегії. Розглянуто ієрархічну організацію глобальної комунікативної стратегії політичного дискурсу – спричинення комунікативного впливу з метою захоплення і утримання політичної влади; визначено місце локальної стратегії конструювання позитивного іміджу в цій ієрархії, підпорядковані їй локальні субстратегії і риторичні техніки, що її втілюють. Локальні субстратегії конструювання позитивного іміджу розмежовано за типом цінностей, на які вони орієнтовані і які лежать у підґрунті різних комунікативних ролей, що у сукупності конституюють імідж. На етичних цінностях закорінені субстратегії демонстрації патріотизму (комунікативна роль ПАТРИОТ) і демонстрації віри (комунікативна роль ВІРУЮЧИЙ); на соціокультурних цінностях маскулітного американського суспільства засновуються субстратегії демонстрації економічної ефективності (комунікативна роль ЕФЕКТИВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ МЕНЕДЖЕР), демонстрації сили (комунікативна роль ЖОРСТКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ЛІДЕР) і демонстрації популярності (комунікативна роль ПОПУЛЯРНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ЛІДЕР); на соціально-групових цінностях базується субстратегія фамільяризації із електоратом (комунікативна роль ДОБРИЙ ЗНАЙОМИЙ). Ці субстратегії реалізуються риторичними техніками впливу на адресата, орієнтованими на різні сфери психіки: сферу раціонального мислення (доведення), емоцій і відчуттів (декларування й емотивне зараження), волевиявлення (спонукання). Як свідчать результати аналізу домінантної комунікативної ролі Д. Трампа ПАТРИОТ, що конструюється на основі субстратегії демонстрації патріотизму, ці риторичні техніки переважно переплітаються у межах одного твіту, одночасно спричиняючи вплив на кілька сфер психіки реципієнта.

Ключові слова: Дональд Трамп, імідж, комунікативний вплив, комунікативна роль, комунікативна стратегія, політичний твітінг.

Мелешченко О. О. Коммуникативная стратегия конструирования положительного имиджа Дональда Трампа в политическом твиттинге. Статья посвящена исследованию коммуникативной стратегии конструирования положительного имиджа Дональда Трампа в политическом твиттинге. Проанализированы понятия политического твиттинга, имиджа, коммуникативной стратегии. Рассмотрена иерархическая организация глобальной коммуникативной стратегии политического дискурса – оказание коммуникативного воздействия с целью захвата и удержания политической власти; определено место локальной стратегии конструирования положительного имиджа в этой иерархии, подчиненные ей локальные субстратегии и воплощающие ее риторические техники. Локальные субстратегии конструирования положительного имиджа разграничены по типу ценностей, на которые они ориентированы, и которые лежат в основе различных коммуникативных ролей, в совокупности конституирующих имидж. В основе субстратегий демонстрации патриотизма (коммуникативная роль ПАТРИОТ) и демонстрации веры (коммуникативная роль ВЕРУЮЩИЙ) лежат этические ценности; в основе субстратегий демонстрации экономической эффективности (коммуникативная роль ЭФЕКТИВНЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕНЕДЖЕР), демонстрации силы (коммуникативная роль ЖЕСТКИЙ ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЛИДЕР) и демонстрации популярности (коммуникативная роль ПОПУЛЯРНЫЙ ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЛИДЕР) лежат социокультурные ценности маскулинного американского общества; в основе субстратегии фамильяризации с электоратом (коммуникативная роль ХОРОШИЙ ЗНАКОМЫЙ) лежат социально-групповые ценности. Эти субстратегии реализуются риторическими техниками воздействия на адресата, ориентированными на разные сферы психики: сферу рационального мышления (доказывание), эмоций и ощущений (декларирование и эмотивное заражение), волеизъявления (побуждение). Как свидетельствуют результаты анализа доминантной коммуникативной роли Д. Трампа ПАТРИОТ, которая конструируется на основе субстратегии демон-

страции патриотизма, эти риторические техники преимущественно переплетаются в пределах одного твита, одновременно оказывая влияние на несколько сфер психики реципиента.

Ключевые слова: Дональд Трамп, имидж, коммуникативное воздействие, коммуникативная роль, коммуникативная стратегия, политический твиттинг.

Meleshchenko O. Communicative strategy of promoting Donald Trump's positive image in political twitting. This article focuses on the communicative strategy of promoting Donald Trump's positive image in political twitting. It analyses the concepts of political twitting, image, and communicative strategy. It also investigates the hierarchical organization of the global communicative strategy of political discourse that aims to exert communicative influence in order to seize and retain political power. In the article, I determine the place occupied in this hierarchy by the local strategy of promoting a positive image as well as its subordinate local sub-strategies and rhetorical techniques implementing them. The local sub-strategies are differentiated according to the type of values. These values underlie the various communicative roles which altogether make up the image. The sub-strategies of the patriotism demonstration (that renders the communicative role of the PATRIOT) and the faith demonstration (that stands for the communicative role of the BELIEVER) are rooted in ethical values. The sociocultural values of masculine American society underlie the sub-strategies of the economic efficiency demonstration (rendering the communicative role of the EFFICIENT ECONOMIC MANAGER), the power demonstration (suggesting the communicative role of the TOUGH POLITICAL LEADER), and the demonstration of popularity (standing for the communicative role of the POPULAR POLITICAL LEADER). The familiarization with the electorate sub-strategy (that renders the communicative role of the BUDDY) is based on social group values. These sub-strategies are implemented by the rhetorical techniques of influencing the addressee, focused on different spheres of the human psyche: the sphere of rational reasoning (argumentation), emotions and sensations (declaration and emotive contagion), and volition (instruction). The dominant communicative role of Trump is of the PATRIOT, which is built on the basis of the sub-strategy of the patriotism demonstration. Its analysis ascertains that these rhetorical techniques are predominantly interwoven within one tweet, simultaneously affecting several spheres of the recipient's psyche.

Key words: communicative influence, communicative role, communicative strategy, Donald Trump, image, political twitting.

1. ВСТУП

Однією з тенденцій у сучасній політиці є активне використання політичними лідерами соціальних мереж, зокрема інтернет-сервісу «Твітер». Як засіб інтерактивного зв'язку із суспільством, мережа інтернет, зокрема твітер, дозволяють політикам підтримувати безперервний діалог із користувачами інтернету, висловлювати свою думку з різних політичних питань, реалізувати амбіції у сфері політики [23, с. 34], а також конструювати власний імідж [28]. Імідж політичного лідера, тобто «штучний образ публічної особи, інтенціонально створений за допомогою вербальних і невербальних засобів» [12, с. 179], є дуже важливим для здобутку політичної влади. Імідж виступає свого роду посередником між політиком і електоратом, адже останній сприймає «саме образ, що постійно відтворюється самим суб'єктом і засобами комунікації» [11, с. 109].

Імідж політика і власне конструювання іміджу (самопрезентація) як комунікативна стратегія політичного дискурсу неодноразово перебували у центрі уваги лінгвістів [3; 9; 10; 11; 13; 17]. Більш того, декілька досліджень було присвячено іміджу Д. Трампа у твітері, у межах яких президента було схарактеризовано як «автентичного аутсайдера» [22, с. 56] і «супергероя – антиполітика – знаменитість» [29, с. 210]. Проте, структура іміджу Д. Трампа, а також риторичні техніки конструювання іміджу ще не знайшли висвітлення у лінгвістичних розвідках. Це і зумовлює **актуальність** дослідження.

Мета статті полягає у вивченні риторичних технік комунікативного впливу, задіяних у реалізації комунікативної стратегії конструювання позитивного іміджу у політичному твітингу Дональда Трампа.

Ця мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) визначення місця стратегії конструювання позитивного іміджу у ієрархії комунікативних стратегій політичного твітингу Д. Трампа; 2) встановлення комунікативних субстратегій цієї стратегії і відповідних їм комунікативних ролей; 3) опис основних риторичних технік конструювання позитивного іміджу Д. Трампа на прикладі комунікативної субстратегії демонстрації патріотизму (комунікативна роль ПАТРИОТ).

Об'єктом дослідження є риторичні техніки конструювання позитивного іміджу Д. Трампа, а **предметом** – їх лінгвокогнітивні характеристики, що забезпечують комунікативний вплив на адресата.

Матеріалом дослідження є 300 твітів-повідомлень з особистого мікроблогу Дональда Трампа на інтернет-сервісі «Твітер», відібраних у період перебування на посаді Президента США (2017 – 2019 роки).

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проектуючи визначення дискурсу І. С. Шевченко і О. І. Морозової [18, с. 37] на **англомовний політичний твітинг**, розглядаємо його як жанр англомовного політичного інтернет-дискурсу – мисленево-комунікативний процес і результат взаємодії комунікантів у контексті інтернет-сервісу «Твітер», втілений в їхніх моно- та мультимодальних комунікативних діях і спрямований на регуляцію поведінки широкого загалу.

Інгерентна стратегічність будь-якої комунікативної діяльності [7, с. 81], фокусує нашу увагу на комунікативних стратегіях англомовного політичного твітингу. За І. Є. Фроловою **комунікативна (дискурсивна) стратегія** тлумачиться як «комунікативний *намір мовця*, сформований на підста-

ві використання суспільного досвіду для власних індивідуальних потреб і бажань, і *мовна об'єктивність* цього наміру, що надає йому інтерактивного статусу» [16, с. 85]. Це визначення акцентує *комунікативно-соціальну* природу стратегії, втілену у єдності чинників свідомості, мислення, мови/мовлення [там само]. Зауважимо, що комунікативний намір мовця у жанрі політичний твітінг об'єктивується не тільки мовними засобами, але й засобами інших семіотичних систем.

Комунікативні стратегії політичного твітінгу Д. Трампа формують ієрархічну структуру, представлену глобальним, локальним та мовленнєвим рівнями реалізації у дискурсі [2, с. 274, 277]. Глобальна стратегія відповідає глобальному комунікативному наміру мовця і охоплює увесь дискурс, локальна стратегія підпорядковується глобальній і реалізується у окремих частинах дискурсу, в той час як мовленнєва стратегія постає як «функціональна одиниця послідовності дій, котра сприяє вирішенню локального або глобального завдання» [2, с. 274, 277]. Стратегії конкретизуються у тактиках, тобто діях, що сприяють реалізації стратегій, і співвідносяться з останніми як рід і вид [3, с. 110]. Уважаємо, що **глобальною комунікативною стратегією** твітінгу Д. Трампа є спричинення комунікативного впливу на користувачів твіттера, які метонімічно репрезентують північно-американський соціум, з метою *захоплення і утримання політичної влади*. Ця мета є загальноновизнаною комунікативною метою будь-якого політика як суб'єкта політичного дискурсу [19, с. 9]. Глобальний соціально значущий комунікативний намір Д. Трампа реалізується за допомогою локальних стратегій, однією з яких є **локальна комунікативна стратегія** конструювання позитивного іміджу.

Як зазначають автори лінгвістичних досліджень іміджу, імідж складається з низки комунікативних ролей [3; 11; 17]. Комунікативну роль визначаємо за Й. А. Стерніним як «поведінку людини в спілкуванні, в тій чи іншій комунікативній ситуації ... образ, який людина створює у спілкуванні для досягнення певної мети» [14, с. 70]. Одна з ролей іміджу, як правило, є домінантною [3, с. 198; 11, с. 110], інші ж комунікативні ролі сприяють конструюванню достовірної моделі особистості, оскільки «домінанта не забезпечує сприйняття особистості як реальної, потрібні специфічні штрихи і фарби, які надають портрету схожість з оригіналом» [11, с. 110]. Кожна з комунікативних ролей обирається відповідно до очікувань електорату «і власне є комунікативною стратегією» [3, с. 198].

Відтак, локальна стратегія конструювання позитивного іміджу реалізується низкою підпорядкованих їй **локальних комунікативних субстратегій**, кожна з яких відповідає певній комунікативній ролі. Основним критерієм класифікації локальних субстратегій Д. Трампа є *тип цінностей*, які лежать

у підґрунті стратегічного комунікативного наміру і складають актуальні онтологічні / аксіологічні знання (декларативні і процедурні) учасників комунікації. Відповідно, у межах локальної стратегії конструювання позитивного іміджу Д. Трампа виокремлюємо шість локальних субстратегій: 1) демонстрації патріотизму (комунікативна роль ПАТРІОТ) і 2) демонстрації віри (комунікативна роль ВІРУЮЧИЙ), які спираються на апеляцію до етичних цінностей, таких як Батьківщина та віра в Бога; 3) демонстрації економічної ефективності (комунікативна роль ЕФЕКТИВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ МЕНЕДЖЕР), 4) демонстрації сили (комунікативна роль ЖОРСТКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ЛІДЕР) і 5) демонстрації популярності (комунікативна роль ПОПУЛЯРНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ЛІДЕР), які апелюють до соціокультурних цінностей маскулітного американського суспільства, таких як економічне зростання, застосування сили по відношенню до ЧУЖИХ, змагальність і перебування у центрі уваги (див. [24]); 6) фамільяризації із електоратом (комунікативна роль ДОБРИЙ ЗНАЙОМИЙ), яка будується на соціально-групових цінностях належності до однієї і тієї самої соціальної групи.

Інструментом реалізації локальних субстратегій є **риторичні техніки** впливу на адресата. У ієрархічній структурі глобальної комунікативної стратегії твітінгу Д. Трампа риторичні техніки відповідають рівню мовленнєвих стратегій. Поняття риторичної техніки співвідноситься із поняттям риторичної мовленнєвої стратегії (див. [4, с. 52]) або риторичної стратегії [2; 3]. За Т. А. ван Дейком риторичні стратегії «є зміною дискурсивного плану, пов'язаною з переконанням, і можуть включати в себе використання таких риторичних операцій, як повтор, применшення, перебільшення або метафору» [2, с. 278]. О. С. Іссерс визначає риторичні стратегії як «особливий тип стратегічних планів ..., у межах яких використовуються різноманітні прийоми ораторського мистецтва і риторичні техніки ефективного впливу на адресата» [3, с. 106–107]. Хоча лінгвісти використовують термін «риторична стратегія» для опису мовленнєвих засобів впливу на реципієнта, нам видається більш доречним використовувати термін «риторична техніка» за аналогією з терміном «техніка мовлення» у риториці, адже слово «техніка» («сукупність прийомів, навичок, що застосовуються в певній діяльності» [1]) включає риторичні операції (за Т. А. ван Дейком [2, с. 278]) і прийоми ораторського мистецтва (за О. С. Іссерс [3, с. 106–107]).

Риторичні техніки комунікативного впливу розмежовують відповідно до сфер психіки (психічних субстратів за М. В. Нікітіним [8, с. 74–78]), на які вони орієнтовані [6]: 1) раціональне мислення – риторична техніка доведення; 2) сферу відчуттів та емоційних переживань – декларування й емотивне зараження; 3) сферу волевиявлення – спонування [4; 6].

В основі риторичної техніки **доведення** лежить раціональна аргументація, що є сукупністю тез і аргументів [9, с. 360]. Думка або положення, істинність якої оратору необхідно довести своїй аудиторії, називається тезою. Аргументи, які також називають доводами або підставою, у логічному механізмі доведення представляють думки або положення, істинність яких вже перевірена [там само, с. 360-361]. Фрагменти мовлення, що реалізують риторичну техніку доведення, зводяться до пропозицій, пов'язаних каузальним зв'язком [4, с. 93]. Пропозиція, яка слугує підставою і відображає попередній стан речей, називається антецедентом, а пропозиція, яка слугує наслідком, називається консеквентом [5, с. 82].

Доведення розмежовують із **декларуванням**, адже ця риторична техніка «не передбачає переконання аудиторії за допомогою каузального поєднання фактів» [4, с. 57]. «Аргументи» декларування, на відміну від аргументів доведення, апелюють, до емоцій і віри, спираючись на авторитет мовця [там само].

Риторична техніка **емотивного зараження** спрямована на пробудження в свідомості реципієнта позитивних або негативних емоційних станів і втілюється висловлюваннями, що містять семантично порожні емотивно-оцінні номінації або стилістичні прийоми – тропи [6, с. 67].

Спонування є прямим впливом на вольову сферу адресата і реалізується, як правило, імперативом. Цей тип впливу метонімічно представляє мовленнєвий вплив в цілому, оскільки кінцевою метою будь-якого мовленнєвого впливу є спонування реципієнта до певних дій [6, с. 69].

Розглянемо детальніше ці риторичні техніки у інтернет-дискурсі Д. Трампа у реалізації стратегії конструювання позитивного іміджу на прикладі локальної субстратегії демонстрації патріотизму.

Комунікативна субстратегія демонстрації патріотизму підпорядкована конструюванню Д. Трампом комунікативної ролі ПАТРИОТ, що спирається на апеляцію до універсальних етичних цінностей: образ «своєї країни» – БАТЬКІВЩИНИ асоціюється у людини з архетипним образом МАТЕРІ [15, с. 410]. Згідно з даними лексикографічних джерел лексема *patriot* має такі значення у сучасній англійській мові: 1) *a person who loves his or her country and supports its interests and policies* (людина, яка любить свою країну та підтримує її інтереси та політику) [27]; 2) *loves their country and feels very loyal towards it* (любить свою країну і відчуває вірність до неї) [21]; 3) *a person who vigorously supports their country and is prepared to defend it against enemies or detractors* (людина, яка беззастережно підтримує свою країну і готова захищати її від ворогів або наклепників) [26]; 4) *a person who loves their country and, if necessary, will fight for it* (людина, яка любить свою країну і при необхідності буде боротися за неї) [20]. У свою чергу, лексема *patriotism* має такі

значення у сучасній англійській мові: 1) *love for or devotion to one's country* (любов або відданість своїй країні) [27]; 2) *devotion to and vigorous support for one's country* (відданість і сильна підтримка своєї країни) [26]; 3) *love for your country and loyalty towards it* (любов до своєї країни та вірність їй) [21]; 4) *the feeling of loving your country more than any others and being proud of it* (відчуття любові до своєї країни більше, ніж до будь-якої іншої, і гордість за неї) [20].

Аналіз словникових дефініцій лексем *patriot* та *patriotism* дозволяють зробити висновок, що патріот – це людина, яка: 1) демонструє позитивне почуття-ставлення до своєї країни (любов, відданість, гордість, підтримку); 2) готова захищати свою країну; 3) вважає пріоритетними інтереси своєї країни. Оскільки ідентифікатор *country* є незмінно присутнім у всіх дефініціях лексем *patriotism* та *patriot*, ми також проаналізували дефініції лексеми *country* [26] і дійшли висновку, що її значення конституюється трьома ідентифікаторами: 1) люди (нація); 2) держава (уряд); 3) територія (земля).

Беручи до уваги результати аналізу дефініцій ключових лексем, вважаємо, що комунікативна роль ПАТРИОТ реалізується за допомогою трьох тактик, кожна з яких втілює відповідний соціально-комунікативний намір демонстрації патріотизму, який полягає у виголошенні суб'єктом мовлення: 1) патріотичного почуття-ставлення до своєї країни (любові, відданості, гордості, підтримки); 2) готовності захищати / битися за свою країну; 3) першочерговості інтересів своєї країни.

Прикладом **комунікативної тактики демонстрації патріотичного почуття-ставлення** слугує наступний твіт:

(1) *I am so proud of our great Country. God bless America!* [30, status/915179824012042241]

У цьому прикладі комунікативно-соціальний намір демонстрації патріотичного почуття-ставлення реалізується за допомогою риторичних технік декларування й емотивного зараження, які неможна відділити одна від одної. *Емотивне зараження* втілюється прикметником *proud* (гордий), що актуалізує емоційний концепт ГОРДІСТЬ, і прикметником *great* (чудовий), що означається прислівником-інтенсифікатором *so* (настільки), які передають почуття-ставлення захоплення своєю країною. Активуючи ці концепти у свідомості реципієнтів, Д. Трамп збуджує названі позитивні емоційні стани, а також пов'язує такі абсолютні цінності патріота як гордість і захоплення своєю країною із власною персоною. В той самий час, експлікація патріотичного почуття-ставлення Д. Трампа до Сполучених Штатів є *декларуванням*, адже переживання почуття гордості президентом має прийматися на віру, його висловлення апелюють до царини емоцій, а не до раціонального мислення.

Проілюструємо цю тактику це одним реченням-висловленням з твітера Д. Трампа:

(2) *America's greatest treasure is our people – and my Administration HEARS YOUR VOICE and HAS YOUR BACK.* [30, status/984507430909308929]

Цей приклад також представлений риторичними техніками декларування й емотивного зараження, проте на відміну від попереднього прикладу, де емотивне зараження реалізується тільки за допомогою номінацій позитивних станів, у цьому реченні-висловленні *емотивне зараження* втілюється метафорою *treasure* (скарб), у підґрунті якої лежить концептуальна метафора НАРОД Є СКАРБ. Проектуючи такі ознаки домену СКАРБ на домен НАРОД як ДОРОГОЦІННИЙ, СВЯЩЕННИЙ, ЗОЛОТИЙ [31], Д. Трамп формує у свідомості електорату інференцію, що американський народ є найбільшою цінністю Америки, і у такий спосіб висловлює своє позитивне почуття-ставлення захоплення людьми своєї країни.

Наступний приклад ілюструє реалізацію тактики демонстрації патріотичного почуття-ставлення за допомогою поєднання риторичних технік доведення, спонування, емотивного зараження і декларування:

(3) *Courageous Patriots have fought and died for our great American Flag – we MUST honor and respect it!* [30, status/912037003923005440]

У цьому твіті *доведення* зводиться до двох пропозицій пов'язаних каузальним зв'язком. Антецедентом є пропозиція [Відважні патріоти билися і загинули за наш великий Американський Прапор], яка втілюється констативним реченням, що інформує про подвиги американських патріотів. Консеквентом слугує пропозиція [ми повинні його шанувати і поважати]. Каузальний зв'язок між пропозиціями втілюється імпліцитно: хоча каузальний сполучник між предикаціями відповідного складного речення відсутній, ці предикації пов'язані за змістом як складники складнопідрядного речення із підрядним причини. Консеквентна пропозиція доведення також втілює *спонування*, оскільки виражається спонукальним реченням-висловленням із модальним дієсловом *must*, яке налаштовує електорат на шанування американського прапора. Водночас, це речення-висловлення слугує *декларуванню* і *емотивному зараженню*, оскільки містить емотивно-оцінні номінації, які актуалізують емотивно навантажені етично значущі концепти ПАРТІОТИЗМ (*Patriots*), МУЖНІСТЬ (*Courageous*), БОРОТЬБА (*fought*), СМЕРТЬ (*died*) або передають почуття-ставлення *захоплення* (*great*). Закликаючи поважати американський прапор, Д. Трамп тим самим формує інференцію про те, що він є патріотом, який шанує символіку своєї країни.

Розглянемо другу тактику субстратегії демонстрації патріотизму – **комунікативну тактику демонстрації готовності захищати / битися за свою країну**:

(4) *We are fighting for all Americans, from all backgrounds, of every age, race, religion, birthplace, color & creed* [30, status/1095168756374921227]

У цьому прикладі представлені риторичні техніки декларування й емотивного зараження. Дієслівне словосполучення *fight for* (боротися заради) слугує *емотивному зараженню*, адже активує емотивно навантажений концепт БОРОТЬБА, який входить до домену ВІЙНА. Актуалізуючи цей концепт, Д. Трамп створює концептуальну метафору ДОНАЛЬД ТРАМП-ПРЕЗИДЕНТ Є ВОЇНА, що проектує такі позитивні риси ВОЇНА на домен ДОНАЛЬД ТРАМП-ПРЕЗИДЕНТ як ХОРОБРИЙ, МУЖНИЙ, МОГУТНИЙ, НЕПЕРЕМОЖНИЙ, ГЕРОЇЧНИЙ, БЕЗСТРАШНИЙ [31]. *Декларування* своєї боротьби на чолі із американською нацією заради всіх американців апелює до віри реципієнтів, виступаючи «аргументом» на користь Д. Трампа, який не можна перевірити. Уточнення, що президент бореться за своїх громадян будь-якого віку, місця народження і кольору, представників будь-якої раси, релігії і віри, апелює до американської цінності МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ, розуміння США як «плавильного казану» – країни, де «змішуються» представники різних національностей і культур. Проектуючи позитивні риси ВОЇНА і представляючи Д. Трампа як носія американських цінностей, цей твіт направлений на формування у свідомості електорату позитивного почуття-ставлення до президента.

Останньою тактикою у межах субстратегії демонстрації патріотизму є **комунікативна тактика проголошення першочерговості інтересів своєї країни**. Ця тактика не лише закорінена на ідеї, що ущемлення інтересів американців є неприпустимим, а ще й апелює до укоріненого в американському соціумі уявлення про виключне положення Сполучених Штатів у світі. Як зазначає Дж. Лакофф, «згідно до моральних принципів патріотів, США займають більш важливе місце, ніж будь-яка інша нація в історії» [25, с. 83]. Цю тактику ілюструємо наступним реченням-висловленням Д. Трампа у твітері:

(5) *After years of rebuilding OTHER NATIONS, we are finally rebuilding OUR NATION. In everything we do, we are putting AMERICA FIRST!* [30, status/1204581262591168518]

У цьому прикладі комунікативно-соціальний намір проголошення першочерговості інтересів своєї країни реалізується *декларуванням* за допомогою дієслівного словосполучення *put first* (ставити на перше місце) і *емотивним зараженням*, втіленим окличною формою речення. Твердження Д. Трампа про те, що він піклується перш за все про інтереси Америки, є декларуванням, оскільки воно не спирається на докази і має прийматися на віру. Оклична форма надає цьому твердженню більшої емоційності.

У наступному прикладі поєднуються риторичні техніки спонування і емотивного зараження:

(6) *Sorry, we cannot let our friends, or enemies, take advantage of us on Trade anymore. We must put the American worker first!* [30, status/1006003345360908295]

Спонування втілюється складеним модальним дієслівним присудком *cannot let take advantage*, що у контексті відповідного речення-висловлення налаштовує електорат на думку про недопустимість використання у своїх інтересах (друзями чи ворогами) торгівлі із американською нацією. Модальне дієслово *must* як частина складеного дієслівного присудку наступного речення-висловлення спонукає електорат перш за все піклуватися про інтереси американських працівників. Словосполучення *the American worker* актуалізує концепт АМЕРИКАНСЬКИЙ ПРАЦІВНИК, який апелює до такої цінності американського суспільства як економічне зростання, і тому слугує *емотивному зараженню*, підсиленому окличною формою речення. Таким чином, цей твіт направлений на формування інференції, що Д. Трамп є людиною, для якої інтереси своєї країни мають першочергове значення.

Спонування і емотивне зараження також поєднуються у лозунгах, широко представлених у інтернет-дискурсі Д. Трампа:

(7) *MAKE AMERICA GREAT AGAIN!* [30, status/1152911185441906689]

(8) *AMERICA FIRST!* [30, status/952166927476183040]

Ці лозунги спонукають електорат «Зробити Америку знову великою» (приклад 7), поставити інтереси Америки на перше місце («Америка понад усе» (приклад 8)), передаючи почуття-ставлення захоплення (*great*), тим самим «заражаючи» електорат позитивними емотивними станами.

Взаємодію риторичних технік доведення, спонування і емотивного зараження у межах цієї тактики ілюструємо наступним твітом:

(9) *Our Steel and Aluminum industries (and many others) have been decimated by decades of unfair trade and bad policy with countries from around the world. We must not let our country, companies and workers be taken advantage of any longer.* [30, status/969183644756660224]

Перше речення у цьому синтагматичному ланцюжку втілює антецедентну пропозицію *доведення* і у прагматичному плані є констативним, так як інформує про ущемлення інтересів США: [Сталева і алюмінієва промисловість США були зруйновані десятиліттями недобросовісної торгівлі і поганій політики з країнами з усього світу]. Консеквентом є пропозиція [інтереси нашої країни більше не можуть ущемлятися]. Каузальний зв'язок між пропозиціями втілюється імпліцитно через відсутність сполучника. Консеквентна пропозиція доведення слугує *спонуванню*, втіленому модальним дієслівним присудком *must not let*, що вербалізує

неможливість допущення обмеження інтересів американської нації. Лексеми на позначення негативно-оцінних номінацій *decimated* (спустошений), *unfair* (несправедливий) і *bad* (поганий) слугують *емотивному зараженню*, адже асоціюють минулу торгівельну політику США із такими негативно забарвленими концептами як СПУСТОШЕННЯ, НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ, ПОГАНЕ, формуючи у електорату негативне почуття-ставлення до минулих лідерів США. Таким чином, цей твіт направлений на формування у свідомості електорату інференції про першочерговість інтересів Америки для Д. Трампа, яка контрастує із минулим ущемленням інтересів США, представленим метонімічно поганою торгівельною політикою.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, аналіз політичного твітінгу Д. Трампа дозволяє виокремити локальну комунікативну стратегію конструювання позитивного іміджу, яка підпорядковується глобальній стратегії спричинення комунікативного впливу з метою захоплення і утримання політичної влади. Локальна стратегія конструювання позитивного іміджу реалізується за допомогою сукупності локальних субстратегій, які розмежовуються за типом цінностей і відповідають конструюванню певної комунікативної ролі: демонстрації патріотизму (комунікативна роль ПАТРІОТ), демонстрації віри (комунікативна роль ВІРУЮЧИЙ), демонстрації економічної ефективності (комунікативна роль ЕФЕКТИВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ МЕНЕДЖЕР), демонстрації сили (комунікативна роль ЖОРСТКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ЛІДЕР), демонстрації популярності (комунікативна роль ПОПУЛЯРНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ЛІДЕР, фамільяризації із електоратом (комунікативна роль ДОБРИЙ ЗНАЙОМИЙ). Субстратегія демонстрації патріотизму, яка відповідає домінуючій комунікативній ролі ПАТРІОТ, конкретизується у трьох тактиках: тактиці демонстрації патріотичного почуття-ставлення до своєї країни (любові, відданості, гордості, підтримки), тактиці демонстрації готовності захищати / битися за свою країну і тактиці проголошення першочерговості інтересів своєї країни. Тактики реалізуються риторичними техніками, орієнтованими на різні сфери психіки реципієнта: доведенням, декларуванням, емотивним зараженням, спонуванням. Як показує дослідження субстратегії демонстрації патріотизму, ці риторичні техніки, як правило, переплітаються у межах одного твіту, спричиняючи вплив на декілька сфер психіки адресата.

Перспективи дослідження вбачаємо у вивченні риторичних технік комунікативного впливу у структурі стратегії руйнування іміджу політичного опонента у політичному інтернет-дискурсі Д. Трампа.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL : <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 27.04.2020)
2. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. Благовещенск : БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 308 с.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва : Издательство ЛКИ, 2008. 288 с.
4. Кайсіна Д. М. Англомовний дискурс ідеації: стратегії комунікативного впливу (на матеріалі інтернет-платформи TED) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2018. 318 с.
5. Кириллов В. И., Старченко А. А. Логика : учебник для юридических вузов / под ред. В. И. Кириллова. Москва : ТК Велби, 2008. 240 с.
6. Мартынюк А. П. Когнитивно-коммуникативный инструментальный анализ речевого воздействия. *Science and education a new dimension. Philology*. 2015. Vol. III(15). Issue 68. С. 67–70.
7. Мартынюк А. П. Стратегия как базовый инструмент когнитивного анализа коммуникации. *Записки з романо-германської філології*. 2015. Вип. 1(34). С. 80–90.
8. Никитин М. В. Основания когнитивной семантики : учебное пособие для высш. учеб. заведений. Санкт-Петербург : РГПУ, 2003. 277 с.
9. Олянич А. В. Презентационная теория дискурса : монография. Волгоград : Парадигма, 2004. 507 с.
10. Почепцов Г. Г. Имиджеология. Москва : Рефл-бук, 2000. 768 с.
11. Романова Т. В. Коммуникативный имидж и речевой портрет современного политика. *Политическая лингвистика*. 2009. № 1(27). С. 109–117.
12. Сідак О. О. Політична образа як тактика мовленнєвої стратегії руйнації іміджу політика (на матеріалі англомовного публіцистичного дискурсу). *Нова філологія*. 2010. Вип. 39. С. 178–183.
13. Сідак О. О. Роль комічного ефекту в реалізації конфронтаційної стратегії англомовної політичної образи : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2013. 204 с.
14. Стернин И. А. Основы речевого воздействия. Воронеж : Истоки, 2012. 178 с.
15. Телия В. Н. Концептообразующая флукуация константы культуры «родная земля» в наименовании родина // Язык и культура: Факты и ценности: К 70-летию Юрия Сергеевича Степанова / отв. ред. Е. С. Кубрякова, Т. Е. Янко. Москва : Языки славянской культуры, 2001. С. 409–418.
16. Фролова І. Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. 344 с.
17. Чорна О. О. Комунікативні засоби творення іміджу політичного лідера (на матеріалі українського, російського та англійського політичного дискурсу) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Кіровоград, 2013. 267 с.
18. Шевченко И. С., Морозова Е. И. Дискурс как мыслекоммуникативное образование. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2003. № 586. С. 33–38.
19. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.01, 10.02.19. Волгоград, 2000. 431 с.
20. Cambridge Dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення: 30.04.2020).
21. Collins Dictionary. URL : <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/> (дата звернення: 30.04.2020).
22. Enli G. Twitter as arena for the authentic outsider: exploring the social media campaigns of Trump and Clinton in the 2016 US presidential election. *European journal of communication*. 2017. Vol. 32. Issue 1. P. 50–61.
23. Goroshko O., Poliakova T. Persuasiveness in political discourse on Twitter. *Psycholinguistics*. 2018. Vol. 24. Issue 2. P. 29–46.
24. Hofstede G., Hofstede G. J., Minkov M. Cultures and organizations: Software of the mind: Intercultural cooperation and its importance for survival. New York : McGraw-Hill, 2010. 561 p.
25. Lakoff G. Moral politics: How liberals and conservatives think. Chicago : The University of Chicago Press, 2016. 489 p.
26. Lexico. URL : <https://www.lexico.com/> (дата звернення: 30.04.2020).
27. Merriam-Webster Dictionary. URL : <https://www.merriam-webster.com/> (дата звернення: 30.04.2020).
28. Page R. The linguistics of self-branding and micro-celebrity in Twitter: The role of hashtags. *Discourse and Communication*. 2012. Vol. 6. Issue 2. P. 181–201.
29. Schneiker A. Telling the story of the superhero and the anti-politician as president: Donald Trump's branding on Twitter. *Political studies review*. 2019. Vol. 17. Issue 3. P. 210–223.
30. Trump D. Twitter. URL : <https://twitter.com/realdonaldtrump> (дата звернення: 30.04.2020).
31. Word Associations Network. URL : <https://wordassociations.net/en> (дата звернення: 30.04.2020).

REFERENCES

1. *Akademichnyi tлумачnyi slovnyk ukrainskoi movy [Academic Dictionary of the Ukrainian language]* (n.d.). Available at: <http://sum.in.ua/>
2. Dejk, T. A. (1989). *Jazyk. Poznanie. Kommunikacija [Language. Knowledge. Communication]*. Moscow: Progress.
3. Issers, O. S. (2008). *Kommunikativnye strategii i taktiki russskoj rechi [Communicative strategies and tactics of the Russian speech]*. Moscow: LKI Publ.
4. Kaisina, D. M. (2018). *Anhlomovnyi dyskurs ideatsii: stratehii komunikatyvnoho vplyvu (na materialy internet-platformy TED)*. Diss. kand. filol. nauk. [English ideation discourse: strategies of communicative influence (based on TED Internet platform)]. Cand. philol. sci. diss.]. Kharkiv. 318 p. (in Ukrainian)
5. Kirillov, V. I., and Starchenko, A. A. (2008). *Logika [Logic]*. Moscow: TK Velbi.

6. Martynyuk, A. P. (2015). Kognitivno-kommunikativnyj instrumentarij analiza rechevogo vozdejstvija [Cognitive-communicative instruments of analyzing verbal influence]. *Science and education a new dimension. Philology*, 3(15(68)), 67–70. (in Russian)
7. Martynyuk, A. P. (2015). Strategija kak bazovij instrument kognitivnogo analiza kommunikacii [Strategy as a basic instrument of cognitive analysis of communication]. *Zapiski z romano-germans'koi filologii*. – Notes on Romance and Germanic Philology, 1(34), 80–90. (in Russian)
8. Nikitin, M. V. (2003). *Osnovaniya kognitivnoj semantiki [Foundations of cognitive semantics]*. St. Petersburg: RGPU.
9. Oljanich, A. V. (2004). *Prezentacionnaja teorija diskursa [The presentation theory of discourse]*. Volgograd: Paradigma.
10. Pochepcov, G. G. (2000). *Imidzheologija [Imageology]*. Moscow: Refl-buk.
11. Romanova, T. V. (2009). Kommunikativnyj imidzh i rechevoj portret sovremennogo politika [The communicative image and linguistic portrait of a contemporary politician]. *Politicheskaja lingvistika*. – Political Linguistics, 1(27), 109–117. (in Russian)
12. Sidak, O. O. (2010). Politychna obraza yak taktyka movlennievoi stratehii ruinatsii imidzhu polityka (na materiali anhlo-movnoho publitsystychnoho dyskursu) [Political insult as a tactic of speech strategy of ruining the image of a politician (on the material of the English publicist discourse)]. *Nova filohiia*. – New Philology, 39, 178–183. (in Ukrainian)
13. Sidak, O. O. (2013). Rol komichnoho efektu v realizatsii konfrontatsiinoi stratehii anhlo-movnoi politychnoi obrazy. Diss. kand. filol. nauk [The role of comic effect in the realization of the confrontational strategy of the English political insult. Cand. philol. sci. diss.] Kharkiv. 204 p. (in Ukrainian)
14. Sternin, I. A. (2012). *Osnovy rechevogo vozdejstvija [Foundations of linguistic influence]*. Voronezh: Istoki.
15. Telija, V. N. (2001). Konceptoobrazujushhaja fluktuacija konstanty kul'tury «rodnaja zemlja» v naimenovanii rodina [Concept-forming fluctuation of the culture constant “native land” in the name of the homeland]. In: E. S. Kubrjakova and T. E. Janko (eds.). *Jazyk i kul'tura: Fakty i cennosti: K 70-letiju Jurija Sergeevicha Stepanova [Language and culture: Facts and values: On the 70th anniversary of Yuri Sergeevich Stepanov]*. Moscow : Jazyki slavjanskoj kul'tury, pp. 409–418. (in Russian)
16. Frolova, I. Ye. (2009). *Stratehiia konfrontatsii v anhlo-movnomu dyskursi [Confrontation Strategy in English-Language Discourse]*. Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina.
17. Tschorna, O. O. (2013). Komunikatyvni zasoby tvorennia imidzhu politychnoho lidera (na materiali ukrainskoho, rosiiskoho ta anhliiskoho politychnoho dyskursu). Diss. kand. filol. nauk. [Communicative means of shaping the image of a political leader (on the basis of the Ukrainian, Russian and English political discourse). Cand. philol. sci. diss.]. Kirovohrad. (in Ukrainian)
18. Shevchenko, I. S., and Morozova, Ye. I. (2003). Diskurs kak myslekomunikativnoe obrazovanie [Discourse as a mental and communicative phenomenon]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V. N. Karazina*. – V. N. Karazin Kharkiv. National Univ. Messenger, 586, 33–38. (in Russian)
19. Shejgal, E. I. (2000). Semiotika politicheskogo diskursa. Diss. dokt. filol. nauk. [Semiotics of political discourse. Dr. philol. sci. diss.]. Volgograd. 431 p. (in Russian)
20. *Cambridge Dictionary* (n.d.). Available at: <https://dictionary.cambridge.org/>
21. *Collins Dictionary* (n.d.). Available at: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/>
22. Enli, G. (2017). Twitter as arena for the authentic outsider: exploring the social media campaigns of Trump and Clinton in the 2016 US presidential election. *European journal of communication*, 32(1), 50–61.
23. Goroshko, O., and Poliakova, T. (2018). Persuasiveness in political discourse on Twitter. *Psycholinguistics*, 24(2), 29–46.
24. Hofstede, G., Hofstede, G. J., and Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: Software of the mind: Intercultural cooperation and its importance for survival*. New York: McGraw-Hill.
25. Lakoff, G. (2016). *Moral politics: How liberals and conservatives think*. Chicago: The University of Chicago Press.
26. *Lexico* (n.d.). Available at: <https://www.lexico.com/>
27. *Merriam-Webster Dictionary* (n.d.). Available at: <https://www.merriam-webster.com/>
28. Page, R. (2012). The linguistics of self-branding and micro-celebrity in Twitter: The role of hashtags. *Discourse and Communication*, 6(2), 181–201.
29. Schneiker, A. (2019). Telling the story of the superhero and the anti-politician as president: Donald Trump's branding on Twitter. *Political studies review*, 17(3), 210–223.
30. Trump, D. (n.d.). *Twitter*. Available at: <https://twitter.com/realdonaldtrump>
31. *Word Associations Network* (n.d.). Available at: <https://wordassociations.net/en>

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Мелешченко Ольга Олеговна – аспирант кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: olga.o.meleshchenko@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7283-5213>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=jQt9FVV5YLAC&hl=uk&oi=ao>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Olga_Meleshchenko

Meleshchenko Olga – PhD student at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: olga.o.meleshchenko@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7283-5213>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=jQt9FVV5YLAC&hl=uk&oi=ao>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Olga_Meleshchenko

УДК 811.133.1'06-373.7

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-06

Символьна мотивація як один із способів відображення культури в мові (на матеріалі французьких неофразеологізмів)

Гладка В. А.

доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри романської філології та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;
e-mail: hladka_valya@yahoo.fr; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2732-3817>
(Чернівці)

Статтю присвячено символній мотивації у творенні неофразеологічного фонду французької мови, яка відображає зв'язок мовних одиниць з культурою, історією та менталітетом її носіїв. Авторкою уточнено поняття символу, який вона визначає як знак, що передає важливу інформацію про особливості бачення світу певною лінгвокультурою. Серед мовних символів, які слугують продуктом і джерелом культури етномовного колективу, чільне місце посідають фразеологізми. Адже саме вони містять сукупність ознак культурологічного фонду певного етносу, вербально репрезентують загальнолюдський та національно-культурний концептуальний образ мовної свідомості. Аналізуючи образи й символи, наявні у значенні французького прикметника *vert*, який часто є компонентом фразеологічних одиниць, авторка доводить, що в процесі розвитку франкомовного суспільства, а разом з ним і мови, символ може набувати нових смислів і слугувати основою породження нових усталених зворотів. Детальне дослідження неофразеологізмів сучасної французької мови, утворених на основі символної мотивації, показало, що вони відображають різні асоціативні зв'язки з об'єктами, явищами та поняттями навколишньої дійсності французького соціуму. Ідеться, зокрема, про хремоморфні, речовиноморфні, антропоморфні, флороморфні, натуроморфні, хрономорфні асоціації. У висновках авторка стверджує, що символ, який існує в колективній свідомості французького етносу, виявляє свій зміст і наповнення завдяки дії багатьох власне мовних і позамовних чинників, що визначають його розуміння всіма членами певного соціуму. Завдяки усвідомленню характеру тісного взаємозв'язку й взаємозалежності мовної і культурної сфер можна визначити форми вираження культури в мові та мотивації її смислів у мовних одиницях, а також специфічні сфери вживання мови, в яких остання фіксує надбання культури.

Ключові слова: асоціація, культура, мотивація, неофразеологізм, образ, символ.

Гладкая В. А. Символьная мотивация как один из способов отображения культуры в языке (на материале французских неофразеологизмов). Статья посвящена символной мотивации в создании неофразеологического фонда французского языка, которая отражает связь языковых единиц с культурой, историей и менталитетом его носителей. Автором уточнено понятие символа, который определяется в статье как знак, передающий важную информацию об особенностях видения мира определенной лингвокультурой. Среди языковых символов, которые служат продуктом и источником культуры этноязыкового коллектива, важное место занимают фразеологизмы. Ведь именно они содержат совокупность признаков культурологического фонда определенного этноса, вербально представляют общечеловеческий и национально-культурный концептуальный образ языкового сознания. Анализируя образы и символы, содержащиеся в значении французского прилагательного *vert*, которое нередко является компонентом фразеологических единиц, автор доказывает, что в процессе развития франкоязычного общества, а вместе с ним и языка, символ может приобретать новые смыслы и служить основой порождения новых устойчивых оборотов. Детальное исследование неофразеологизмов современного французского языка, образованных на основе символной мотивации, показало, что они отражают различные ассоциативные связи с объектами, явлениями и понятиями окружающей действительности французского социума. Речь идет, в частности, о хремоморфных, веществоморфных, антропоморфных, флороморфных, натуроморфных, хрономорфных ассоциациях. В итоге автор утверждает, что символ существует в коллективном сознании французского этноса, обнаруживает свое содержание и наполнение благодаря действию многих собственно языковых и внеязыковых факторов, определяющих его понимание всеми членами определенного социума. Благодаря осознанию характера тесной взаимосвязи и взаимозависимости языковой и культурной сфер можно определить формы выражения культуры в языке и мотивации ее смыслов в языковых единицах, а также специфические сферы употребления языка, в которых он фиксирует достижения культуры.

Ключевые слова: ассоциация, культура, мотивация, неофразеологизм, образ, символ.

Hladka V. Symbolic motivation as one way of displaying culture in language (showcased by French neophraseologisms). This article elucidates the role of symbolic motivation in the creation of the neo-phraseological stock of the French language, which reflects the connection of language units with the culture, history and mentality of its speakers. The author refines the concept of a symbol, which she defines as a sign conveying important information about the specificity of perceiving the world in a certain linguoculture. Among the linguistic symbols that serve as a product and source of culture for the ethno-linguistic community, phraseologisms occupy an important place. After all, they contain a set of features of the cultural stock of a certain ethnic group, verbally represent the universal and national-cultural conceptual image of linguistic consciousness. Analyzing the images and symbols contained in the meaning of the French adjective *vert*, which is a common component of phraseological units, the author proves that in the course of the development of the French-speaking society, together with its language, the symbol can take on new meanings and serve as the basis for emergence of new collocations. A detailed study of the neophraseologisms of modern French that are underpinned by symbolic motivation has shown that they reflect different associative links with the objects, phenomena and concepts of the surrounding reality of the French socium. In particular, we bear in mind chromatomorphic, substancemorphic, anthropomorphic, floromorphic, naturomorphic, chromomorphic associations. As a result, the author states that the symbol exists in the collective consciousness of the French ethnic group, reveals its content due to the action of many linguistic and non-linguistic factors that determine its understanding by all members of a particular society. Awareness of the nature of the close interconnection and interdependence of the linguistic and cultural spheres, makes it possible to bring to light manifestations of culture in language and the motivation of its senses in linguistic units, as well as specific spheres of language use in which it captures the achievements of culture.

Keywords: association, culture, image, motivation, neophraseologism, symbol.

1. ВСТУП

Розгляд мови через її зв'язок з історією, етногенезом, суспільством, національною психологією, культурою тощо уможлиблює її розуміння як засобу залучення мовної особистості до безперервної культурної традиції певного народу. Адже вона не лише зберігає накопичену етнічним колективом інформацію, а й забезпечує особливий спосіб світобачення і світосприйняття носіїв мови. У мові, яка безпосередньо пов'язана із свідомістю і мисленням, знаходить своє відображення вся різноманітність умов, за яких накопичувалися людиною знання про світ. Тому актуальним сьогодні постає, з одного боку, системне висвітлення культури народу через його мову, а з іншого – вивчення відображення культурної значущості в мовній одиниці на основі її співвіднесення з “кодами” культури, відомими лише носієві мови або встановленими за допомогою аналізу, витлумачування співвідношення і зв'язку мови й культури, мови й народного менталітету, мови й народної творчості. Під “кодами” культури, вслід за В. Телія, розумітимемо “сукупність окультурених уявлень про картину світу, про природні об'єкти, артефакти, явища, що входять до неї, а також про виокремлювані в ній дії та події, про властиві цим сутностям часові або якісно-кількісні зміни” [15, с. 20-21].

Розглядаючи поняття культури як фундаментальне в низці наук про людину, науковці визнають її *історичність* (теперішнє культури не може сприйматися безвідносно до її минулого, без повернення до накопиченого в минулому досвіду), *соціальність* (окрема людина, як носій культури, бере активну участь в її розвитку, постає як її дзеркало, у якому відображено культуру соціуму; в культурі зосереджено суму властивостей і виявів певного суспільства, які надають йому самобутності, унікальності, неповторності, внутрішньої завершеності), *комунікативність* (культура можлива лише за

умов спілкування; вона передбачає систему певних еталонів людських форм комунікації та поведінки), *умовність* (ядро культури формує комплекс уявлень свідомості, духовних утворень, які виражають колективне “я” соціуму; це внутрішнє ядро отримує зовнішню предметну закріпленість у специфічних для кожної культури артефактах – образах, знаках (мовної або кінетичної природи), символах, звичаях, традиціях; вони узагальнюють смислові прошки загально значущого досвіду так, що форми предметної діяльності стають “квазіпредметними” формами культурного світу, осмислення і розуміння яких актуальні лише як інтерпретація; будучи прозорими для своїх творців, вони виконують функцію смислової репрезентації культури) [2; 3; 4; 6; 8; 13; 14; 16].

Взаємодія мови й культури забезпечує проміжний елемент, що належить як до мови, так і до культури. У першому випадку він постає у вигляді значень мовних знаків, а в другому – у формі предметів культури, тобто тіл мовних знаків, у яких “застигли” властивості людини до творчості й сприйняття мовних знаків відповідно до певних еталонів, сформованих у культурі [14, с. 107]. Для позначення зв'язку між мовою і культурою, який можна визначити як взаємне й обов'язкове відображення, Р. Галіссон уводить термін *лексикультура*, пояснюючи, що “мова – це універсальний двигун (завдяки знакам, якими є слова, можна отримати уявлення про історію, літературу, мистецтво народу), продукт (мова повинна підлаштовуватися до змін у соціумі, породжувати позначення для реалій і понять, що виникають) і джерело (у процесі спілкування членів соціуму напрацьовуються спільні уявлення, колективне ставлення до фактів екстралінгвальної дійсності) культури” [20, с. 118].

До таких одиниць належать також фразеологізми, які, з одного боку, мають знакову природу, а з іншого – “мовний фон” [10, с. 300], тобто позамовну

інформацію, зокрема культурно значущу, присутню в мовному знакові як особлива семантична частина його значення. Мовні образи, запечатані у фразеологічних одиницях (далі – ФО), являють собою суто національний спосіб сприйняття і допомагають у формуванні картини світу, відображаючи специфіку оцінно-модального ставлення до дійсності [8, с. 43]. Вони сприяють не лише обміну інформацією, а й обміну спільними для мовця і слухача культурними орієнтирами й установками, які лежать в основі їхньої життєвої філософії і життєдіяльності [7, с. 170], описують ідеологічно побудовані й колективно привласнені уявлення про об'єкти реального світу та їхні властивості, відображаючи при цьому побутово-емпіричний, історичний і духовний досвід народу, пов'язаний з його культурними традиціями [1; 3; 4; 15].

Погляд на ФО як на експоненти культурного знання передбачає їхнє розуміння як знаків, які співвіднесено за структурою зі згорнутим текстом і які містять різні типи інформації: культурна конотація, як особливий тип знань, виникає в процесі інтерпретації суб'єктом мовлення всіх компонентів значення ФО; денотативний аспект значення містить об'єктивну інформацію, яка відображає типове уявлення носіїв мови про явища екстралінгвальної дійсності й слугує темою для суб'єктивного оцінно-емотивного ставлення до позначуваного; денотативно-оцінна частина пов'язана з емотивністю через мотиваційний компонент, до якого належить образ, покладений в основу переосмислення буквального значення словосполучення, гештальт, який відображає суттєві для номінативного замислу асоціативні ознаки, внутрішня форма, яка організує значення і слугує джерелом культурної інформації, вид тропеїчного перетворення, а також імена реалій, які отримали символічне прочитання [13].

Формулювання цілей. Спрямовуючи дослідження неофразеологічного матеріалу французької мови (понад 2000 ФО) саме в такому ракурсі, нам вдалося розмежувати кілька типів мотивації (стереотипну, прецедентну, іншомовну, символічну та арготичну субкультуру), які відображають особливості формування менталітету французького соціуму, а разом з тим і його вираження в мові.

Мета запропонованої розвідки полягає у детальному аналізі символічних асоціацій, які беруть участь у формуванні неофразеологізмів французької мови. Відповідно до поставленої мети, основними завданнями цього дослідження є уточнення понять *символ* та *символьна мотивація*, розгляд особливостей символічної мотивації на прикладі прикметника *vert*, який нерідко слугує компонентом французьких фразеологізмів, а також детальний аналіз неофразеологізмів із символічною мотивацією, породжених на основі різного роду асоціацій.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У системі вторинних номінацій, утворених на основі національно-культурних традицій, значне місце відводять серіям словесних символів, які своїм змістом відбивають різноманітні сторони життя певного етносу, особливості національного бачення дійсності, образного осмислення “картини світу”. “Символічний світ”, як доводять дослідники мови (В. Костомаров, О. Потебня, К. Юнг та ін.), супроводжує людину з давніх-давен: він постає не лише як засіб уособлення страхів і вірувань, а й як засіб усвідомлення й самовираження, кристалізації національної свідомості та рівня розвитку культури. Ще на самому початку людського мовлення символізм, за словами О. Потебні, відрізняє його від звуків тварин і вигуків [11, с. 156]. Саме в символах увіковічено еволюційний розвиток народу, а разом із тим його народну мудрість, світоглядні позиції, важливі історичні події тощо. Людина живе в світі символів, а світ символів живе в ній.

У сучасній лінгвістиці символ витлумачують як “естетично канонізовану культурно значущу концептуальну структуру іншої, ніж первинний зміст реалії чи знака, понятійної сфери” [12, с. 536-537], як “термін, ім'я чи зображення, які відомі в повсякденному житті, але мають специфічний значеннєвий додаток до свого звичайного змісту” [18, с. 321], як “усталені координати, константи лінгвокультурного простору, які відображають доміанти мовної інтерпретації певних аспектів дійсності й закріплюють спостереження, які стали життєвими правилами” [16, с. 490]. Уособлюючи цілу ситуацію, належачи до фонових знань, до культурної компетенції, символ виявляє свій зміст через встановлення національних, культурних та інших передумов осмислення його асоціативних зв'язків [4]. На відміну від метафори, яка передає схожість двох денотатів на основі спільних сем, символ створено людиною, яка наділяє об'єкти або явища навколишньої дійсності тими ознаками й властивостями, які вона сама їм приписує через їх “незрозумілість”, з одного боку, та їх ототожнення – з іншого [7, с. 323-324; 9, с. 90] (Детальніше про дискусію навколо терміну *символ* див. [5]). Саме ця особливість виникнення символу, а також його здатність набувати нових значень упродовж розвитку суспільства пояснює легкість його включення до складу ФО, у яких він становить так би мовити образно-смісловий центр. У такий спосіб мотивація на основі символу, або символічна мотивація, відбувається крізь призму фонових знань, мовних пресупозицій, властивих певній етнокультурній мовній спільноті.

Для прикладу розглянемо особливості символічної мотивації на основі прикметника *vert*, *-e*, який часто слугує компонентом узуальних і неологічних ФО французької мови. Насамперед звернемося до історії франкомовної культури. Як відомо, її основною релігією є християнство, але пе-

редував йому язичницький культ кельтів – пращурів французів, тому витоки їхніх релігійних і міфічних уявлень про світ потрібно шукати, насамперед, у ньому. Так, дослідження язичницьких ритуалів виявили той факт, що зелений вважали кольором води. До того ж, зелений лежить в основі назви однієї із територій поселення кельтів *Les Pays ou Terres Vertes*, що, власне, й лягло в основу ідеї зображення їхнього прапора й позначення розселення на карті кельтських племен саме зеленим кольором [21]. Відтак, початковим символом зеленого кольору можна вважати землю, відкрити для соків, який і перейшов до християнства, де його асоціюють із природою, її відродженням, рослинністю і родючістю землі. Цей колір з'являється ще на початку книги *Vita (Жуміє): Dieu dit: Que la terre verdisse de verdure, d'herbes portant semences et d'arbres donnant des fruits. Il en fut ainsi. La terre verdit de verdure, les herbes portèrent semence et les arbres donnèrent des fruits, chacun selon son espèce. Et Dieu vit que cela était bon* (1, 11-13). У християнській літературі зелений вважають також символом життя Христа й святих: ним представлені, зокрема, хрест Христа як символ надії і спасіння; Святий Грааль, виточений із цілісного смарагду, який символізує владу або, згідно із легендами, ініціацію – перехід до нового, дорослого життя; престол Судді в Одкровенні Іоанна (4 : 3); одяг на зображеннях ангела в таїнстві Миропомазання. Тому можемо співвіднести зелений колір із життям, безсмертям і невичерпною молодістю; владою і благословенням на хороші вчинки; надією, відродженням і очищенням душі.

Поряд із такою позитивною символікою, зелений колір ще в середньовіччі мав також негативну інтерпретацію. За словами французького дослідника М. Пастуро, одяг зеленого кольору носили блазні й божевільні, чия поведінка вважалася небезпечною і навіть диявольською; на боржників, яких прив'язували до ганебного стовпа, натягували зелений чепчик; у зелений костюм одягали актора, який виконував роль Іуди задля виклику відповідного зневажливого ставлення до персонажу в публіки [21]. Джерела такої символіки, як не дивно, також представлені в християнській релігії. Так, колір коня четвертого вершника Апокаліпсису був описаний у книзі Одкровення Іоанна Богослова як *khlōros* (χλωρός), що з грецької означає “блідо-зелений; мертвенно блідий; жовтяво-зелений”, а самого вершника звали Смертю, Мором або Чумою, залежно від перекладу Біблії. Зеленого кольору, вважають, набуває тіло небіжчика, похованого в землю. Власне тому, серед негативних асоціацій, що викликає зелений колір, присутні безумство, спокуса, підступність, зло, моральне падіння, хвороба, смерть.

У процесі пізнання світу і сприйняття навколишньої дійсності людина активує вже наявне знання про подібну ситуацію, тобто надає об'єктам певних властивостей, щоб віднести їх до класу вже відомих

їх сутностей. Іншими словами, вона створює у пам'яті певні образи пізнаваних об'єктів, які пізніше може пояснити у вигляді суджень пропозиційного характеру, зафіксованих у словниках. Скориставшись дефініціями одного із найавторитетніших тлумачних словників французької мови *Dictionnaire de l'Académie française* [19], можемо виокремити кілька образів, які має досліджуваний нами прикметник, а саме: *образ 1*: Об'єкт X має один з основних кольорів спектра – середній між жовтим і блакитним; *образ 2*: Об'єкт X має колір трави, листя, зелені; *образ 3*: Об'єкт X ще має сік, здається свіжим, не сухим; *образ 4*: Об'єкт X є недозрілим, недоспілим; *образ 5*: Об'єкт X має хворобливо блідий вигляд. Незважаючи на те, що на даному етапі розвитку французької мови мовна одиниця *vert, -e* асоціюється, насамперед, із кольором як таким (*образ 1*), основним є *образ 2*: саме від нього походять не лише *образ 3* і *образ 4*, а й *образ 1*, адже основною ознакою рослин, як живого організму, слугує саме зелений колір. І лише *образ 5* співвідноситься безпосередньо із кольором, тобто з *образом 1*.

У дискурсивному вживанні, тобто в поєднанні з іншими мовними одиницями, прикметника *vert, -e* отримує переносні значення, які, власне, й породжують його метафоричні образи. Найчастіше ці образи актуалізуються у ФО, у результаті аналізу яких нам вдалося виокремити метафоричні образи, які лежать в основі творення узуальних ФО, а саме: *образ 1*: Об'єкт X є сильним і жвавим незважаючи на вік (напр.: *une verte jeunesse* “друга молодість”); *образ 2*: Об'єкт X є молодим, різким, недосвідченим (напр.: *un fruit vert* “молокосос”); *образ 3*: Об'єкт X є здоровим і міцним (напр.: *une verte vieillesse* “здорова старість”); *образ 4*: Об'єкт X є суворим, безцеремонним (напр.: *une verte réprimande* “наганяй”); *образ 5*: Об'єкт X є зухвалим, насмішкуватим (напр.: *des histoires vertes* “зухвалі розповіді”); *образ 6*: Об'єкт X є дещо різким, цинічним (напр.: *des mots verts* “болісні слова”); *образ 7*: Об'єкт X є дуже кислим (напр.: *du vin vert* “молоде вино”); *образ 8*: Об'єкт X є гострим, різким (напр.: *un son vert* “різкий звук”); *образ 9*: Об'єкт X є вільним (напр.: *un feu vert* “зелене світло”); *образ 10*: Об'єкт X є вкритим зеленою (напр.: *une cité verte* “зелене місто”); *образ 11*: Об'єкт X є зацікавленим агрикультурою, сільським життям (напр.: *un téléphone vert* “безкоштовний номер телефону”); *образ 12*: Об'єкт X має відношення до політичного руху екологів (напр.: *un candidat vert* “кандидат від партії зелених”); *образ 13*: Об'єкт X має відношення до агрикультури, до проблем агрополітики (напр.: *du pétrole vert* “нафта, отримана шляхом розкладання, в якій містяться тваринні організми”); *образ 14*: Об'єкт X має відношення до туристичної, культурної або спортивної діяльності, яка відбувається за містом (напр.: *du tourisme vert* “зелений туризм”).

Аналіз метафоричних образів, що лежать в основі неофразеологізмів із компонентом *vert, -e*, по-

казав, що вони загалом уписуються у звичні метафоричні образи. Так, ФО *du charbon vert* “паливо, отримане шляхом карбонізації рослинної біомаси”, *du déchet vert* “органічні відходи рослинного походження, які можна компостувати”, *de l'or vert* “гроші, отримані з продажу сільськогосподарської продукції або земель” утворені на основі образу 13; ФО *vert comme un jeune premier* “ще зовсім юна, недосвідчена особа” – на основі образу 2; ФО *une carte verte* “документ про постійне проживання у Сполучених Штатах” – на основі образу 9; ФО *avoir la main verte* “мати талант у догляді за рослинами” – на основі образу 11; ФО *une classe verte* “тимчасово перенесене в село заняття, яке поєднує шкільну програму й розваги на свіжому повітрі” – на основі образу 14. Спостерігаємо також утворення деяких неологізмів за моделями профанних образів, сформованих упродовж життєдіяльності. Так, неологізми *un billet vert* “долар США” і *un petit homme vert* “гіпотетичний житель Марсу, марсіанин” апелюють безпосередньо до кольору пізнаваного об’єкта; а неологізми *avoir la ligne haricot vert* “бути дуже худим” і *avoir un nombril vert* “бути недорозвинутим” – виявляють подібність до незрілих плодів. Як бачимо, основою перенесення розглянутих вище прикладів слугує, зокрема, стан розвитку: зелені, ще нерозвинуті паростки, не готові до погодних та інших ускладнень, асоціюються з молодим поколінням, не готовим до труднощів життя, недосвідченим і досить довірливим; водночас, зелені, достиглі, соковиті плоди, готові до споживання, співвіднесені з людьми зрілого віку, повними сил та енергії; колір: людина з брудними від землі й зеленими від соку рослин руками займається садівництвом і має до цього хист; якість плодів: зелені, незрілі плоди – тверді й кислі на смак, слугують основою для порівняння з людиною, яка грубо, нахабно себе поводить і може образити різким, необдуманим словом.

Під час дослідження метафоричних образів неологізмів нами зафіксовано також появу нових образів. Так, неологізм *un béret vert* “елітна спільнота, члени якої носять зелений берет” заснований на образі головного убору парашутистів Французького Легіону й Морських загонів, що покликається на зелений колір як символ води, поширений у кельтській культурі. Незважаючи на те, що цей образ не зафіксовано в семантичному значенні аналізованої одиниці, він виявляється в окремому дискурсивному вживанні, породжуючи новий метафоричний образ 15. Аналогічне явище відбувається з неологізмом *des verts pâturages* “ситуація, коли все гаразд; місце, куди можна податися, щоб покращити свою долю”, яка, з одного боку, символізує надію, відновлення і очищення душі, а з іншого – пов’язана з рослинністю. На їхньому поєднанні формується новий образ 16, який і надає прикметнику *vert*, *-e* значення щастя, надії, без-

печного майбутнього. Неологізм *le numéro vert* “номер телефону, який дозволяє безкоштовно телефонувати на підприємство або в адміністрацію (у Франції)”, в основі якої лежить образ 3 (Об’єкт X символізує владу й благословіння) і метафоричний образ 9 (Об’єкт X – “вільний”), породжує нове значення “безкоштовний, доступний для загального користування” (образ 17). Заснований на образі 4 (стан розвитку плода) й на метафоричному образі 2 (молодість, відсутність досвіду), неологізм *une plante verte* “черговий, охоронець порядку; неактивна особа, присутня лише для проформи” розвиває ще одне метафоричне значення, співвіднесене з неактивною діяльністю. Відтак, нові метафоричні образи, пов’язані із зеленим кольором, можемо сформулювати так: образ 15: Об’єкт X має відношення до води; образ 16: Об’єкт X має відношення до щастя і приносить надію; образ 17: Об’єкт X є безкоштовним і доступним для всіх; образ 18: Об’єкт X є бездіяльним.

Детальний аналіз неологізмів із символічною мотивацією (65 ФО) показав, що їх породжено на різного роду асоціаціях з об’єктами, явищами, поняттями повсякденної дійсності французького соціуму. Закладені в них асоціативні зв’язки можна поділити на кілька груп, кількісне співвідношення яких представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Кількісне співвідношення різних типів символічних асоціацій у процесі породження неологізмів сучасної французької мови

Типи асоціативних зв’язків	Кількісні показники	
	одиниці	відсотки
хрематоморфні асоціації	26 НФО	40 %
речовинноморфні асоціації	13 НФО	20 %
антропоморфні асоціації	12 НФО	18,5 %
флороморфні асоціації	8 НФО	12 %
натуроморфні асоціації	5 НФО	8 %
хрономорфні асоціації	1 НФО	1,5 %
Усього	65 ФО	100 %

Як бачимо, найпоширенішу групу становлять *хрематоморфні асоціації* (26 НФО – 40 %), тобто асоціації із предметами та об’єктами активної життєдіяльності пересічного француза. Так, уже віддавна двері та ключі до них асоціюються зі знаннями та владою (напр.: *les clés de la maison* “адміністрація закладу, підприємства”, *ouvrir les portes* “створити сприятливі умови”). Водночас, як зауважував ще О. Потєбня, символіка народу розвивається разом зі становленням і розвитком мови [11, с. 285]. Тому очевидним постає факт мотивації неологізмів новими хрематонімами, які лише усталюються з таким символічним значенням у свідомості французів. Отже, поступово соціалізуються неологізми, мотиваторами яких є медаль, яка символізує успіх (напр.: *avoir le pot bordé de médailles* “мати успіх”), пляшка як символ досвіду або алкоголю (напр.:

avoir de la bouteille “старіти; мати досвід”, *lâcher la bouteille* “зав’язати з алкоголізмом”), м’яч як символ перемоги або вдалої справи (напр.: *comme une balle* “швидко”, *un partout, la balle au centre* “справи налагоджуються”, *C’est d’la balle !* “Круто!”, *La balle est dans mon camp* “Тепер справа за мною”), дім як символ ситуації, що відбувається (напр.: *casser la baraque* “зірвати план противника”, *foutre la baraque en l’air* “провалити план”, *sauver la baraque* “спастити ситуацію”).

Серед речовиниморфних асоціацій (13 НФО – 20 %) традиційними є хліб – символ життя і роботи (напр.: *mettre le pain à la main* “навчати справі”), вино – символ нерозсудливості (напр.: *le vin entre et la raison sort* “Вино заходить, а розум виходить”), мед – символ достатку і задоволення (напр.: *du miel en barre* “хорошої якості”, *barbouiller de miel* “завоювати довіру”), вода – символ життя і серйозного ставлення до нього (напр.: *prendre l’eau* “йти на дно (про ситуацію)”, *tenir l’eau* “бути надійним, серйозним”).

Значну групу символічних асоціацій формують антропоморфні асоціації (12 НФО – 18,5 %), які відбивають як традиційні, так і нові символи на позначення, по-перше, родинних стосунків: батько й мати, наприклад, асоціюються із принципом життя, із захистом, авторитетом, ідеалом – *père la pudeur* “представник високої моралі, захисник доброчинності”, *déchirer sa mère* “вразити”, *pleurer sa mère* “жалітися, відчувати свою слабкість”, *jouer les mères la vertu* “бути цнотливим”; по-друге, частин тіла та його атрибутів: наприклад, рука асоціюється із захистом, допомогою та особистістю людини – *homme de main* “виконавець наказів”, *être à toutes mains* “бути бісексуалом”, коса – з труднощами – *faire des nattes* “ускладнювати, заплутувати справи”.

Щодо флороморфних асоціацій (8 НФО – 12 %), то вони базуються на тих реаліях, що лише набувають символічного значення. Так, виноград асоціюють з алкоголем (напр.: *être raisin* “бути п’яним”), ліщину – з достатком (напр.: *croquer les noisettes de la vie* “насолоджуватися життям”).

Найменш численні групи становлять натуроморфні (5 НФО – 8 %) та хрономорфні (1 НФО – 1,5 %) асоціації з новими символами. Так, сама природа символізує справжність (напр.: *vrai comme nature* “правдоподібний”), пустеля – самотність (напр.: *traversée du désert* “перехідний період, під час якого людина знаходиться соціально ізольованою, відстороненою від політичних справ”, *prêcher dans le désert* “даремно говорити; не бути почутим” → “не мати ефекту”), а неділя – свято (напр.: *C’est pas parce qu’on est dimanche qu’il faut prendre*

l’air d’être à la messe “Не лише в неділю потрібно виглядати по-святковому”).

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, відповідно до поставленої мети запропонованої розвідки, основним завданням було детально проаналізувати символічні асоціації, які беруть участь у формуванні неологізмів французької мови. Насамперед було уточнено поняття *символ*, який доцільно визначати загалом як знак, що передає важливу інформацію про особливості бачення світу певною лінгвокультурою. З огляду на те, що ФО містять сукупність ознак культурологічного фонду певного етносу, вербально репрезентують загальнолюдський та національно-культурний концептуальний образ мовної свідомості, вони належать до тих мовних символів, які слугують продуктом і джерелом культури етномовного колективу.

Детальний аналіз розвитку образів і символів, наявних у значенні прикметника *vert* як компонента французьких ФО, показав, що в процесі еволюції франкомовного суспільства, символ може набувати нових смислів і слугувати основою породження нових фразеологізмів.

Усебічний розгляд неологізмів сучасної французької мови, утворених на основі символічної мотивації, виявив різні типи асоціацій (хремоморфні, речовиниморфні, антропоморфні, флороморфні, натуроморфні, хрономорфні), які відображають когнітивні зв’язки з об’єктами, явищами та поняттями навколишньої дійсності французького соціуму.

У підсумок мовленню можемо сказати, що аналіз символічної мотивації у процесі породження ФО виявляє тісний взаємозв’язок і взаємозалежність мовної і культурної сфер: з одного боку, мова визначає певні важливі параметри культури – форми її вираження і мотивації її смислів, постає як активний учасник розвитку культури; з іншого – культура визначає специфічні сфери вживання мови, окреслює функціональні межі, внаслідок чого утворюється “культурний прошарок мови як фіксація в ній відкладень культури, які охоплюють усю мову” [17, с. 184]. Тому очевидним буде висновок про те, що природною мовою не можна описати безпосередньо “світ як він є”, оскільки сама мова задає своїм носіям певну картину світу, до того ж кожна мова – свою.

Відтак, **перспективою** запропонованого дослідження є порівняльний аналіз особливостей відображення символічної мотивації у фразеологізмах французької та української мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. 104 с.
2. Белов Е. А. Артефакт как структурная единица культуры : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 24.00.01. Тюмень, 2014. 22 с. URL: <http://tmnlib.ru/jirbis> (дата звернення: 14.08.2019)
3. Брагина Н. Г. Память в языке и культуре. Москва: Языки славянских культур, 2007. 520 с.
4. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Национально-культурная семантика русских фразеологизмов. *Словари и лингвострановедение*. Москва : Русский язык, 1982. С. 89–98.
5. Гладка В. Неофразеологізація сучасної французької мови: лінгвокогнітивний аспект: у 2 ч. Чернівці : Технодрук, 2018. Ч. 1. Монографія. 680 с.
6. Каракевич Р. О. Лінгвокультурологічне дослідження фразеологізмів-лінгвокультурем. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Серія “Філологічні науки”. Мовознавство. 2014. № 2. С. 58–62.
7. Ковшова М. Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии: Коды культуры : монография. Москва : Книжный дом “ЛИБРИКОМ”, 2012. 456 с.
8. Копчук Л. Б. Фразеологизмы как знаки-индикаторы культурно-языковой компетенции носителей языка. *Проблемы идиоэтнической фразеологии*. Санкт-Петербург : Изд-во РГПУ имени А. И. Герцена, 2000. С. 42–49.
9. Метафора в языке и тексте / отв. ред. В. Н. Телия. Москва, 1988. 174 с.
10. Морозова В. С. Символика цветообозначения при описании концептов эмоций в современном арабском литературном языке. *Фразеология в контексте культуры*. Москва : Языки русской культуры, 1999. С. 300–304.
11. Потебня А. А. Слово и миф. Москва, 1989. 624 с.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
13. Степанова О. В. Культурологический аспект фразеологии французского арго: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05. Москва, 2002. 174 с. URL: www.dissert-cat.com (дата звернення: 20.08.2019)
14. Тарасов Е. Ф. Язык и культура. Методологические проблемы. *Язык, культура, этнос*. Москва, 1994. С. 105–112.
15. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Школа “Языки русской культуры”, 1996. 288 с.
16. Токарев Г. Отражение эталонов русской культуры в значениях этикетных выражений. *Грани слова*: сб. науч. статей к 65-летию проф. В. М. Мокиенко. Москва : ЭЛПИС, 2005. С. 489–494.
17. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: исследования в области мифопоэтического: Избранное. Москва : Издательство “Прогресс” – “Культура”, 1995. 624 с.
18. Юнг К. Г. Психологические типы. Москва, 2006. 768 с.
19. Dictionnaire de l'Académie française. – 9-ème éd. – 2010 / [Ressource électronique]. – Accessible à : <http://artfl.atilf.fr/dictionnaires/ACADEMIE/index.htm> (дата звернення: 10.08.2019)
20. Galisson R. De la langue à la culture par les mots. Paris : Edition CIE International, 1991. 191 p.
21. Pastoureau M. Vert, histoire d'une couleur. Paris : Seuil, 2013. 240 p.

REFERENCES

1. Babushkin, A. P. (1996) *Tipy kontseptov v leksiko-frazeologicheskoy semantike yazyika* [Types of concepts in the lexical and phraseological semantics of the language]. Voronezh: Izd-vo Voronezh. gos. un-ta. [In Russian]
2. Belov, E. A. (2014) *Artefakt kak strukturnaya edinitsa kulturyi* [Artifact as a structural unit of culture]. [PhD Thesis]. Tyumen. Available at: www.tmnlib.ru/jirbis/files [In Russian]
3. Bragina, N. G. (2007) *Pamyat v yazyike i culture* [Memory in language and culture]. Moskva: Yazyiki slavyanskikh kultur. [In Russian]
4. Vereschagin, E. M., Kostomarov, V.G. (1982) *Natsionalno-kulturnaya semantika russkikh frazeologizmov* [National-cultural semantics of Russian phraseological units]. Dictionaries and linguistic studies. Moskva: Russkiy yazyik, pp. 89–98. [In Russian]
5. Hladka, V. (2018) *Neofrazeologizatsiia suchasnoi frantsuzkoi movy: lnhvokohnityvnyi aspekt: u 2 ch.* [Neophrasologization of modern French: linguocognitive aspect: 2 ch.]. Chernivtsi: Tekhnodruk, 2018. Ch. 1. Monohrafiia. 680 p. [In Ukrainian]
6. Karakevych, R. O. (2014) *Linhvokulturolohichne doslidzhennia frazeolohizmiv-linhvokulturem* [Linguocultural study of phraseologisms-linguoculture]. Scientific Bulletin of I. Franko State Pedagogical University. Series “Philological Sciences”. Linguistics. № 2, pp. 58–62 [In Ukrainian]
7. Kovshova, M. L. (2012) *Lingvokulturologicheskiy metod vo frazeologii: Kodyi kulturyi: monografiya*. [Linguoculturological method in phraseology: Culture codes: monograph]. Moskva: Knizhnyiy dom “LIBRIKOM”. [In Russian]
8. Kopchuk, L. B. (2000) *Frazeologizmyi kak znaki-indikatoriy kulturno-yazyikovoy kompetentsii nositeley yazyika*. [Phraseologisms as signs-indicators of the cultural and linguistic competence of native speakers]. Problems of idio-ethnic phraseology. Sankt-Peterburg: Izd-vo RGPU imeni A.I. Gertsena, pp. 42–49. [In Russian]
9. *Metafora v yazyike i tekste* (1988) [Metaphor in language and text] [otv. red. V.N. Teliya]. Moskva. [In Russian]
10. Morozova, V. S. (1999) *Simvolika tsvetooboznacheniya pri opisani kontseptov emotsiy v sovremennom arabskom literaturnom yazyike* [Symbolism of color designation in the description of the concepts of emotions in modern Arabic literary language]. Phraseology in the context of culture. Moskva: Yazyiki russkoy kulturyi, pp. 300–304. [In Russian]
11. Potebnya, A. A. (1989) *Slovo i mif* [Word and myth]. Moskva. [In Russian]

12. Selivanova, O. O. (2008) Suchasna lnhvistyka: napriamy ta problemy: pidruchnyk [Modern linguistics: directions and problems: a textbook]. Poltava: Dovkillia-K. [in Ukrainian]
13. Stepanova, O. V. (2002) Kulturologicheskii aspekt frazeologii frantsuzskogo argo [Culturological aspect of the phraseology of French argo]. [PhD Thesis]. Moskva. Available at: www.disser_cat-com [In Russian]
14. Tarasov, E. F. (1994) Yazyk i kultura. Metodologicheskie problemy. [Language and culture. Methodological problems]. Language, culture, ethnos. Moskva, pp. 105–112. [In Russian]
15. Teliya, V. N. (1996) Russkaya frazeologiya. Semanticheskii, pragmaticheskii i lingvokulturologicheskii aspekty. [Russian phraseology. Semantic, pragmatic and linguocultural aspects]. Moskva: Shkola "Yazyki russkoy kulturyi". [In Russian]
16. Tokarev, G. (2005) Otrazhenie etalonov russkoy kulturyi v znacheniyah etiketnykh vyrazheniy. [Reflection of the standards of Russian culture in the values of etiquette expressions]. Facets of the word: scientific articles for the 65th anniversary of prof. V.M. Mokienko. Moskva: ELPIS, pp. 489–494. [In Russian]
17. Toporov, V. N. (1995) Mif. Ritual. Simvol. Obraz: issledovaniya v oblasti mifopoeticheskogo: Izbrannoe. [Myth. Ritual. Symbol. Image: Mythopoetic Studies: Favorites]. Moskva: Izdatgruppya "Progress" – "Kultura". [In Russian]
18. Yung, K. G. (2006) Psihologicheskie tipy [Psychological types]. Moskva. [In Russian]
19. Dictionnaire de l'Académie française, 9-ème éd. (2010) Available at : <http://artfl.atilf.fr/dictionnaires/ACADEMIE/index.htm>
20. Galisson, R. (1991) De la langue à la culture par les mots. Paris : Edition CIE International.
21. Pastoureau, M. (2013) Vert, histoire d'une couleur. Paris : Seuil.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Гладкая Валентина Анатольевна – доктор филологических наук, доцент, доцент кафедры романской филологии и перевода Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича; e-mail: hladka_valya@yahoo.fr; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2732-3817>

Hladka Valentyna Anatoliyvna – Doctor of Philology, *Associate* Professor at Romance Philology and Translation Department of Chernivtsi National University Yuriy Fedkovych; e-mail: hladka_valya@yahoo.fr; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2732-3817>

УДК 81'37: 811.124: 811.14

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-07

Юрисоніми грецько-латинського походження в інформаційному просторі сучасного міста

Корольова Н. В.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
e-mail: kardeadea@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5014-5302>
(Київ)

Реляції античної культури зустрічаються сьогодні на кожному кроці, а класичні мови в сучасному світі незримо присутні в нашому житті. Давньогрецька й латинська мови залишаються незамінним джерелом нових наукових термінів, їх елементи активно використовуються у лексичі побуту, промисловості, освіти, соціально-політичного, культурного, наукового життя тощо. Актуальність статті зумовлена необхідністю залучення нового лінгвістичного матеріалу, зокрема лексики грецько-латинського походження, яка активно використовується в неймінзі, для укладання повної ергонімної бази сучасного міста. У статті встановлено спектр юрисонімів грецько-латинського походження в інформаційному просторі м. Києва, зокрема їхні структурно-семантичні особливості; з'ясовано інтра- та екстралінгвістичні чинники, що становлять основу номінації юрисонімів, а також розглянуто використання асоціативно-образної лексики в їхній номінації. Особливу увагу приділено типологізації за структурно-семантичним принципом юрисонімів грецько-латинського походження – юридичних компаній, юридичних контор, адвокатських фірм, адвокатських бюро, колегій адвокатів тощо, які здійснюють надання різноманітних юридичних послуг та юридичної допомоги. У номінативному фонді назв юридичних установ з грецько-латинським компонентом виділено такі групи: юрисоніми, утворені шляхом використання елементів латинської мови; юрисоніми, утворені шляхом використання елементів грецької мови; юрисоніми, що мають гібридні назви; юрисоніми, утворені шляхом використання латинської фразеології; юрисоніми, утворені шляхом використання грецько-римських міфонімів, теонімів, історичних імен, посад тощо.

Ключові слова: грецько-латинський компонент, давньогрецька мова, латинська мова, номінація, структурно-семантичні особливості, юрисоніми.

Корольова Н. В. Юрисонимы греко-латинского происхождения в информационном пространстве современного города. Реляции античной культуры встречаются сегодня на каждом шагу, а классические языки в современном мире незримо присутствуют в нашей жизни. Древнегреческий и латинский языки остаются незаменимым источником новых научных терминов, их элементы активно используются в лексике быта, промышленности, образования, социально-политической, культурной, научной жизни и т.д. Актуальность статьи обусловлена необходимостью привлечения нового лингвистического материала, в частности лексики греко-латинского происхождения, активно используемой в нейминге, для составления полной эргонимной базы современного города. В статье установлен спектр юрисонимов греко-латинского происхождения в информационном пространстве г. Киева, в частности их структурно-семантические особенности; обозначены интра- и экстралингвистические факторы, составляющие основу номинации юрисонимов, а также рассмотрено использование асоциативно-образной лексики в их номинации. Особое внимание уделено типологизации по структурно-семантическому принципу юрисонимов греко-латинского происхождения – юридических компаний, юридических контор, адвокатских фирм, адвокатских бюро, коллегий адвокатов и т.п., осуществляющих предоставление различных юридических услуг и юридической помощи. В номинативном фонде названий юридических учреждений с греко-латинским компонентом выделяются следующие группы: юрисонимы, образованные путем использования элементов латинского языка; юрисонимы, образованные путем использования элементов греческого языка; юрисонимы, имеющие гибридные названия; юрисонимы, образованные путем использования латинской фразеологии; юрисонимы, образованные путем использования греко-римских мифонимов, теонимов, исторических имен, должностей и проч.

Ключевые слова: греко-латинский компонент, древнегреческий язык, латинский язык, номинация, структурно-семантические особенности, юрисонимы.

Korolova N. The Jurisonyms of Greek-Latin Origin in the Media Space of Modern City. Nowadays if the relations of ancient culture are represented everywhere, but the classical languages are much more represented invisibly in our lives. The Ancient Greek and Latin languages are of an indispensable source of new scientific terms, their elements are actively used in the vocabulary of industry, education, socio-political, cultural, scientific life and everyday life, etc. The topicality of the article is predetermined by the necessity to attract new linguistic data material, in particular vocabulary of Greek-Latin origin that is actively used in modern naming, as well as to compile a complete ergonomic base of a modern city. The article investigates a range of jurisonyms of Greek-Latin origin in the Media space of Kyiv, in particular their structural and semantic features. Intra- and extralinguistic factors forming the basis of the nomination of jurisonyms are indicated, as well as the use of associative-shaped vocabulary in their nomination is considered. The special attention is paid to typologization according to the structural-semantic principle of jurisonyms of Greek-Latin origin in law associations, enterprises, firms, etc., providing various legal services and legal assistance. The following groups are distinguished for the names of legal institutions with a Greek-Latin component: jurisdictions formed with the elements of the Latin language; jurisonyms formed with the elements of the Greek language; jurisonyms formed with hybrid names; jurisonyms formed with the Latin phraseology; jurisonyms formed with the use of Greek-Roman mythonyms, theonyms, historical names, positions, etc.

Keywords: Ancient Greek, Greek-Latin component, jurisonyms, Latin, nomination, structural and semantic features.

1. ВСТУП

Значну частину інформаційного простору сучасного міста становлять власні назви юридичних організацій – юрисоніми. Їхня семантика характеризується широким уживанням латинських (рідше грецьких) елементів, що пояснюється намаганням окреслити специфіку діяльності відповідної інституції. З огляду на те, що правова система розвивалась у латинськомовному континуумі, юридична термінологія значною мірою складається з латинських слів, недарма *in via est in jus Romanum via sine lingua Latina* (шлях в римське право без латини є непрохідним). Традиція вивчення римського права була започаткована в Болонському університеті в XII ст., яке до кінця XIX ст. залишалося чинним у низці країн Європи й власне зумовило формування сучасного європейського права. Цікавою у цьому контексті є думка Р. Єринга, згідно з якою «тричі Рим диктував світу закони, тричі приводив народи до єдності: уперше, коли римський народ був ще в повній своїй силі – до єдності держави; удруге після того, як цей народ вже зник – до єдності церкви; утретє – внаслідок засвоєння римського права в середні віки – до єдності права; першого разу зовнішнім примусом – силою зброї, два інші рази – силою духу» [12, с. 1].

Актуальність теми дослідження обумовлена насамперед необхідністю різновекторного аналізу юрисонімів грецько-латинського походження, що функціонують у інформаційному просторі сучасного міста і, відповідно, впливають на мовну / комунікативну свідомість його мешканців. Важливість лінгвістичного ракурсу вивчення відповідного різновиду онімного ландшафту пов'язана також з потребою з'ясування специфіки його структурно-семантичної організації та функціонального потенціалу, що дозволить використати новий лінгвістичний матеріал, представлений лексикою грецько-латинського походження, яка активно використовується в неймінзі, для укладання повної ергонімної бази сучасного міста. **Метою** роботи є з'ясування спектру юрисонімів грецько-латинського походження

в інформаційному просторі м. Києва, зокрема їхніх структурно-семантичних особливостей, що передбачає реалізацію таких завдань: типологізувати за структурно-семантичним принципом власні назви юридичних компаній / контор, адвокатських фірм, адвокатських бюро, колегій адвокатів тощо, які здійснюють надання різноманітних юридичних послуг та юридичної допомоги; з'ясувати інтра- та екстралінгвістичні чинники, що становлять основу номінації юрисонімів; розглянути використання асоціативно-образної лексики в юрисонімах.

Об'єкт дослідження – власні назви юридичних організацій м. Києва. **Предмет** – юрисоніми грецько-латинського походження інформаційного простору м. Києва, їхні структурно-семантичні особливості. **Матеріалом** дослідження слугують власні назви організацій, які здійснюють надання різноманітних юридичних послуг та юридичної допомоги: юридичні компанії, юридичні контори, адвокатські фірми, адвокатські бюро, колегії адвокатів тощо, дібрані шляхом суцільної вибірки з інтернет-сторінок [8; 19] та з сайтів юридичних організацій [1; 2; 3; 4; 6; 7; 14; 20; 21; 22; 23]. Було проаналізовано 1052 власні назви, 170 з яких мають повне або часткове грецько-латинське походження. Наукова **новизна** запропонованої розвідки полягає в тому, що вперше представлено значний спектр юрисонімів грецько-латинського походження м. Києва та типологізовано їх за структурно-семантичним принципом. У процесі аналізу були використані описовий і типологічний методи дослідження, а також метод компонентного та кількісно-якісного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Посилення дослідницького інтересу до процесів номінації в сучасній лінгвістиці розпочинається наприкінці XX ст. Вивченню ергонімії, тобто власних назв організацій, виробничих і суспільних об'єктів, зокрема й регіональних, присвячені праці таких українських дослідників, як Ю. Бабій, О. Белей, А. Беспалова, Д. Бучко, Ю. Горожанов, О. Гурко, Ю. Деремента, Ю. Дідур, Г. Зимовець, І. Ільченко,

О. Карпенко, Н. Кутуза, Н. Лесовець, С. Мартос, О. Мікіна, Ю. Познікіренко, М. Полосіна, Л. Соколова, О. Тепла, М. Торчинський, Н. Хібеба, С. Шестакова, М. Цілина та ін.

На думку М. Торчинського, «більшість ономастів, які у своїх наукових студіях звертали увагу на проблеми типології власних назв, передусім розглядали принципи денотатно-номінативного структурування ономастичного простору. Відповідна денотатно-номінативна класифікація власних назв – це поділ їх за типом іменованих об'єктів, структурування за особливостями денотатів, кожен із яких, звичайно, уже має загальну назву і водночас може бути додатково номінований саме за допомогою оніма. Типологія пропріативів, яка ґрунтується на групуванні денотатів, має особливе значення для ономастики, оскільки, по-перше, надає стрункості, послідовності і логічності власне процесу дослідження таких лексем; по-друге, дозволяє визначити продуктивність різних класів власних назв у певній мові; по-третє, є основою для зіставно-порівняльних висновків, які характеризують інші функціональні аспекти онімів, причому таке зіставлення можна робити на матеріалі однієї, кількох або багатьох мов» [17].

Термін *ергонім* (грецьк. τὸ ἔργον – справа, діло, робота, труд і τὸ ὄνομα – ім'я, назва) було введено до наукового обігу Н. Подольською: «ергонім – розряд оніма. Власне ім'я ділового об'єднання людей, у тому числі союзу, організації, установи, корпорації, підприємства, товариства, закладу, гуртка» [15, с. 187].

Як зазначає Н. Лесовець, «ергоніми є важливими складовими комунікації, оскільки задовольняють потреби в спілкуванні між власником-номінатором і реципієнтом, виконують семантичне навантаження. Завдяки цим власним назвам відбувається поєднання номінатора з адресатом; водночас ергоніми репрезентують естетичні смаки та мовні ідеали соціуму окресленого часового проміжку, моду, національні й культурні традиції, ціннісні орієнтири та пріоритети» [13, с. 10].

М. Торчинський у монографії «Структура онімного простору української мови» узагальнив і навіть перелік термінів, що органічно входять до ономастичної термінології і використовуються для позначення різновидів людських об'єднань. Так, термін *юрисонім* (від лат. *jus, juris n* – право) стосується власних назв приміщень, де розташовані правові структури [17].

2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИСОНІМІВ ГРЕЦЬКО-ЛАТИНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ М. КИЄВА

Найуживанішими в процесі номінації юрисонімів у інформаційному просторі м. Києва є засоби української мови. Частотними також є власні назви юридичних організацій англійською мовою, що пов'язано з її провідним статусом мови міжнародного спіл-

кування. Помітною серед таких назв є тенденція до персоналізації – прямого позначення власника (засновника) компанії або ж означення сфери діяльності: Адвокатське об'єднання «Адвокат Черезов і партнери», Правниче бюро «Амірова, Сабодаш та партнери», Юридична компанія «Право Гарант», Адвокатська компанія «Світ юридичних послуг», Юридична компанія «Центр Конфліктології і Права», Юридична компанія «ID Legal Group», Юридична компанія «Petrenko&Partners», Юридична фірма «Lead Lawyers Enterprise». Чільне місце у сфері неймінгу юрисонімів посідає латинська мова, значно рідше трапляються номени грецького походження. У номінативному фонді назв юридичних установ з грецько-латинським компонентом можна виділити такі групи: юрисоніми, утворені шляхом використання елементів латинської мови; юрисоніми, утворені шляхом використання елементів грецької мови; юрисоніми, що мають гібридні назви; юрисоніми, утворені шляхом використання латинської фразеології; юрисоніми, утворені шляхом використання грецько-римських міфонімів, теонімів, історичних імен, посад тощо.

За структурою юрисоніми грецько-латинського походження є *монокомпонентними* та *бікомпонентними*. За формою написання – транслітерованими або записаними засобами мови-оригіналу.

Монокомпонентні юрисоніми. Серед монокомпонентних юрисонімів переважають назви, представлені іменниками й прикметниками. Засвідчено також вживання дієслівних форм і один прийменник.

Юридична компанія *Ardens* (лат. *ardens, entis* – гарячий; палкий, палючий; розпечений; блискучий; яскравий; полум'яний, пристрасний). Юридична фірма *Kodex* (лат. *codex, icis m* – книга, кодекс). Юридичне бюро *Optimus*, Українська юридична група *Onmima* (лат. *optimus, a, um* – найкращий). Юридична компанія *Nobilis* (лат. *nobilis, e* – знатний, благородний, відомий, знаменитий. *Нобілі* – знать, частина міського патриціату). Адвокатське об'єднання *Plenum* (лат. *plenus, a, um* – повний, наповнений, змістовний; великий, значний; бездоганний). Міжнародна юридична фірма *Status* (лат. *status, us m* – позиція, поза; стан; забезпеченість, добробут; цивільний стан, звання). Юридична компанія *Verum* (лат. *verum, i n* – правда, істина; справедливість, правильність). Юридична компанія *Аксіома* (грецьк. τὸ ἀξιωμα, ατος – цінність, висока якість; почесні, повага; слава, репутація; те, що не потребує жодних доказів). Юридична компанія *Аксіос* (грецьк. ἄξιος – гідний, достойний; цінний, дорогий). Інформаційно-юридична служба *Альфа* (ἄλφα – перша буква грецького алфавіту). Юридична компанія *Вердикт* (лат. *vere dictum* – істинно сказане. Рішення колегії присяжних стосовно поставлених питань, у тому числі й про вину підсудного). Адвокатське бюро *Вектор* (лат. *vector, oris m* – той, що несе). Консалтингове агентство *Вертикаль* (лат. *verticalis, e* – прямовис-

ний, вертикальний). Юридична компанія *Dictum* (лат. dictum, i n – вираз, слово; вислів; припис, наказ). Юридична компанія *Dominus* (лат. dominus, i m – господар, володар; владика). Адвокатське об'єднання *Invicta* (лат. invictus, a, um – непереможний; непереможений, нездоланий). Юридична компанія *Інтелект* (лат. intellectus, us m – сприйняття; розуміння; уявлення; розум; зміст, значення). Юридична компанія *Категорія* (грецьк. ἡ κατηγορία – обвинувачення). Адвокатське об'єднання *Кларус* (лат. clarus, a, um – ясний, світлий, блискучий; чіткий, виразний; очевидний, зрозумілий; славетний, знаменитий, знаний, відомий). Юридично-консалтингове агентство *Консцієнція* (лат. conscientia, ae f – обізнаність; угода, домовленість; розуміння, переконання; совість). Юридичне бюро *Кредо* (лат. credo – я вірю; символ віри, основи світогляду, переконань). Юридична компанія *Concordis* (лат. concors, cordis – суголосний, одностайний, дружній). Адвокатська компанія *Legitimus* (лат. legitimus, a, um – законний; правомірний; правовий; належний, пристойний; правильний, справжній). Адвокатська компанія *Lex*, Юридична компанія *Лексіум*, Адвокатська компанія *Лексіма* (лат. lex, legis f – закон, юридична норма, право; правило, принцип). Юридична фірма *Маркус* (лат. marcus, i m – молот або Marcus, i m – Марк, римське родове ім'я). Юридичне бюро *Maximum* (лат. maximus, a, um – найбільший). Юридична фірма *Меганоліс* (грецьк. ἡ μεγάπολις – велике місто). Юридична фірма *Патріот* (лат. patriōta, ae m – співвітчизник, земляк). Центр консультацій і правової допомоги *Патронус* (лат. patrōnus, i m – захисник, поборник; правозаступник, судовий захисник, адвокат; патрон, опікун, заступник). Юридична компанія *Принцип* (лат. princīpium, ii n – початок; принцип, першопричина, першоджерело). Юридична компанія *Пріоритет* (лат. prior, ius (Gen. prioris) – перший; найближчий; попередній, той, що був раніше; старший; більш значний, кращий; більш важливий). Юридична компанія *Protego* (лат. protēgo, texi, tectum, ēre – прикривати; накривати; захищати). Юридична компанія *Profecto* (лат. profecto [pro + factum] – насправді, дійсно; звичайно). Юридична компанія *Respect* (лат. respectus, us m – повага, пошана; точка зору; притулок, захист, підтримка). Юридична фірма *Totum* (лат. totum, i n – все, ціле, сукупність). Юридична компанія *Фактор* (лат. factor, oris m – майстер; творець). Адвокатське бюро *Фідес* (лат. fides, ei f – віра, довіра, упевненість; кредит; вірність, чесність, сумлінність; вірогідність, істинність; захист, опікунство). Адвокатська компанія *Форенсіс* (лат. forensis, e – той, що стосується суспільних або судових справ; зовнішній, іноземний). Юридична компанія *Адитум* (лат. aditus, us m – прихід, прибуття; право (можливість) приходити, доступ).

Бікомпонентні юрисоніми. Серед бікомпонентних юрисонімів спостерігаємо як штучно поєднані лексеми, так і наявні в мові-оригіналі словосполу-

чення, що вказують на специфіку діяльності певної інституції.

Адвокатське бюро *Advocat Virtus* (лат. advocātus, i m – юридичний консультант; судовий захисник, адвокат + лат. virtus, utis f – мужність, хоробрість; енергія, сила; доблесть; талант; доброчесність, порядність, благородство). Адвокатське об'єднання *Dominus Litis* (лат. dominus, i m – господар, володар; розпорядник; владика + лат. lis, litis f – суперечка, сварка; судовий процес, судова справа). Юридична компанія *Imperium Lux* (лат. imperium, ii n – наказ, веління, припис, розпорядження; влада; ясність, очевидність + лат. lux, lucis f – світло). Юридична компанія *Інтроюс* (лат. intro – всередину, всередині + лат. jus, juris n – право). Союз юристів *Juris civilis* (лат. *Corpus juris civilis* – сучасна назва зведення римського цивільного права, укладеного в 528-534 роках за часів панування візантійського імператора Юстиніана I Великого). Юридична компанія *Lex amicus* (лат. lex, legis f – закон, юридична норма, право + лат. amīcus, a, um – дружній, прихильний або лат. amīcus, i – друг, приятель). Юридична компанія *Lex consensus* (лат. lex, legis f – закон, юридична норма, право + лат. consensus, us m – згода, одностайність, єдність; домовленість; гармонія, узгодженість, стрункність). Адвокатське об'єднання *Suprema lex* (лат. lex, legis f – закон, юридична норма, право + лат. supremus, a, um – найвищий). Юридична компанія *Verlex* (лат. lex, legis f – закон, юридична норма, право + лат. verum, i n – правда, істина; справедливість або лат. verus, a, um – істинний, справжній; законний; ґрунтовний, обґрунтований; правдивий, вірний; добросовісний, надійний; справедливий). Юридична фірма *Vox legum* (лат. vox, vocis f – голос + лат. lex, legis f – закон, юридична норма, право). Адвокатське об'єднання *Ars vincendi* (лат. ars, artis f – ремесло, справа; мистецтво, наука + лат. vincēre – перемагати, бути переможцем, долати). Юридична компанія *Viva lex* (лат. vivus, a, um – живий + лат. lex, legis f – закон, юридична норма, право). Юридична компанія *Carmina lex* (лат. carmen, inis n – пісня, вірш; текст присяги або закону + лат. lex, legis f – закон, юридична норма, право). Юридична фірма *Profit-consul* (лат. consul, is m – консул + лат. profit (від proficēre – йти вперед, просуватися, прогресувати, бути прибутковим або корисним). Юридична компанія Профіт Юс (лат. profit (від proficēre – йти вперед, просуватися, прогресувати, бути прибутковим або корисним) + лат. jus, juris n – право). Адвокатське об'єднання *Status Lex* (лат. status, us m – позиція, поза; стан; забезпеченість, добробут; цивільний стан, звання + лат. lex, legis f – закон, юридична норма, право). Юридична компанія *Фідем Меренс* (лат. fides, ei f – віра, довіра, упевненість; кредит; вірність, чесність, сумлінність; вірогідність, істинність; захист, опікунство + лат. merens, entis – достойний, гідний). Юридична компанія *Юріс Арбітріум* (лат. jus, juris n – право +

лат. *arbitrium*, *ii n* – рішення третейського судді, арбітражне рішення; вільне судження; влада, воля). Юридична фірма *Юслекс* (лат. *lex, legis f* – закон, юридична норма, право + лат. *jus, juris n* – право).

Використання грецько-латинського номінативного фонду в назвах правничих структур характеризується посиленою інтелектуалізацією, що призводить до обмеження семантичної прозорості, адже «для інформаційного потенціалу іншомовного ергоніма важливу роль відіграє співвідношення комунікативних інтенцій ім'ядавця з рівнем сприйняття ергоніма потенційним адресатом – носієм мовної свідомості» [16, с. 175]. Як зауважує Ю. Дідур, «для номінаторів такі ергоніми є цілком зрозумілими, бо вони володіють повною інформацією щодо мотиву номінації та мотиваційних основ» [11, с. 95]. Більшість номінаторів залишають без уваги пояснення вибору тієї чи іншої назви, сподіваючись на впізнаваність латинської мови. Однак на сайтах окремих компаній можна знайти відповідну інформацію. Наприклад, юридична компанія *Бона фідес* подає таку довідку¹: «У римському праві існував термін *fides*, під яким розумілася власна чесність і довіра до чужої чесності, вірність даному слову, моральний обов'язок всіх людей виконувати свої зобов'язання, у чому б вони не виражалися. Категорія *fides* стала опорою всіх правовідносин між громадянами і негромадянами, і одним з основних творчих елементів римського правового мислення. *Fides* у значенні суворої пов'язаності власною заявою і взаємною довірою договірних сторін позначали як *Bona Fides*» [7]. Інформація з сайту юридичної фірми *АурумЛекс*: «лат. *aurum, i n* – золото + лат. *lex, legis f* – закон, юридична норма, право» [6]. Інформація з сайту юридичної фірми *ЛексЮс*: «*lex* лат. [лекс] – закон, *jus* лат. [юс] – право <Лекс'Юс – гармонія закону й права» [22]. Інформація з сайту патентної фірми *Prima Veritas*: «*Prima Veritas* (з лат. – перша істина)» [23]. Інформація з сайту юридичної компанії *Juscutum*: «Назва *Juscutum* походить від з'єднання латинських слів *jus* – право і *scutum* – щит легіонерів. Нам подобається ідея, що право може і повинне захищати так само надійно, як щит, а грамотна та злагоджена робота забезпечує такий самий успіх, який мала римська піхота. Тільки 15% клієнтів вимовляють назву *Juscutum* правильно з першого разу» [21]. Інформація з сайту юридичної компанії *Мос верум*: «Походження назви компанії *Мос Верум* має латинські корені і означає дуже важливі в житті кожної людини слова – закон і справедливість. Ця назва обрана не випадково. Ми віримо, що саме цими поняттями повинні керуватись юристи в своїй роботі та не лише вони. Це слова надії на краще життя, на правильне рішення, на вірний шлях» [14]. Інформація з сайту юридичної фірми *Алітус*: «Слово *alitus* (алітус), яке входить до назви фірми, латин-

ського походження, і означає в перекладі «підтримка», що, на нашу думку, є одним з ключових в юридичній професії. Відповідно, покликання Алітус – бути фірмою надійної підтримки та непохитної довіри. Тому Алітус завжди готова простягти руку допомоги кожному, хто потребує юридичної підтримки» [3]. Інформація з сайту юридичної фірми *Анте*: «Ми розробляємо **стратегії** та ведемо справи таким чином, щоб попередити будь-які складнощі у клієнта і щоб він був готовий до розвитку подій *ante factum* – до того, як вони стануться. Коли ж складні ситуації виникають, підготовка *ante bellum* (до початку конфлікту) та наш досвід допомагають клієнту обрати найбільш оптимальне рішення» [4]. Інформація з сайту адвокатського об'єднання *Артиус*: «Артиус – це в перекладі з лат. «арт» – мистецтво, «іус» – право. Наш слоган – мистецтво захисту «art of protect». І ми дійсно перетворюємо юридичний захист в мистецтво» [20].

У номінативній функції юрисонімів реалізується також латинськомовний *фразеологічний фонд*, у тому числі й з використанням спеціальної юридичної термінології. Юридична компанія *Nota Bene* (лат. *N.B.* (*nota bene* – зверни увагу, візьми на замітку, запам'ятай, зауваж) – нотатка, яка ставиться навпроти тексту для виділення його найважливіших частин, на які читачу слід звернути особливу увагу). Правнича компанія *Legis actio* (лат. *legis actio* – легісакційний процес). Юридична компанія *Персона Грама* (лат. *persōna grata* – бажана, гідна поваги особа). Юридична компанія *Пакта легітіма* (лат. *pacta legitima* – легітимні пакти). Адвокатська компанія *Анпїорі* (лат. *a priōri* – від попереднього; те, що відомо наперед). Юридична компанія *Аргумент* (лат. *argumentum, i n* – думка (або сукупність взаємопов'язаних думок), що наводиться на підтвердження істинності якої-небудь іншої думки, погляду, теорії; правдивість, істина, підстава). Юридична компанія *De-jure* (лат. *de jure* – юридично, по праву). Юридична компанія *Корпус Де-Юре* (лат. *corpus, oris n* – збірка, звід + лат. *de jure* – юридично, по праву). Юридична компанія *Лекс форі* (лат. *lex fori* – закон суду; правовий принцип, що забезпечує дотримання права тієї держави, де слухається справа).

Засвідчені також *гібридні назви*, які містять лексичні чи морфологічні елементи грецької або латинської мов. Одним з перших процес гібридизації у лексиці дослідив Е. Хауген, назвавши гібридами у широкому розумінні новоутворення, що мають двомовну природу [18, с. 371].

Адвокатське об'єднання *Кларус партнерс* (лат. *clarus, a, um* – ясний, світлий, блискучий + англ. *partner* – партнер, компаньйон). Юридична фірма *Tax Terra* (англ. *tax* – податок + лат. *terra, ae f* – земля; країна). Юридична компанія *Аурум і Юстас* (лат. *aurum, i n* – золото + англ. *Eustace* – власне ім'я

¹ Тут і далі інформація з сайтів правових структур цитується зі збереженням особливостей авторського написання

Юстас). Адвокатське об'єднання *Grand Veritas* (англ. grand – великий, значний + лат. veritas, atis f – істина, правда; правдивість, чесність, справедливість; правила, норми). Юридична фірма *Gryphon Group* (грецьк. ὁ γρύψ, γρύψος – грифон, міфічне крилате створіння, яке зображували у вигляді крилатого лева з головою орла або іншого хижого птаха + англ. group – група, компанія, фірма). Юридична фірма *Inpraxi Law* (лат. in praxi – на практиці, у житті + англ. law – право, закон). Адвокатська компанія *Lexberg* (лат. lex, legis f – закон, юридична норма, право + нім. Berg – гора або англ. berg – айсберг). Юридична компанія *Lextown* (лат. lex, legis f – закон, юридична норма, право + англ. town – місто). Інформація з сайту юридичної фірми *Авеллум*: «Назва «Авеллум» є комбінацією першої літери грецького алфавіту Α (альфа) і англійського слова Vellum. Альфа – перша буква грецького алфавіту і популярна назва для першого, головного чи кращого. Крім того, буква Α умовно позначає послуги класу Α і абсолютну якість. Vellum – пергамент найвищої якості, вироблений з телячої шкіри. Англійський та ірландський парламенти досі публікують на ньому свої законодавчі акти. Для написання більшості важливих середньовічних манускриптів також використовували саме vellum. Іноземні виробники часто вживають термін vellum у значенні високоякісний. Тобто, це слово в назві фірми символізує прихильність консервативним юридичним традиціям та стабільність» [1].

Юрисоніми, утворені шляхом використання грецько-римських міфонімів, теонімів, історичних імен тощо. Адвокатська фірма *Aegis* (грецьк. ἡ αἴγίς, ἴδος – егіда, щит Зевса, що спричиняє бурю, грім і блискавки; у переносному значенні – захист, прикриття). Юридична компанія *Астрейя* (грецьк. ἡ Ἀστραῖα – Астрейя, дочка Зевса й Феміди, богиня справедливості, сестра Сором'язливості. Часто ототожнюється з богинею правосуддя Діке). Юридична компанія *Вікторія* (лат. victoria, ae f – перемога; Вікторія – римська богиня перемоги). Адвокатське об'єднання *Caesar* (лат. Caesar – Цезар (пишноволосий, кучерявий), римський когномен (прізвисько). Гай Юлій Цезар – знаменитий полководець, римський диктатор). Юридична компанія *Діке* (грецьк. ἡ Δίκη – Діке, дочка Зевса й Феміди, уособлення Справедливості. Часто ототожнюється з Астрейєю). Юридична компанія *Леополіс* (лат. Leopolis – м. Львів). Адвокатська група *Паллада* (грецьк. Παλλάς – один з епітетів богині Афіни). Юридична компанія *Палладіум* (грецьк. τὸ παλλάδιον – палладій, священна статуя-оберіг; зображення Афіни Паллади, яке впало з неба в Трою, вважалося за порукою неприступності міста. У переносному значенні – талісман, сакральний предмет, що приносить удачу власнику). Юридична компанія *Soter* (грецьк. ὁ σωτήρ – рятівник, охоронець; епітет Зевса, іноді також інших богів-олімпійців). Юридична компанія *Титан* (грецьк. ὁ Τίτάν – божество старшого

покоління, дитина Урана (Неба) й Геї (Землі). У переносному значенні – надзвичайно сильна людина). Юридична колегія *Феміда* (грецьк. ἡ Θέμις, Θέμιδος – богиня правосуддя). Юридична компанія *Фортуна* (лат. Fortuna – богиня удачі).

У окрему групу можна виділити різні посади та законодавчі органи. Приватне підприємство з надання юридичних послуг юридичним і фізичним особам *Ареонас* (грецьк. Ἄρειος πάγος – пагорб Ареса, вищий судовий і урядовий контролюючий орган Стародавніх Афін). Юридична компанія *Консул* (лат. consul, is m – консул, голова Римської республіки). Юридична фірма *Legat* (лат. legatus, i m – посол; легат, помічник головнокомандувача). Юридичне бюро *Praetor* (лат. praetor, oris m – претор, посадовець, що здійснював верховну судову владу). Юридична компанія *Стратег* (грецьк. ὁ στρατηγός – воєначальник, полководець; головнокомандувач з повноваженнями розпоряджатися фінансами й вершити суд у ввіреному йому війську, а також будувати зовнішні відносини в межах, необхідних для досягнення завдань, поставлених перед довіреним йому військом). Юридична компанія *Тріумвірат* (лат. tres – три + лат. vir, viri m – муж, чоловік – тріумвірат; три особи, що об'єдналися для спільної діяльності). Юридична фірма *Proxen* (грецьк. ὁ πρόξενος – проксен, у стародавній Греції громадянин певної держави (полісу), що опікав прибульців з іншого полісу, проксеном якого він був; відповідає сучасній посаді консула).

До аномалій у сфері наймінгу правових структур можна віднести малоінформативні назви, а також лінгвістичні та культурологічні помилки при виборі назви. Юридична фірма *Арка* (лат. arca, ae f – ящик, скриня; скринька; каса; в'язниця; цистерна). Юридична фірма *Магма груп* (грецьк. τὸ μάγμα – осад, густина, місиво). Обидві назви жодним чином не пов'язані з характером послуг, які надають ці юридичні організації.

Юридична фірма *Aries*. Лат. aries, etis m – баран; сузір'я Овна; таран. Перше значення іменника *aries* може створити неправильне уявлення про компетентність цієї юридичної організації. Логотип компанії не пов'язаний з жодним значенням обраного імені.

Юридична компанія *А.П.Б. Авгур*. Лат. *Augures* – авгури, офіційні жреці, віщуни в Стародавньому Римі, які тлумачили волю богів і провіщали майбутнє, спостерігаючи за явищами природи, польотами й поведінкою птахів тощо. Освічені римляни вже в 1 ст. до н. е. висміювали ворожбу авгурів, які, за словами Цицерона, глузливо презирились один з одним, ошукаючи віруючих. Звідси вислів «посмішка авгура» – характеристика тих, хто вводить в оману, вдаючи що їм відомі незбагненні для інших таємниці.

Деякі назви здатні спровокувати культурний шок у тієї частини суспільства, яка володіє відповідною енциклопедичною інформацією. Юридична

компанія *Медея*. Грецьк. ἡ Μῆδεια – Медея, колхідська царівна, чаклунка, коханка Ясона, яка вбила брата й батька, а згодом – суперницю й власних дітей. Німецько-українська правова група *Strix*. Лат. *strix, igis f* – сова вухаста, сипуха; за римським повір'ям, висмоктувала кров у дітей.

Не зовсім коректною видається також назва юридичної компанії *Лекс Таліоніс* (лат. *lex talionis* – закон рівнозначного покарання, таліон). У звичаєвому праві давніх народів це закон, за яким міра покарання повинна дорівнювати тяжкості вчиненого злочину, тобто має відтворювати шкоду, заподіяну злочинцем. Фактично, таліон є грубим втіленням справедливості, заснованою на принципі: око за око, зуб за зуб.

Назва Адвокатського об'єднання *Актіо* містить необґрунтоване написання латинського терміна кирилицею без урахування його традиційної середньовічної вимови *акціо* (див., наприклад *legis actio* – легісакційний процес). Інформація з сайту Адвокатського об'єднання *Актіо*: «Назва адвокатського об'єднання походить від латинського *Actio* – судовий процес, діяльність, позов, вчинок, справа, захід, мова як дія. Девізом фірми ми обрали власний афоризм «*Actio defensio est*», що в довільному перекладі можна трактувати і як «Актіо» вас захистить», і як «Лише завдяки діям (вчинкам, справам) ви отримаєте захист». Назва «АКТІО» відображена у фірмовому логотипі об'єднання – лицарський щит, прикрашений емблемою у вигляді літери «А» – першої літери слова АСТІО, що є центральним поняттям римського права і включає в себе спосіб захисту права. У свою чергу, щит – це зброя, яка здавна є символом відбиття атаки та надійного захисту. При цьому, досвідчені воїни використовували щит як зброю нападу» [2].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Класичні мови досі відіграють значну роль у житті сучасного суспільства, залишаючись маркером рівня освіченості, а сфера їх застосування про-

довжує залишатися досить широкою. Латинська мова поряд із українською та англійською мовами посідає вагомe місце в наймінзі правничих структур завдяки своєму статусу базової мови юриспруденції.

Типологія сучасних юрисонімів м. Києва засвідчує тенденцію до інтелектуалізації та широкого вживання юридичних термінів і понять грецько-латинського походження, що зумовлено насамперед специфікою діяльності відповідної інституції. Однак більшість назв залишаються семантично непрозорими для пересічного громадянина, головним орієнтиром для якого є супровідний номенклатурний термін – юридична фірма, адвокатське бюро тощо.

За формою написання юрисоніми грецько-латинського походження є транслітерованими або записаними засобами мови-оригіналу. За структурою – монокомпонентні та бікомпонентні. Монокомпонентні юрисоніми представлені здебільшого іменниками, серед яких є як загальні назви, так і власні: міфоніми, теоніми, історичні імена, посади тощо. Друге місце за частотою вживання посідають прикметники; засвідчено також дієслівні форми й один прийменник. Серед бікомпонентних юрисонімів спостерігаємо як штучно поєднані лексеми, так і наявні в мові-оригіналі спеціальні юридичні терміни, фразеологізми або словосполучення, що вказують на специфіку діяльності певної організації.

Лексико-семантичний аналіз назв юридичних установ з грецько-латинським компонентом дозволив виявити, що найбільш частотними є юрисоніми, утворені шляхом використання елементів латинської мови, далі йдуть юрисоніми, утворені шляхом використання елементів грецької мови та гібридні назви.

Проведене дослідження дозволяє доповнити інформацію про ергонімну базу м. Києва; **перспективним** є аналіз інших типів ергонімів грецько-латинського походження, вивчення їх графічних, структурних та лексико-семантичних особливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авеллум. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/AVELLUM> (дата звернення: 10.10.2019).
2. Актіо. URL: <http://actio.company/uk/> (дата звернення: 10.10.2019).
3. Алітус. URL: <http://www.alitus-lf.com/ua/Oglyad> (дата звернення: 10.10.2019).
4. Анте. URL: <http://antelaw.com.ua/about/> (дата звернення: 10.10.2019).
5. Антична література : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / В.М. Миронова та ін. Київ : Либідь, 2005. 488 с.
6. АурумЛекс. URL: <https://jurliga.ligazakon.net/catalog/1539> (дата звернення: 10.10.2019).
7. Бона фідес. URL : <http://www.bona-fides.com.ua/menu/view/137> (дата звернення: 10.10.2019).
8. Все юридические фирмы в Киеве. URL: <https://4666050.wixsite.com/takt/untitled-cnjd> (дата звернення: 28.08.2019).
9. Дворецкий И. Х. Древнегреческо-русский словарь. URL: <http://gurin.tomsknet.ru/alphaonline.html> (дата звернення: 5.09.2019).
10. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. Москва : Русский язык, 2009. 1055 с.
11. Дідур Ю. І. Лінгвістична природа ергонімів (на матеріалі української, англійської та російської мов). Записки з ономастики. 2017. Випуск 20. С. 84–102.
12. Иеринг Р. Дух римского права на различных ступенях его развития. СПб., 1875. 321 с.
13. Лесовець Н. М. Ергонімія м. Луганська: структурно-семантичний і соціально-функціональний аспекти: автореф. дис.канд. філол. наук: 17.02.01 / Неля Миколаївна Лесовець. Луганськ : Б.в., 2007. 19 с.

14. Mos verum. URL: <http://www.mosverum.com/uk/about> (дата звернення: 10.10.2019).
15. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. 2-е изд. переработ. и доп. Москва : Наука, 1988. 192 с.
16. Самсонова Е. С. Информационный потенциал иноязычных эргонимов / Е. С. Самсонова, О. Г. Щитова // Вестник Томского Государственного Педагогического Университета. Томск, 2012. No1 (116). С. 175-181.
17. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/4383> (дата звернення: 20.08.2019).
18. Хауген Э. Процесс заимствования / пер. с англ. А.К. Жолковского // Новое в лингвистике. Вып. 6: Языковые контакты. М., 1972. С. 344-382.
19. Юрліга. URL: <https://jurliga.ligazakon.net/catalog/perel%D1%96kspets%D1%96al%D1%96st%D1%96v?city=28247&page=1> (дата звернення: 28.08.2019).
20. Artius. URL: <https://artius.ua/> (дата звернення: 10.10.2019).
21. Juscutum. URL: https://juscutum.com/about_us/ (дата звернення: 10.10.2019).
22. Lexjus. URL: <http://lexjus.com.ua/ua> (дата звернення: 10.10.2019).
23. Prima Veritas. URL: <https://prima-veritas.ua/uk/pro-kompaniyu> (дата звернення: 10.10.2019).

REFERENCES

1. Avellum. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/AVELLUM>
2. Actio. Available at: <http://actio.company/uk/>
3. Alitus. Available at: <http://www.alitus-lf.com/ua/Oglyad>
4. Ante. Available at: <http://antelaw.com.ua/about/>
5. Antychna literatura (2005) [Ancient literature]: navch. posibnyk dlia stud. vyshchikh navch. zakl. / V.M. Myronova ta in. Kyiv : Lybid. (in Ukrainian)
6. AurumLex. Available at: <https://jurliga.ligazakon.net/catalog/1539>
7. Bona fides. Available at: <http://www.bona-fides.com.ua/menus/view/137>
8. Vse yuridicheskie firmy v Kieve. Available at: <https://4666050.wixsite.com/takt/untitled-cnjd>
9. Dvoretzkyi I.H. Drevnegrechesko-russkii slovar [Ancient Greek-Russian Dictionary]. Available at: <http://gurin.tomsknet.ru/alphaonline.html> (in Russian)
10. Dvoretzkyi I.H. (2009) Latinsko-russkii slovar [Latin-Russian dictionary]. Moskva : Russkyi yazyk. (in Russian)
11. Didur Yu.I. (2017) Linhvistychna pryroda erhonimiv (na materialii ukrainskoi, anhliiskoi ta rosiiskoi mov) [Linguistic nature of Ergonims (in the Ukrainian, English and Russian languages)]. Zapysky z onomastyky. Vypusk 20. s. 84-102. (in Ukrainian)
12. Yerynh R. (1875) Duh rimskogo prava na razlichnyh stupeniah ego razvitiia [The Spirit of Roman Law at the Various Stages of Its Development]. SPb. (in Russian)
13. Liesovets N. M. (2007) Erhonimiiia m. Luhanska: strukturno-semantychnyi i sotsialno-funktsionalnyi aspekty [Ergonomics of Luhansk: Structural-Semantic and Socio-Functional Aspects] avtoref. dys.kand. filol. nauk: 17.02.01 / Nelia Mykolaiivna Liesovets. Luhansk : B.v. 19 s. (in Ukrainian)
14. Mos verum Available at: <http://www.mosverum.com/uk/about>
15. Podolskaia N.V. (1988) Slovar russkoj onomasticheskoi terminologii [Dictionary of Russian Onomastic Terminology]. 2-e izd. pererabot. i dop. M. : Nauka. (in Russian)
16. Samsonova E. S. (2012) Informatsionnyi potentsial inoyazyichnyih ergonimov [Information potential of foreign ergonims] / E. S. Samsonova, O. G. Schitova // Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Pedagogicheskogo Universiteta. Tomsk. No1 (116). s. 175-181. (in Russian)
17. Torchynskyi M.M. (2008) Struktura onimnoho prostoru ukrainskoi movy [The structure of the onims space of Ukrainian language]. Khmelnytskyi : Avist. Available at: [DOC] <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/4383>. (in Ukrainian)
18. Khaugen E. (1972) Protess zaimstvovaniya [The process of borrowing] / per. s angl. A.K. Zholkovskogo // Novoe v lingvistike. Vyp. 6: Yazykovye kontakty. Moskva. s 44-382. (in Russian)
19. Jurliga. Available at: <https://jurliga.ligazakon.net/catalog/perel%D1%96k-spets%D1%96al%D1%96st%D1%96v?city=28247&page=1>
20. Artius. Available at: <https://artius.ua/>
21. Juscutum. Available at: https://juscutum.com/about_us/
22. Lexjus. Available at: <http://lexjus.com.ua/ua>
23. Prima Veritas. Available at: <https://prima-veritas.ua/uk/pro-kompaniyu>

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Королева Наталья Васильевна – кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры общего языкознания, классической филологии и неохелленистики Киевского национального университета имени Тараса Шевченко; e-mail: kardeadea@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5014-5302>

Korolova Nataliia Vasylivna – Ph.D. (Philology), Associate Professor, Department of General Linguistics, Classical Philology and Neohellenistic Studies, The Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv; e-mail: kardeadea@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5014-5302>

УДК 811.11(072)

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-08

Мовні особливості середньовісньонімецької ділової прози

Кулина І. Г.

кандидат філологічних наук, доцент, завідувача кафедрою німецької філології

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; e-mail: kulinayuri@mail.ru;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2990-6557>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?view_op=new_articles&hl=en&imq=Iryna+Kulyna&authuser=1#

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Kulyna
(Одеса)

В даній статті розглянуто ділові папери XII-XIII ст. з міста Аугсбурга, що на півдні Німеччини. Норма сучасної німецької мови пройшла кілька етапів формування перед тим, як набути уніфікованого стандарту та стати так званою Standardsprache. Місто Аугсбург належить до східнобаварської діалектної області та розташовано на кордоні Баварії і Швабії. Аналіз писемної мови документів XII-XIII ст. надав інформацію про взаємодію особливостей обох діалектів (баварського і швабського). В даному дослідженні було розглянуто 5 документів, пов'язаних з різноманітними податками, які свідчать про те, що вони були написані в Аугсбурзі, а також 3 документи з Аугсбурзького монастиря. Важливим є те, що для розглянутих документів немає характерної послідовності у написанні, тобто відсутність орфографічної норми. Підтвердження даного факту також наведені в статті з прикладами вивчених матеріалів. Проведене дослідження показало наявність схожих ознак в усіх досліджених діалектах, що свідчить про їх безперечну мовну спорідненість. Не зважаючи на це, зустрічаються й риси, характерні суто для південно-західної частини Німеччини та окремо для південно-східної. Аналіз німецьких південних діалектів дає можливість простежити тенденцію розвитку німецької мови в її сн. періоді, який тісно пов'язаний з історією німецького народу. Розглянуті процеси синергії між діалектами в рамках однієї мови упереджено звертає увагу на початок формування спочатку мови народної, а згодом – національної. В ході дослідження виявлено, що Аугсбург став своєрідним провідником баварського діалекту у східній частині швабського діалекту. Досліджені ізоглоси (фонетичні, морфологічні, лексичні) показали, що зазначенні діалекти можна об'єднати у мовному відношенні як південні і вважати особливістю германського (ермінонського) ареалу. Не дивлячись на деякі мовні розходження, відмічається відносна єдність мовних традицій, що свідчить про достатню близькість діалектів південно-західної та південно-східної частини Німеччини у XII-XIII ст.

Ключові слова: ділова проза, середньовісньонімецькі діалекти, східнобаварська діалектна область.

Кулина І. Г. Языковые особенности средневерхненемецкой деловой прозы В данной статье рассмотрены деловые бумаги XII-XIII в. из города Аугсбурга, который находится на юге Германии. Норма современного немецкого языка прошла несколько этапов формирования перед тем, как приобрести унифицированный стандарт и стать так называемой Standardsprache. Город Аугсбург относится к восточнобаварской диалектной области и расположен на границе Баварии и Швабии. Анализ письменной речи документов XII-XIII в. предоставил информацию о взаимодействии особенностей обоих диалектов (баварского и швабского). В данном исследовании было рассмотрено 5 документов, связанных с различными налогами, которые свидетельствуют о том, что они были написаны в Аугсбурге, а также 3 документа из Аугсбургского монастыря. Следует отметить, что в рассмотренных документах нет характерной последовательности в их написании, то есть речь идет об отсутствии орфографической нормы. Подтверждением данному факту являются также приведенные в статье примеры из изученных материалов. Проведенное исследование выявило наличие сходных признаков во всех исследованных диалектах, что свидетельствует об их несомненном языковом родстве. Несмотря на это, встречаются и черты, характерные исключительно для юго-западной части Германии и отдельно для юго-восточной. Анализ немецких южных диалектов дает возможность проследить тенденцию развития немецкого языка в его сн. периоде, который тесно связан с историей немецкого народа. Рассмотренные процессы синергии между диалектами в рамках одного языка показали, что сначала немецкий язык сформировался как народный, а затем – как национальный. В ходе исследования выявлено, что Аугсбург стал своеобразным проводником баварского диалекта в восточной части швабского диалекта. Исследованные изоглоссы (фонетические, морфологические, лексические) показали, что указанные диалекты можно объединить в языковом отношении как южные и считать особенностью германского (ерминонского) ареала. Несмотря на некоторые языковые различия, отмечается относительное единство языковых традиций, свидетельствующее о достаточной близости диалектов юго-западной и юго-восточной части Германии в XII-XIII вв.

Ключевые слова: восточнобаварская диалектная область, деловая проза, средневерхненемецкие диалекты.

Kulina I. Linguistic features of Middle German business prose This article discusses business papers XII-XIII century from the city of Augsburg, which is located in the south of Germany. The norm of the modern German language went through several stages of formation before acquiring a unified standard and becoming the so-called Standardsprache. The city of Augsburg belongs to the East Bavarian dialect region and is located on the border of Bavaria and Swabia. Analysis of the written language of documents of the XII-XIII century provided information on the interaction of the features of both dialects (Bavarian and Swabian). In this study, 5 documents related to various taxes were considered, which indicate that they were written in Augsburg, as well as 3 documents in the Augsburg monastery. It is important that for the documents considered there is no characteristic sequence in writing, that is, we are talking about the absence of a spelling norm. Confirmation of this fact is also given in the article with examples from the materials studied. The study showed the presence of similar characteristics in all studied, which indicates their undoubted linguistic kinship. Despite this, there are also features that are characteristic exclusively for the southwestern part of Germany and separately for the southeast. An analysis of the German southern dialects makes it possible to trace the development trend of the German language in its holy language in a period that is closely connected with the history of the German people. The processes of synergy between dialects within the framework of one language are considered, which draws attention to the beginning of the formation of the first national language, and subsequently the national one. The study revealed that Augsburg became a kind of conductor of the Bavarian dialect in the eastern part of the Swabian dialect. The isoglosses studied (phonetic, morphological, lexical) showed that these dialects can be combined linguistically as southern and considered a feature of the Germanic (Yerminon) range. Despite some linguistic differences, a relative unity of linguistic traditions is noted, indicating a sufficient proximity of the dialects of the southwestern and southeastern parts of Germany in the XII-XIII centuries.

Key words: business prose, East Bavarian dialect region, Middle German dialects.

1. ВСТУП

Відомо, що будь-яка мова перебуває у постійному розвитку, тому всі одиниці її рівнів також піддаються постійній зміні. Проблеми, пов'язані з еволюцією мовних одиниць (фонетичних, лексичних, граматичних, тощо) завжди привертали увагу як вітчизняних так і зарубіжних учених. У зв'язку з цим діахронічні студії М. М. Гухмана, П. Ернста, В. М. Жирмунського, С. Зондереггера, В. В. Левицького, В. Г. Таранця та ін. мають особливу наукову цінність і перспективу.

Велика кількість досліджень, які були проведені на матеріалі сучасної німецької мови і недостатність досліджень, що виконані в руслі діахронії мови, зокрема застосування давньої німецької мови у діловій сфері, спонукали до поглибленого вивчення середньовісньонімецької ділової прози, що і визначає **актуальність** пропонованого дослідження.

Мета даного дослідження полягає в аналізі німецької писемної мови ділових паперів XII – XIII ст. та отриманні інформації про взаємодію баварського і швабського діалектів, на яких ці документи було складено.

Для досягнення сформульованої мети було поставлено і вирішено такі **завдання**:

- 1) ознайомитися з текстами середньовісньонімецької ділової прози;
- 2) вивчити мовні риси, що є характерними для південно-західної та південно-східної частини Німеччини середньовісньонімецького періоду;
- 3) на основі досліджених ділових паперів виявити мовні риси (фонетичні/орфографічні, граматичні, лексичні), які є типовими для баварського і швабського діалектів та пов'язати їх із сучасною німецькою мовою;
- 4) встановити ізоглоси, що відрізняють зазначені діалекти.

Об'єктом дослідження обрано середньовісньонімецьку мову ділових паперів в діахронічній перспективі її становлення та функціонування.

Предметом дослідження є мовні особливості південнонімецьких діалектів (баварського і швабського) у XII – XIII ст.

Матеріалом дослідження слугували 5 документів, пов'язаних з різноманітними податками, які свідчать про те, що вони були написані в м. Аугсбурзі, а також 3 документи з Аугсбурзького монастиря.

Теоретичне значення дослідження полягає у певному внеску в діахронічні розвідки германських мов, де прислужається виявлені у роботі ознаки, що характеризують південнонімецькі діалекти (баварський і швабський) і доводять їхній генетичний зв'язок із сучасною німецькою мовою (Standardsprache). Все зазначене поглибить також знання з історії німецької мови.

В роботі було використано **метод** спостереження, дескриптивний та порівняльно-історичний **методи** дослідження.

Середньовісньонімецька мова (свн. XI – XIV ст.) ще не була єдиною, а існувала у вигляді діалектів, що мали регіональні особливості тієї чи іншої місцевості, де мешкали носії німецької мови.

Частина середньовісньонімецьких діалектів, як наголошує В. В. Левицький, склалася за рахунок східної колонізації й розширення території, на якій була розповсюджена німецька мова, а усі свн. діалекти розподілялися на: 1) верхньонімецькі (Oberdeutsch) або південнонімецькі та 2) середньонімецькі (Mitteldeutsch). До першої групи належали алеманський, баварський, східнофранкський, південнофранкський. Друга група розподілилася, в свою чергу, на дві підгрупи: західносередньофранкську та східносередньофранкську. У першу підгрупу середньонімецьких діалектів увійшли: середньофранкський і рейнськофранкський. У другу підгрупу середньонімецьких діалектів – тюрингський, верхньосаксонський, сілезький з лужським та верхньопруський [8, с. 125].

У XII–XIII ст. феодальна Німеччина, вважає В.М. Жирмунський, вже склалася, як піраміда ієрар-

хічно-підлеглих одна одній помісних країн [6, с. 39]. Саме в цей період з'явилися деякі фактори, що вплинули на характер мовних відносин і особливо на розвиток писемної мови. Одним з найбільш вагомих факторів було застосування мови у діловій сфері, у юридичних і канцелярських документах, що призвело до поступового усунення латини з названих практик та до збагачення народної мови новими формами її вживання і використання. Вагоме значення мав у цей час економічний, політичний і культурний розвиток Німеччини, особливо її південно-західної частини. Основну масу німецьких документів у XIII ст. складають документи таких міст як Аугсбург, Регенсбург, Борнс та ін.

На сьогоднішній день до кінця не з'ясовано, чи багато спільного у мовному відношенні мають свн. писемні документи, і наскільки вони є відображенням місцевих діалектів та тих мовних процесів, які відбувалися в той час у різних областях Німеччини [8; 12]. Тому ціль даного дослідження полягає у вивченні ділових паперів, що були зібрані у XII-XIII ст. у місті Аугсбурзі (Майер). Місто Аугсбург було нами вибрано не випадково, а у зв'язку з тим, що воно розташовано на кордоні Баварії і Швабії, тобто належить до східнобаварської діалектної області. Вважаємо, що аналіз писемної мови цих документів надасть інформацію про взаємодію особливостей обох діалектів (баварського і швабського) або їх відсутність.

Нами було розглянуто 5 документів, пов'язаних з різноманітними податками, які свідчать про те, що вони були написані в Аугсбурзі, а також 3 документи з Аугсбурзького монастиря.

Але, перш ніж розпочати мовний аналіз зібраних документів, вважаємо за потрібне звернутися до історії появи таких південнонімецьких діалектів як баварський, алеманський, швабський.

Приблизно наприкінці I ст. напочатку II ст. н.е. Корнелій Тацит у своїх працях «Германія» і «Історії» детально розповідає про давніх германців, їх появу, життя, звичаї, вірування, військові зіткнення з римлянами і таке інше [1; 2; 8; 13]. Саме у Тацита зустрічається назва міста Аугсбургу, яке було колись центром Римської провінції Реції (Реція) у передгір'ях Альп і мало назву *Augusta Vindelicorum* (15 ст до н.е.). Місто було засновано за наказом імператора Августа та на його честь. (Гай Юлій Цезар і Октавіан Август) [13].

З праць К.Тацита, Плінія Старшого та ін. дізнаємося про те, що германські мови виникли в результаті диференціації первісно єдиної мови – основи, яка в умовах територіального розподілу, коли групи споріднених племен і племінних діалектів роз'єднувалися і, з часом, в процесі їх історичного розвитку ставали самостійними мовами. При цьому, процес розпаду племен і діалектів проходив завжди в різних конкретних історичних умовах. В. М. Жирмунський вважав, що немає єдиного лінгвістичного стану періоду розпаду прамови, бо носії єдиної мови не могли водночас розійтись в різні боки, щоб потім по-

чати самостійне існування. Більш того, процес розпаду диференціації діалектів не є єдиним в умовах родового суспільства, а з самого початку він супроводжується взаємодією споріднених діалектів та їх інтеграцією в результаті міжплеменного спілкування. Потім, на більш високому ступені суспільного розвитку, племена об'єднувалися у більш широкі союзи племен, зазвичай, племен з однаковим основним наріччям. В таких умовах племінні мови, які за своїм походженням були спорідненими діалектами, зближувалися в результаті мовного спілкування між племенами [7; 13].

Починаючи з середини і до кінця I ст. н. е. західні германці об'єдналися у три великих союзи споріднених за своїм походженням племен – інгвевонів (інгевонів), іствевонів (іскевонів), гермініонів (ерміонів), які згідно міфу возводили себе до трьох синів божественного Манну (Mannus), сина земного бога германців Туіско (Tuisco). Вірогідно, ця давня спільність племінного походження цих союзів відклалася у спільності міфу і культу.

Пізніше, під час Великого переселення народів, до інгевонів вже належали сакси, англосакси, фризи та ін., до іствевонів – франки, які спочатку згуртували біля себе гермініонів, або свевів, котрі потім зберегли племінну назву <шваби>, а потім маркоманів, нащадками яких, вірогідно, були алемани, баварці та лангобарди.

Згодом, почали з'являтися перші давні держави з союзів споріднених племен або об'єднання декількох союзів, з яких виникли народності. Усе зазначене привело до більш тісного згуртування як всередині так і по відношенню до зовнішнього світу. Союзи споріднених племен, їх злиття та злиття окремих племінних територій стали причиною виникнення однієї великої території усього народу. Ці історичні події певним чином знайшли своє відображення у розвитку давньої німецької мови, тобто у її діалектах.

З одного боку, дроблення феодальних держав на відносно незалежні територіальні діалекти спричинило місцеві новоутворення у мові та поглиблення різниці між діалектами; а з іншого – політичні, економічні і культурні зв'язки між територіями у межах народності і держави сприяли частковому зближенню територіальних діалектів. Основним соціально-історичним фактором при цьому було мовне спілкування: торгівельне, військове, культурне. Виникало масове пересування населення, що було пов'язане із внутрішньою та зовнішньою колонізацією, що також призводило до порушення кордонів між територіальними діалектами, сприяло їхньому зближенню та впливу мовних особливостей одного діалекту на сусідні.

Спорідненість діалектів, спільність їх походження обов'язково повинні були знайти своє відображення у загальних внутрішніх законах розвитку мови за наявності спільності фонетичного, граматичного та лексичного фонду, хоча й присутності

індивідуальних відмінностей, так званих діалектичних відхилень [6]. Усе зазначене уможливило спілкування, взаєморозуміння, хоча іноді це було відсутнім у віддалених регіонах єдиної мовної території.

Відомі вітчизняні та зарубіжні лінгвісти, такі як М. М. Гухман, Т. І. Домброван, С. Зондереггер, В. М. Жирмунський, В. І. Кушнерик, В. В. Левицький, О. І. Москальська, В. Г. Таранець, В. Шмідт та ін. вважають, що вивчення історії мови наочно підтверджує її внутрішню єдність, оскільки великі мовні зміни, які виникали на одному кінці єдиної території мови народності, в якомусь одному діалекті, обов'язково послідовно охоплювали ряд інших діалектів, а іноді й більшу частину будь-якої зазначеної мовної території (наприклад II Пересув приголосних, дифтонгізація, монофтонгізація тощо). Про це свідчать писемні пам'ятки, в яких виявляються діалектичні особливості. Найбільш чітко ці особливості є наявними у ділових паперах. Звісно, що дуже складно на основі писемних пам'яток чітко відобразити фонетичні особливості діалектів, бо треба враховувати не тільки орфографічні традиції тієї чи іншої канцелярії або школи, але й індивідуальні особливості тих, хто ці документи заповнював. Існуючі писемні пам'ятки зазначені вчені вважають віддаленим свідомством діалектної диференціації усної народної мови. Інакше кажучи, єдність мови народності повинна сприйматися як єдність в її різноманітності у порівнянні з літературною мовою, яка виникає в процесі становлення суспільства за допомогою концентрації діалектів, що обумовлені економічною, політичною та культурною концентрацією.

Подальші свідчення про зазначені племена знаходимо під час давньовіснопісменського періоду (VIII-XI ст.), коли мова почала формуватися у рамках Франкської держави при Карлі Великому (Karl der Große), та особливо після розпаду держави і відособлення її східних (зарейнських) територій, тобто майбутньої Німеччини, вже при онуках Карла Великого [2; 3; 8; 10; 17; 18].

Після виходу Німеччини зі складу Франкської імперії (IX ст.) до неї входили наступні герцогства: Франконія, Баварія, Швабія, Саксонія та Тюрингія. Особливо тісні зв'язки склалися історично, ще до початку писемності (VIII ст.), між діалектами Франконії, Баварії, Швабії.

У часи свн. періоду (XI-XIV ст.), як і в днв., ще не сформувалася єдина норма літературної мови, бо Німеччина того часу жила обособленим життям територіальних князівств, мова яких відрізнялася за діалектами. Але не дивлячись на економічну та політичну роздробленість особливо на початку свн. періоду, німці вже більше почали відчувати себе представниками єдиного народу – німецького. У зв'язку з цим, поряд зі старими, ще племінними назвами «шваби, баварці, алемани, франки» та ін., саме у свн. періоді з'явилися назви, що об'єднували усіх мешканців Німеччини – це свн. *tiutsche liute* (deutsche Leute – німецькі люди), *diutisk lant*

(deutsches Land – німецька земля) та *tiutsche sprache* (deutsche Sprache – німецька мова) [4; 8; 10].

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проведене дослідження показало, що усі документи мають схожі риси, але в них зафіксовані також ознаки, що характерні суто для південно-західної частини Німеччини та окремо для південно-східної.

Так, наприклад, було виявлено, що в документах активно вживається сполучення *ch* замість *k*: *chorn, chraft, cheiner, chrieg, chint, Auspruch* та ін. А також глухий приголосний *p* замість *b*: *pasteln, pitten, pin, pinden, pecken, vaip, purgaer, Auspurch, prot* та ін. Відомо, що сполучення *ch* та глухий *p* вважаються особливістю баварської орфографічної традиції. Але разом з тим навіть в одному і тому ж документі зустрічається поряд з глухим приголосним *p* (*prot*) дзвінкий *b* (*brot*), поряд з *chein* також маємо форму *kein, chind/t, kind* та ін.

Вагоме значення південно-східної частини Німеччини у XII-XIII ст. в економічному, політичному та культурному житті вплинуло на розвиток німецької мови того часу.

Для південно-східної частини Німеччини були також типовими у ті часи дифтонгізація довгих голосних, наприклад:

tusent – tausent, sin – sein, uz – ouz, is – eis, hus – haus, min – mein, та розширення старих дифтонгів *ou – au, ei – ai*, напр.:

vailen, vaip, frau, maister, haimet, vail, gehaizzen.

Хоча в деяких паперах зустрічалися обидві форми: *sein* і *sin*, *vail* і *veil*, *vaip* і *veip*; також старий дифтонг *uf* існував поряд з новим *ouf*.

Крім того спостерігається стягнення старих дифтонгів, напр.: *buoh – buh/buch, guot – gut, gieng – ging* та ін. Треба сказати, що ця тенденція характерна для усього півдня.

При вивченні зазначених документів виявлено слова, де присутня редукація, що є характерною для баварської, тобто східної традиції, напр.: *vonan/von, vo, schaffan/schaffn, geban/gebn, geantwort/gantwrt*, але ця традиція (редукція) майже відсутня на заході країни, напр.: *schaffen, geben, vonen, geantwortet*.

Відмічається також подвоєння приголосних після коротких голосних, що типове більш для західної частини, напр.: *sezzen, bitten, appel* та ін.

Були помітні прояви II Пересуву приголосних, наприклад перехід

t – z, tz (settian – sezzen, itan – ezzan);

p – f, pf (pund – pfunt, appel – apful, werpen – werfen);

k – ch (kurn – chorn, kruft – chruft), що є загальною ознакою усіх німецьких південних діалектів.

Таку граматичну рису як закінчення *-nt* у другій особі множини (*schreibent, teilent, sagent, legent*) треба віднести до алеманського діалекту.

Сучасне модальне дієслово *mögen* має у досліджених паперах, як баварські форми *megen, meozzan*, так і алеманські *mugen, muozzan*.

Що стосується лексичного складу, то до баварської лексики відносяться наступні слова *scindunge (das Urteil), erbelgen (erzürnen), frastmundi (freidenkend), bisprache (die Verleumdung), bischof (der Bischof)* та ін. Кількість алеманських слів зустрілася набагато менше: *sciden (scheiden), hantstarche (tapfer), mazzis (das Essen)*. При цьому більшість слів, що зустрілися у канцелярській діловій прозі належить до так званого алемансько-швабсько-баварського ареалу, тобто до півдня Німеччини, і знаходиться у словниках усіх зазначених діалектів, напр.: *haltir (schneller, mehr), furen (essen, geben, füttern), gemahe (der Ehemann), gemahide (die Ehefrau), pfrunde (das Essen), emzegen (sich (D.) Mühe geben), honhust (die Schlauheit, die Listigkeit, die Wut, der Zorn)*.

Невід'ємною частиною збагачення мови у розглянутих свн. діалектах було використання німецьких слів замість латинських, які ще зустрічалися на інших територіях, напр.:

*свн. kloster замість лат. claustrum,
свн. subar/sauber замість лат. sobris,
свн. giwizzani замість лат. conscientia,
свн. gimeindia замість лат. communio,
свн. wolatat/wohltat замість лат. beneficium,
свн. gestlih замість лат. spiritualis* та ін.

Вивчення нами зазначених німецьких південних діалектів дозволяє простежити шлях розвитку німецької мови в її свн. періоді, який тісно пов'язаний з історією німецького народу, та зробити наступні загальні висновки.

Досліджені нами тексти ділових паперів та відібрані з них приклади виявили мовну спорідненість розглянутих діалектів, яка ґрунтується на спільності їх походження, тобто на загальних внутрішніх законах розвитку мови.

Усі процеси взаємодії між діалектами однієї мови є важливими показниками єдності загальнонародної мови, яка розвивалася спочатку як народна, а з часом – як національна.

Вважаємо, що взаємодія між територіальними діалектами у форматі єдиної народної мови була певною підготовкою цих діалектів до формування єдиної національної мови. Одним з прикладів може бути II Пересув приголосних. Саме він став межею між давньогерманською та давньоверхньонімецькою, де германське *p* перейшло у давньоверхньонімецьку, а потім і сучасну африкату *pf* (*pund – pfunt – Pfund, appel – apful – Apfel*), германське *t* у давньоверхньонімецьке та сучасне *z* (*ts*) (*tiuhan – ziohan – ziehen*), а германське *k* залишилося безперейним і потіснило південнонімецькі *kh/kx/ch* (*khint – Kind*).

Треба відмітити також, що для розглянутих документів є характерною відсутність у послідовності написання, тобто відсутність орфографічної норми. Про це свідчать написання одного й того ж слова, напр. *bruoder/bruder, tzu/tzuo/zu* та ін. Вочевидь, у свн. періоді ще не було відповідного зв'язку між звучанням та графічним відображенням.

Іноді дуже важко встановити, чому в одному документі існують різні написання одного й того ж слова. Вважаємо, що на те можуть бути різні причини: це й графічне коливання, і боротьба дублетних форм, що існували на той час на розглянутій території. Не останніми в різновиді написання є також писемна та усна комунікація, їх розвиток у зазначених діалектах, взаємопроникнення будь-яких мовних традицій та їхній взаємовплив, бо всі ці зміни відбувалися у форматі єдиної мови.

Аналіз граматичних явищ, безперечно, також має свою цінність. Але й тут не завжди можна спиратися на зв'язок писемної та усної мови, бо, можливо, що тут проявляються не тільки особливості писців, які ці документи записували, напр. *gelesen/geles, gemaht/gemacht/gemah* та ін.

Різні форми написання особового займенника однини у давальному відмінку: *mi, me, mire, mier* та множини: *unze, unz, unez* навряд чи можуть свідчити про їхню різну вимову. А ось форми однакових слів *sin/sein/sain, bouh/buh/buch*, вірогідно, пов'язані з такими фонетичними процесами як монофтонгізація та дифтонгізація.

Не дивлячись на те, що лексика зазначених документів є декілька обмеженою, у зв'язку з їх тематикою, але вважаємо, що вона також може бути цікавою, бо є фактичним матеріалом для дослідження німецької мови того часу.

Розгляд лексичних одиниць досліджених паперів надав інформацію про те, яким чином поповнювався німецький словниковий склад, відходячи від латини. Це відбувалося завдяки власним мовним засобам, наприклад, таким як давні німецькі суфікси *-nusse, -nisse, -unge, -er, -schaft, -heit*, напр.: *gefengnisse, hindernusse, verbundnisse/ferbundnisse, eigenunge/aigenunge, pfendunge, lügenare, herschaft, aigenschaft/eigenschaft, wirtschaft, vriheit/friheit* та ін.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проведене дослідження мови ділових паперів міста Аугсбурга XII-XIII ст. виявило, що Аугсбург став своєрідним провідником баварського діалекту у східній частині швабського діалекту. Досліджені ізоглоси (фонетичні, морфологічні, лексичні) показали, що зазначенні діалекти можна об'єднати у мовному відношенні як південні і вважати особливістю германського (ермінонського) ареалу. При тому, процес споріднених мов діалектів (раніше племінних мов) треба розглядати не тільки як послідовний розпад первісної єдності але й як процес взаємного впливу у ході мовних контактів. Недивлячись на деякі мовні розходження, відмічається відносна єдність мовних традицій, що свідчить про достатню близькість діалектів південно-західної та південно-східної частини Німеччини у XII-XIII ст. Вважаємо, що цей факт став у подальшому підґрунтям для розвитку єдиної літературної німецької мови, тобто Standardsprache.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арсеньева М. Г., Балашова С. П., Берков В. П., Соловьева Л. Н. Введение в германскую филологию. Москва : ГИС, 2000. 314 с.
2. Голубенко Л. М., Кулина І. Г., Козак Т. Б. Вступ до германської філології. Практикум до курсу. Одеса : Фенікс, 2019. 152 с.
3. Голубенко Л. М., Кулина І. Г., Березіна Ю. О. Історія німецької мови. Практикум з курсу. Одеса : Фенікс, 2017. Ч. II. 36 с.
4. Гухман М. М. От языка немецкой народности к немецкому национальному языку. – Из-во Академия Наук СССР. Москва, 1955. Ч. I. 164 с.
5. Домброван Т. И. Синергетическая модель развития английского языка. КП ОГТ Одесса, 2014. 399 с.
6. Жирмунский В. М. История немецкого языка. Москва, Высшая школа, 1965. 299 с.
7. Жирмунский В. М. Немецкая диалектология. Академия наук СССР, Ин-т языкознания. Москва, 1956. 635 с.
8. Левицкий В. В. Основы германистики. Вінниця : Нова Книга, 2008. 528 с.
9. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков. Винница: Нова Книга, 2010. Т. 1. 616 с., Т. 2. 368 с.
10. Москальская О. И. История немецкого языка. 2-е изд. Москва : Академия, 2006. 288 с.
11. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 843 с.
12. Таранець В. Г. Діахронія мови: Збірка статей. Одеса : Друкарський дім, 2008. 232 с.
13. Удальцов А. Д. Древние германцы. Москва : МГУ, 1937. 222 с.
14. Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache. Duden-Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 2006. B. 7. 4 Aufl. 960 S.
15. W. Fleischer. Wortbildung der Deutschen Gegenwartsprache. Moskau, 1990. 412 S.
16. Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik. Moskau, 1972. 483 с.
17. Schmidt W. Geschichte der deutschen Sprache S. Hirzel Verlag, Stuttgart, 2007. 10. Aufl. 489 S.
18. Sonderegger S. Althochdeutsche Sprache und Literatur. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2003. 390 S.

REFERENCES

1. Arsen'eva M. G., Balashova S. P., Berkov V. P., Solov'eva L. N. Vvedenie v germanskuyu filologiju. Moskwa : GIS, 2000. 314 s. (in Russian)
2. Golubenko L. M., Kulyna I. G., Kozak T. B. Vstup do germans'koyi filologiyi. Prakty`kum do kursu. Odesa: Feniks, 2019. 152 S. (in Ukrainian)
3. Golubenko L.M., Kulyna I.G., Berezina Yu.O. Istorija nimets`koyi movy`. Prakty`kum z kursu. Odesa: Feniks, 2017. Ch. II. 36 s. (in Ukrainian)
4. Guhman M.M. Ot jazyka nemeckoj narodnosti k nemeckomu nacional`nomu jazyku. – Iz-vo Akademija Nauk SSSR, Moskva, 1955. Ch. I. 164 s. (in Russian)
5. Dombrovan T.I. Sinergeticheskaja model' razvitija anglijskogo jazyka. KP OGT Odessa, 2014. 399 s. (in Russian)
6. Zhirmunskij V.M. Istorija nemeckogo jazyka. Moskva, 1965. 299 s. (in Russian)
7. Zhirmunskij V.M. Nemeckaja dialektologija. Moskva, Akademija nauk SSSR, In-t jazykoznanija, 1956. 635 s. (in Russian)
8. Levic`kij V. V. Osnovi germanistyki. Vinnicja: Nova Kniga, 2008. 528 s. (in Ukrainian)
9. Levickij V. V. Etimologicheskij slovar' germanskih jazykov. Vinnica: Nova Kniga, 2010. t.1. 616 s., t.2. 368 s. (in Russian)
10. Moskal'skaja O. I. Istorija nemeckogo jazyka. Moskva: Akademija, 2006. 2-e izd. 288 s. (in Russian)
11. Selivanova O.O. Lingvistichna enciklopedija. Poltava, Dovkillja-K, 2010. 843 s. (in Ukrainian)
12. Taranec' V. G. Diahronija movi: Zbirka statej. Odesa: Drukars`kij dim, 2008. 232 s. (in Ukrainian)
13. Udal'cov A.D. Drevnie germancy. Moskva: MGU, 1937. 222 s. (in Russian)
14. Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache. Duden-Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2006. B.7. 4 Aufl. 960 S. (in German)
15. W. Fleischer. Wortbildung der Deutschen Gegenwartsprache. Moskwa, 1990. 412 S. (in German)
16. Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik. M., 1972. 483 c. (in German)
17. Schmidt W. Geschichte der deutschen Sprache S. Hirzel Verlag, Stuttgart, 2007. 10. Aufl. 489 S. (in German)
18. Sonderegger S. Althochdeutsche Sprache und Literatur. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2003. 390 S. (in German)

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Кулина Ирина Георгиевна – кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой немецкой филологии Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; e-mail: iryna.kulyna@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2990-6557>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?view_op=new_articles&hl=en&imq=Iryna+Kulyna&authuser=1#; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Kulyna

Kulyna Iryna – Candidate of Philology, Associate Professor, Head of the Department of German Philology, Odessa I. I. Mechnikov; e-mail: iryna.kulyna@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2990-6557>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?view_op=new_articles&hl=en&imq=Iryna+Kulyna&authuser=1; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Kulyna

УДК 811.11-112'373.614'367.627

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-09

The influence of parity judgement on the derivation process from the numerals 'one' and 'two'

Iarmolovych G.

Postgraduate Student at Department of German Philology of Faculty of Romance and Germanic Philology of Odessa I.I. Mechnikow National University; e-mail: g.i.iarmolovych@gmail.com; ORCID: 0000-0002-1599-4306; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=fvTi_KEAAAJ&hl=en (Odessa)

The purpose of this research paper is to describe the relationship between the binary thinking of ancient people and the formation of the concept of number. The objects of the study are paleographic, ethno-psychological and biological studies examining the development of the counting principles and quantitative thinking of primitive men. The subject of the study are the numbers 'one' and 'two', as well as their forms and derivatives in Germanic languages. The analyzed studies allow to conclude that the development of the first numerals derives from dual thinking, which is based on the ability to divide the whole into parts. The close connection to the surrounding world and the inborn parity judgement of some individuals in the Upper Paleolithic Period generates the first two numbers, hence numerals in the Proto Indo-European language. Both originate from one root, the form of which can be traced to the Proto Indo-European word 'k^wa' as a part of the whole, i.e. two hands. Starting with the ultimate meaning of binary unified entity it split first into 'part and whole'. Later the meaning branched even more (symmetry, completeness, contradiction, branching, merging, union, sameness, equality, repetitiveness, sequence, coherence, excessiveness, addition), creating diachronically countless derivatives of the initial 'one' and 'two'. The binary nature of the Indo-European thinking had an effect on both everyday life and the religion, which was implemented in a later, pre-literate period and has been corroborated by archaeological finds. The rudimentary traces of primitive binary thinking are reflected in the contemporary realia and can be found in all languages of the Indoeuropean language group. The further research will cover the influence of the paired unity by fractionation on the allocation of subsequent numerals.

Key words: binary thinking, duality, etymology, Indo-European numeral 'one', Indo-European numeral 'two', number, numerical etymology, parity judgement, part and whole.

Ярмолевич Г. Ю. Влияние восприятия парности на процесс деривации числительных 'один' и 'два'. Методом цієї дослідницької роботи є опис взаємозв'язку між бінарним мисленням давніх людей та формуванням поняття числа. Об'єктами дослідження є палеографічні, етнопсихологічні та біологічні дослідження, що вивчають розвиток принципів рахування та кількісних уявлень первісних людей та відображають поняття дуальності. Предметами дослідження є числа 'один' та 'два', а також вплив значення на форми та похідні цих числительних у германських мовах. Проаналізовані дослідження дозволяють зробити висновок, що розвиток перших числительних бере свій початок в бінарному мисленні, яке ґрунтується на здатності ділити ціле на частини. Тісний зв'язок із навколишнім світом та вроджена спроможність усвідомлювати парність деяких індивідів у періоді верхнього палеоліту зумовили викарбовування перших двох чисел, надалі і числительних у протоіндоєвропейській мові. Обидва числительні походять від одного кореня, форму якого можна простежити до протоіндоєвропейського слова 'k^wa' як частини цілого, тобто 'дві руки'. Початкове значення бінарної єдності, спочатку розділилось на 'частину і ціле'. Пізніше ці значення розростаються ще більше (симетрія, повнота, суперечливість, розгалуження, злиття, поєднання, однаковість, рівність, повторюваність, послідовність, узгодженість, надмірність, додавання), створюючи діахронічну, незліченну кількість похідних від єдиного кореня 'один і два' - 'k^wa'. Бінарний характер індоєвропейського мислення впливав як на повсякденне життя, так і на релігію, що було реалізовано в пізньому, дописьмовому періоді та підтверджено археологічними знахідками. Рудиментарні сліди примітивного бінарного мислення відображені в сучасних реаліях і їх можна знайти у всіх мовах індоєвропейської мовної групи. Подальші дослідження охоплюватимуть вплив сприйняття парності на виникнення подальших чисел шляхом поєднання та фракціонування.

Ключові слова: бінарне мислення, дуальність, етимологія, індоєвропейська цифра 'один', індоєвропейська цифра 'два', сприйняття парності, частина і ціле, числова етимологія.

Ярмолович Г. Ю. Влияние восприятия парности на процесс деривации числительных 'один' и 'два'. Целью данной исследовательской работы является описание взаимосвязи между бинарным мышлением древних людей и формированием концепции числа. Объектами исследования являются палеографические, этнопсихологические и биологические исследования, изучающие развитие принципов счёта и количественного мышления первобытных людей и представляют результаты исследования дуальности. Предметом исследования являются числа 'один' и 'два', а также влияние значения на формы и производные этих числительных в германских языках. Проанализированные исследования позволяют сделать вывод, что развитие первых чисел происходит от двойственного мышления, основанного на способности делить целое на части. Тесная связь с окружающим миром и врожденное суждение о парности некоторых индивидов в верхнем палеолите порождает первые два числа, а вследствие и числительные в праиндоевропейском языке. Оба происходят от одного корня, форма которого может быть прослежена до праиндоевропейского слова **k^wa* как части целого, т.е. две руки. Изначальное значение бинарной единицы сначала расщепляется на 'часть и целое'. Позже эти значения разветвились еще больше (симметрия, полнота, противоречие, ветвление, слияние, объединение, сходство, равенство, повторяемость, последовательность, согласованность, избыточность, сложение), создавая в диахронии бесчисленное количество производных от первоначальных чисел 'один' и 'два'. Бинарная природа индоевропейского мышления оказала влияние как на повседневную жизнь, так и на религию, что было реализовано в более поздний, до-литературный период и подтверждается археологическими находками. Рудиментарные следы примитивного бинарного мышления отражены в современных реалиях и могут быть найдены во всех языках индоевропейской языковой группы. Дальнейшие исследования будут охватывать влияние представлений о парности на возникновение дальнейших чисел и их вербальных форм путём разделения и объединения корней.

Ключевые слова: бинарное мышление, двойственность, индоевропейское число 'один', индоевропейское число 'два', суждение о парности, часть и целое, числовая этимология, этимология.

1. INTRODUCTION

One of the most appealing topics to investigate is numbers: their notion, image, form, representation, system and functioning. This phenomenon has been widely observed in terms of mathematics, philosophy, ethnology, psychology and linguistics. Its high productivity in the field of linguistics is rooted in multiple ways of expressing quantitative relationships in the natural languages. The quantitative dimension of the human worldview is visible in languages through units on every level – from phonetics to syntax. Each level develops a certain category system that communicates the quantity in its very own way. This article focuses on the notion of the duality from the historical point of view: the image of the quantifiers 'one' and 'two' in prehistoric times, their correlation, the development of their forms and the influence of its notion on the further word formation.

The immediate **aim** of this article is to study the diversity of forms of the numerals 'two' and 'one' and the reasons of their origin, taking into account the dual perception of the world by ancient people. As for the collateral **goal**, there is an attempt to systemize word-formations that have potentially been influenced by the unified Proto Indo-European stem for 'one' and 'two'.

Theoretical backgrounds. A series of studies have been made on the origin and significance of numerals in the Indo-European languages. Several theories have been proposed attempting to locate the appearance of the Proto Indo-European language. Some (B. Cunliff, C. Renfrew, G. Devoto) focus on the Anatolian theory, some (T. Gamkrelidze, V. Ivanov, V. Taranets) on the Armenian theory, others (M. Gimbutas, Th. Benfey, K. Brugmann) on the Kurgan theory. All of the comparative studies based on the theories mentioned above strongly rely on numerals as the most stable units of speech. The notion of numbers, its connection with the form and its natural

self-organization have been depicted in the theoretical studies of S. Peters, D. Westerstahl, B. Partee, E. Keenan, R. Muriasov, V. Maslova, V. Akulenko, M. Schetnikova. There exists a considerable body of literature focusing on isolated numbers and the development of their forms taking into account contact with other languages by E. Neu, V. Blazek, O. Scemerényi, G. Schmidt, V. Maziulis, E. Hump, R. Bjorn. A more comprehensive description of symmetry and asymmetry in counting and rhythmic organization of primitive counting can be found in the paleographic studies of V. Alexeiev, N. Ganina, B. Frolov, V. Kabo and K. Overmann. Major contributions in outlining the category of numerals have been made by H. Mettke, H. Weddige, P. von Polenz, J. Salmons, M. Guhman, V. Taranets, N. Chemodanov, E. Ebbinghaus, N. Kolotilova, L. Zinder. The literature review shows that the number and its realization in language is being studied from various points of view. Despite decades of research a number of questions remain debated among linguists. The scientific **novelty** of the current research lays in the experiment, that attempts to trace some of the found derivatives up to their ancestor stem using historical reconstruction, statistical method and authentic texts.

Setting of problems. The article is grounded on the results of cultural-historical, ethnopsychological, etymological and paleographic research. The **research object** is the number; the duality as a notion represented in the above-mentioned researches. The **subject of research**, alongside with numbers 'one' and 'two', their verbal forms and derivatives, is the influence of the notion on the form and its role in word formation. The **purpose** of this research is to study the binary perception of the world by ancient people, as well as the influence of this perception on the forms, variations and origin of the numeral 'two' and 'one' in the Germanic languages. The **study material** are the numerals 'two' and

'one' and their derivatives found in Germanic written monuments as well as their reconstructed Proto Indo-European forms. The examples provided in this article were extracted from Old High German ("Sammlung kleinerer Althochdeutscher Sprachdenkmäler" edited by Gerhard Köbblers) and Middle High German ("Die Rabenschlacht" edited by Elizabeth Lienert, Ulrich von Zatzikhoven's "Lanzelet", Hartmann von Aue's "Die Klage") texts and dictionaries (The Old High German Dictionary edited by Rudolf Schützeichel 2012, Old High German and Old Saxon Lexikon 2004 edited by Rudolf Schützeichel, Middle High German Dictionary edited by Dr. Mathias Lexer). The total amount of the researched numerals is 2500 items per period when extracted from texts. The material found in dictionaries varies depending on the editor and the stem under study, between 5 and 40 articles per unit.

Methods. The research in the field of language history has a long tradition. A common strategy used to study the development of the separate units is the comparative diachronic approach. In the search for the primary meaning and a common stem most studies rely on the etymological approach.

The etymological approach within the study of numerals cannot be restricted only to the grammatical point of view; in spite of the fact that the original meanings of numerals are lost, their traces are found in ethnopsychological researches on the languages of primitive tribes.

2. FINDINGS

2.1. Demonstration of the binary thinking of ancient people. The first perception of the world by humans is the perception through binary oppositions [1, p. 250]. The main features of the ideas about the surrounding world can be traced with the help of written artifacts and records, which reflect the life of ancient people. Many of them served as a basis for the creation and quantitative relationships development and later found their reflection in speech. The source material for these paleographic studies is the ancient evidence of human life found on the territory that belongs to the Nostratic group of languages: various graphic images and written artifacts. Therefore, B. A. Frolov, having studied many lines, notches, dots, beads grouped in a certain way on different everyday objects (bones, statues, cave paintings, jewelry) of the late Paleolithic period in Europe and Asia, came to the conclusion that the fixation of some numbers by a primitive human being had a rhythmic organization [6, p. 68-69]. This organization was evident in grouping of counting elements, which was a sign of the development of thinking [5, p. 39; 6, p. 69; 1, p. 254]. The clear modulation of the numeric information was aiming to simplify counting operations and measure the previously intangible parameters of time and distance. Most frequent were groups of 3, 4, 5, 7 objects. The complex of five elements, apparently, corresponded to the physiology of a human

body: five fingers; three and four built the basis of fundamental time and space features (four seasons, four directions, three dimensions, light-dusk-darkness); while seven elements, in opinion of Frolov [6, p. 94], reflected the changes of the phases of the moon. 'The doubling' of particular elements can be traced even more clearly than other grouping models, which supports the existing opinion on duality.

The experiments on numeric perception show that the speed of perception varies depending on the input method, the notation difference and the age of the participants. Within the research conducted in 2003 by a group of biologists, the number stimuli have been depicted in four different numerical formats – words, Arabic numerals, dots in die faces, configurations and random dots. The results have shown that there is little to no difference in perception speed when demonstrating the numbers 'one' through 'four' in all four notations, but the processing time of dots both organized and unorganized increases starting from five. Furthermore, the research has found clear evidence of the positive influence of grouping on parity judgement, but none on magnitude estimation [12, p. 2049]. Modern biologists state, that adults determine the quantity of a number using a similar mental process as five-year-old children [15, p. 7836]. There have been several attempts to identify the reasons for this similarity. The most plausible one can be traced to Noam Chomsky's theory of universal grammar, implying that syntactic perception is at least partially inborn, while the rest of native-language-acquisition happens through socialization.

Alongside with the magnitude comparison and approximate calculation biologists include parity judgement (odd versus even) to the basic numerical operations implemented within the human brain. K. Alekseev gives the following explanation: "Binary oppositions, widespread in human society, are supposedly of genetic character. They came out of symmetry and asymmetry structures already existing in nature" [1, p. 255]. The perception of the duality was quite tightly intertwined in the life of a primitive human. The following usual one-dimensional oppositions were represented with the help of paired objects: the obvious symmetry of the human/animal physiology (legs, hands, eyes, ears, nostrils, nipples, female and male) and everyday realia (day and night, sun and moon, top and bottom, center and periphery). Apparently, the ability to transfer binary oppositions into the logical sphere and the ability to put them in the basis of the surrounding world became a tool for natural selection determining success during hunting, spatial awareness and, to a certain extent, even adaptability to the permanently changing surrounding. Later, these oppositions grew into cosmogonic perception of the world: the existence of body and soul, the opposition of sorcerers and ordinary people, the opposition of the "real light world" to the "dark beyond".

The analysis of folklore and ethnographic material creates the basis for a number of researches concerning

the origin of the first units of counting. They are reflected in chronologically sequenced perceptions of objects and phenomena, as well as of the whole environment in the form of dual structure, from which originates the understanding of a part/ a unit, and then develops into the form of three and four-component structures, which, in general, converge in the notion of integrity [5, p. 21]. This conclusion is depicted in the analysis of the linguistic and ethnographic material of the Germanic tribes. The most ancient period of Germanic life clearly demonstrates, beginning from the Iron Age, the division of the common Germanic tribes into southern and northern, represented in the myths and legends of the older Eddas of the scalds [17, p. 180]. By this period the patriarchal system had been established and the goddesses, as well as their skills, retreated to the background. Three main gods with the supremacy of one of them were distinguished.

This characterizes the primitive Germanic worldview as a triune. Triunes have developed out of dual oppositions, where the intermediary transition element evolved into an independent one. An illustrative example of this process is 'twilight', independent transfer period from day to night and back. The dual social constructs have also generated triune unions, where one of the three parties acted as a guarantor to the union of the other two, extending the category of person to three. A number of scientists believe that the triune opposed to the duality is not genetically conditioned and proves the development of logical thinking [1, p. 260]. The traces of the triune society can be found in speech (impersonal sentences) and in social constructs depicted in myths. At the head of the German pantheon is Odin, who is called in the Eddas by many names, impersonating the numbers: one entity – 'Allfather'; duality – 'Tveggi', which stands for 'twin' (Doppelgänger, Twofold) and emphasizes its dual nature; 'Þriðji' – the third, the highest. The functions this god performs as a supreme ruler are also dual. For example, in the earlier myths Odin's functions like those of the Egyptian Ra, were bypassing and commanding in both the real and the other world. In later artifacts he represents the Allfather, the sorcerer, the poet. This dynamic per se illustrates the overcoming of specificity, an earlier stage of the thinking development, as a trait of primitive society and evolution to the abstract thinking. Another way to order the divine world through duality is through marriages between gods such as Frigg and Odin. Further fragmentation of the world, in this case, occurs through the birth of children and subsequent marriages. The connection with the period of binary perception of the world by the ancient Germans did not go into thin air and it was reflected in the southern areas of their residence. Numerous archaeological artefacts found in the Proto-Germans' areas of dwelling indicate the presence of pagan twin gods representing an ancient cult [17, p. 186; 10, p. 135]. Even though the linguistical name has not been preserved, the reconstruction attempts from the preserved de-

scendants lead to the composita of 'horse' and 'two' – 'h,ékwos'. The functions these two horsemen-gods have are broad, from healing to fighting. It is interesting that some sources divided the functions between the two, while the others shared them among both, which also points out the unclear part/unity relation at that primitive time.

The dual perception of the world was often expressed through the doubling of the gods in other cultures too. For example, Russian Pomors, as well as some non-Indo-European people of the north worshiped the cult of two deer or elks [4, p. 185] and saw in them at first mothers, who produce more game for the hunters and later rain-bringing clouds for the cultivators; the Slavic pantheon includes the rival goddesses Zhiva and Mara, life and death [4, p. 374, p. 378]; in Indo-Iranian written records the twins-gods Nasatia are mentioned [5, p. 31]; two mother-goddesses existed even in the moderately religious climate of Mesopotamia [5, p. 26]. Jan Vries believed that celestial goddesses should be observed as the starting point in Proto Indo-European mythology, whose image is presented under the name Tiwaz [17, p. 126]. This assumption fits in the second stage of religious evolution made by Rybakov. The first stage is worshipping the mother and making sacrifices to the evil, the second is worshipping the warrior/father alongside with the keeper/mother. Ancient Roman historian Tacitus notes, that Germans glorify in the songs the god Tuisto born by the earth which gives a reference to an even more ancient goddess of fertility, Tiwaz, apparently. The word 'Tuisto' itself can be etymologized as a "double", "twofold", perhaps a two-legged ancestor [5, p. 21].

The burial rituals used two pieces of each object to accompany the deceased into the other world. This, as opposed to a single object, was meant to symbolize wealth [9, p. 28]. The binary perception of the world, the concept of integrity and parcellation, are characteristic features of primitive thinking that still exist today in some tribes dwelling in Africa and South America. Thus, the language of the Piraha tribe, which refutes many linguistic theories and is a mystery for linguists all over the world, is still alien to the very concept of counting. Although there are differences between plural and singular, these differences are only rarely defined. Piraha speakers use only two quantitative words, one of which denotes the number of objects from one to five and the other more than five [8, p. 823]. This leaves them only the opposition of few and many. The written artifacts of the Late Paleolithic period confirm ancient human's awareness of both the period as a concept of the integrity of the world, from which both humans and their understanding of the parcellation of the whole are inseparable [5, p. 19].

2.2. Word forms and their derivational potential.

It is worth describing the first units of counting in the Germanic languages. Due to the binary nature of the ancient people's thinking, the first units of counting were

the units that denoted the integrity of two parts, which makes, in fact, a 'two'. Therefore, the nomination of the paired objects played an essential role for the origin of the notion of quantity and its incorporation in Indo-European languages [5, p. 69]. The researcher believes that in prehistoric times people operated with 'double units', in which a unit and a half were denoted by the same term [9, p. 13; p. 29]. The traces of such nominalization are also observed in some modern languages. In Icelandic, for example, half is expressed by the word 'one of two', while in Hungarian the word half is used to denote one of two objects. Consequently, a number of scientists (Taranets, Panfilov, Gonda) believe that 'two' as integrity existed before 'one'. Alongside with such global conclusion, following the one no less significant, is that it is impossible to deliberate on the appearance of the concept of the number 'two' before the formation of the concept of unit as one of the two components of the number 'two'. These numbers appear simultaneously. As a result of their appearance, the notion of a divided thing is reconsidered and, as a consequence, an opposition of the 'two // one' appears.

When it comes to quantitative numerals in Germanic languages, the following words were used in the meaning of 'one': Gothic - *ains*, Old Saxon - *ân*, Old English - *ân*, Old Frisian - *ân/ên*, Old High German. *en, einn*, German - *ein*, English - *one*. All of them have developed from the Proto-Germanic form - *ainoz* [17, p. 411] In the ancient records number one is incorporated in the following word forms: *ein, ehin, ên, hein, aen* - the first appeared form was obviously the one with the initial 'h' covering the first vowel. In his works V. Taranets traces the possible origin of this word-form from the Proto Indo-European stem for hand, i.e., half of two hands '*kwanâ*'. As a result of this research, he points out that the meaning of this word form gradually turned the physical meaning to the quantitative one. Another conclusion made by V. Taranets states that the word '*kwana*' completely lost its connection to the denotative meaning over time [5, p. 70]. The change in value, conversely, led to the disruption of the phonetic content of the word, which consequently led to the loss of the initial consonant and simplified the whole form. Reflexes, (parts of this word form) began to be used independently as units of counting, and in cases of desemantization to act as grammatical formants. In this respect, the researchers Zinder and Stroeva note that all quantitative numerals are deprived of the category of number "due to the fact that their lexical meaning is incompatible with the number contraposition: quantitative numerals denote either only unit (*ein*) or plurality (all others)" [3, p. 184]. The origin of the ordinal German numeral *erste*, the root of which differs somewhat from the quantitative numeral *ein(s)*, probably also goes back to the general prototype *kwana*, but its formation follows the path of an acceptable alternation *r/n*. This is evidenced by the Proto Indo-European flexion *rē-, rd-* in the meaning of 'count/calculate'. Chemodanov believes that in

the Old Saxon language *erist* was an adjective with the meaning 'the very first' and participle in the meaning 'started' [7, p. 188].

The Indo-European languages are not characterized by the diversity of forms in the expression of the number 'two', Gothic - *twai, twôs*, Old High German - *zwei, zwēnē, zwô*, Old Saxon - *twegen, twâ, tu* English - *two*, Old English - *twa, twain, twegen*, Icelandic - *tveir* [7, p. 231]. All these word-forms are generalized as '*dwo*' and '*duw'o*', they can also be divided into fractions '-*du*' and '-*wo*', that are separate semantic expressions in the proto-language: '*du*' ascends its meaning to the related root '*di*', which means 'unite', while '*wo*' comes from the older and already outlined above '*kwa*' in the meaning 'part, unit, half' [5, p. 20].

The derivational potential of the Indoeuropean stem *k^wa*, meaning the united binary notion, is massive. It doesn't simply split into numbers 'two' and 'one', each of them builds a broad branched tree of derivatives. There have been some attempts to depict those new words according to their morphological identity, their formation peculiarities and their semantical meaning. The following schemes/tables are based on the lexical-semantical field's scheme built by U.Barkar [2, p. 251, p. 254] and are illustrated with the examples from the Old High German and Middle High German texts and dictionaries of the corresponding languages [7;11;13].

Table 1 illustrates the diachronic multi step development of the number 'two' from the Proto Indo-European stem *k^wa*. This stem held the meaning of binary, a unity of two, a double human, which later split into three independent clusters: the divided unity of two (two); a unity of two (pair, both); the separated one of the unity of two (other, another). The first one led to further division of the meaning: symmetry; completeness; contradiction; branching; merging. The second split into: union; sameness, equality. The third and the most productive evolved into: numerous affixes and functional words with the meaning repetitiveness, sequence, coherence, excessiveness, addition.

Table 2 illustrates the diachronic multi step development of the number 'one' from the Proto Indo-European stem *k^wa*. As already mentioned above, this stem held the meaning of binary, a unity of two, a double human, which has evolved differently in the case of number 'one' than number 'two'. The main division here stands in the meaning of one as a whole unit and one as a half of the binary unit. Surprisingly the current 'half' (German *halb*, Norwegian *halv*, Icelandic *hálfur*) isn't a descendant of the Proto Indo-European *k^wa*. It was likely substituted by the Proto Germanic *halbaz*, stemming from the Proto Indo-European (*s*)*kelH-* (to cut). One as a unit, one of the two evolves into following meanings: alone, lonely, only, single, other, unified, once, none. Its derivatives are much more prevalent in the Old High German and Middle High German texts than all the other number derivatives summed, since it evolved into the indefinite article, personal and possessive pronouns.

Table 1.

Derivatives in the semantic field of 'two'

Proto Indo-European	k ^w a (binary, a unity of two, a double human)							
	k ^w a/ d ^w a, dūai (the divided two)			k ^w a / pa-, ba- (a unity of two)		k ^w a-ra / tara (two separate units, the second, the man)		
Proto Germanic	twajina (two, the second)			bai	par-, per-fehtana	anPara (the other)	terwa, trudaŋa deru, iz, hiz,	sundraz, sundrōna, under
	tosamana, skōhaz, skewk	þwingana, twiga	tód, þat, twiniling, twinilingaz					
Old High German	zisamane, tosamane	tuem	zwiselinc, zwiniling,	bedero, beide, bēde	fehtan	odre, andriu, endriu, andar, andher, adara, andar, andra, and(e)r, andir, andræ, anthar, gandar,	indra uuis, zi andræu vis, antharuuis, āder'[w]is, anteruuihsilicho	untar, <u>ūzar</u> , zander turi, durz
	scuoh	zwing	dwingan		paran, par	einandar, anander, beinander	ander halp, anderhalp, andarhalp	sundar, suntarōn
		desêr, disiu, diz					anderastunt, anderlich, anderlihhi, anderstabo, andereswara	er, zergen, zerteilerin, zerliden, zersniden, tretan
Middle High German	entzwei,	zwic	zwillinc, zwinelinc, zwispitzig	dublêt	pâren, partier	aindorn	tergen, treten	durc, durh, durch,
	schuo,	dieser, disiu, diz	twinger, twengel	bēde, beide, beidez	fechten	sêregunge	tur, thur	sunder, sundern, ūzer, sunderlingen

Table 2.

Derivatives in the semantic field of 'one'

Proto Indo-European	k ^w a (binary, a unity of two, a double human)							
	kwana / *kwina (part, half)							
Proto Germanic	óynoz			d ^h ail		(s)pley-		
	ainaz	ainagaz	hailaz, ainalikaz	dailijana, dailiz	hwaz, hwazuh, hwaR	splītanā	-in-, -ei	mīnaz, mainā
Old High German	ain, ein	ænon, aenlic	ewin	teilen, teel,	veraenan	spaltan	-in-, -ei-	mīn, dīn, sīn
	enigeru	enic, einec	gimeinun		wêr, wen, wan, wer	anagilih	inlīc, inlih, inlīce	welih, wilih
	ainag, einīg	nihein, dihein	hâl, gâl, gantaz, ganz				innar, innart, innarhalp	
Middle High German	aine, agene, ên, ein, een, eene, ne	dehein, dechein, nehein, nechein		teilen, teil	ver ainen	spalte	innere, innerlich, zuinnerest, innert, innerhalb	mayn, mein, vermeinsamen, meineider
	einer, einiu, einez, einz, eineme, eime, einn, einen,	einse	ganz, alien, alien, allmeistec, aleingenôte	aindliff, einlef, aindliff, eilff	wer, wen, wan, wer	anelich, enlich		welich, welch

The derivatives of number one are hard to trace sometimes, because the affixes merged with the stems during the formation of the compound word.

3. CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

The main conclusions that can be drawn is the assumption that the most ancient human knowledge of the surrounding world is based on the understanding of its integral image in the form of separate binary oppositions, which constantly transit into each other. The binary perception of the world is of genetic nature and is a basis for the fundamental understanding of the surrounding world. The next conclusion is that each member of the dyad, having received its own name, remains for a long time the designation of the 'whole' and is not perceived as a 'part' of it. The singling out of the notions of the whole and the part, as well as the ability to distinguish them from each other made it possible to distinguish the numerals 'two' and 'one' in the Indo-European languages. The appearance of

these numerals, in turn, led to the appearance of further counting groups and numbers in the people's mind, for example, three, five and ten. Till now there is no clear evidence to which of the two appeared first, since they seem to be codependent and depict the basic opposition of the 'self' to the 'other'.

Both numerals are highly productive in the derivation process, whereas the ultimate meaning splits and evolves enormously creating various morphemes. 'One' dominates quantitatively due to the extensive use of articles and pronouns in the German language. 'Two' evolves into three stems (two, both, other), creating with the latter a number of affixes that steer the relations between two entities.

The linguistic problems of numerals' existence raised in the present article require further work in this field. The subsequent research of this problem will be focusing on the influence of binary/dual thinking of ancient people on the formation of numbers 'three', 'four', 'five', 'eight', 'ten' and their connection with the use of hands as representatives of primitive counting.

LITERATURE

1. Алексеев В. П. К происхождению бинарных оппозиций в связи с возникновением отдельных мотивов первобытного искусства // *Первобытное искусство*, 1976. С. 40–46.
2. Баркар У. Я. Поняття чисел 'один' / 'два' та їх реалізація в німецькій і українській мовах (семантико-етимологічне дослідження): дис. канд. філ. наук: 10.02.17 / Баркар Уляна Ярославівна. Одеса, 2014. 256 с.
3. Зиндер Л. Историческая морфология немецкого языка / Л. Зиндер, Т. Строева. Ленинград : Просвещение, 1968. 264 с.
4. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. Москва: Наука, 1994. 608 с.
5. Таранец В. Г. Происхождение понятия числа и его языковой реализации. Одесса: Астропринт, 1999. 116 с.
6. Фролов Б. А. Числа в графике палеолита. Новосибирск, 1974. 239 с.
7. Чемоданов Н. С. Хрестоматия по истории немецкого языка. Москва : Высшая школа, 1978. 288 с.
8. Frank M. Number as a cognitive technology: Evidence from Piraha language and cognition / M. Frank, D. Everett, E. Fedorenko, E. Gibson. // *Cognition*, 2008. № 108. P. 819–824.
9. Gonda. J. Reflections on the numerals "one" and "two" in ancient Indo- European languages. Utrecht: A. Oosthoek, 1953. 80 p.
10. Kristiansen K. Tracing the Indo-Europeans. Olander T., Olsen B. 2019. 183 p.
11. Lexer M. *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*. Charleston: Nabu Press. 2012. 800 p.
12. Mental Representation of Number in Different Numerical Forms / A. Plodowski, R. Swainson, G. Jackson, C. Rorden. // *Current Biology*. 2003. №13. С. 2045–2050.
13. Schützeichel R. *Althochdeutscher und Altsächsischer Glossenwortschatz* / Rudolf Schützeichel. Tübingen : Max Niemeyer, 2004. 6630 p.
14. Szymanik J. Quantifiers and cognition / Jakub Szymanik. – Switzerland: Springer, 2018. – 211 p. – (1).
15. Temple E. Brain mechanisms of quantity are similar in 5-year-old children and adults / E. Temple, M. Posner. // *Proceedings Of The National Academy Of Sciences*. 1998. №95. С. 7836–7841.
16. Varela S. Lexicon and word formation / Stavroula Varela. // Varela, S. (2019). *Lexicon and word formation. Handbooks Of Linguistics And Communication Science (HSK)*. – 2019. – №45. – С. 52–63.
17. Vries J. *Altgermanische Religionsgeschichte*. Berlin: W. de Gruyter, 1970. 625 p.

REFERENCES

1. Alekseev V.P. (1976) K proishozhdeniju binarnykh oppozitsiy v svyazi s vozniknoveniem otdel'nykh motivov pervobytnogo iskusstva [To the Origin of Binary Oppositions in Connection with the Emergence of Individual Motives of Primitive Art] // *Pervobytnoe iskusstvo – Primitive art*. 40–46 (in Russian)
2. Barkar U.I. (2014) Ponyattya chysel 'odyn' / 'dva' ta yikh realizatsiya v nimets'kii i Ukrayins'kii movakh (semantyko-etimologichne doslidzhennya) [Notions of numbers 'one'/'two' and their realization in German and Ukrainian languages (a semantic-etymological research)]: Diss. kand. filol. nauk Odessa. 256. (in Ukrainian)
3. Zinder L. (1968). *Istoricheskaja morfologija nemeckogo jazyka* [The historical morphology of the german language]. Saint Petersburg : Prosveshenie. 264. (in Russian)

4. Rybakov B. A. (1994) Jazychestvo drevnih slavjan [The ancient Slavic paganism]. Moskow : Nauka. 608. (in Russian)
5. Taranec V. G. (1999). Proishozhdenie ponjatija chisla i ego jazykovoj realizacii [Origin of the numeric notion and its lingual formation]. Odessa: Astroprint. 116. (in Ukrainian)
6. Frolov B.A. (1974). Chisla v grafike paleolita [Numbers in Paleolithic graphics]. Novosibirsk: National University Press. 239. (in Russian)
7. Chemodanov N. S. (1978). Hrestomatija po istorii nemeckogo jazyka [A German language history reader]. Moscow: Vysshaja shkola. 288. (in Russian)
8. Frank, M., Everett, D., Fedorenko, E., & Gibson, E. (2008). Number as a cognitive technology: Evidence from Pirahã language and cognition. *Cognition*, 108(3), 819-824.
9. Kerns, J., & Gonda, J. (1954). Reflections on the Numerals 'One' and 'Two' in the Ancient Indo- European Languages. *Language*, 30(2), 285.
10. Kristiansen, K., Olander, T., & Olsen, B. (2019). Tracing the Indo-Europeans. Oxbow Books. 183.
11. Lexer, M. (1979). *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch* [Middle High German Dictionary]. Stuttgart: Hirzel. 800. (in German)
12. Plodowski, A., Swainson, R., Jackson, G., Rorden, C., & Jackson, S. (2003). Mental Representation of Number in Different Numerical Forms. *Current Biology*, 13(23), 2045-2050.
13. Schützeichel, R. (2004). *Althochdeutscher und Altsächsischer Glossenwortschatz* [Old High German and Old Saxon Tesauros]. Tübingen: Max Niemeyer. 6630. (in German)
14. Szymanik, J. (2018). *Quantifiers and cognition* (1st ed.). Switzerland: Springer. 211.
15. Temple, E., & Posner, M. (1998). Brain mechanisms of quantity are similar in 5-year-old children and adults. *Proceedings Of The National Academy Of Sciences*, 95(13), 7836-7841.
16. Varella, S. (2019). Lexicon and word formation. *Handbooks Of Linguistics And Communication Science (HSK)*, 45(1), 52-63.
17. Vries, J. (1970). *Altgermanische Religionsgeschichte* [Oldgermanic history of religion]. Berlin: W. de Gruyter. 625. (in German)

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Ярмолевич Галина Юріївна – аспірантка кафедри німецької філології факультету Романо-Германської Філології Одеського Національного Університету імені І. І. Мечникова; e-mail: g.i.iarmolovych@gmail.com; ORCID: 0000-0002-1599-4306; SCHOLAR.GOOGLE: https://scholar.google.com/citations?user=fvTi_KEAAAAJ&hl=en

Ярмолевич Галина Юрьевна – аспірантка кафедри німецької філології факультету Романо-Германської Філології Одеського Національного Університету імені І. І. Мечникова; e-mail: g.i.iarmolovych@gmail.com; ORCID: 0000-0002-1599-4306; SCHOLAR.GOOGLE: https://scholar.google.com/citations?user=fvTi_KEAAAAJ&hl=en

УДК 811.111:811.161.2]’25

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-10

Стратегії і методи англо-українського перекладу засобів мовного втілення еталонів художніх порівнянь

Ахмедова Е. Д.

аспірант кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
e-mail: elvira.akhmedova.96@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4515-4359>;
GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=oEz_9IMAAA&hl=ru;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Elvira_Akhmedova
(Харків)

Статтю присвячено аналізу стратегій та методів англо-українського перекладу засобів мовного втілення еталонів художніх порівнянь. Актуальність дослідження зумовлено відсутністю робіт, де б англо-українські переклади художніх порівнянь вивчалися із врахуванням когнітивних моделей, які визначають форму і зміст їхнього мовного втілення. Метою статті є встановлення співвідношення між методами / стратегіями та способами / трансформаціями при перекладі англomовних позначень еталонів художніх порівнянь на українську мову за допомогою когнітивного та структурно-семантичного перекладознавчого аналізу. З’ясовано, що для англо-українського перекладу засобів мовного втілення еталонів художніх порівнянь використовуються наслідувальний, адаптивний та комунікативний перекладацькі методи. Наслідувальний метод застосовується у рамках перекладацької стратегії очуження і передбачає відтворення когнітивної моделі порівняння, навіть якщо вона не є укоріненою в культурі перекладу. Наслідувальний метод виявляється як формальне наслідування (застосування структурної трансформації транскодування, що спричинює необхідність створення перекладацького коментаря, або експлікації) і змістове наслідування (вживання словникових відповідників). Адаптивний метод корелює з перекладацькою стратегією одомашнення і передбачає заміну або збереження когнітивної моделі порівняння, усунення порівняння або введення нового порівняння у текст перекладу. Адаптивний метод виявляється як формальне адаптування (вживання структурно-функціональних елементів, які не мають аналогів у мові оригіналу), змістове адаптування (застосування змістових трансформацій контекстуальної заміни або цілісного перетворення) і стилістичне адаптування (заміна нейтральних мовних засобів стилістично забарвленими). Комунікативний метод не передбачає вибір між стратегіями одомашнення або очуження, оскільки застосовується у випадку спільних для культур оригіналу і перекладу когнітивних моделей порівняння.

Ключові слова: еталон порівняння, когнітивна модель, метод перекладу, стратегія перекладу.

Ахмедова Э. Д. Стратегии и методы англо-украинского перевода языкового воплощения эталонov художественных сравнений. Статья посвящена анализу стратегий и методов англо-украинского перевода обозначений эталонov художественных сравнений. Актуальность исследования обусловлена отсутствием работ, где бы англо-украинские переводы художественных сравнений изучались с учетом когнитивных моделей, которые определяют форму и содержание их языкового воплощения. Целью статьи является установление соотношения между методами / стратегиями и способами / трансформациями при переводе англоязычных обозначений эталонov художественных сравнений на украинский язык с помощью когнитивного и структурно-семантического переводческого анализа. Выяснено, что для англо-украинского перевода обозначений эталонov сравнений используются подражательный, адаптивный и коммуникативный переводческие методы. Подражательный метод применяется в рамках переводческой стратегии форенизации и предусматривает воссоздание когнитивной модели сравнения, даже если она не укоренена в культуре перевода. Подражательный метод реализуется как формальное подражание (использование структурной трансформации транскодирования, что вызывает необходимость создания переводческого комментария, или экспликации) и содержательное подражание (использование словарных соответствий). Адаптивный метод коррелирует с переводческой стратегией доместикации и предусматривает замену или сохранение когнитивной модели сравнения, устранение сравнения или введение нового сравнения в текст перевода. Адаптивный метод проявляется как формальная адаптация (использование структурно-функциональных элементов, которые не имеют аналогов в языке оригинала), содержательная адаптация (применение содержательных трансформаций контекстуальной замены или целостного преобразования) и стилистическая адаптация (замена нейтральных

языковых средств стилистически окрашенными). Коммуникативный метод не предполагает выбора между стратегиями доместикизации или форенизации, поскольку применяется в случае общих для культур оригинала и перевода когнитивных моделей сравнения.

Ключевые слова: когнитивная модель, метод перевода, стратегия перевода, эталон сравнения.

Akhmedova E. Strategies and methods of English-Ukrainian translation of verbal instantiation of fiction simile etalons. This article analyses strategies and methods of English-Ukrainian translation of the names of fiction simile etalons. The topicality of the research results from the fact that English-Ukrainian translations of fiction simile etalons have not been investigated with the account of the simile cognitive models that determine the form and content of their verbal instantiation. The aim of the article is to find correlation between methods / strategies and techniques / transformations in rendering English instantiations of fiction simile etalons into Ukrainian, applying cognitive and structural-semantic translation analyses. The research has discovered three methods used to translate English names of the simile etalons into Ukrainian: faithful, adaptive and communicative. The faithful method correlates with the foreignization translation strategy and presupposes reconstructing the original cognitive models, even if they are not rooted in the culture of translation. The faithful method is applied in its formal (use of structural transformations of transliteration or transcription, which demands introduction of translation commentaries, or explication) and semantic (use of vocabulary equivalents) varieties. The adaptive method correlates with the domestication translation strategy and involves replacing or reconstructing the original simile cognitive model, eliminating the simile or introducing a new simile into the text of translation. The adaptive method manifests itself as formal adaptation (use of structural-functional elements that have no analogues in the original), semantic adaptation (use of semantic transformations of contextual substitution or holistic transformation) and stylistic adaptation (substitution of linguistic units of neutral register with stylistically marked ones). The communicative method does not presuppose making choice between domestication and foreignization, since it is used to translate similes resting on cognitive models that are common for the cultures of the original and translation.

Key words: cognitive model, simile etalons, translation method, translation strategy.

1. ВСТУП

Встановлення стратегій англо-українського перекладу засобів вербалізації художніх порівнянь є **актуальною** проблемою перекладознавства, оскільки такий переклад передбачає подолання перекладацьких труднощів, які виникають через особливості культури і мови оригіналу, відображені в еталонах порівнянь.

Англо-українські переклади художніх порівнянь вже були об'єктом перекладознавчих розвідок. На окрему увагу заслуговує дослідження Р. П. Зорівчак, яка встановлює три способи відтворення англійських компаративних фразеологічних одиниць українською мовою: віднайдення повних та часткових еквівалентів, фразеологічне калькування та фразеологічна перефрази [3]. Аналізу англо-українського перекладу компаративних фразеологічних одиниць присвячені роботи й інших авторів [6, 8, 10, 12].

Автори цитованих досліджень зосереджуються на порівняннях, втілених фразеологічними одиницями, зафіксованими у словниках. Поза межами таких досліджень залишаються оригінальні порівняння, які створюються автором художнього твору, що частково зумовлює **новизну** нашої роботи, у фокусі якої опиняються саме оригінальні авторські порівняння, які є переважно неочікуваними і неповторними (хоча і серед них можуть траплятися фразеологізми). Іншим новим аспектом є когнитивний ракурс дослідження: наразі англо-український переклад художніх порівнянь ще не вивчався з урахуванням когнитивних моделей порівнянь, які визначають форму їхнього мовного втілення.

Мета нашого дослідження полягає у встановленні кореляцій між методами/стратегіями і спосо-

бами/трансформаціями англо-українського перекладу засобів мовного втілення еталонів художніх порівнянь.

Завдання дослідження включають: 1) опис інструментів когнитивного аналізу англо-українського перекладу художніх порівнянь; 2) виявлення та зіставлення еталонів у структурі когнитивних моделей англійських порівнянь та їхніх перекладів; 3) з'ясування методів та способів/трансформацій перекладу; 4) встановлення кореляцій між методами/стратегіями і способами/трансформаціями.

Об'єктом дослідження є український переклад засобів мовного втілення еталонів англійських художніх порівнянь, а **предметом** – когнитивні і комунікативні аспекти цього перекладу.

Матеріалом дослідження є 300 художніх англійських порівнянь, вилучених із роману Донни Тартт «Таємна історія» [23], та їхній переклад на українську мову, виконаний Борисом Стасюком [11].

2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У **теоретико-методологічному** плані робота спирається на діяльнісну концепцію перекладу, де переклад розглядається як «продуктивна, (само)рефлексивна творча діяльність перекладача» [9, с. 82], що висуває у фокус уваги когнитивний (когнитивні моделі) та комунікативний (стратегії перекладу, які спираються на ці когнитивні моделі) аспекти українського перекладу засобів мовного втілення еталонів англійських художніх порівнянь.

У когнитивному ракурсі **порівняння** розглядається як експліцитна концептуальна метафора. За словами Дж. Лакоффа та М. Джонсона, метафора –

це «розуміння одного концептуального домену у термінах іншого концептуальної домену» [19, с. 4]. Це розуміння ґрунтується на когнітивній операції концептуального картування, де цільова концептуальна структура (цільовий домен/концепт) пояснюється в термінах вихідної концептуальної структури (вихідного домену/концепту) [16, с. 210; 17, с. 6; 18]. Метафора ґрунтується на когнітивній моделі «А є Б», тоді як порівняння спирається на когнітивну модель «А є як Б», де «А» і «Б» є, відповідно, цільовими та вихідними концептами/доменами. У структурі порівняння еталон відповідає концепту «Б».

Еталон розуміють як одиницю виміру властивостей та якостей предметів [1; 5; 7]. За ступенем конвенціональності еталони порівняння поділяємо на чотири групи: загальнолюдські, лінгвокультурні, лінгвособукультурні (соціально-групові) та індивідуальні, наголошуючи на тому, що лінгвокультурні еталони спричиняють найбільші труднощі при перекладі [2, с. 7].

Методи дослідження включають когнітивний перекладацький аналіз: виявлення та співставлення когнітивних моделей порівнянь в оригіналі та перекладі (за методикою [16]) – для встановлення стратегій і методів перекладу і структурно-семантичний перекладацький аналіз – для виявлення способів/трансформацій перекладу засобів мовно-втілення еталонів художніх порівнянь.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Визначаючи **перекладацький метод**, дослідники не можуть досягнути єдності у трактуванні цього поняття. У найбільш загальному сенсі російські (О. Д. Швейцер [14], В. М. Комісаров [4]), українські (О. В. Ребрій [9], О. І. Чередниченко [13]) та західні (П. Ньюмарк [22]) перекладачі-теоретики розглядають перекладацький метод як сукупність дій (застосування перекладацьких прийомів та трансформацій), які дозволяють перекладачу досягти мети і передати зміст тексту оригіналу найбільш «природним» способом.

Найбільш розгорнутою є концепція П. Ньюмарка, який виділяє п'ять основних перекладацьких методів (ми не беремо до уваги *дослівний* та *буквальний* методи перекладу, які він вважає підготовчими, до-перекладацькими [22, с. 45-46], та *вільний* переклад, який він називає «взагалі не перекладом», оскільки він створюється за допомогою перефразування [там само, с. 46-47]):

1) *наслідувальний переклад* «намагається відтворити точне контекстуальне значення оригіналу в рамках обмежень, що накладаються граматичними структурами ЦМ (тут і далі – цільової мови). Він переносить культурні слова мови оригіналу і зберігає ступінь аномальності (відхилення від норм ДМ (джерельної мови)) у перекладі. Він намагається повністю відповідати намірам автора тексту ДМ і їх реалізації» [там само, с. 46];

2) *семантичний переклад* «враховує естетичну цінність тексту ДМ», але «допускає невеликі зміни, які б полегшили сприйняття тексту читацькою аудиторією мови перекладу» [там само];

3) *адаптування* «перетворює культуру ДМ в культуру ЦМ» [там само]; до такого перекладу вдаються переважно для передачі п'єс та поезії;

4) *ідіоматичний переклад* «відтворює смисл оригінального тексту, проте спотворює нюанси значення через надання переваги розмовним висловам та ідіомам у перекладі, хоча вони відсутні в оригіналі» [там само, с. 47];

5) *комунікативний переклад* «передає чітко контекстуальне значення оригінального тексту у такий спосіб, щоб і зміст і мовні вислови легко сприймалися і були зрозумілими читацькій аудиторії» [там само].

Проаналізувавши матеріал дослідження, ми дійшли висновку, що для перекладу англійських художніх порівнянь на українську мову застосовано три перекладацьких методи: наслідувальний, адаптивний та комунікативний. Комунікативний та наслідувальний перекладацькі методи розглядаємо у поданому вище тлумаченні П. Ньюмарка. Щодо адаптивного методу, у нашій інтерпретації він поєднує якості семантичного методу та адаптування. Ідіоматичний переклад тлумачимо як один із варіантів адаптивного методу.

Адаптивний та наслідувальний перекладацькі методи співвідносяться, відповідно, зі **стратегіями одомашнення та очуження**. На думку Л. Венуті, «одомашнення передбачає дотримання вітчизняних літературних канонів» [24, с. 241], а очуження – «збереження мовних та культурних відмінностей шляхом відхилення від переважаючих вітчизняних цінностей» [там само, с. 240].

Л. Венуті говорить про одомашнення або очуження в тих випадках, коли у перекладача виникають труднощі, які можуть бути спричинені культурними, політичними/ідеологічними чи навіть економічними чинниками [там само]. Відповідно, у контексті когнітивного аспекту перекладу англійських художніх порівнянь на українську мову доречно говорити про стратегії одомашнення або очуження у тих випадках, коли концепти-еталони в когнітивних моделях порівняння в культурі оригіналу і культурі перекладу не збігаються.

У протилежному випадку перекладачеві не треба обирати між одомашненням та очуженням і він звертається до **комунікативного перекладацького методу**. Наприклад:

And I was happy in those first days as really I'd never been before, roaming like a sleepwalker, stunned and drunk with beauty [23, с. 9] – *Тоді я почувався найщасливішим, блукав, ніби сновида, приголомшений та сп'янілий від краси* [11, с. 15].

Оскільки еталон порівняння ЛЮДИНА, ЯКА БЛУКАЄ У СНІ є частиною загальнолюдського знан-

ня, у перекладача не виникає труднощів, які б заставляли його обирати стратегію очуження або одомашнення, щоб їх подолати. Відтак перекладач обирає один із словникових відповідників англійського слова (*сомнамбула, лунатик, сновида*), який найкращим чином вписується у загальний контекст перекладу. Комунікативний перекладацький метод, як правило, зберігає когнітивну модель порівняння.

Наслідувальний перекладацький метод зберігає когнітивну модель порівняння тексту оригіналу, навіть якщо концепт-еталон художнього порівняння є некоріненим в українській культурі. Розмежовуємо: 1) формальне і 2) змістове наслідування.

Формальне наслідування має місце у випадках, коли перекладач застосовує суто структурні трансформації, як скажімо, транскрибування власних назв, які механістично переносять концепт-еталон в текст перекладу:

Before I know it, you'll have hair down to your shoulders and be skulking around in rags like Howard Hughes [23, с. 127]. – *Я не встигну й моргнути, а в тебе патли відростуть по плечі, і тинятимешся тут у лахмітті, наче Говард Г'юз* [11, с. 229].

Перекладач використовує адаптивну транслітерацію для передачі власної назви *Howard Hughes* на позначення особи, яка у тексті оригіналу слугує еталоном міського божевільного, хоч і може передбачити, що українські читачі, скоріше всього, не матимуть уявлення про цю особу. У таких випадках перекладачі, зазвичай, компенсують втрату змісту коментарем, в якому вони надають інформацію, важливу для розуміння перекладу: «Говард Робард Г'юз-мол. (1905–1976) – американський підприємець, кінопромисловець, авіаційний новатор і філантроп. Славився ексцентричною вдачею, страждав на серйозну форму обсессивно-компульсивного розладу» [12, с. 229]. Іншим способом надати читачеві додаткову інформацію є лексико-граматична трансформація експлікації:

They tended to sound like Heckle and Jeckle [23, с. 153]. – *У подібному настрої – збентежені, розчаровані – вони завжди звучали, немов дві мультяшні сороки – Гекл і Джекл* [11, с. 274].

У цьому прикладі автор тексту оригіналу порівнює близнюків, Чарлі та Камілла, з двома ідентичними сороками з американського мультфільму. Перекладач застосовує адаптивну транслітерацію для передачі імен *Heckle and Jeckle*, на позначення персонажів, які є еталоном ідентичності/схожості. Оскільки перекладач усвідомлює, що ці імена можуть нічого не говорити українському читачеві, він вважає за потрібне пояснити, що це персонажі американського мультфільму, для чого додає прикметник *мультяшні*.

Змістове наслідування є перекладом за допомогою змістових трансформацій, як наприклад, калькування зі знаходженням прямих словникових

відповідників кожного із компонентів відповідного словосполучення:

Patrick offered her an arm and she slipped a gloved hand in the crook of his elbow, inscrutable behind her dark glasses, calm as a bride [23, с. 237]. – *Пампик подав їй руку, вона взяла його понад неї долонею в рукавичці, загадкова за темними окулярами, спокійна, немов наречена* [11, с. 421].

Перекладач дослівно передає українською оригінальне речення, де наречена постає як еталон спокою і врівноваженості. Вислів *calm as a bride* не є фразеологізмом. Це індивідуально-авторське порівняння створила уява авторки. Перекладач передає його буквально, переносячи цей неочікуваний концепт-еталон в текст перекладу, хоча важко уявити собі людину, яка б хвилювалася менше нареченої у такий пам'ятний день.

Адаптивний перекладацький метод реалізується як: 1) змістове адаптування, 2) формальне адаптування і 3) стилістичне адаптування або ідіоматизація.

Змістове адаптування відбувається на рівні когнітивних моделей і включає: а) заміну концепту-еталона в когнітивній моделі порівняння; б) усунення порівняння; в) додавання порівняння у перекладі.

Проілюструємо висловлені положення, починаючи із **заміни концепту-еталона порівняння**:

They'd been drunk the night before, they told me, drunk as bandicoots [23, с. 105] – *Казали, що минулого вечора налігалися як свині* [11, с. 189].

Слово *bandicoot* означає великого щура, який руйнує сільськогосподарські культури [21]. Строго кажучи, еталон, позначений словом *bandicoot*, є субкультурним, тобто бандикут є добре знайомим представникам будь-якої лінгвокультури, які захоплюються грою в комп'ютерні ігри, оскільки це персонаж серії комп'ютерних ігор під назвою «Crash Bandicoot», випущеної у 1996 році компанією «Sony Computer Entertainment». Наразі в інтернеті можна знайти серії смішних малюнків із зображенням п'яного бандикута [20]. Проте, зваживши на те, що цей персонаж є не настільки відомим масовій українській читацькій аудиторії, щоб він міг виконати функцію еталона сп'янілої людини, перекладач вдається до заміни еталону на його український аналог – *свиню*, використовуючи лексичну трансформацію контекстуальної заміни.

Усунення порівняння:

Happy as a clam [23, с. 223] – *Радощів повні штани* [11, с. 396].

Happy as a clam є фразеологічним зворотом зі значенням «такий, що почувается або виглядає радісним чи задоволеним» [15, с. 649]. Позначення еталона *clam* перекладається на українську мову як *молюск*, проте для української аудиторії молюск не асоціюється з радістю. Для пересічного носія англійської мови і культури етимологія фразеологізму

втрачена, і він, скоріш за все, сприймається цілісно, носії мови не концентруються на значенні слова *clam*. Відтак, цілком прийнятним видається застосуванням перекладачем лексичної трансформації цілісного перетворення, що хоча і приводить до втрати порівняння, проте цілком відображає смисл зображеної в оригіналі ситуації, але вже засобами української лінгвокультури.

Введення порівняння:

And the stiff way he walks, sort of a limp [23, с. 33]. – *А ходить, як кривенька качечка, тому що досі накульгує* [11, с. 57].

Хоча оригінал лише містить інформацію про те, що референт накульгує, перекладач вдається до порівняння референта з кривенькою качечкою за допомогою лексичної трансформації смислового розвитку.

Окрім **змістового адаптування**, втіленого введенням у текст перекладу порівняння, відсутнього в оригіналі, перекладач вдається і до **формального адаптування**, яке реалізується через використання у перекладі структурно-функціональних елементів української мови, яких немає в мові оригіналу, насамперед, емотивно-забарвлених зменшувальних і збільшувальних суфіксів. Ці елементи не змінюють когнітивної моделі порівняння, і стосуються лише форми її мовного втілення. У аналізованому випадку формальне адаптування досягається шляхом використання зменшувальних суфіксів іменника на позначення еталона порівняння (-еч-) і його означення-прикметника (-еньк-).

Більш того, у аналізованому перекладі прослідковується і **стилістичне адаптування**, яке, як і формальне, не змінює когнітивної моделі порівняння, проте передбачає зміну стилістичного регістру: вирази, що вживаються на позначення еталонів порівняння в тексті оригіналу і тексті перекладу, належать до різних стилістичних регістрів. У той час як в оригіналі використано нейтральні у стилістичному відношенні мовні засоби, у перекладі знаходимо ім'я персонажа з української народної казки – кривеньку качечку, неміч якої викликала співчуття у діда з бабою, і вони полюбили її як рідну доньку. Порівняння з кривенькою качечкою вжито для характеристики одного з головних героїв твору, Генрі, який, хоч і накульгував, проте був природженим лідером, виключно сильною, жорсткою і, як виявилось, небезпечною людиною. Він міг викликати страх або захоплення, проте ніяк не співчуття.

Відтак, введення у текст перекладу цього порівняння навантажує його культурною інформацією, яка не сприяє передачі смислу оригінального тексту.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Результати когнітивного і структурно-семантичного перекладацького аналізу надають нам змогу встановити кореляції між методами/стратегіями і способами/трансформаціями англо-українського перекладу засобів мовного втілення еталонів художніх порівнянь.

Для українського перекладу засобів мовного втілення англійських еталонів художніх порівнянь застосовується три перекладацьких методи: наслідувальний, адаптивний та комунікативний.

Комунікативний метод є нейтральним щодо стратегій очуження та одомашнення. Він задіюється у випадках, коли художні порівняння у тексті оригіналу і перекладу ґрунтуються на спільних когнітивних моделях, і реалізується переважно за допомогою прямих словникових відповідників.

Наслідувальний метод корелює з перекладацькою стратегією очуження і передбачає збереження когнітивної моделі художнього порівняння шляхом транскодування мовних засобів на позначення еталона, який є незнайомим українській аудиторії, що спричинює створення перекладацького коментаря чи застосування трансформації експлікації безпосередньо у тексті перекладу (формальне наслідування), або шляхом вживання словникових відповідників (змістове наслідування).

Адаптивний метод породжується перекладацькою стратегією одомашнення, де перекладач вдається до заміни когнітивної моделі, усунення або, навпаки, введення порівняння у текст перекладу шляхом застосування контекстуальної заміни або цілісного перетворення (змістове адаптування), збереження когнітивної моделі, проте, разом з тим, вживання структурно-функціональних елементів, які не мають аналогів у мові оригіналу (формальне адаптування) або заміни нейтральних мовних засобів стилістично забарвленими (стилістичне адаптування).

Перспективи дослідження пов'язуємо зі встановленням кількісних кореляцій між методами/стратегіями і способами/трансформаціями англо-українського перекладу засобів мовного втілення еталонів художніх порівнянь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академічний тлумачний словник української мови: [в 11 т.]. Київ : Наукова думка, 1970-1980.
2. Ахмедова Е. Д. Стратегії англо-українських перекладів мовного втілення еталонів порівнянь у художньому тексті. *Science And Education A New Dimension. Philology*. 2019. Вип. VII (61). С. 7–9.
3. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою) : монографія. Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1983. 175 с.
4. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : учеб. пособие. Москва : ЭТС, 2002. 424 с.
5. Красных В. В. «Свій» среди «чужих»: миф или реальность? Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.

6. Кушина Н. І. Відтворення етномовного компонента українських народних казок в англійських перекладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : 10.02.16. Київ, 1998. 17 с.
7. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2001. 203 с.
8. Молчко О. О. Художнє порівняння як категорія перекладознавства (на матеріалі української та англійської мов) : дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : 10.02.16. Львів, 2015. 256 с.
9. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
10. Тарасова А. В. Відтворення англійських компаративних фразеологізмів інтенсифікаторів в українських перекладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : 10.02.16. Дніпропетровськ, 2017. 20 с.
11. Тартт Д. Таємна історія. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 560 с.
12. Цепенюк Т. О. Відтворення авторських перетворень компаративних фразеологічних одиниць інтенсифікуючого значення українською мовою. *Studia Methodologica*. 2011. № 32. С. 67–71.
13. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007. 248 с.
14. Швейцер А. Д. Теория перевода : Статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 215 с.
15. Concise Oxford English Dictionary : Book & CD. Oxford : Oxford University Press, 2011. 1682 с.
16. Kovalenko L., Martynyuk A. English container metaphors of emotions in Ukrainian translations. *Advanced Education*. № 10, 2018. P. 190–197.
17. Kövecses, Z. Levels of metaphor. In *Cognitive linguistics*, 28 (2), 2017. P. 321–347.
18. Kövecses, Z. *Metaphor : A practical introduction*. Oxford : Oxford University Press, 2002. 285 p.
19. Lakoff, G. *The contemporary theory of metaphor. Metaphor and thought*. Cambridge : Cambridge University Press, 1993. P. 202–251.
20. LET'S GET CRASHED! Drunk Crash Bandicoot. URL: <https://www.google.com/search?q=Crash+Bandicoot+drunk&tbm=isch&ved=2ahUKwi21eTXhZjoAhU-yMQBHc2CC3wQ2> (дата звернення: 14.03.2020).
21. Merriam-Webster : *Definition of bandicoot*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/bandicoots> (дата звернення: 27.02.2020).
22. Newmark, P. A. *Textbook of Translation*. Shanghai : Shanghai Foreign Language Education Press, 1988. 292 p.
23. Tartt, D. *The Secret history*. New York: Vintage, 2015. 319 p.
24. Venuti, L. *Strategies of Translation. Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London & New York : Routledge, 2001. P. 240–244.

REFERENCES

1. Akademichniy tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy: [v 11 t.] [Academic dictionary of Ukrainian : [in 11 volumes]]. (1970–1980). Kyiv : Naukova dumka.
2. Akhmedova, E. D. (2019). Stratehii anhlo-ukrainskykh perekladiv movnoho vtilennia etaloniv porivnian u khudozhnomu teksti [Strategies of English-Ukrainian translations of verbal instantiation of simile etalons in fiction]. *Science And Education A New Dimension. Philology*, 88, 7–9 (in Ukrainian).
3. Zorivchak, R. P. (1983). *Frazeolohichna odynytsia yak perekladoznavcha katehoriia (na materialy perekladiv tvoriv ukrainskoi literaturny anhliskoiu movoiu) [Phraseological unit as a translation category (on the material of translations of Ukrainian literature into English)]*. Lviv: Publishing House of Lviv Polytechnic National University.
4. Komissarov, V. N. (2002). *Sovremennoye perevodovedeniye : ucheb. posobiye [Modern translation studies : manual for graduate students]*. Moscow : ETS Publ.
5. Krasnykh, V. V. (2003). «Svoy» sredi «chuzhikh» : mif ili realnost? [Welcomed among strangers : myth or reality?]. Moscow : ITDGK Gnosis Publ.
6. Kushyna, N. I. (1998). Vidtvorennia etnomovnoho komponenta ukrainskykh narodnykh kazok v anhlovnykh perekladakh. Avtoref. diss. dokt. filol. nauk [Reproduction of ethnographic component of Ukrainian folk tales in English translations. Dr. philol. sci. diss. Synopsis]. Kyiv (in Ukrainian).
7. Maslova, V. A. (2001). *Lingvokulturologiya : ucheb. posobiye dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeniy [Linguoculturology : manual for graduate students]*. Moscow : Akademiya Publ.
8. Molchko, O. O. (2015). Khudozhnie porivniannia yak katehoriia perekladoznavstva (na materialy ukrainskoi ta anhliiskoi mov). Diss. dokt. filol. nauk [Artistic simile as a category of translation studies (in Ukrainian and English)]. Lviv. 256 p. (in Ukrainian).
9. Rebrii, O. V. (2012). Suchasni kontseptsii tvorchosti u perekladi. Monohrafiia [Modern conceptions of creativity in translation. Monograph] Kharkiv. 376 p. (in Ukrainian).
10. Tarasova, A. V. (2017). Vidtvorennia anhliiskyykh komparatyvnykh frazeolohizmiv intensyfikatoriv v ukrainskykh perekladakh. Avtoref. diss. dokt. filol. nauk [Reproduction of English comparative phraseologisms of intensifiers in Ukrainian translations. Dr. philol. sci. diss. Synopsis]. Dnipropetrovsk (in Ukrainian).
11. Tartt, D. (2017). *Taiemna istoriia [The secret history]*. Kharkiv: Knyzhkovy klub «Klub Simeinoho Dozwillia».
12. Tsepeniuk, T. O. (2011). Vidtvorennia avtorskykh peretvoren komparatyvnykh frazeolohichnykh odynyts intensyfikuiuchoho znachennia ukrainskoiu movoiu [Reproduction of the author's transformations of comparative phraseological units of intensifying meaning in Ukrainian]. *Ternopil. nats. pedahohichniy un-t im. V. Hnatiuka. – Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University*, 246, 67–71 (in Ukrainian).

13. Cherednychenko, O. I. (2007). *Pro movu i pereklad [About language and translation]*. Kyiv : Lybid Publ.
14. Shveytser, A. D. (1988). *Teoriya perevoda : Status, problemy, aspekty [Translation Theory: Status, Problems, Aspects]*. Moskva : Nauka Publ.
15. *Concise Oxford English Dictionary : Book & CD*. (2011). Oxford : Oxford University Press.
16. Kovalenko, L., and Martynyuk, A. (2018). English container metaphors of emotions in Ukrainian translations. *Advanced Education*, 205, 190–197 (in English).
17. Kövecses, Z. (2017). Levels of metaphor. *Cognitive linguistics*, 28 (2), 321–347.
18. Kövecses, Z. (2002). *Metaphor : A practical introduction*. Oxford : Oxford University Press.
19. Lakoff, G. (1993). The contemporary theory of metaphor. In *Metaphor and thought*. Cambridge : Cambridge University Press, 678, 202–251.
20. LET'S GET CRASHED! *Drunk Crash Bandicoot*. Available at : <https://www.google.com/search?q=Crash+Bandicoot+drunk&tbm=isch&ved=2ahUKwi21eTXhZjoAhU-yMQBhc2CC3wQ2>.
21. Merriam-Webster. (2020). *Definition of bandicoot*. Available at : <https://www.merriam-webster.com/dictionary/bandicoots>.
22. Newmark, P. A. (1988). *Textbook of Translation*. Shanghai : Shanghai Foreign Language Education Press.
23. Tartt, D. (2015). *The Secret history*. New York : Vintage.
24. Venuti, L. (2001). Strategies of Translation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London & New York : Routledge, 654, 240–244.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Ахмедова Эльвира Джавадовна – аспирант кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: elvira.akhmedova.96@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4515-4359>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=oEz_9lMAAAAJ&hl=ru; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Elvira_Akhmedova

Akhmedova Elvira – Ph.D. candidate at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: elvira.akhmedova.96@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4515-4359>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=oEz_9lMAAAAJ&hl=ru; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Elvira_Akhmedova

УДК 81'373.7/255: 821.111-312.9

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-11

Мовні одиниці на означення переміщення в просторі в романах Дж. Роулінг «Гаррі Поттер»: перекладознавчий аспект

Береговенко Н. С.

асистент кафедри романо-германської філології та перекладу
Білоцерківського національного аграрного університету; e-mail: nataliia.berehovenko@btsau.edu.ua;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3825-0390>;
GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=sOMT9H8AAAAJ&hl=ru>;
(Біла Церква)

Стаття присвячена комплексному дослідженню особливостей перекладу мовних одиниць на означення руху в перекладознавчому аспекті в романах Джоан Роулінг «Гаррі Поттер». В ході дослідження мовні одиниці на означення руху поділено на три семантичні категорії: 1) спосіб руху, що виражений, як ходьба, біг, стрибки, політ; 2) сфера руху, що представлена, як земля, повітря; 3) темп руху, такий, як нормальний, повільний та швидкий. Кожна семантична категорія, характеризується такими ознаками, як: «рух без допоміжних засобів пересування, самостійно», та «рух за допомогою засобів пересування». Усі мовні одиниці на означення переміщення розділено на такі семантичні категорії дієслів на означення переміщення: кроками, бігом, стрибками, польотом, за допомогою засобів пересування. У нашому дослідженні були розглянуті особливості перекладу групи дієслів, що означають переміщення в повітрі та за допомогою засобів пересування в англійській та українській мовах. Задля передачі стилістичного забарвлення оригіналу були виділені найпоширеніші види перекладацьких трансформацій, що використовуються для відтворення контекстуальних значень мовних одиниць на означення переміщення, які представлені замінами стилістичного забарвлення, замінами одних частин мови на слова інших частин мови, лексичними замінами, комплексними трансформаціями, перестановками слів, додаванням, вилученням та модуляцією. Серед основних типів семантичних категорій мовних одиниць на означення руху виділяються дієслова на означення переміщення: кроками, бігом, стрибками, польотом, за допомогою засобів пересування. Крім цього, у дослідженні було встановлено, що найбільшим ступенем диференціації характеризуються дієслова, які передають переміщення на суші. Так, Джоан Роулінг надає перевагу дієсловам швидкого руху, їх повторюваність невисока, але вони є досить різноманітними.

Ключові слова: дієслова руху, перекладознавчий аспект, перекладацька трансформація, контекстуальне значення, семантична категорія.

Береговенко Н. С. Языковые единицы для обозначения перемещения в пространстве в романе Дж. Роулинг «Гарри Поттер»: переводческий аспект. Статья посвящена комплексному исследованию особенностей перевода языковых единиц для обозначения движения в переводческом аспекте в романах Джоан Роулинг «Гарри Поттер». В ходе исследования языковые единицы для обозначения движения разделены на три семантические категории: 1) способ движения: ходьба, бег, прыжки, полет; 2) сфера движения, представленная как земля и воздух; 3) темп движения: нормальный, медленный и быстрый. Каждая семантическая категория характеризуется такими признаками, как: «движение без вспомогательных средств передвижения, самостоятельно» и «движение с помощью средств передвижения». Всю парадигму языковых единиц, обозначающих перемещение делится на следующие семантические категории глагола для обозначения перемещения: шагами, бегом, прыжками, в воздухе, с помощью средств передвижения. В нашем исследовании были рассмотрены особенности перевода группы глаголов, обозначающих перемещение в воздухе и с помощью средств передвижения в английском и украинском языках. Для передачи стилистической окраски оригинала были выделены наиболее распространенные виды переводческих трансформаций, используемых для воспроизведения контекстуальных значений языковых единиц, обозначающих перемещение. Трансформации представлены заменами стилистической окраски, заменами одних частей речи на слова других частей речи, лексическими заменами, комплексными трансформациями, перестановками слов, добавлением, изъятием и модуляцией. Среди основных типов семантических категорий языковых единиц, обозначающих движение выделяются глаголы типа перемещения: шагами, бегом, прыжками, в воздухе, с помощью средств передвижения. Кроме этого, в исследовании было установлено, что наибольшей степенью дифференциации характеризуются

ся глаголы, обозначающие перемещения на суше. Джоан Роулинг отдаёт предпочтение глаголам быстрого движения, их повторяемость невысока, но они достаточно разнообразны.

Ключевые слова: глаголы движения, контекстуальное значение, переводческая трансформация, переводческий аспект, семантическая категория.

Berehovenko N. Language units rendering movement in Joanne Rowling's "Harry Potter": the aspect of translation. The article is devoted to a comprehensive study of the aspects of translation of linguistic units rendering movement Joanne Rowling's novels Harry Potter. In the course of the study, I divided verbs of motion into three semantic categories: 1) a way of movement (walking, running, jumping, flight); 2) the medium of movement (the earth, the air); 3) the rate of movement (normal, slow, fast). Each semantic category is tagged as: "movement without vehicles" and "movement using vehicles". The verbs rendering motion fall into the following semantic categories: verbs rendering walking, verbs rendering running, verbs rendering jumping, verbs rendering flying, verbs rendering vehicles. In my research, I described the peculiarities of translation of English verbs rendering flying and verbs rendering vehicles into Ukrainian language. In the article, I single out the most common types of translation transformations that aim to maintain the stylistic coloring of the original text. They are the following: substitutions of stylistic coloring, replacements of parts of speech, lexical transformations, reduction and modulation. I identify the basic types of linguistic units rendering movement by walking, jogging, jumping, flying, and using vehicles. In addition, the verbs rendering movement on land demonstrate the highest degree of differentiation. The author evidently prefers the verbs rendering fast movement, as they are not frequent but rather diverse. The verbs that render movement in the air and in (on) water are less numerous, which is explained by low frequency of corresponding actions in the novel.

Keywords: contextual meaning, semantic category, translating transformation, verbs rendering motion.

1. ВСТУП

Важливе місце в системі англійської та української мов займає дієслово, йому притаманна більша, ніж іншим частинам мови, ємність змістової структури та більш рухоме коло значень. Сучасні дослідження, що проведені на матеріалі різних функціональних стилів (В. С. Горєва, М. Short), доводять, що дієслово посідає друге місце за вживаністю в англійських текстах художньої літератури після іменника [3, с. 45].

Незважаючи на значні досягнення вітчизняної та зарубіжної лінгвістики у вивченні системних та функціональних характеристик англійських дієслів (Є. І. Гороть, В. І. Перебийніс, І. В. Тименко, С. С. Хідекель, J. Tuldava), та великий інтерес, які учні проявляють до дієслів руху, не розв'язаними й досі залишається низка проблем. Так, вживане у художньому творі, дієслово набуває функціональних характеристик, до яких відносяться ступінь уживаності (частота дієслова, лексико-семантичної групи, групи словозмінних форм, моделі граматичної сполучуваності); лексична наповненість моделі граматичної сполучуваності; комунікативне призначення, взаємозв'язок різноаспектних характеристик та прагматичне навантаження [3, с. 47]. Поділяючи наведену точку зору, додамо, що у процесі перекладу дієслово оригіналу, маючи усталені характеристики, вступає у непрості відносини з дієсловами мови перекладу.

Дієсловам руху присвячені низки праць у вітчизняних мовознавчих студіях. Так, зокрема, семантична структура дієслів руху була предметом дослідження А. Г. Безрукова на матеріалі німецької мови), Г. К. Венедиктова (на матеріалі болгарської мови), З. М. Стрелкової (на матеріалі польської мови). В українському мовознавстві мовні одиниці на означення руху досліджували Т. П. Усатенко, М. П. Лесюк, Т. М. Орлова та ін. Спробою аналізу дієслів руху в історико-етимологічному плані є праці російських

мовознавців Є. В. Чешко та А. І. Кузнецової. Окремі лексико-граматичні особливості дієслів руху побіжно описані в наукових працях І. Р. Вихованця, В. Г. Войцехівської, З. І. Іваненко, В. М. Русанівського, Є. К. Тимченка та ін. [1, с. 6]. Однак, багато особливостей семантики, словотворення, а також, особливо сполучуваності дієслів руху та їх перекладу ще недостатньо досліджені у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві.

Актуальність теми зумовлюється невизначеністю питань пов'язаних із відсутністю спеціальних розвідок, які б торкалися досліджуваного явища саме в перекладознавчому аспекті.

Об'єктом дослідження є мовні одиниці на означення переміщення в сучасній англійській мові.

Предметом дослідження є перекладацькі трансформації англійських мовних одиниць на означення переміщення.

Метою даної статті є виявити основні тенденції та шляхи перекладу мовних одиниць на означення руху з якої на яку мову?

Мета цієї праці зумовлює вирішення таких завдань:

- окреслити особливості передачі мовних одиниць на означення руху ресурсами іншої мови (української) у перекладознавчому аспекті;
- визначити особливості перекладу цього класу дієслів.

Методи дослідження зумовлені метою і поставленими завданнями. Матеріал дослідження проаналізовано із залученням комплексно-перекладознавчого, індуктивного та дедуктивного методів.

Матеріал дослідження було дібрано методом суцільної вибірки із романів Джоан Кетлін Роулінг "Гаррі Поттер" (Rowling J. K. "Harry Potter") та їх перекладів здійснених видавництвом "А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА".

Наукова новизна статті полягає в тому, що у лінгвістичній літературі недостатньо висвітлено

питання про особливості перекладу мовних одиниць на означення руху. Результати дослідження дозволили встановити основні тенденції перекладу таких дієслів. Порівняльний аналіз основних тенденцій перекладу досліджуваного явища з урахуванням усього комплексу компонентів значення та особливостей граматичної будови мов є важливим кроком у розробці методики порівняльного аналізу лексики досліджуваних мов.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дієслова об'єднуються на основі таких спільних категорій, як буття, свідомість, рух, поведінка. Найчіткішою і найскладнішою за своєю структурою є дієслова руху. Ці лексеми активно втягують до свого кола слова інших граматичних класів, особливо іменники та прикметники, і самі стають базою для утворення інших частин мови [1, с. 10].

У нашому дослідженні ми виділяємо три семантичні категорії, які притаманні досліджуваним дієсловам, відповідно до характеру руху: 1) *спосіб руху*; 2) *сфера руху*; 3) *темп руху*. Кожна з цих семантичних категорій членується на конкретизуючі ознаки. Семантичну категорію «*спосіб руху*» конкретизують такі ознаки: «*рух без допоміжних засобів пересування, самотійно*» та «*рух за допомогою засобів пересування*». Перша ознака об'єднує такі дієслова руху без допоміжних засобів пересування:

1. Переміщення кроками:

– нормального темпу: іти (*to stride, to come, to go*), прямувати (*set off*), підступати (*to make one's way*), ввалюватися (*to come skidding*), вигулькнути (*to come*), податися геть (*walk off*).

– повільного темпу: човгати (*shuffle*), шкандибати (*to traipse, to stomp, to limp, to stump off, to hobble*), чимчикувати (*to trot*), плентатися (*to wander, to slouch, to make one's way, to remove one's foot slowly, to stagger*), чалапати (*to squelch*), дріботіти (*to go scurrying, to hurry, to set off, to totter*), брести (*to blunder*), дибати (*to amble*), тупотіти (*to clatter*), лазити (*hang around*).

2. Переміщення бігом:

– бігти (*to hurry, to run, to sprint, to walk too quickly, to streak off*), гайнути (*to set off at run*), чкурнути (*to sprint*), прослизнути (*to sneak up, to slip, to edge out, to escape, to move out*), вилетіти (*to race out, to storm out, to speed out*), кулею помчати (*to put on a spurt of speed*), дряпанути (*to run*), шаснути (*to shot*), прожогом вилетіти (*to treat out, to run flat-footed*), майнути (*to sweep, to hurry*), мчати (*to speed, to sprint*), дременути (*to run*), вискочити (*to dodge out*).

3. Переміщення стрибками:

– стрибати (*to vault, to make a wild escape*).

Друга семантична категорія властива дієсловом переміщення за допомогою засобів пересування, як, наприклад:

– їздити (*to drive*), гасати (*to roar*), рушати (*set off*), гайнути (*to race*), майнути (*to soar*).

Абстрактна семантична категорія «сфера руху» актуалізується у конкретизуючих семантичних ознаках: 1) по землі (*to walk, go*); 2) у воді (*to swim, to drift*); 3) у повітрі: гайнути (*to race*), літати (*to flee, to pitch*), мчати (*to trail*), промайнути (*to flutter, to soar*).

У нашому дослідженні ми розглянемо особливості перекладу групи дієслів, що означають переміщення в повітрі та за допомогою засобів пересування в англійській та українській мовах. Так, у процесі перекладу цих мовних одиниць часто зберігається стилістична відповідність перекладу тексту оригіналу, яка досягається за рахунок врахування особливостей стилів текстів мовою оригіналу і перекладу та адекватної передачі всіх стилістичних характеристик оригіналу як-то у прикладах (1), (2), (3). Так, у прикладі (1), при перекладі дієслова *fly* (*літати, пролітати*) збережена повна адекватність – «*летить*» (*пересуватися в повітрі за допомогою крил*). У прикладі (2) дієслова *flying* (*літання, пролітання*) передана українським відповідником «*літати*» (*пересуватися в повітрі за допомогою крил*). У прикладі (3) англійська нефінитна форма дієслова виражена інфінітивом без частки «*to*» – *flutter* (*перелітати, пурхати*) передана фінитною формою дієслова «*промайнула*» (*пролетіла з великою швидкістю, промчала*), а отже, стилістична відповідність повністю збережена у перекладі, на відміну від граматичної, оскільки ресурсами української мови неможливо передати складний додаток англійського варіанту: [VP [V noticed] [O a large, tawny owl flutter]]. Наприклад:

(1) «*Let Hedwig out, she can fly behind us.*» [Chamber, p. 19] – «*Випусти Гедвігу, нехай летить за нами.*» [Кімната, с. 25]

(2) «*She's used to flying around outside.*» [Chamber, p. 1] – «*Вона звикла літати.*» [Кімната, с. 2]

(3) «*None of them noticed a large, tawny owl flutter past the window.*» [Stone, p. 1] – «*Ніхто й не помітив, як за вікном промайнула велика, сіра сова.*» [Камінь, с. 2]

У прикладі (4) використано трансформацію заміни частини мови. Англійський прикметник *airborne* (*перебуваючий у повітрі*) замінений у процесі перекладу на дієслова руху *носився* (*рухатися з великою швидкістю*). Наприклад:

(4) «*Peeves was the school poltergeist, a grinning, airborne menace who lived to cause havoc and distress.*» [Chamber, p. 57] – «*Півз Полтергейст був шкільним приви́дом який, посміхаючись, носився в повітрі, загрожуючи кожному, бо страшенно любляв спричиняти ко́лотнечу і неприємності.*» [Кімната, с. 63]

При перекладі прикладу (5) конструкція *with the force of a bullet* (*із силою кулі*) передана в друготворі словосполученням, що позначає швидкість переміщення в просторі «*кулею вилетіла*» (*стрілко полетіла*). У другій частині речення вжито трансформацію перестановки членів речення: *he whirled upright and zoomed away* (*він метнувся і різко злетів у гору*) у перекладі – «*він шугнув угору, а моді щез*».

Українське дієслово “**шугнув**” є стилістично забарвленим, а отже застосованою є стилістична трансформація.

(5) “**With the force of a bullet, the wad of chewing gum shot out of the keyhole and straight down Peeves’s left nostril; he whirled upright and zoomed away, cursing.**” [Prisoner, p. 57] – “Жуйка **кулею вилетіла** з замкової шпарини і влучила Півзові просто в ліву ніздрю. **Він шугнув угору, а тоді щез, проклинаючи все на світі.**” [В’язень, с. 62]

Нами засвідчені непоодинокі випадки заміни значення дієслова у процесі перекладу. Так, дієслово **arrived** (прибувала, приїжджала, приходила) замінено на дієслово “**прилетіла**” (летячи, з’явилася де-небудь, швидко прибула куди-небудь), що краще підходить по контексту (оскільки йдеться про прибуття на місце призначення мітлою у якості засобу пересування). Така ж заміна засвідчена і в прикладі (6), у якому англійське дієслово **bounced** (підстрибували, відскакували), передане як дієслово “**літали**” (мали здатність триматися і пересуватися в повітрі), відповідно, дієслово руху в англійській мові перейшло із групи “переміщення стрибками” до групи “переміщення польотом” в українській мові:

(6) “**Arrived about five minutes after you did.**” [Prisoner, p. 23] – “**Прилетіла** через якихось п’ять хвилин після вас.” [В’язень, с. 29]

(7) “**Fred and George rounded off the evening with a display of Filibuster fireworks; they filled the kitchen with red and blue stars that bounced from ceiling to wall for at least half an hour.**” [Chamber, p. 30] – “Потім Фред із Джорджем продемонстрували піротехніку від Флібустьєра: заповнили усю кухню червоними й блакитними зірками, що майже півгодини **літали**, відбиваючись від стелі та стін.” [Кімната, с. 34]

У прикладі (8) використана комплексна трансформація. Перекладач застосовує членування речення оригіналу, що полегшило сприйняття інформації. До того ж використано заміну англійського словосполучення **urged his broom** (спрямовував свою мітлу) на дієслово руху “**злетів**” (летячи, піднявся в повітря) в українській мові. У перекладі наступної пари дієслів: **was streaking** (промайнув) – **мчав** (дуже швидко переміщався в повітрі) збережена повна еквівалентність. У прикладі (9) так само замінюється значення дієслова. Так, у перекладі зміст фразового дієслова **to head back** (перегороджувати (шлях)) переданий за допомогою дієслова “**помчати**” (почати пересуватися, переміщатися з великою швидкістю). Наприклад:

(8) “**He urged his broom through the turbulent air, staring in every direction for the snitch, avoiding a bludger, ducking beneath Diggory, who was streaking in the opposite direction.**” [Prisoner, p. 78] – “Він рішуче **злетів** у розбурхане небо, шукаючи очима снич. Старався уникати бладжерів і Діггорі, коли той **мчав** назустріч.” [В’язень, с. 81]

(9) “**He turned, intending to head back toward the middle of the field.**” [Prisoner, p. 79] – “Він розвернувся, щоб знову **помчати** на середину поля.” [В’язень, с. 82]

Таким чином, перекладацькі трансформації допомагають адаптувати текст першотвору, роблячи його ближчим до норм цільової мови.

Як було зазначено раніше, з метою запобігання дослівного перекладу і передачі усієї повноти змісту у друготворі, перекладач змушений вдаватися до різних трансформацій, які у свою чергу типові для досліджуваної групи дієслів. У семантичній групі дієслів на означення переміщення за допомогою засобів пересування ми виділяємо дві сфери руху: 1) *по землі*; 2) *у повітрі*. Так, ці групи характеризуються своїми особливостями перекладу.

1. Група дієслів на означення переміщення по землі за допомогою засобів пересування здебільшого передається із збереженням повної еквівалентності, як-то у прикладах (10), (11), (12), (13); із застосуванням комплексних трансформацій (14), лексичних змін (15), та граматичних трансформацій (45).

У прикладі (10) англійське фразове дієслово **set off** (відправився в дорогу) передане контекстуальним еквівалентом “**рушив**” (відправився куди-небудь або до когось, чогось). У прикладі (11) так само зміст мовної одиниці **reached** (доїхав до, добивався до чогось, досяг) переданий контекстуальним еквівалентом “**виїхали**” (їдучи, з’явилися де-небудь, у якомусь місці). У прикладі (12) не засвідчено особливих змін при перекладі фразового дієслова **backed out** (виїхали (заднім ходом)), де збережена повна співвіднесеність плану вираження і плану змісту – “**задом виїхав**” (задньою частиною їхав, відправився звідки-небудь, за межі чогось, кудись). У прикладі (13) відтворено повну еквівалентність. Дієслово **moved on** (рухатися далі) передане еквівалентом “**рушили**” (починали рух, пересування, переміщення); дієслово **arrived** (прибув, приїхав, прийшов) передане відповідником “**заїхав**” (вїхав в середину, в межі чого-небудь). Порівняймо:

(10) “**He hurried to his car and set off for home.**” [Chamber, p. 4] – “Побіг до машини й **рушив** додому.” [Кімната, с. 6]

(11) “**They had almost reached the highway when Ginny shrieked that she’d left her diary.**” [Chamber, p. 30] – “Уже майже **виїхали** на шосе, і тут Джіні згадала, що забула вдома щоденник.” [Кімната, с. 34]

(12) “**He got into his car and backed out of number four’s drive.**” [Stone, p. 2] – “Він сів у машину й почав **задом виїжджати** з подвір’я.” [Камінь, с. 6]

(13) “**The traffic moved on and a few minutes later, Mr. Dursley arrived in the Grunnings parking lot, his mind back on drills.**” [Stone, p. 2] – “Машини, нарешті, **рушили**, й за кілька хвилин містер Дурслі **заїхав** на стоянку фірми “Граннінгс”, знову думаючи лише про свердла.” [Камінь, с. 6]

При перекладі прикладу (14) застосовується комплексна трансформація, по-перше стилістична

трансформація, тобто лексична одиниця англійської мови замінюється на елемент розмовної лексики в українській мові, а по-друге – граматична трансформація заміни значення слова. Так, дієслово **roaring** (ревути, горлаючи, гиркаючи) у перекладі замінюється стилістично забарвленим дієсловом **гасають** (метушливо переміщуються в різних напрямках (на конях, машинах і т. ін.).

(14) **“Roaring along like maniacs.”** [Chamber, p. 13] – **“Гасають, як божевільні.”** [Камінь, с. 17]

У прикладі (15), навпаки засвідчена заміна лексичної одиниці **trundled** з перевинною семантикою “покотив(ся)”, що є більш емоційною, на нейтральне поняття **виїжджати** (поїхати, відправлятися звідки-небудь, за межі чогось, кудись).

(15) **“Mr. Weasley started up the engine and they trundled out of the yard.”** [Chamber, p. 31] – **“Містер Візлі завів мотор, і вони почали виїжджати з подвір'я.”** [Камінь, с. 35]

При відтворенні такого класу дієслів перекладач може вдаватися до граматико-лексичної трансформації модуляції. Словосполучення **let's go** (відпустити, дати волю) замінено на **поїхали** (почали рухатися, переміщатися в певному напрямку суходолом або водою за допомогою яких-небудь засобів пересування), таку заміну можна вважати, на нашу думку, контекстуальним еквівалентом англійського словосполучення **let's go**. Наприклад:

(16) **“Let's go,” said Ron's voice from his right.** [Chamber, p. 34] – **“Поїхали! – пролунав праворуч від нього Ронів голос.”** [Кімната, с. 38]

Приклад (17) постає як поліпредикативне утворення, що вмщує п'ять самостійних речень, перше з яких відтворює пряму мову, а решта чотири – короткі речення, поєднанні координативними зв'язками. Отже, перекладач зумів відтворити загальну тональність мовленнєвого відрізка і вибір фрази **кулею влетіли** є доречним. Також, у прикладі (17) застосовано граматичну трансформацію, внаслідок якої відбулася заміна значення дієслова. Лексична одиниця **shot** (піднялися, швидко підвищувалися) замінена в друготворі на словосполучення **кулею влетіли**, така заміна надає текстові більшої емоційності, напруженості. Наприклад:

(17) **“Hold on!” Ron yelled, and he slammed his foot on the accelerator; they shot straight into the low, woolly clouds and everything turned dull and foggy.** [Goblet, p. 35] – **“Тримайся! — крикнув Рон і щосили натиснув на газ; вони кулею влетіли в низькі пухнасті хмари, і все стало тьмяним та імлістим.”** [Келих, с. 39]

2. Дієслова на означення переміщення у повітрі за допомогою засобів пересування відтворюються низкою засобів: повними еквівалентами (18); із залученням стилістичних (19), (20), (21); граматичних трансформацій (22). Так повним еквівалентом є приклад (18), у якому лексична одиниця **shot** (пронісся, промчав, промайнув) передана дієсловом **понісся** (швидко, нестримно рушив у якомусь напрямку).

Дієслово **zoomed** (різко злетів вгору) розкривається за допомогою стилістичної трансформації – **зайнув** (швидко побіг, помчав), тобто заміни на нашу думку, вважати контекстуальним еквівалентом вищезгаданої лексичної одиниці, так, як він досить вдало відображує процес, який змальовано в уривку (19). У прикладі (49) нейтральна одиниця **soared** (високо летів, піднявся вгору) передана розмовним елементом **майнув** (швидко побіг, полетів куди-небудь). Знов таки дієслово руху **fly** (літати, пролітати) відтворюється у прикладі (21) за допомогою фамільярного мовного елемента **гасають** (метушливо переміщуються в різних напрямках). Прикладом застосування граматичної трансформації слугує речення (22), де спостерігається заміна значення дієслова. Порівняймо:

(18) **“Wood shot toward the ground, landing rather harder than he meant to in his anger, staggering slightly as he dismounted Harry.”** [Chamber, p. 49] – **“Вуд понісся додолу зі злості приземлившись занадто різко, і тому мало не впав, злізаючи з мітли Гаррі спустився слідом за ним.”** [Кімната, с. 58]

(19) **“With a jolt of panic, Harry threw himself flat to the broom-handle and zoomed toward the Snitch.”** [Prisoner, p. 79] – **“Гаррі панічно притиснувся до мітли і зайнув на снич.”** [В'язень, с. 82]

(20) **“He soared right around the stadium at full speed, racing Fred and George.”** [Chamber, p. 88] – **“Він майнув довкола стадіону, переганяючи Фреда і Джорджа.”** [Кімната, с. 93]

(21) **“And two of them fly around trying to knock people off their brooms.”** [Chamber, p. 87] – **“А два з них гасають довкола і намагаються збити гравців з мітел.”** [Кімната, с. 92]

(22) **“Harry stuck his head out of the window: Traffic was rumbling along the main road ahead, but their street was empty.”** [Chamber, p. 34] – **“Гаррі вистромив голову з вікна: по головному шосе мчали машини, але на їхній вуличці було порожньо.”** [Кімната, с. 38]

Отже, на основі проведеного дослідження мовних одиниць на означення руху ми виділяємо такі лексико-семантичні групи дієслів: дієслова на означення переміщення кроками, дієслова на означення переміщення бігом, дієслова на означення переміщення у повітрі та дієслова на означення переміщення за допомогою засобів пересування. Кожна з цих груп характеризується своїми особливостями перекладу.

До найпоширеніших прийомів, що застосовуються для передачі змісту мовних одиниць на означення переміщення в просторі належать: стилістичні трансформації, які створюють колорит розмовного мовлення та надають висловлюванню більшої виразності; заміна значення слова, що в деяких випадках адаптує текст, роблячи його ближчим та зрозумілішим для цільової аудиторії; та додавання, що ширше розкриває зміст першотвору.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз властивостей англійського дієслова в сучасних художніх творах свідчить, що провідна роль дієслова в системі текстотвірних засобів виходить із його особливої синтаксичної природи. Дієслово визначає, що собою будуть становити інші частини речення: зокрема, які іменники будуть супроводжувати дієслово, які відношення до нього будуть мати ці іменники та як їхня семантика буде залежати від семантики дієслова. Таким чином, в жанровому оформленні досліджуваних творів беруть участь не лише дієслова, але і слова інших частин мови, зокрема, іменники, які є залежним компонентом типової ядерної моделі [V] + [M]. Такі іменники виконують функцію уточнювальної художньої деталі.

Жанрова специфіка роману "Гаррі Поттер" зумовлює значну кількість синонімічних рядів дієслів руху, які в свою чергу найоб'єктивніше виражають додаткові смислові відтінки лексичних понять. Дієслова руху посідають чільне місце в лексиконі досліджуваних мов, найцентральніші позиції в структурі речення англійської та української мов.

Мовні одиниці на означення руху поділяють на три семантичні категорії: 1) **спосіб руху**, що виражений, як *ходьба, біг, стрибки, політ*; 2) **сфера руху**, що представлена, як *земля, повітря*; 3) **темп руху**, такий, як *нормальний, повільний та швидкий*. Кожна семантична категорія, характеризується такими ознаками, як: "рух без допоміжних засобів пересування, самотійно", та "рух за допомогою засобів пересування".

Усі мовні одиниці на означення переміщення ми розділяємо на такі семантичні категорії дієслова на означення переміщення: *кроками, бігом, стрибками, польотом, за допомогою засобів пересування*.

Додаток 1

Переклад англійських мовних одиниць на означення руху

Таблиця № 1. 1.

Переклад дієслів на означення переміщення кроками			
Нормального темпу		Повільного темпу	
англійський варіант	переклад	англійський варіант	переклад
to appear	вигулькнути	to amble	дибати
to arrive	прийти	to blunder	брести
to bloom	вигулькнути	to clatter	тупотіти
to come	іти, припертися, вигулькнути	to hang around	лазити
to come	ввалюватися	to hobble	шкандибати
skidding		to limp	шкутильгати
to go	іти	to make way	плентатися
to peer	вигулькнути	to scurry	дріботіти
to pace	крокувати	to set off	дріботіти
to set off	прямувати	to shuffle	човгати
to stride	крокувати	to slouch	плентатися
to walk	гуляти	to stole	крастися
to walk up	підійти	to squelch	чалапати
to walk off	податися геть	to stagger	брести
		to stomp	шкандибати
		to stump	шкандибати
		to totter	дріботіти
		to traipse	шкандибати
		to trip	дріботіти
		to trot	чимчикувати, дріботіти
		to wander	плентатися
		to go scurrying	дріботіти

Таблиця № 1. 2.

Переклад дієслів на означення переміщення бігом	
англійський варіант	переклад
to come galumphing	підстрибком примчатися
to come stride	вискочити
to dart	шугнути
to dodge	вискочити
to edge	вислизнути
to escape	вислизнути
to head	кинутися
to hurry	бігти, майнути
to hurtle	бігти
to move out	вислизнути
to put on a spurt of speed	кулею мчати
to race	летіти
to run	бігти, дременути
to run flat-footed	прожогом видетіти
to run as fast as one can	дремнути
to set off at a run	гайнути
to shot	шаснути
to slip	вислизнути
to sneak up	прослизнути
to storm	вилетіти
to speed	мчати
to spring	кинутися
to sprint	бігти, мчати, чкурнути
to streak	бігти
to stride	бігти
to stroll	гайнути
to sweep	майнути
to tear	прожогом вилетіти
to walk too quickly	бігти

Таблиця № 1. 3.

Переклад дієслів на означення переміщення стрибками	
англійський варіант	переклад
to bound	стрибати
to dismount	зістрибнути
to hop	стрибати
to make a wild escape	стрибати
to leap	стрибати
to leap from one`s seat	скочити
to vault	стрибати

Таблиця № 1. 4.

Переклад дієслів на означення переміщення польотом	
англійський варіант	переклад
to airborne	носитися в повітрі
to drop like a boulder	каменем полетіти униз
to fly	літати
to flutter	майнути
to soar	летіти
to trail	мчати

Таблиця 1. 5.

Переклад дієслів на означення переміщення за допомогою засобів пересування	
англійський варіант	переклад
to flee	летіти
to race	гайнути
to roar	гасати
to set off	рушати
to soar	майнути
to swing	їхати

ЛІТУРАТУРА

1. Бердіна О. О. Семантика дієслів руху з градуальною семою в англійській мові. *Філологічні трактати*. 2013. Т. 5, № 2. С. 5–12.
2. В'язень : Ролінг Дж. К. Гаррі Поттер і в'язень Азкабану. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 1999. 383 с.
3. Іваницька Н. Б. Функціонально-семантична класифікація українських та англійських дієслів. Київ : КНТЕУ, 2004. 196 с.
4. Камінь : Ролінг Дж. К. Гаррі Поттер і філософський камінь. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2002. 319 с.
5. Келих : Ролінг Дж. К. Гаррі Поттер і келих вогню. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2000. 670 с.
6. Кімната : Ролінг Дж. К. Гаррі Поттер і таємна кімната. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 1998. 351 с.
7. Орден : Ролінг Дж. К. Гаррі Поттер і Орден фенікса. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2003. 815 с.
8. Принц : Ролінг Дж. К. Гаррі Поттер і Напівкровний Принц, Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2005. 720 с.
9. Реліквії : Ролінг Дж. К. Гаррі Поттер і смертельні реліквії. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2007. 640 с.

REFERENCES

1. Berdina, O. (2013) Semanty`ka diyesliv ruxu z gradual`noyu semoyu v anglijs`kij movi [Semantics of verbs of motion with a gradual seme in English]. *Filologichni traktaty*, 5 (2), 5 – 12. (in Ukrainian)
2. Ivanuczka, N. (2004) Funkcionalno-semantchna klasyfikaciya ukrayinskyx ta anglijskix diyesliv [Functional and semantic classification of Ukrainian and English verbs]. K.: KNTEU. (in Ukrainian)
3. Stone : Rowling J. K. Harry Potter and the Philosopher's Stone. U.S.A. : Scholastic Publishing, 1997. 223 p.
4. Secrets : Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets. U.S.A. : Scholastic Publishing, 1998. 251 p.
5. Prisoner : Rowling J. K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban. U.S.A. : Scholastic Publishing, 1999. 317 p.
6. Goblet : Rowling J. K. Harry Potter and the Goblet of Fire. U.S.A. : Scholastic Publishing, 2000. 636 p.
7. Order : Rowling J. K. Harry Potter and the Order of the Phoenix. U.S.A. : Scholastic Publishing, 2003. 766 p.
8. Prince : Rowling J. K. Harry Potter and the Half-Blood Prince. U.S.A. : Scholastic Publishing, 2005. 607 p.
9. Hallows : Rowling J. K. Harry Potter and the Deathly Hallows Prince. U.S.A. : Scholastic Publishing, 2007. 607 p.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Береговенко Наталья Сергеевна – ассистент кафедры романо-германской филологии Белоцерковского национального аграрного университета; e-mail: nataliia.berehovenko@btsau.edu.ua ; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3825-0390> ; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=sOMT9H8AAAAJ&hl=ru>

Berehovenko Nataliia – Assistant Lecturer at Law and Linguistics Department of Bila Tserkva National Agrarian University; e-mail: nataliia.berehovenko@btsau.edu.ua ; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3825-0390>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=sOMT9H8AAAAJ&hl=ru>

УДК 811.11(072)

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-12

Роль Мартина Лютера та його перекладів Біблії у формуванні нормованої німецької мови

Березіна Ю. О.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;
e-mail: beresinajulia@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3921-1481>
(Одеса)

У статті розглянуто особливості розвитку німецької мови в середньовісній німецькій мові XVI століття в часи Реформації на прикладі перекладів Мартина Лютера Біблії з латини на народнонімецьку мову, що в подальшому стало закладенням основних характеристик сучасної німецької мови. В даному науковому доробку було розглянуто переклади з латинської мови Біблії Мартином Лютером на сучасну йому німецьку мову й сформульовано перелік основних характерних рис перекладів Лютера. Роботу виконано у річці історичного мовознавства, що надає можливість порівнювати факти та папери, беручи до уваги реальні документи та твори, в даному випадку – переклад Біблії; та прогнозувати подальший розвиток сучасної німецької мови, опираючись на досвід вчених-лінгвістів. Завдання в даній роботі були сформульовані таким чином, аби максимально точно розглянути й описати об'єкт дослідження, а саме ознайомлення з текстами перекладів Мартина Лютера Біблії, аналіз основних характерних мовних рис його перекладів, (фонетичні/орфографічні, граматичні, лексичні) та формулювання висновків та подальших перспектив досліджень надали таку змогу. Теоретичний метод дослідження надає даній статті доповненого та обґрунтованого погляду на факти в їх діахронічному вивченні. За допомогою компаративного методу при дослідженні перекладів Мартина Лютера були встановлені та зафіксовані характерні ознаки сучасної німецької мови. Як відомо, Лютер значно спростив мову і систематизував її в своїх перекладах, аби успішно донести суть Біблії та її законів до кожного жителя тих часів. Порівняльно-історичне дослідження встановило, що найважливіші зміни в мові Лютера закріплені в вимові, приклади лексичних одиниць із середньовісній німецької мови та мови в перекладах. Встановлено, що зазначені спрощення та ознаки й надалі набуватимуть актуальності та будуть спрощувати німецьку мову. Окрім мовних характеристик в статті описані факти з життя Мартина Лютера, які не можливо опустити з історичної точки зору.

Ключові слова: історичне мовознавство, Мартин Лютер, німецька мова, новонімецький період, переклад Біблії, Реформація

Березина Ю. А. Роль Мартина Лютера и его переводов Библии в формировании современного немецкого языка.

В статье рассмотрены особенности развития немецкого языка в средневерхненемецком периоде XVI века во времена Реформации на примере переводов Мартина Лютера Библии с латыни на немецкий язык, что в дальнейшем стало базой основных характеристик современного немецкого языка. В данном научном исследовании были рассмотрены переводы с латинского языка Библии Мартином Лютером на современный ему немецкий язык. Работа выполнена в русле исторического языкознания. С помощью компаративного метода проведена параллель с современным немецким языком, что дает основание прогнозировать дальнейшее развитие современного немецкого языка, опираясь на опыт ученых-лингвистов. В статье излагаются взгляды на изменения в немецком языке на фонетическом, орфографическом, грамматическом и лексическом уровнях языка. Теоретический метод исследования дает данной статье исчерпывающего и обоснованного взгляда на факты в их диахроническом изучении. С помощью сравнительного метода при исследовании переводов Мартина Лютера были установлены и зафиксированы характерные признаки современного немецкого языка. Как известно, Лютер значительно упростил язык и систематизировал его в своих переводах, чтобы успешно донести суть Библии и ее законов до каждого жителя тех времен. Также в данном исследовании было установлено, что важнейшие изменения в языке Лютера закрепились в произношении, примеры лексических единиц с средневерхненемецкого языка и языка в переводах. Установлено, что указанные упрощения и признаки и в дальнейшем склонны приобретать актуальность и будут упрощать

німецький язык. Кроме языковых характеристик в статье описаны факты из жизни Мартина Лютера, которые невозможно обойти с исторической точки зрения. Статья предлагает перспективу и практическое применение выводов для обучения студентов филологических факультетов курсов введения в германистику и истории языка.

Ключевые слова: историческое языкознание, Мартин Лютер, немецкий язык, новонемецкий период, перевод Библии, Реформация

Berezina I. The role of Martin Luther translations in modern German. The article considers the peculiarities of the development of the German language in the Middle Upper German period of the 16th century during the Reformation on the example of Martin Luther's translations of the Bible from Latin into the national German language, which later became the basis of the main characteristics of the modern German language. This scholarly legacy has reviewed Martin Luther's translations of the Bible from Latin into its modern German language and formulated a list of the main features of Luther's translations. The work is done in line with historical linguistics, allows for comparison of facts and papers, considering real documents and works, in this case - the translation of the Bible, as well as to predict the further development of modern German language, based on the experience of linguists. The tasks in this work have been formulated in such a way as to examine and describe the object of research as accurately as possible, namely to get acquainted with the texts of Martin Luther's translations of the Bible, to analyze the main linguistic features of his translations (phonetic/spelling, grammatical, lexical) and to formulate conclusions and further prospects of research provided this opportunity. The theoretical method of research provides this article with a comprehensive and substantiated view of the facts in their diachronic study. With the help of the comparative method in the study of Martin Luther's translations, characteristic features of the modern German language were established and recorded. As you know, Luther has greatly simplified the language and systematized it in his translations to successfully convey the essence of the Bible and its laws to every resident of those times. Comparative historical research has found that the most important changes in Luther's language are fixed in the pronunciation, examples of lexical units from the Middle Upper German language and the language in translations. It was found that these simplifications and features tend to become more relevant in the future and will simplify the German language. Besides language characteristics, the article describes facts from the life of Martin Luther, which cannot be bypassed from the historical point of view.

Key words: Bible translation, German, Historical Linguistics, Martin Luther, New German period, Reformation.

1. ВСТУП

Актуальність дослідження. Впродовж розвитку німецької мови налічують декілька ключових історичних моментів, які безсумнівно вплинули на мову. Так, Перший та Другий Пересув приголосних – наслідки цих подій ми й досі відмічаємо в німецькій мові. Ще Я. Грим стверджував: «Наша мова – це наша історія», тож вивчення мови в історичному аспекті за принципами діячності набуває особливого сенсу в даному випадку. Відомо, що на початку новонімецького періоду XVI-го століття в німецькомовному світі не існувало єдиного мовного стандарту: вимова та правопис не регулювалися рівномірно, а визначалися регіонально, бо й політично незалежних князівств було багато. Однак Реформація, що її очолив Мартин Лютер, посприяла розвитку німецької мови високого рівня. Переклад Біблії Лютера дав важливі імпульси для розвитку стандарту єдиної мови, і хоча німецька мова Лютера охоплювала лише релігійну сферу, вона стала основною системою для формування мови в інших галузях життя.

2017 рік був проголошений роком Реформації в Федеративній Республіці Німеччина. Впродовж усього року в країні проводилися культурні заходи, музейні презентації, театральні вистави, що розкривали тему ролі Мартина Лютера як просвітника німецького суспільства, законодавця нових правил та законів, очільника протесту та Реформації XVI ст. в Німеччині. Та слід не забувати, що Мартин Лютер відомий не тільки як священик, філософ, ініціатор Реформації, але й як перекладач біблійних текстів.

Мова як один з інструментів зіграла неабияку роль для досягнення жаданої Реформації та змінення поглядів на релігію, суспільство, політику. При цьому, й сама мова як така набула деяких змін в процесі Реформації. І саме Мартин Лютер як філолог відкрив нову сторінку в історії німецької мови, що ми вважаємо за вкрай важливим етапом в її розвитку. Не дарма його порівнюють з самим Цицероном, виступи якого збагатили латинську мову та надали їй лаконічність, простоту та завершеність. На сьогоднішній день роль Мартина Лютера як перекладача біблійських текстів з латини на німецьку мову та самі перекладені біблійські тексти залишаються недостатньо дослідженими та описаними, хоча внесок Великого Реформатора в німецьку мову безцінний. Ще М. М. Гухман писала, що перемога Реформації означала одночасно перемогу того варіанта літературної мови, що був представлений в творах Лютера. Завдяки Лютеру цей варіант літературної мови був піднятий до рівня наддіалектної норми [3, с. 157-158].

Метою даного дослідження є аналіз окремих мовних особливостей та характерних ознак німецької мови на основі перекладів Біблії Мартином Лютером з латини на німецьку мову при використанні компаративного методу. Таким чином були порівняні мовні одиниці та цілі речення з німецької мови середньовісньонімецького періоду, мови Лютера та сучасної мови.

Зумовлюючи поставлену мету, було поставлено і виконано наступні завдання:

- ознайомлення з текстами перекладів
Мартина Лютера Біблії;

- аналіз основних характерних мовних рис
його перекладів (фонетичні/орфографічні, грама-
тичні, лексичні);

- формулювання висновків та подальших пер-
спектив досліджень.

Об'єктом актуальної статті є мова Мартина
Лютера та його переклади Біблії, що стали в ши-
рокому розумінні основою для сучасної німецької
мови.

Предметом даної роботи виступають мовні ха-
рактерні риси перекладів, що вплинули на розви-
ток німецької мови.

Матеріалом дослідження виступають чотири
Псалми: два Псалми від Луки №4 та №15, два від
Матфея №6 та №8 Нового та Старого Заповіту, за-
галом 200 речень.

2. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вище зазначені мета дослідження, завдання,
об'єкт, його предмет та матеріали вимагають вико-
ристання низки наступних методів, серед яких *тео-
ретичні*: робота та аналіз вже існуючих вітчизняних
і зарубіжних робіт з історії німецької мови; також у
роботі було використано **метод** спостереження, де-
скриптивний та порівняльно-історичний **методи**
дослідження.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Завдяки зазначеному теоретичному методу нам
вдалося опрацювати роботи таких важливих істо-
риків-мовознавців як Е. Арнд, А. Бах, М. М. Гухман,
В. М. Жирмунський [1; 3; 4; 9]. На початку XXI сто-
ліття зміни мови в синхронії да діахронії викли-
кають інтерес у таких вчених як В. В. Левицький,
В. Г. Таранець, І. Г. Кулина [5; 7; 11], що підкреслює
актуальність та невирішеність низки питань пов'я-
заних з перекладами Мартина Лютера.

Перша надрукована німецька Біблія з'явилася в
1466 році завдяки Йоганесу Ментелю зі Страсбургу.
Всі видання, що існували до перекладів Лютера,
зверталися до латинської *Versio Vulgata*, проте
сам Лютер користувався грецькими та давньоів-
ритськими текстами Старого та Нового Заповіту.
Його переклади Нового Заповіту в 1522 році мали
не аби який успіх та були поширені на нідерланд-
ській, нижньонімецькій, датській та шведській мо-
вах [8, с. 10]. В 1523 році було частково надрукова-
но Старий Заповіт, а в 1534 в Віттенберзі з'явилася
повна версія Біблії.

Перед розглядом мовних характеристик пере-
кладів Біблії хочеться зазначити два дуже важли-
вих історичних факти із життя Мартина Лютера, які
вплинули на його мислення та кар'єру загалом, та
не зважаючи на це не були розглянуті допоки в іс-
торичному мовознавстві. Всі ці події мали прямий
вплив на хід Реформації та мови загалом, тому вва-

жаємо за потрібне окреслити факти, що спричини-
ли ті чи інші зміни в німецькій мові.

Перша подія сталася 2 липня 1505 року, коли
життя молодого Мартина Лютера різко змінилася.
У відкритому полі Лютер потрапив в літній шторм.
Блискавка спалахнула по чорному небу, і одна ледь
не вдарила в нього. Мартін Лютер розуміє це як
знак від Бога – і через два тижні стає ченцем. З тих
пір його дні складаються з навчання, молитви та
покаяння. Він постійно запитує себе: як я можу зро-
бити Бога милостивим? Щоб він пробачив мені мої
гріхи? Мартін Лютер спочатку не знаходить відпові-
ді на ці питання. Але згодом він набирається знань
та досвіду, що розширяє його кругозір. Згодом ста-
лася наступна подія, завдяки чому, на нашу думку,
Лютер мав свій успіх.

Друга подія сталася в період діяльності Мартина
Лютера в Німеччині. Це був винахід Йоганна
Гутенберга, який зіграв вирішальну роль, а саме
спосіб друкарства рухливими літерами: таким чи-
ном німці могли не тільки читати тексти Лютера.
Художник Лукас Кранах Старший створив числен-
ні портрети Лютера, також брав участь у виданні
німецького перекладу Святого Письма – Біблії
Лютера.

Продовжуючи вивчати особливості мови Лютера
за допомогою методу спостереження, було встанов-
лено, що в своїх перекладах він передає мовні осо-
бливості текстів євангелістів, при цьому зберігає
зміст оригінального Священного Писання якомога
точним. При цьому в перекладах Євангелія були
також враховані не лише лексичні значення самих
слів, а й загалом стиль написання Псалмів в їх пер-
шоджерелах.

Роль Лютера в розвитку німецької мови не
можна недооцінити, хоча, звичайно, він не був за-
сновником німецької мови, та попри все реформа-
тор приєднався до конкретної писемної східносе-
редньонімецької традиції. Порівняльно-історичне
дослідження встановило, що найважливіші зміни
в мові Лютера закріплені в вимові, приклади лек-
сичних одиниць із середньовісньонімецької мови
та мови в перекладах Лютера наведені в таблиці 1
нижче. В таблиці також наведений учасний варіант
слів, що доводить нам те, що Мартин Лютер дійсно
вплинув на сучасну німецьку мову:

Таблиця 1

середньовісньонімецька мова	мова Лютера	новонімецька мова
<i>sun</i>	<i>Son</i>	<i>Sohn</i>
<i>kiinnen</i>	<i>können</i>	<i>können</i>
<i>kiinec</i>	<i>König</i>	<i>König</i>

Якщо говорити про верхньонімецьку мову, то
перекладач використав і там свої альтернативи, на-
приклад:

Таблиця 2

середньовірна німецька мова	мова Лютера	новонімецька мова
<i>Namo</i>	<i>Name</i>	<i>Name</i>
<i>Speis</i>	<i>Speise</i>	<i>Speise</i>
<i>Red</i>	<i>Rede</i>	<i>Rede</i>

В ході даного дослідження також було відмічено, що Мартин Лютер працював та удосконалював свої власні переклади до самої смерті, про свідчать наступні факти в таблиці 3:

Таблиця 3

1523	<i>vnd Gott sahe das leicht fur gut an (1. Mos. 1, 4)</i>
1534	<i>Vnd Gott sahe, das das Liecht gut war</i>
1523	<i>das der bawm feyn war, dauon zu essen (1 Mos. 3, 6)</i>
1534	<i>das von dem Bawm gut zu essen were</i>
1522	<i>Vnd fieng an zu ertzittern vnd zu engsten (Mark., 14, 33)</i>
1530	<i>Vnd fieng an zu zittern vnd zu zagen</i>

Особливо цікавим є те, що мова Мартина Лютера поєднує в собі декілька тенденцій та традицій одночасно. Так, з одного боку він користується загальними мовними формами й слідує мові саксонської канцелярії для того, щоб його розуміли люди, які розмовляють верхньо- та нижньонімецькою мовою. З іншого боку, це відноситься лише до написання слів, позиції звуків (дифтонгізація / монофтонгізація), форм та до часткового вибору лексем. Використовуючи рідну мову та розповсюджену в народі мову, Лютер домогся в першу чергу того, що він став ближче до людей, канцелярський чи церковний стиль став би стіною між простими німцями та Божим Словом.

Важливо те, що Лютер зовсім відмовляється від латинської структури речення та від канцелярського словотвору. Він приділяє велику увагу простому, зрозумілому народному стилю. Аби досягти цієї мети, він користується модальними частками, наприклад: *allein, nur, ja, doch, denn, schon* і т.д.

Лютер зробив зібрання народних прислів'їв та поговірок, а декотрі його власні вислови стали крилатими, наприклад: *Der Geist ist willig, aber das Fleisch ist schwach*.

Беручи до уваги вивчені тексти, можна сказати, що лексичний запас Мартина Лютера був надзвичайно великим. Незважаючи на свій вибір написання перекладів Біблії на народній мові, він добре володів офіційною мовою та мовою паперів юриспруденції, так як навчався за наказом батьків на юриста. Серед інших зустрічаємо багато новостворених слів: *Feuereifer, friedfertig, gastfrei, gottselig, Herzenslust, kleingläubig, lichterloh, Sündenangst* і т.д.

Декотрі лексичні одиниці середньонімецької та нижньонімецької мови тепер зустрічаємо і в новонімецькій мові, наприклад:

Таблиця 4

середньонімецька мова	мова Лютера	новонімецька мова
<i>feist</i>	<i>fett</i>	<i>fett</i>
<i>werben</i>	<i>freien</i>	<i>freien</i>
<i>gleisnen</i>	<i>heucheln</i>	<i>heucheln</i>
<i>Bühel</i>	<i>Hügel</i>	<i>Hügel</i>
<i>Lefze</i>	<i>Lippe</i>	<i>Lippe</i>
<i>tunken</i>	<i>tauchen</i>	<i>tauchen</i>

В ході дослідження також було зафіксовано позбавлення від подвійних приголосних з середньовірного німецького, наприклад: *czeit/ tzeit – Zeit*; а також спрощення написання середньовірного німецьких дифтонгів та умлаутів: *ēn – ein, hēlen – heilen, tūbe – tauben, stūle – stüle* [13, с. 131].

Серед структур синтаксису було виокремлено наступні характерні риси: з'явився поділ на головне та другорядне речення, порядок слів в яких відрізняється, наприклад в перекладі Євангелія від 1522 року порядок слів наступний: „*Sehet zu, das yhr nicht verachtet yemand von disen kleynen*“. А вже у Лютера такий: „*Sehet zu, das jr nicht jemand von diesen Kleinen verachtet*“, що відображає сучасний порядок слів у підрядному реченні.

Дослідження більш пізніх видань Біблії періодів 1532-1546 рр. виявило, що в своїх перекладах Лютер приділяв особливу увагу іменникам та виділяв найважливіші з них великою літерою, наприклад: *Taubenkremer, Bethaus, Hohenpriester* [13, с. 131].

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На основі проведеного дослідження можна зробити висновки, що переклад Біблії з латини Мартином Лютером на німецьку мову став великим проривом для розвитку німецької мови завдяки важливим мовним характеристикам в мові Лютера, а саме в вимові німецької мови, орфографії, морфології та синтаксису. Беручи до уваги такий широкий спектр характеристик, можемо вважати, що цей переклад Біблії з латини Мартином Лютером на німецьку мову став у подальшому підґрунтям для розвитку єдиної літературної німецької мови та сучасної мови загалом.

В даному дослідженні були розглянуті деякі мовні характеристики перекладів Лютера на лексичному, синтаксичному, стилістичному, фонетичному та орфографічному рівнях. Як **перспективу** подальших досліджень вважаємо необхідним більш глибокого вивчення саме діалектних Особливостей на прикладі перекладів Мартина Лютера.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бах А. История немецкого языка. История языков народов. Москва : УРСС, 2005. 3-е изд. 344 с.
2. Ганс Шварц. Мартин Лютер. Введение в жизнь и труды. Москва : ББИ, 2014. 248 с.
3. Гухман М. М, Семенюк Н. Н. История немецкого литературного языка IX-XV вв. Москва : Наука, 1983. 200 с.
4. Жирмунский В. М. История немецкого языка. Москва, 1965. 299 с.
5. Левицкий В. В. Основы сравнительной фонетики германских языков. Черновцы : Рута, 2003. 125 с.
6. Левицкий В. В. Основы сравнительной морфологии германских языков. Черновцы : Рута, 2004. 126 с.
7. Таранец В. Г. Фонетичні зміни звуків і слова в діяхронії. *Нова філологія*. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. №2 (13). С. 348–350.
8. Яковенко Е. Б. Роль Реформации в истории германских языков. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-reformatsii-v-istorii-germanskih-yazykov/viewer> (дата звернення: 15.03.2020).
9. Arnd E. Martin Luther: Sendbrief vom Dolmetschen und Summarien über die Psalmen und Ursachen des Dolmetschens. Halle/ Saale : Max Niemeyer, 1968. 98 S.
10. Bergmann R., Pauly P. Einführung in die deutsche Sprachwissenschaft. Heidelberg : Winter Verlag, 2010. 5 Aufl. 431 S.
11. Golubenko L. N., Kulina I. G. Deutsch und seine Existenzformen in der Althochdeutscher Zeit. Germanistik in der Ukraine. Kiew, 2007. №2. S. 62–64.
12. Schmid H. U. Einführung in die deutsche Sprachgeschichte. Metzler Stuttgart, Weimar: S. Hirzel Verlag, 2007. 10 Aufl. 489 S.
13. Wolff G. Deutsche Sprachgeschichte von den Anfängen bis zur Gegenwart. A. Francke Verlag: n Tübingen, Basel, 2009. 6. Aufl. 330 S.

REFERENCES

1. Bah A. Istorija nemeckogo jazyka. Istorija jazykov narodov [History of the German Language. History of Peoples Languages]. Moskva : URSS, 2005. 3-e izd. (in Russian)
2. Gans Shvarc. Martin Ljuter. Vvedenie v zhizn' i trudy [Martin Luther. Introduction to Life and Work]. Moskva : BBI, 2014. (in Russian)
3. Guhman M. M, Semenjuk N. N. Istorija nemeckogo literaturnogo jazyka IX-XV vv. [The History of the German Literary Language of the 9th-15th Centuries]. Moskva : Nauka, 1983. (in Russian)
4. Zhirmunskij V. M. Istorija nemeckogo jazyka [History of the German Language]. Moskva, 1965. (in Russian)
5. Levickij V. V. Osnovy sravnitel'noj fonetiki germanskih jazykov [Fundamentals of Comparative Phonetics of Germanic Languages]. Chernovcy : Ruta, 2003. (in Russian)
6. Levickij V. V. Osnovy sravnitel'noj morfologii germanskih jazykov [Fundamentals of Comparative Phonetics of Germanic Languages]. Chernovcy : Ruta, 2004. (in Russian)
7. Taranec V. G. Fonety`chni zminy` zvukiv i slova v diy`xroniyi [Phonetic Changes of Sounds and Words in Diachrony]. *Nova filologiya* [New Philology]. Zaporizhzhya : ZDU, 2002. #2 (13). S. 348–350. (in Ukrainian)
8. Jakovenko E. B. Rol' Reformacii v istorii germanskih jazykov [The Role of the Reformation in the History of Germanic Languages]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-reformatsii-v-istorii-germanskih-yazykov/viewer> (in Russian)
9. Arnd E. Martin Luther: Sendbrief vom Dolmetschen und Summarien über die Psalmen und Ursachen des Dolmetschens. Halle/ Saale : Max Niemeyer, 1968. 98 S.
10. Bergmann R., Pauly P. Einführung in die deutsche Sprachwissenschaft. Heidelberg : Winter Verlag, 2010. 5 Aufl.
11. Golubenko L. N., Kulina I. G. Deutsch und seine Existenzformen in der Althochdeutscher Zeit. Germanistik in der Ukraine. Kiew, 2007. №2. S. 62–64
12. Schmid H. U. Einführung in die deutsche Sprachgeschichte. Metzler Stuttgart, Weimar: S. Hirzel Verlag, 2007. 10 Aufl.
13. Wolff G. Deutsche Sprachgeschichte von den Anfängen bis zur Gegenwart. A. Francke Verlag: Tübingen, Basel, 2009. 6. Aufl.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Березина Юлия Александровна – кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков гуманитарных факультетов Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; e-mail: beresinajulia@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3921-1481>

Berezina Iuliia – PhD in Philology, Associate Professor of the Chair of Foreign Languages of Humanitarian Faculties of Odessa National I. I. Mechnikov University; e-mail: beresinajulia@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3921-1481>

УДК 811.111'255.4

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-13

Оказіоналізми Дж. Джойса в українському перекладі

Вороніна К. В.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Email: k.v.voronina@karazin.ua; ORCID: 0000-0002-9346-1847

GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=DbrmmyoAAAAJ&hl=ru>

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Kamilla_Voronina

(Харків)

Статтю присвячено особливостям україномовного відтворення авторських окказіональних одиниць. Окказіональна лексика є цікавим, актуальними та перспективним об'єктом дослідження перекладознавчих студій через низку факторів. Насамперед, привертають увагу можливості інтерпретування форм її репрезентації. Сприйняття та тлумачення зазвичай ускладнено головним чином через непрозорість морфемного членування. Крім цього, інтерес становлять способи перекладацького відтворення, до яких удаються перекладачі у залежності від лексеми, відповідник якої мають відтворити за рахунок засобів мови перекладу. Окказіоналізми належать до безеквівалентної лексики, тож, у кожному конкретному випадку перекладач має приймати рішення щодо способу перекладацького відтворення. Доведено значущість перекладача, наближення його ролі до співавтора художнього твору. З позицій перекладацького відтворення відповідників авторським вигаданим лексичним одиницям роман Дж. Джойса «Улісс» є невичерпним джерелом перекладацьких труднощів та рішень – адже кількість та розмаїття форм окказіоналізмів вражає. У відповідності до мети та завдань дослідження здійснено спроби класифікувати авторські окказіоналізми за способами їх будування у творі оригіналу. Виділено фонографічні способи утворення окказіоналізмів – безпосередньо з фонем – та словотвірні – з морфем або їх довільних фрагментів. У результаті дослідження зроблено висновки, що структура утворення тієї чи іншої одиниці значним чином впливає і на інтерпретацію окказіоналізму, і на утворення перекладацького відповідника. Але не існує єдиного підходу до відтворення окказіональних одиниць у мові перекладу. У кожному випадку, створюючи власний відповідник, перекладач враховує низку факторів, серед яких провідні позиції належать відтворенню прагматичних інтенцій автора твору оригіналу в мові перекладу, неповторності його ідіостилю. Встановлено, що перекладачі частіше застосовували калькування та компенсацію, ніж транскодування – це свідчить про провідну роль стратегії одомашнення (доместикації). Вибір на користь одомашнення пояснюємо прагненням перекладачів зробити найскладніший твір максимально доступним для україномовних читачів.

Ключові слова: інтерпретація, окказіоналізм, перекладацьке відтворення, перекладацький відповідник, способи перекладу, стратегія одомашнення (доместикація), стратегія очування (форенізація).

Воронина К. В. Окказіоналізми Дж. Джойса в українському перекладі. Стаття присвячена особливостям воспроизведения авторских окказіональных единиц на украинском языке. Окказіональная лексика – интересный, актуальный и перспективный объект исследования переводоведения по ряду причин. Прежде всего, привлекают внимание возможности интерпретации ее многочисленных форм. Обычно восприятие и трактовка окказіональных единиц усложнены из-за непрозрачности их морфемного членения. Кроме этого, представляют интерес способы воспроизведения авторских лексем в языке перевода. Окказіонализмы относятся к безэквивалентной лексике, поэтому в каждом конкретном случае переводчик должен принимать решение о способе переводческого воспроизведения той или иной авторской окказіональной единицы. В статье доказана значимость переводчика, возрастание его роли до уровня соавтора художественного произведения. С позиций переводческого воспроизведения соответствий авторским вымышленным лексическим единицам роман Дж. Джойса «Улисс» – неисчерпаемый источник переводческих трудностей и решений, поскольку количество и разнообразие форм окказіонализмов поражает воображение даже самых искушенных читателей. В соответствии с целями и задачами исследования предприняты попытки классифицировать авторские окказіонализмы по способам их создания в произведении на языке оригинала. Выделены фонографические способы создания окказіонализмов – непосредственно из фонем – и словообразовательные – из морфем или из их произвольных фрагментов. В результате исследования сделаны выводы, что структура той или иной окказіональной единицы значительно влияет и на интерпретацию, и на способ создания переводческого соответствия. Но не существует единого подхода к воссозданию окказіональных единиц в языке

перевода. В кожному конкретному випадку, створюючи своє відповідність, перекладач враховує ряд факторів, серед яких ведучі позиції займають спроби відтворити прагматичні наміри автора оригіналу в мові перекладу, неповторність його ідіостилю. Установлено, що при роботі над романом перекладачі частіше використовували кальку і компенсацію, ніж транскрипцію, що свідчить про важливу роль стратегії одомашнювання (доместикації). Таким вибором пояснюємо прагнення перекладачів зробити один із складніших для сприйняття романів максимально доступним для україномовних читачів.

Ключевые слова: інтерпретація, окказіоналізм, перекладеске відтворення, перекладеске відповідність, способи перекладу, стратегія одомашнювання (доместикація), стратегія відчуження (форенизація).

Voronina K. Nonce words by J. Joyce in Ukrainian Translation. The paper focuses on the specifics of reproducing nonce units coined by the author of the original literary work into Ukrainian. Nonce formations are topical and promising object of translation studies due to the whole range of reasons. First, a variety of their representations is of great interest in terms of their interpreting. In most cases, interpretation of nonce units is complicated as their morphemic structure is vague. Second, nonce units belong to the words with no direct equivalents in other languages, which greatly complicates the ways of their reproducing in the target language. Thus, dealing with each particular nonce formation in the source language, the translator has to apply non-standard approaches to selecting/coining its equivalent in the target language. So, the great contribution of the translator, his/her importance compared to that of the author of the literary work is proven. *Ulysses* abounds with nonce formations, making the whole piece of writing extremely challenging for translators. We classify Joyce's nonce formations by their word-building patterns into two groups: phonographic (coined by means of combining phonemes) and morphological (coined by means of random combining morphemes or their segments). This makes it possible to conclude that the morphological structure of nonce units impacts both interpreting and coining their equivalents. However, the universal approach or strategy to their reproducing in the target language does not exist. In every case the translator should take into account the whole range of factors including but not limited to rendering pragmatic intentions of the author of the original literary work and uniqueness of his/her individual style. While reproducing nonce words of the novel *Ulysses* into Ukrainian, in most cases translators applied calque (loan translation) and compensation rather than transcoding. Their choice of the domestication strategy can be explained by their attempts to make one of the most difficult novels more accessible to Ukrainian readers.

Key words: domestication strategy, foreignization strategy, interpretation, nonce unit, translation equivalent, translation reproducing, ways of translating.

1. ВСТУП

Оказіональна лексика вже тривалий час є об'єктом лінгвістичних студій. До причин, які роблять її привабливою для перекладознавців та перекладачів-практиків, можна віднести, насамперед, ускладнену інтерпретацію не тільки окказіональних одиниць, а й всього тексту, що їх містить, а також відсутність готових еквівалентів у цільовій мові. Утворені автором художнього твору спеціально для реалізації певної прагматичної мети, вони стають елементом індивідуального авторського стилю, увиразнюючи твір та відрізняючи авторську манеру писання від інших митців художнього слова. Отже, під час роботи над художніми творами, що містять окказіональні одиниці, перекладач має не тільки віднайти вдалий еквівалент тій чи іншій авторській окказіональній одиниці, а й зберегти неповторність авторського ідіостилю для читача цільового тексту. Оказіональна лексика вже неодноразово ставала об'єктом лінгвістичних досліджень: так, звертали увагу на особливості її утворення [6, 12, 17], функціонування в рамках художнього твору [3, 6], її фоносемантичний потенціал [1]. У перекладознавчих студіях окказіоналізми співвіднесені із концепціями творчості у перекладі [10]. Хоча творчий потенціал Джеймса Джойса вивчався у низці праць [2, 4, 5, 14, 15, 16], проблеми відтворення окказіоналізмів ще очікують на більш детальне вивчення.

Актуальність даного дослідження обумовлена необхідністю комплексного аналізу утворення та функціонування авторських окказіональних

одиниць з метою визначення шляхів подолання перекладацьких труднощів, що виникають під час відтворення відповідників вказаним одиницям. **Мета** – визначення особливостей україномовного відтворення авторських окказіоналізмів. У відповідності до мети дослідження передбачає вирішення ряду завдань:

- визначити особливості утворення та функціонування авторських окказіоналізмів у рамках художнього твору;
- встановити особливості утворення україномовних відповідників авторським окказіональним одиницям з урахуванням структури їх утворення та особливостей функціонування у творі оригіналу;
- встановити провідні способи відтворення україномовних перекладацьких відповідників;
- визначити провідну стратегію, обрану перекладачами задля відтворення авторських окказіоналізмів українською (одомашнення чи очуження).

Об'єктом дослідження є авторські окказіональні лексичні одиниці, а **предметом** – особливості їх перекладацького відтворення у мові перекладу. Дослідження виконано на матеріалі роману Дж. Джойса «Улісс» та його україномовного перекладу, виконаного О. Терехом та О. Мокровольським.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Твори видатного ірландського письменника Джеймса Джойса дотепер не перестають вражати своєрідністю та неповторністю. Провідні дослідники його творчості наголошують на чималому склад-

ність творів Дж. Джойса для сприйняття; підкреслюють, що його твори «розраховані на того, хто зробиць опанування текстом справою життя [4, с. 22].

Роман «Улісс» є одним з найвидатніших та найскладніших творів письменника. Жоден інший твір не провокував стільки суперечливих поглядів: від жорсткої критики, звинувачень у непристойності та цензури до масового захоплення. Фредерік Бегбедер характеризує роман «Улісс» як «надзвичайно складний, безкінечний, виснажливий, варварський, божевільний, занудний та блискуче-тончений» [2]. Уподобнюючи його читання 12 подвигами Геракла – настільки складним для читача може виявитися сприйняття Джойсового твору – Ф. Бегбедер наголошує на тому, що «цей автор надто нелегкий, але ж ви його ніколи не забудете» [2]. Схожу точку зору висловлює Л. Менан. Так, для нього читання «Уліссу» подібно сходженню на Єверест: «Треба попрацювати, щоб дістатися вершини, але ж вид неперевершений» [16].

Така надзвичайна складність роману була закладена самим автором – Дж. Джойс писав: «Я помістив таку кількість загадок і головоломок, що професори століттями сперечатимуться з приводу того, що я мав на увазі, і це єдиний спосіб забезпечити безсмертя» [13, с. 521]. Отже, «майже у кожному рядку, у кожному слові Джойсових творів прихований певний зміст, який був відомий лише авторові» [5, с. 242]. Досліджуючи особливості авторського стилю, наголошують й на великій кількості алюзій та пародій: «автор використовує велику кількість алюзій, які можуть бути зрозумілими лише певному колу читачів, які орієнтовані на ірландську культуру» [15, с. 54].

Сприйняття роману настільки ускладнене, що може скластися враження, що «ви не читаете „Улісса“, а самі складаєте роман так само, як складав його автор» [2]. При цьому Ф. Бегбедер зазначає, що «Джойс вивів нову породу читачів – „читач-співавтор”» [2]. За нашими попередніми спостереженнями, «інтерпретування цього роману втілює провідний постулат герменевтики: діяльність інтерпретатора майже дорівнює ролі автора» [3, с. 47]. У випадку зі сприйняттям та інтерпретацією роману читач має так би мовити «довідтворити» те, що треба зрозуміти» [11, с. 109].

Не викликає сумнівів те, що задля втілення вказаних інтенцій автор віддає перевагу нестандартним засобам художньої виразності. Він утворює оказіональні одиниці, експериментуючи з потенційними реалізаціями мовної системи. К. Ву наголошує, що лексична винахідливість найкраще характеризує його лексичну революцію, в якій провідна роль належить креативності та грайливості мови [17, с. 1176]. Оказіональні утворення Джойса вражають розмаїттям їх форм, багатшаровістю, поєднанням несумісних та часто суперечних речей. Авторська креативність у поводженні з мовним ре-

сурсами виходить далеко за межі англійської мови. Так, він збагачує свій твір не тільки прямим запозиченнями з багатьох відомих йому мов, а й удається до мовної гри з одиницями інших мов – французької, німецької, російської тощо. Відомим є факт, що письменник володів 13 мовами, що не могло не знайти втілення у його творчості.

Досліджуючи твір Джойса у перекладацькому аспекті, слід підкреслити величезну роль перекладача. На обох етапах перекладацького процесу – на етапі сприйняття та інтерпретації тексту та етапі пошуку/відтворення перекладацького відповідника – виникають чималі труднощі, подолати які здатен не кожний фахівець, а лише віртуоз своєї справи. Інтерпретація роману «Улісс» надто ускладнена, її порівнюють з розшифруванням та декодуванням [5, с. 241], що вимагає «занурення в епоху автора, уважне вивчення його біографічних витоків» [5, с. 241]. А етап відтворення перекладацького відповідника потребуватиме від перекладача чималого майстерності в поводженні з засобами художньої виразності мови перекладу, умінні їх використовувати нестандартним чином, застосуванні творчого мислення, здатності втілювати нові перекладацькі рішення. Саме тому варто відмітити значне зростання значущості перекладача, який «позбувається свого „фонового” статусу, перетворюючись на впливового агента креації» [10, с. 331]. Отже, фактично перекладач наближається до співавтора художнього твору.

Перший повний переклад роману «Улісс» українською виконали два перекладачі – неперевершені майстри своєї справи: Олександр Терех та Олександр Мокровольський. Олександр Терех вже здійснював спроби перекласти «Улісса». Так, у 1966 році вийшов його перший україномовний переклад, але ж він був неповним. Майже 50 років пізніше О. Терех знову взявся за переклад Джойсового твору, але не встиг довести роботу до кінця – його життя обірвалося у 2013 році. Закінчував роботу над перекладом О. Мокровольський, та у 2015 році «Видавництво Жупанського» надрукувало перший повний україномовний переклад – цю подію назвали «однією з головних літературних подій року» [9].

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Власне дослідження розпочнемо з огляду особливостей утворення авторських оказіоналізмів. Нами здійснено спроби розподілити всі авторські утворення за структурним критерієм на дві групи: фонографічні та словотвірні [3]. До фонографічних відносимо такі, що побудовані шляхом довільного поєднання фонем. Так, цей спосіб стає провідним під час утворення лексем на позначення звуків навколишнього оточення. Наведемо лише деякі з оноματοпоетичних утворень Джойса:

Flop, slop, slap – так передається звук плескання хвиль об скелі,

Whrrwhee – це графічне зображення тривалого свисту.

Gara. Klook. Klook. Klook – звуки, що продукують тварини. У вказаному випадку це відображення співу квочки.

Krandlkrankran – звук трамваю.

Джойсові виявилось під силу навіть зафіксувати звук булижників: **Rtststr!** *A rattle of pebbles. Wait. Stop!* Зазначимо, що одиниця **Rtststr** побудована за відсутності голосних, що відображає «дрібний, але глухий» звук [1, с. 60].

У ряді випадків Дж. Джойс вживає ономапоетичні одиниці на позначення «монотонної тривалості» [6]:

«*Confession. (...) Great weapon in their hands. More than doctor or solicitor. Woman dying to. And I schschschschsch. And did you chachachachacha?»* [14]

Одиниці **schschschschsch** та **chachachachacha** передають звуки, характерні для графічного відтворення шепотіння. А ефект тривалості забезпечується неодноразовим повторенням першого елемента кожної з одиниць: **sch-** та **cha-**, відповідно.

До фонографічних способів відносимо доволі численну групу іншомовних стилізацій. На основі тих мов, якими володів автор, він розробляє свою мовну гру з правилами, відомими лише одному Джойсу. Так, наприклад:

«*I seen Russia. Gospodi pomilyou. That's how the Russians pray»* [14].

У прикладі вище бачимо відображення російських слів «Господи, помилуй» англійською абеткою. Автор транслітерував узуальні одиниці російської мови, щоб дати змогу читачеві відчутти колорит іншої мови, не виключено, що для більшості англомовних читачів незнайомі.

У випадку нижче спостерігаємо відображення німецького акценту:

«*A DARKVISAGED MAN: (In disguised accent) Hoondert punt sterlink»* [14].

Оказіональне утворення є відхиленням від узуальних англомовних одиниць **hundred pound sterling**, застосоване автором для характеристики персонажу.

Удаючись до мовної гри з іншомовними словами (так звана іншомовна гра), Джойс у ряді випадків має на меті пародію. Так, змальовуючи епізод спіритичного сеансу, автор дещо спотворює узуальні англомовні одиниці для пародіювання санскриту:

«*Interrogated as to whether life there resembled our experience in the flesh he stated that he had heard from more favoured beings now in the spirit that their abodes were equipped with every modern home comfort such as talafana, alavatar, hatakalda, wataklasat and that the highest adepts were steeped in waves of volupcy of the very purest nature»* [14].

Оказіональні утворення **talafana, alavatar, hatakalda, wataklasat** можна зіставити з узуальними

telephone, elevator, hot/cold water, water closet. А їх специфічне зображення здатне передати емоційне забарвлення, посилюючи прагматичний вплив на читача.

До найбільш поширених словотвірних способів слід віднести словоскладання. Проаналізуємо такий випадок:

«*THE HUE AND CRY: (Helterskelterpelterwelter) He's Bloom! Stop Bloom! Stopabloom! Stopperrobber! Hi! Hi! Stophim on the corner»* [14].

Одиниця **Helterskelterpelterwelter** містить у складі три узуальні компоненти: *Helterskelter+pelter+welter* з дещо схожим семантичним навантаженням. Поєднуючи їх в одне утворення, автор мав на меті посилити атмосферу метушні, погоні у прагненні якомога швидше затримати героя.

Перу Джойса належать словоскладання, складниками яких є різні частини мови:

«*Fiacre and Scotus on their creepystools in heaven spilt from their pintpots, loudlatinlaughing: Euge! Euge!»* [14]

До складу **loudlatinlaughing** входять: **loud** (прикметник) + **latin** (прикметник) + **laughing** (герундій).

З точки зору кількості складових елементів у складі okazіональної лексеми, у Джойса наявні випадки двохосновних утворень. До них належать, насамперед, прикметники на позначення кольорів, що робить весь твір «геніальною картою» відображень та відповідностей в області кольору, де кожна глава має кольоровий лейтмотив, який формально відповідає барвам католицької меси» [6]. Так, наприклад: **bloodbeaked, bloodthirstily, whitesmoked whitemaned, greyedauburn, sunnygolden, redpanting orangeblossoms** [14].

Словотвірчий потенціал Джойса не обмежується трьох-чотирьохкомпонентними одиницями. У нього є словоскладання, до складу якого належать 14 одиниць:

Nationalgymnasiummuseumsanatoriumandsuspensoriumsordinaryprivatdocentgeneralhistoryspecialprofessordoctor (...) [14]

Велика кількість його okazіоналізмів утворена шляхом телескопічних засобів словотвору. На відміну від словоскладання, телескопічні одиниці утворюються з морфем або довільних сегментів двох або більшої кількості лексичних одиниць, у результаті чого формується лексема з непрозорим морфемним членуванням [12, с. 234].

Розглянемо лексеми нижче, побудовану за рахунок застосування міжслівного накладання: **Musemathematics**. До складу **Musemathematics** належить фрагмент лексеми **mus(ic)** та узуальна одиниця **mathematics**. Відомо, що Дж. Джойс не знався на математиці та природничих науках, але з прихильністю ставився до музики [7]. Отже, у цій одиниці криється одна з численних загадок Джойса: що він хотів сповістити читачеві автор, поєднавши в одній одиниці суперечні для себе емоції?

До найбільш поширених словотвірних способів належать випадки афіксації. У прикладі нижче – випадок суфіксації:

Horseness is the whatness of allhorse. [14]

Обидві лексеми побудовані за рахунок додання суфіксу *-ness* до базової основи. У першому випадку у якості основи вжито іменник *horse*, а другий випадок відрізняється ще більшою винахідливістю: суфікс доданий до займенника *what*. Очевидно, що автор дещо видозмінив узуальну словотвірну модель, за використання якої будуються узуальні іменники: *Adj + ness > N*, на зразок *kind + ness > kindness* тощо. Утворення на зразок наведеного вище свідчить про те, що потенціал мовної системи є набагато ширшим, ніж ті його реалізації, які стали нормативними та увійшли в узус.

На другому етапі дослідження нами здійснено спроби виокремити способи перекладацького відтворення авторських оказіоналізмів та встановити, як їх структурні та функціональні характеристики впливають на відтворення перекладацьких відповідей.

Під час аналізу способів перекладу, застосованих перекладачами, нами зафіксовані випадки транскодування. Так, транскодованими є деякі вигукі, наприклад:

Hik! Nek! Nak! Nok! Nuk! Kok! Kuk! [14]

Xik! Xek! Xak! Xok! Xuk! Kок! Kук! [8]

Транскодуванню підлягають й одиниці на зразок наведених нижче:

«*True men. Lid Ker Cow De and Doll. Ay, ay. Like you men.*» [14]

«Чесний люд. Лід Кер Кау Де і Долл. Так-так. Як і ви.» [8]

Оказіональна лексична одиниця **Lid Ker Cow De and Doll** утворена за допомогою скорочень від імен *Лідвелл, Кернан, Каулі, Дедал, і Доллард*. В українському варіанті перекладач зберігає тенденцію та залишає скорочення, застосовуючи прийом транслітерації.

Авторські оказіональні утворення на позначення набагато складніших власних імен так само зазнали транскодування в українському тексті. Так, **Rutlandbaconsouthamptonshakespeare** перетворилося на **Ратлендбеконсаутгемптоншекспір**.

Ряд ономатопоетичних поєднань так само відтворені в українському творі за допомогою транскодування. Так, наприклад:

«*Listen: a fourworded wavespeech: seesoo, hrss, rsseeiss, oooos*» [14].

«*Послухай-но, ось чотирислівна мова хвиль: сіісуу, грсс, рсіісс, уусс*» [8].

Вважаємо, що вибір перекладача на користь транскрибування обумовлений прагненням зберегти звукове забарвлення одиниць оригіналу. Хоча українські оказіональні одиниці не є типовим способом графічного відтворення шелесту хвиль, безпосередній контекст полегшує їх сприйняття без додаткових коментарів чи приміток перекладача.

Оказіональна лексема твору оригіналу, що наведена нижче, також належить до звукообразальних одиниць; її україномовний відповідник демонструє блискуче поєднання двох способів перекладу:

(The horse neighs.)

THE HORSE: Hohohohohohoh! Hohohohome! [14]

Кінь ірже.

КІНЬ: Йогогогого! Йогогогогодому! [8]

Неперевершений віртуоз експериментів з мовою, Дж. Джойс створює одиницю на позначення іржання коня. Але з іншого боку, у структурі утворення **Hohohohome** бачимо узуальну лексему **home**, яка слугувала перекладачеві основою для відтворення напівкалькованого напівтранскодованого відповідника **Йогогогогодому**. Перекладацьке рішення вповні втілює авторську інтенцію – елемент **Йогогогого** для україномовного читача є звичним позначенням іржання коня, а узуальна лексема **дом** є прямим відповідником англійської **home**.

Численну групу в нашій вибірці складають випадки калькування. Проаналізуємо приклад:

«*Roll of Bensoulbenjamin rolled to the quivery loveshivery roofpanes*» [14]

«*Рокім Бендушебенджамінового вокалу прокотився аж до стелі й струсонув її і потряс силою свого кохання*» [8]

Лексична одиниця оригіналу утворена за рахунок словоскладання. Так, до її складу належать три компоненти: **Ben+soul+benjamin**. Перекладач дотримується авторської словотвірної моделі та відтворює трикомпонентне кальковане поєднання: **Бен+душе+бенджамінового**. Звернемо увагу, що україномовна лексична одиниця так само є оказіональною.

Приклад нижче демонструє застосування калькування з такою трансформацією, як додавання:

«*The boys sixeyed Father Conmee and laughed*» [14].

«*Хлоп'ята поглянули своїми шістьма очима на отця Конмі і засміялися*» [8].

З точки зору утворення, дієслівна складена одиниця оригіналу **sixeyed** складається з двох узуальних: числівника *six* та дієслова *eye*. Задля її інтерпретування необхідно звернутися до контексту. В епізоді 10 отець Конмі зупинив трьох школярів з Бельведера: Джека Согена, Галлагера та Бранні Лайнема. Уважно подивившись на них, він простягнув Бранні Лайнему листа та, вказавши на червону поштову тумбу, пожартував: «Та побережися, щоб ти сам не впав туди слідом за листом, хлопче». Авторське дієслово утворено задля змалювання реакції трьох хлопчаків: вони **поглянули своїми шістьма очима**. Можемо припустити, що, утворивши складене дієслово, автор мав на меті втілити ідею синхронності дії трьох дітлахів: вони втрьох разом одночасно поглянули на отця Конмі та засміялися. За структурою утворення перекладацький відповідник відрізняється від авторського, але ж зберігає закладений смисл. Вірогідно, перекладач

обрав калькування з додаванням через те, що спроби утворити одну оказіональну одиницю, яка складалася б з *шість* та *поглянути*, виявилися менш вдалими.

Аналізована вибірка містить випадки калькування з вилученням:

«*Airs romped around him, nipping and eager airs. They are coming, waves. The whitemaned seahorses, champing, brightwindbridled, the steeds of Mananaan*» [14].

«*Навколо заграв вітерець, свіжий, кусючий. Ось і вони, хвилі. Білогриві морські коні, гризуть удила, мчать, осідлані вітром румак*» [8].

До складу одиниці **brightwindbridled** належать такі компоненти: **bright** (яскравий) + **wind** (вітер) + **bridled** (осідланий). Задля утворення відповідника перекладач вилучає перший компонент, а решту передає узуальними одиницями.

Розглянемо приклад калькування з пермутацією. Задля характеристики одного з персонажів Джойс утворює ряд прикметників, один з яких **hairynostrilled**. В українському перекладі обрано варіант **ніздреволосий**, що утворено на основі словникових відповідників *hairy* – *волосатий* та *nostril* – *ніздра*. Скоріш за все, перmutація обумовлена дотриманням милозвучності мови перекладу.

Утворення функціонального відповідника має місце у випадку з відтворенням оноματοпоетичних одиниць:

Rtststr! *A rattle of pebbles. Wait. Stop!* [14]

Шупп! *Заторохтіли камінці. Стривай-но. Смій.* [8]

Одиницю на позначення звуку каміння перекладач вирішив не транслітерувати, а відтворити таким чином, щоб наблизити її звукове оформлення до більш звичного для україномовного читача.

У прикладі нижче перекладач так само удається до функціонального відповідника:

LYNCH: (*Pommelling on the sofa.*) **Rmm Rmm Rmm Rrrrrmmmmmm.** [14]

ЛІНЧ: (*гатить кулаками по дивану*): **Прамм-памм-паммммм!** [8]

Оказіоналізм **Rmm Rmm Rmm Rrrrrmmmmmm** надто складно розтлумачити без контексту, адже таке поєднання приголосних за відсутності голосних потенційно здатне позначати широкий спектр звуків навколишнього оточення. За допомогою контексту стає зрозумілим принаймні в якій ситуації цей звук виникає. Але залишається відкритим питання, що саме відтворив автор: звук від удару кулаків по м'якій меблі або вигуки Лінча, якими він супроводжує власні дії. Схоже, перекладач розтлумачив утворення на користь вигуків та обрав варіант **Прамм-памм-паммммм**, який зазвичай вживають на позначення позитивних емоцій.

У випадку нижче оказіональна звукообразальна одиниця у перекладі не збережена:

Hooray! Ay! Whrrwhee! [14]

Ура! Ага! Давай-давай! [8]

За допомогою поєднання фонем **Whrrwhee** автор відтворив звук протяжного свисту. Перекладач відмовився від намагань транслітерувати авторську одиницю через те, що зазначений набір звуків для україномовного читача жодним чином не буде асоціюватися зі свистом. Відмовившись від інших спроб утворити звукообразальну одиницю, перекладач прийняв рішення компенсувати свист за рахунок вигуку **давай-давай**, що вживається для підбадьорення.

Приклад нижче відносимо до компенсації:

«(*He wheels twins in a perambulator.*) **Ticktacktwo wouldyousetashoe?** (*He performs juggler's tricks, draws red, orange, yellow, green, blue, indigo and violet silk handkerchiefs from his mouth*)» [14].

«(*Заколісує близнят у колісці.*) **Куй, куй, чобіток, дай, Аннето, молоток. А не даси молотка, не підкую чобітка.** (*Жонглює, показує фокуси, виймає з рота шовкові хустки, червоні, помаранчеві, жовті, зелені, блакитні, сині, бузкові*)» [8].

Авторський оказіоналізм у перекладі не відтворено саме оказіоналізмом. Розтлумачити сенс утворення **Ticktacktwo wouldyousetashoe** можна лише з опорою на контекст, з якого стає зрозумілим, що Блум заколісує немовлят та показує їм всілякі фокуси. Вірогідно, грає з ними. Перекладач застосовує прийом компенсації – вживає відому українську приказку з гри. В українській традиції є гра, коли пучкою постукують по ступні дитини, неначе кують, та промовляють ті слова, що обрав перекладач. У цьому випадку очевидним є рішення поступитися формою на користь функції.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Здійснене дослідження є спробою аналізу особливостей україномовного відтворення авторських оказіональних утворень одного з найскладніших для сприйняття творів. Роман став справжнім викликом перекладачам, оскільки наявність оказіональної лексики деавтоматизує сприйняття та потребує додаткових зусиль задля його інтерпретування. Перекладацьке відтворення оказіональних одиниць значною мірою спирається на їх структурно-функціональні характеристики у творі оригіналу. У творі оригіналу наявними є фонографічні та словотвірні оказіоналізми. До фонографічних одиниць, тобто побудованих безпосередньо з фонем, відносимо випадки оноματοпеї, вигуків, іншомовних стилізацій тощо. Будівання словотвірних одиниць здійснюється з морфем або їх довільно вичленованих фрагментів. Найчастіше автор удається до таких словотвірних способів, як словоскладання, телескопія, афіксація. У результаті дослідження ми дійшли висновку, що не існує єдиного підходу до відтворення оказіональних одиниць у мові перекладу. Перекладач має використовувати різноманітні способи з метою відтворити авторські

інтенції, прагматичний потенціал авторських лексем та неповторність його індивідуального стилю. Так само, не існує закономірності стосовно того, як само відтворювати оказіональну лексему з точки зору її структури. Так, в ряді випадків перекладачі зберігали авторську словотвірну модель, а в ряді удавалися до інших способів, відтворюючи оказіональну одиницю узуальною. Під час перекладу роману «Улісс» перекладачі найчастіше удавалися до калькування та компенсації, що є втіленням стратегії одомашнення. Стратегія очуження в романі реалізується завдяки застосуванню транскодування оказіональних лексем. Україномовні транскодовані

відповідники зберігають атмосферу іншомовного твору, дають змогу читачеві відчути колорит іншомовної одиниці, водночас залишаючи простір для тлумачення. Вважаємо, що провідна роль стратегії одомашнення пояснюється ускладненістю твору оригіналу. Перекладачі намагалися відтворити авторські інтенції таким чином, щоб вони стали більш доступними для сприйняття україномовними читачами. **Перспективи** подальших досліджень полягають у більш детальному висвітленні перекладацького відтворення авторської оказіональної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барташова О.А. Фоносемантический фонд индивидуальных авторских концептов. *Известия СПбУЭФ*. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. № 6(66). С. 57–62.
2. Бегбедер Ф. Последняя инвентаризация перед продажей. *Иностранная литература*. 2002. № 4. URL: <http://magazines.russ.ru/inostran/2002/4> (дата звернення: 28.04.2020)
3. Воронина К. В., Котова А. В. Оказіональні утворення як елемент ідіостилю Дж. Джойса. *Сьомий міжнародний науковий форум. Сучасна іноземна філологія: дослідницький потенціал. Тези доповідей у 2-х ч.* Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 47–49.
4. Гениева Е. Перечитываем Джойса. *Джойс Д. Дублинцы*; Москва : Известия, 1982. С. 5–22.
5. Гончаренко Е. П. Сторінками українського Джойса (переклад та аналіз першого епізоду роману «Улісс»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2015. № 14. С. 240–244.
6. Горбунова Н. Г. Языкотворчество Дж. Джойса: словообразовательный аспект (на примере романа «Улисс»): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Санкт-Петербург, 2005. 204 с. URL: <http://www.james-joyce.ru/articles/yazikotvorchestvo-joy-sa-slovoobrazovatelnyy-aspekt.htm> (дата звернення: 20.03.2020)
7. Джеймс Джойс: silence, cunning and exile. URL: <http://www.james-joyce.ru/> (дата звернення: 30.03.2020)
8. *Джойс Д.* Улісс пер. з англ. О. Терех, О. Мокровольський. Київ : Видавництво Жупанського. 2015. 732 с. URL: <https://www.e-reading-lib.com> (дата звернення: 14.04.2020)
9. Коцарев О. Улісс українською: не минуло й ста років. URL: https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/42965/ (дата звернення: 14.04.2020)
10. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія. Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2012. 376 с.
11. Хализев В. Е. Герменевтика (раздел 1 главы III Функционирование литературы). *Теория литературы: учебник*. [2-е изд.]. Москва : Высш. шк., 2000. С. 106–112.
12. Bauer, L. (1983). *English Word-Formation*. Cambridge : Cambridge University Press.
13. Ellmann, R. (1982). *James Joyce*. New York, Oxford, Toronto : Oxford University Press.
14. Joyce, J. (1998). *Ulysses*. London: Picador, 1998. URL: <https://www.e-reading-lib.com> (дата звернення: 14.04.2020).
15. Kölsch, H. (2014). *James Joyce: Ulysses*. Norderstedt: Books on Demand GmbH.
16. Menand, L. (2016). Why We Are No Longer Shocked by “Ulysses”. *The New Yorker*. URL: <https://www.newyorker.com/culture/cultural-comment/why-we-are-no-longer-shocked-by-ulysses> (дата звернення: 31.03.2020)
17. Wu X. (2011). The Poetics of Foregrounding: The Lexical Deviation in Ulysses. *Theory and Practice in Language Studies*. Vol. 1, No. 9, PP. 1176–1184.

REFERENCES

1. Bartashova, O.A. (2010). Fonosemanticheskij fond individual'nyh avtorskih konceptov [Phono-semantic stock of individual authors' concepts]. *Izvestija SPbUJeF [Messenger of Saint Petersburg State University of Economics]*, № 6(66), 57–62 (in Russian)
2. Begbeder, F. (2002). Poslednjaja inventarizacija pered prodazhej. [The last inventory checking before selling]. *Inostrannaja literatura [Foreign Literature]*. № 4. Available at: <http://magazines.russ.ru/inostran/2002/4> (in Russian)
3. Voronina, K.V., Kotova, A.V. (2016) Okazional'ni utvorenniya yak element idiosty'lyu Dzh. Dzhojisa. S'omyj'j mizhnarodnyj naukovy'j forum. Suchasna inozemna filologiya: doslidny'cz'ky'j potencial. Tezy` dopovidej u 2-x ch., 23 November 2016 Kharkiv [Proc. 7th Int. Forum 23 November 2016, Kharkiv], Kharkiv, 47–49.
4. Genieva, E. (1982). Perechityvaem Dzhojisa. [Rereading Joyce]. *Dzhojis D. Dublicy*. Moscow : Izvestia Publ.
5. Goncharenko, E.P. (2015) Storinkamy` ukrayins`kogo Dzhojisa (pereklad ta analiz pershogo epizodu romanu “Ulyss”). [Discovering Ukrainian Joyce (translation and analysis of the first episode of “Ulysses”).] *Naukovy'j visny'k Mizhnarodnogo humanitarnogo universy'tetu. Ser.: Filologiya [International Humanitarian University Scientific Messenger]*, № 14. 240-244. (in Ukrainian)

6. Gorbunova, N. G. Jazykotvorchestvo Dzh. Dzhosja: slovoobrazovatel'nyj aspekt (na primere romana "Uliss"). diss. kand. filol. nauk [J. Joyce's language creativity: word-building aspect]. Saint Petersburg. 204 p. (in Russian).
7. James Joyce: silence, cunning and exile. Available at: <http://www.james-joyce.ru/>
8. Dzhosjs, D. (2015). *Uliss [Ulysses]*. Translated from English by O. Terex and O. Mokrovol's'ky'j Kyiv: Zhupans'ky'j Publ.
9. Koczarev, O. (2015). Uliss ukrayins'koyu: ne my'nulo j sta rokiv. [Ulysses in Ukrainian: finally, translated]. Available at: https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/42965/
10. Rebrij, O.V. (2012) *Suchasni koncepciyi tvorchosti u perekladi: monografiya [Modern concepts of creativity in translation: monograph]*. Kharkiv: Kharkiv National University.
11. Halizev, V. E. (2003). Germenevtika (razdel 1 glavy III Funkcionirovanie literatury) [Hermeneutics (Section 1 of Chapter III Functioning of Literature)]. *Teorija literatury: uchebnik. [2-e izd] [Theory of Literature: textbook]*. Moscow: Vysh. Shk. Publ.
12. Bauer, L. (1983). *English Word-Formation*. Cambridge : Cambridge University Press.
13. Ellmann, R. (1982). *James Joyce*. New York, Oxford, Toronto : Oxford University Press.
14. Joyce, J. (1998). *Ulysses*. London: Picador, 1998. URL: <https://www.e-reading-lib.com> (дата звернення: 14.04.2020).
15. Kölsch, H. (2014). *James Joyce: Ulysses*. Norderstedt: Books on Demand GmbH.
16. Menand, L. (2016). Why We Are No Longer Shocked by "Ulysses". *The New Yorker*. URL: <https://www.newyorker.com/culture/cultural-comment/why-we-are-no-longer-shocked-by-ulysses> (дата звернення: 31.03.2020)
17. Wu X. (2011). The Poetics of Foregrounding: The Lexical Deviation in Ulysses. *Theory and Practice in Language Studies*. Vol. 1, No. 9.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Воронина Камилла Владиславовна – кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: k.v.voronina@karazin.ua; ORCID: [0000-0002-9346-1847](https://orcid.org/0000-0002-9346-1847); GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=Dbrm-myAAAAJ&hl=ru>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Kamilla_Voronina

Voronina Kamilla – PhD in Linguistics, Associate Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: k.v.voronina@karazin.ua; ORCID: [0000-0002-9346-1847](https://orcid.org/0000-0002-9346-1847); GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=Dbrm-myAAAAJ&hl=ru>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Kamilla_Voronina

УДК: 821.111'25:821.161.2

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-14

Привнесення синестезійних метафор в англо-український переклад художнього тексту

Жулавська О. О.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології Сумського державного університету;
e-mail: o.gulawskay@gf.sumdu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3132-6877>;
GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?user=OPOP_rIAAAAJ&hl=ru;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Olha_Zhulavska
(Суми)

Поряд з когнітивними операціями відтворення, усунення, заміни синестезійних метафор, перекладацькі рішення базуються і на когнітивній операції привнесення синестезійної метафори у текст перекладу, хоча в тексті оригіналу метафора відсутня. Метою статті є встановлення й опис випадків привнесення синестезійної метафори, відсутньої в оригіналі, в український переклад англійського художнього тексту. Синестезійні метафори отримали свою назву за аналогією з явищем синестезії, яке розглядається в психології як глибока форма взаємодії органів чуття, при якій ці органи начебто «працюють» разом, утворюючи новий тип чуттєвості, який і називають синестезією. Особливість синестезійних метафор полягає в тому, що на відміну від концептуальних метафор, де базові домени слугують підґрунтям для тлумачення сутностей абстрактних доменів, в них як домен/концепт джерела так і домен/концепт цілі є базовими доменами, закоріненими безпосередньо у тілесних відчуттях. Домен розуміємо за Р. Ленекером як концептуальну структуру, різного ступеню складності, яка містить фонову інформацію, на основі якої можна зрозуміти значення одиниці мови, актуалізованої в дискурсі; іншими словами, домени є фоновим знанням (базою) для виділення (профілювання) концептів. Домени поділяються на базові та абстрактні. Концептуальну метафору тлумачимо за Дж. Лакоффом, М. Джонсоном та З. Ковачешем як продукт когнітивної операції картування або проектування, де більш абстрактна концептуальна структура (домен/концепт цілі) ідентифікується в термінах більш конкретної (вкоріненої в нашому тілесному досвіді) ментальної сутності (домена/концепту джерела). Застосування інструментарію теорії концептуальної метафори дозволило виявити привнесені у текст перекладу синестезійні метафори, які базуються на таких когнітивних моделях: ЗОРОВЕ ВІДЧУТТЯ Є ВІДЧУТТЯ ДОТИКУ (ГОСТРОЇ ПОВЕРХНІ), СЛУХОВЕ ВІДЧУТТЯ Є ВІДЧУТТЯ ДОТИКУ (СУХОЇ/ГАРЯЧОЇ/М'ЯКОЇ ПОВЕРХНІ). Застосування операції привнесення моделі синестезійної метафори сприяє відтворенню в перекладі комунікативних смислів автора оригінального тексту.

Ключові слова: домен, когнітивний перекладацький аналіз, концептуальна метафора, привнесення метафоричної моделі, синестезійна метафорична модель.

Жулавская О. А. Операция привнесения синестезийных метафор в англо-украинский перевод художественного текста. Наряду с когнитивными операциями реконструкции, потери и замены синестезийных метафор, переводческие решения базируются и на операции привнесения синестезийной метафоры в текст перевода, хотя в тексте оригинала такая метафора отсутствует. Цель статьи установить и описать случаи привнесения синестезийной метафоры, отсутствующей в оригинале, в украинский перевод англоязычного текста. Синестезийные метафоры получили свое название по аналогии с явлением синестезии, которое анализируется в психологии как глубокая форма взаимодействия органов чувств, при которой эти органы, будто «работают» вместе, создавая новый тип чувств, который называется синестезия. Особенностью синестезийных метафор есть то, что в отличие от концептуальных метафор, где базовые домены есть основой для интерпретации абстрактных доменов, в них в качестве как исходный домен/концепт, так и целевой домен/концепт есть базовыми доменами, укоренившиеся непосредственно в телесных ощущениях. Домен трактуем по Р. Ленекеру, как концептуальную структуру, разной степени сложности, несущую в себе фоновую информацию, на основе которой становится ясным значение единицы языка, актуализируемое в дискурсе; другими словами, домены – это фоновые знания (база) для выделения (профилирования) концептов. Домены делятся на базовые и абстрактные. Концептуальную метафору трактуем по Дж. Лакоффу, М. Джонсону и З. Ковачешу как продукт когнитивной операции картирования или проектирования, при которой более абстрактная структура (целевой домен/концепт) идентифицируется в терминах более конкретной структуры (укорененной в нашем телесном опыте) ментальной сущности (исходного домена/концепта). Применение инструментария

концептуальної метафори дозволили обнаружить привнесені в текст переклада синестезійні метафори, які базуються на наступних когнітивних моделях: ЗРИТЕЛЬНЫЕ ОЩУЩЕНИЯ як ОЩУЩЕНИЕ ПРИКОСНОВЕНИЯ (ОСТРОЙ ПОВЕРХНОСТИ), СЛУХОВЫЕ ОЩУЩЕНИЯ як ОЩУЩЕНИЕ ПРИКОСНОВЕНИЯ (СУХОЙ/ГАРЯЧЕЙ/МЯГКОЙ ПОВЕРХНОСТИ). Применение операции привнесения модели синестезийной метафоры способствует воспроизведению в переводе коммуникативных смыслов автора оригинального текста

Ключевые слова: домен, когнитивний перекладеский аналіз, концептуальна метафора, привнесение метафорической модели, синестезийная метафорическая модель.

Zhulavska O. Introduction of Synesthetic Metaphors in English-Ukrainian Translations of Fiction. Along with the cognitive operations of reconstruction, elimination and substitution of synesthetic metaphors, translational decisions are also based on the cognitive operation of introduction of synesthetic metaphor, which does not exist in the original. The aim of the article is to reveal and describe the cases of introduction of synesthetic metaphors, absent in the original, in the Ukrainian translations of the English text. Synesthetic metaphors are named so, because of the similarity with the phenomenon of synesthesia, which is studied in psychology as the deep interaction of sense organs, in which these organs are "working" together creating a new type of sensibility, named synesthesia. Special feature of such metaphors implies the fact that in contrast to the conceptual metaphors, in which basic domains are the background for the interpretation of the abstract domains, in synesthetic metaphors both source domain/concept and target domain/concept are basic ones, embedded directly into the bodily sensations. Understanding domain we follow R. Langacker, as a concept or conceptual complex of any degree complexity, containing background information, and helping to understand the meaning of the language unit, actualized in the discourse; in other words domains are the background knowledge (basis) for the distinguishing (profiling) of concepts. Domains are distinguished into basic and abstract. Conceptual metaphor we interpret following G. Lakoff, M. Johnsons and Z. Kovecses as the result of the cognitive operation of mapping or projecting, in which abstract conceptual structure (target domain/concept) is identified in terms of concrete (embedded in our bodily experience) mental structure (source domain/concept). Application of methodological tools of conceptual metaphor theory made it possible to reveal synesthetic metaphors, introduced in the translation, based on the following cognitive models: VISION is TOUCH (SENSATION OF SHARP SURFACE), HEARING is TOUCH (SENSATION OF DRY/HOT/SOFT SURFACE). Application of operation of introduction of synesthetic metaphor model helps to reveal in translation communicative sense implied by the author of the original.

Key words: cognitive translational analysis, conceptual metaphor, domain, introduction of synesthetic model. synesthetic metaphoric model,

1. ВСТУП

Останнім часом все більшого поширення набувають когнітивні дослідження перекладу, які застосовуючи методики та інструменти аналізу когнітивної лінгвістики, роблять спроби відповісти на питання, які когнітивні структури та операції складають підґрунтя тих чи інших перекладацьких рішень. Значна увага приділяється перекладацькому аналізу метафор, які досить детально розглянуті в роботах А. Альвареза, Р. Ван ден Брок, М. Дагут, Л. Коваленко та А. Мартинюк, З. Ковачеша, М. Ларсон, П. Ньюмарка, О. Ребрія, К. Шефнер та М. Шуттельворфа [8; 35; 10; 13; 14; 15; 21; 26; 27; 6; 31] та ін.

Разом з тим, існує низка не вирішених проблем: 1) не завжди розмежується переклад метафор як мовного явища (стилістичної фігури) і ментального явища (концептуальної структури, продукту когнітивної операції); 2) нечітко визначені критерії розмежування трансформацій/способів перекладу метафор, що позначається на недосконалості їхніх класифікацій; 3) поза увагою дослідників залишається явище привнесения метафори в текст перекладу за відсутності такої в тексті оригіналу. Насамкінець, синестезійні метафори взагалі ще не були об'єктом перекладацького аналізу. Наша розвідка спрямована на вирішення цих питань, що і зумовлює її **актуальність** та **новизну**.

Мета дослідження полягає у встановленні й описі випадків привнесения в текст українського

перекладу англомовного художнього тексту синестезійної метафори, відсутньої в оригіналі.

Втілення цієї мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- встановити випадки привнесения синестезійної метафори в текст англо-українського перекладу художнього тексту;
- сконструювати когнітивну модель синестезійної метафори;
- виявити спосіб/трансформацію перекладу синестезійної метафори;
- з'ясувати комунікативний смисл синестезійної метафори;
- порівняти комунікативні смисли відповідних висловлень у контекстах оригіналу і перекладу.

Об'єктом дослідження є україномовні синестезійні метафоричні дескрипції, які привносяться у текст перекладу англомовного художнього тексту, а **предметом** – семантичні ознаки, що висвітлюються в когнітивних моделях і сприяють втіленню комунікативних смислів автора оригінального тексту.

Матеріалом дослідження є 300 метафоричних синестезійних дескрипцій, вилучених із україномовних перекладів таких англомовних романів: «Шоколад» Джоан Гарріс [11] у перекладі Володимира Полякова [2], «Пісня льоду та вогню» Джорджа Мартіна [25] у перекладі В'ячеслава Бродового [29], «Щиголь» Донни Тартт [30] у перекладі Віктора Шовкуна [7].

2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ

Тлумачення **концептуальної метафори** в когнітивних перекладацьких студіях спирається на визначення метафори, яке було впроваджено в когнітивну лінгвістику Дж. Лакоффом і М. Джонсоном: «природа метафори полягає у розумінні і відчуванні однієї речі в термінах іншої» [18, с. 6]. У більш пізніх роботах когнітивних лінгвістів метафора тлумачиться як продукт когнітивної операції картування або проектування, де більш абстрактна концептуальна структура (домен/концепт цілі) ідентифікується в термінах більш конкретної (вкоріненої в нашому тілесному досвіді) ментальної сутності (домена/концепту джерела) [14, с. 6; 18, с. 210]. Метафорична модель має вигляд «А є Б», де сутність/домен/концепт А розуміється через сутність/домен/концепт Б.

Домен розуміємо за Р. Ленекером як концептуальну структуру, різного ступеню складності, яка містить фонову інформацію, на основі якої можна зрозуміти значення одиниці мови, актуалізованої в дискурсі; іншими словами, домени є фоновим знанням (базою) для виділення (профілювання) концептів [20, с. 147], оскільки когнітивні лінгвісти не розмежовують мовне значення (семантичну структуру) і концепт (концептуальну структуру) як мінімальну одиницю ментального досвіду (знання). Домени структуровані за принципом ієрархії і межі/відношення між доменами і концептами є доволі динамічними: концепти можуть слугувати доменами для інших концептів; один концепт може підтримуватися кількома доменами [там само, с. 152]. Р. Ленекер поділяє домени на базові та абстрактні [там само, с. 149]. Базові домени закорінені безпосередньо в тілесному досвіді людини і включають ПРОСТІР (візуальна система: рух і позиція; сенсори шкіри, м'язів і кінцівок; вестибулярний апарат, розташований у слуховому каналі: рух і баланс), КОЛІР (візуальна система), ЗВУК / ВИСОТУ ТОНУ (слухова система), ТЕМПЕРАТУРУ (тактильна система), ТИСК (сенсори тиску шкіри, м'язів і кінцівок), БІЛЬ (відчуття пошкодження тканини нервами під шкірою), ЗАПАХ (ольфакторна система), ЧАС (відчуття часу) та ЕМОЦІЮ (афективна система) [20, с. 149]. Всі інші домени будь-якого ступеню складності відносяться до абстрактних доменів [там само, с. 488]. Базові домени організують примітивне репрезентаційне поле, необхідне для появи будь-якого концепту; формують об'єм концептуального потенціалу, який по-різному використовується абстрактними концептами [там само, с. 149].

Що стосується **синтестезійних метафор**, вони, на відміну від концептуальних метафор, перебувають поза фокусом уваги когнітивних лінгвістів. Особливість синтестезійних метафор полягає в тому, що на відміну від концептуальних метафор, де базові домени слугують підґрунтям для тлумачен-

ня сутностей абстрактних доменів, в них як домен/концепт джерела так і домен/концепт цілі є базовими доменами, закоріненими безпосередньо у тілесних відчуттях [3, с. 30-31]. Застосування інструментарію теорії концептуальної метафори дозволило виявити такі базові моделі синтестезійних метафоричних дескрипцій в англійських художніх текстах та їх перекладах: СЛУХОВЕ ВІДЧУТТЯ є ОРІЄНТИР У ПРОСТОРІ (НИЗ-ВЕРХ) / ВІДЧУТТЯ ДОТИКУ/ТИСКУ/СМАКУ / ЗОРОВЕ ВІДЧУТТЯ; СМАКОВЕ ВІДЧУТТЯ є ВІДЧУТТЯ ДОТИКУ; НЮХОВЕ ВІДЧУТТЯ є ВІДЧУТТЯ ДОТИКУ/ТЕМПЕРАТУРИ; ЗОРОВЕ ВІДЧУТТЯ є ОРІЄНТИР У ПРОСТОРІ (ВУЗЬКІСТЬ) / ВІДЧУТТЯ ТЕМПЕРАТУРИ [3, с. 29-36; 4, с. 70-74]. Синтестезійні метафори отримали свою назву за аналогією з явищем синтестезії, яке розглядається в психології як глибока форма взаємодії органів чуття, при якій ці органи начебто працюють разом, утворюючи новий тип чуттєвості, який і називають синтестезією. Синтестезія надає можливість осмислити відчуття одного модусу в термінах відчуття іншого модусу, на ментальному рівні, а на мовному рівні втілюється в синтестезійних метафоричних дескрипціях.

В межах когнітивних перекладацьких студій існують різноманітні **підходи до вивчення перекладу метафор** як з позиції процесів, що відбуваються у свідомості перекладача, так і з позиції результату, тобто ефективності впливу тексту перекладу на реципієнта. Текст відбиває комплексні когнітивні процеси, які відбуваються при перекладі назв специфічних соціокультурних реалій та є «продуктом» перекладацької діяльності, який можна дослідити. І хоча дослідники не мають прямого доступу до процесів, які відбуваються у свідомості перекладача, проводиться значна кількість досліджень у спробі зрозуміти, які саме когнітивні операції складають підґрунтя для прийняття перекладачами тих чи інших рішень. [32, с. 100]. Зокрема, за допомогою протоколу «думки в голос» (*TAP – think aloud protocol*) (К. Мартікайнен (1999) [24], С. Тірконен-Кондіт (2001, 2002) [33; 34], П. Куссмауль (2000) [16]) та більш сучасних методів «реєстрації натиску клавіатури» (*keystroke logging*) або «відстеження руху ока» (*eye-tracking*) (А. Якобсен, Т. Дженсен та І. Меес (2007) [12]) було з'ясовано, що переклад метафор потребує більшого часового інтервалу, через необхідність при перекладі відтворити один домен через інший [32, с. 100]. Н. Мандельбліт [23] стверджує, що якщо в мові оригіналу та мові перекладу домени джерела та домени цілі метафори є однаковими, то процес перекладу буде займати менше часу та зусиль [23, с. 456], іншими словами, чим більш схожі лінгвокультури оригіналу та перекладу, тим менше труднощів викликає переклад метафоричних висловів [9].

Л. Коваленко та А. Мартинюк, методики яких ми дотримуємося у своєму дослідженні, спираючись на доробок когнітивної лінгвістики, проводять аналіз перекладу метафор на рівні ментальних моделей, які

забезпечують функціонування метафоричних дескрипцій та визначають їхні структурно-семантичні властивості [13]. Ця методика дозволяє не лише виявляти когнітивні моделі, які лежать у підґрунті англійських та українських висловів, що вербалізують метафори, а й встановлювати, яку когнітивну операцію застосував перекладач – **відтворення** (в мові оригіналу та мові перекладу вживаються метафори однакових когнітивних моделей або їх *конкретизації* (більш конкретні концепти замінюють більш абстрактні в одній і тій самій когнітивній моделі [19, с. 68]): *but despite my cool tone – ma nonpi свій холодний тон*), **усунення** (метафорична дескрипція мови оригіналу втрачається в перекладі: *she gave me a narrow unamused look – пильно дивлячись на мене*), **заміни** (метафорична модель мови оригіналу замінюється метафоричною моделлю або її конкретизацією в мові перекладу: *he says flatly – сухо пояснив він*), або **привнесення** (в мові перекладу з'являється метафорична дескрипція, яка була відсутня в мові оригіналу: *I said, more curtly than I'd meant to – сказав я сухішим тоном, аніж хотів*).

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Когнітивна операція **привнесення** синестезійної метафори у текст перекладу є цікавим і малодослідженим феноменом. Розглянемо кілька прикладів, починаючи із синестезійної метафоричної моделі **ЗОРОВЕ ВІДЧУТТЯ є ВІДЧУТТЯ ДОТИКУ (ГОСТРОЇ ПОВЕРХНІ)**:

He swung his shrewd, appraising gaze over to me (Tartt, 2013). – *Він подивився на мене гострим, оцінливим поглядом* (Тартт, 2016).

В оригіналі прикметник *shrewd* вживається для опису погляду Бориса, хлопця з яким потоваришував головний герой роману Д. Тартт Тео після переїзду до свого батька. Залишившись самі в будинку батька Тео, хлопці обговорюють, чи не продає Ксана, подруга батька, наркотики. Борис вже здогадався, що саме так і є, і ця підозра відображається в його погляді.

Прикметник *shrewd* вживається у буквальному значенні «такий, що робить правильні висновки стосовно людей та ситуацій» [22; 28]. Оригінальний текст не містить метафори. Перекладач, застосовуючи трансформацію контекстуального розвитку, обирає для перекладу прикметник *гострий*. За визначенням «Академічного тлумачного словника української мови», *гострий* буквально означає «який має колючий кінець або ріжучий край; здатний колоти або різати» [1], а його переносним значенням є «який добре сприймає що-небудь; тонкий, проникливий» [1]. Відтак, обираючи цей прикметник, перекладач створює синестезійну метафору **ЗОРОВЕ ВІДЧУТТЯ є ВІДЧУТТЯ ДОТИКУ (ГОСТРОЇ ПОВЕРХНІ)**, яка, висвітлюючи ознаку **ПРОНИКЛИВІСТЬ**, якнайкраще передає зміст оригіналу.

"It's fine," I said, more curtly than I'd meant to, when I realized they were waiting for me to say something.

(Tartt, 2013). – *Годиться, – сказав я сухішим тоном, аніж хотів, коли зрозумів, що вони чекають, аби я що-небудь сказав.* (Тартт, 2016).

В оригіналі прислівник *curtly* вживається для характеристики негативної відповіді Тео на вмовлянням весільного консультанта купити коштовні тарілочки для свого весілля. Це вмовляння нагадувало Тео старих леді, з якими йому доводилося спілкуватися як продавцю антикварних меблів, і які вперто намагалися продати йому свої старі меблі за ціну антикваріату. Ця ситуація дратувала Тео, тому він відповів різко і майже неввічливо. Прикметник *curtly* якраз і має значення «відповідати коротко, неввічливо, настільки коротко, що відповідь здається грубою» [22; 28]. Цей випадок вживання прислівника *curtly* для опису голосу не є метафоричним.

Українською мовою *curtly* перекладається фразою *сухішим тоном*. «Академічний тлумачний словник української мови», окрім буквального значення прикметника *сухий* «не мокрий, не сирий», подає і його переносне значення «різкий, тріскучий (про голос, звуки)» [1]. Ці значення і лягають у підґрунтя синестезійної метафори **СЛУХОВЕ ВІДЧУТТЯ є ВІДЧУТТЯ ДОТИКУ (НЕПРИЄМНЕ СЛУХОВЕ ВІДЧУТТЯ є ВІДЧУТТЯ СУХОЇ ПОВЕРХНІ)**. Висвітлюючи ознаку **РІЗКІСТЬ ТОНУ**, синестезійна метафорична дескрипція, яка з'являється в перекладі, створює контекст, близький до оригінального.

A WILDERNESS OF GILT, gleaming in the slant from the dust-furred windows: gilded cupids, gilded commodes and torchieres, and – undercutting the old-wood smell – the reek of turpentine, oil paint, and varnish (Tartt, 2013). – *Незайманість позолоти, що скісно блищала від запорошених вікон: позолочені купідони, позолочені комоди й торшери – і запах, який перебивав гострий запах старого дерева, – сморід скипидару, олійної фарби та лаку* (Тартт, 2016).

У цьому прикладі описується запах майстерні, яка знаходилася на першому поверсі будинку, де жив Гоббі, компаньйон невідомого тяжко пораненого чоловіка похилого віку, на якого Тео натрапив у перші хвилини після вибуху в музеї мистецтв Метрополітен в Нью Йорку, терористичного акту, який забрав у Тео найріднішу людину, його матір. Цей чоловік, помираючи, дав Тео обручку з проханням передати її Гоббі. Візит Тео відбувся невдовзі після вибуху. Тео ще перебував в шоковому стані від того, що відбулося, і всі запахи і відчуття були гострими для нього. Авторка передає нюхові відчуття Тео словосполученням *old-wood smell (запах старого дерева)*, яке не вербалізує синестезійної метафори.

Перекладач вдається до трансформації контекстуальної заміни, вживаючи прикметник *гострий* – «який сильно діє на органи чуття (нюх, смак, зір, слух і т. ін.)» [1] і тим самим актуалізує синестезійну метафору **НЮХОВЕ ВІДЧУТТЯ є ВІДЧУТТЯ ДОТИКУ**, конкретизація **СИЛЬНЕ НЮХОВЕ ВІДЧУТТЯ є ВІДЧУТТЯ ГОСТРОЇ ПОВЕРХНІ**, яка повною мірою

передає смисл оригінального тексту. Ця синестезійна метафорична модель є характерною для української лінгвокультури і відповідна дескрипція є конвенційною в українській мові.

Sometimes it was fun, she said, but mostly it wasn't: swimsuits in January, shivering from flu; tweeds and woollens in summer heat, sweltering for hours amid fake autumn leaves while a studio fan blew hot air and a guy from make-up darted in between takes to powder the sweat off her face (Tartt, 2013). – *Іноді це було весело, розповідала вона, але здебільшого ні; зйомки в січні в купальних костюмах, коли доводилося тремтіти від грипу; твідіві й шерстяні костюми в літню спеку, коли мусила обливатися потом посеред штучного осіннього листя, тоді як у студії лунала гаряча музика, а хлопець-візажист поміж кадрами припудрював її обличчя* (Тартт, 2016).

В оригіналі авторка вживає словосполучення *hot air* для опису розповіді матері Тео про її роботу моделлю, коли вона тільки приїхала до Нью Йорку. За її словами, це було важко, особливо рекламувати теплі зимові речі влітку через гаряче повітря. Дескрипція не має метафоричного значення.

Перекладач застосовує трансформацію компенсації, замінивши гаряче повітря гарячою музикою, і тим самим актуалізує синестезійну метафору СЛУХОВЕ ВІДЧУТТЯ є ВІДЧУТТЯ ДОТИКУ (ГАРЯЧОЇ ПОВЕРХНІ). І хоча «Академічний тлумачний словник української мови» надає лише буквальне значення прикметника *гарячий*, словосполучення *гаряча музика* є конвенційним для пересічних представників україномовної лінгвокультури і має значення «популярна музика, музика, що лунає на всіх радіо та теле-каналах» (*гаряча 10 музичних хітів*). Мається на увазі музика, яка збуджує емоції, заставляє рухатися, від якої стає гаряче. Незважаючи на те, що переклад є досить віддаленим від оригіналу, синестезійна метафора, створює контекст, в якому гаряча музика спричиняє такий же вплив на матір Тео, як і гаряче повітря.

It's Jeannot. Her voice was toneless. His mother says he can't play with me any more. (Harris, 2007). – *Через Жано, – голос у неї безбарвний* (Гаріс, 2015).

В оригіналі прикметник *toneless* вживається для опису голосу дівчинки Анук, яка засмутилася через те, що її другові, Жано, мати заборонила з нею грати. Дізнавшись це від самого Жано, вона не могла зрозуміти, чому так сталося, і коли прийшла додому, відповідала на питання матері, Віанни, неохоче, сумним та монотонним голосом, хоча зазвичай була дуже веселою. Дескрипція голосу є буквальною.

Перекладач, застосовуючи трансформацію контекстуальної заміни, вживає прикметник *безбарвний*, актуалізуючи синестезійну метафору СЛУХОВЕ ВІДЧУТТЯ є ЗОРОВЕ ВІДЧУТТЯ (ВІДСУТНОСТІ КОЛЬОРУ). Прикметник *безбарвний* має пряме значення «такий, що не має кольору, забарвлення, позбавлений барв», а також переносне «такий, що не має яскраво виявлених рис; нічим не примітний; невиразний» [1]. Голос Анук за контекстом був бе-

земоційним та позбавленим барв. Тож, створюючи синестезійну метафору, яка відсутня в тексті оригіналу, перекладач вводить в фокус уваги читачів ознаку БЕЗЕМОЦІЙНІСТЬ / БЕЗРАДІСНІСТЬ і тим самим створює контекст, що повністю відповідає комунікативним цілям автора тексту оригіналу.

Tyrion Lannister felt the anger coiling inside him, and crushed it out with a will. It was not the first time in his life he had been humiliated, and it would not be the last. Perhaps he even deserved this "I should be very grateful for your kind assistance, Jon," he said mildly (Martin, 1996). – *Тиріон Ланістер відчув, як усередині зріє гнів, але придушив його зусиллям волі. Не вперше за життя його принижували, і мабуть, не востаннє. Можливо, навіть заслужено. Красно дякуватиму, Джоне, якщо ти матимеш ласку і допоможеш мені підвестися, – мовив він м'яко і тихо* (Мартін, 2012).

В оригіналі прислівник *mildly* описує звучання голосу Тиріона Ланістера, карлика, який впав, вдарився спиною і попросив допомогти йому підвестися. Людина, що допомогла йому, засміялася, чим принизила його. Проте Тиріон зник до образ і навчився подавляти в собі злість, оскільки через свої фізичні вади не міг відкрито протистояти своїм кривдникам. Тож саме такий буквальний смисл і передає прислівник *mildly* в описуваному контексті: «лагідно, не відчуваючи злості» [22; 28].

Перекладач застосовує словниковий відповідник *м'яко* і тим самим актуалізує синестезійну метафору СЛУХОВЕ ВІДЧУТТЯ є ВІДЧУТТЯ ДОТИКУ (М'ЯКОЇ ПОВЕРХНІ). Прислівник *м'яко* означає: «тихо, приглушено, ледве чутно; причиняючи приємні відчуття (для ока, слуху тощо); не різко» [1]. Ця метафора, в цілому, реалізує комунікативні цілі автора оригіналу, хоча й не містить ознаки «відсутності злості».

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Результати дослідження доводять, що поряд з когнітивними операціями відтворення, усунення, заміни синестезійних метафор, перекладацькі рішення базуються і на когнітивній операції привнесення синестезійної метафори у текст перекладу, хоча в тексті оригіналу метафора відсутня. Привнесені у текст перекладу синестезійні метафори базуються на таких когнітивних моделях: ЗОРОВЕ ВІДЧУТТЯ є ВІДЧУТТЯ ДОТИКУ (ГОСТРОЇ ПОВЕРХНІ), СЛУХОВЕ ВІДЧУТТЯ є ВІДЧУТТЯ ДОТИКУ (СУХОЇ/ГАРЯЧОЇ/М'ЯКОЇ ПОВЕРХНІ). Семантичні ознаки, висвітлені метафорами, сприяють відтворенню у перекладі комунікативних смислів автора оригінального тексту.

Перспективи дослідження пов'язуємо із застосуванням виробленої методики для виявлення та аналізу інших когнітивних операцій (відтворення, усунення та заміни синестезійних метафоричних дескрипцій), які складають основу перекладацьких рішень у процесі англо-українського перекладу художніх текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 01.04. 2020).
2. Гарріс Джоан. Шоколад. Переклад Володимира Полякова. Харків : Книжковий клуб: «Клуб сімейного дозвілля», 2015. 320 с.
3. Жулавська О. О. Відтворення англійських синестезійних метафор слухових відчуттів в українських перекладах // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2019. № 89. С. 29–36.
4. Жулавська О. О. Стратегії одомашнення і очулення в англо-українському перекладі синестезійних метафор (на матеріалі художнього тексту) // Science and Education a New Dimension. Philology. VII (62), Issue 211, 2019. С. 70–74.
5. Мартин Джордж. Пісня льоду та вогню (Гра престолів). Переклад Вячеслав Бродовий. 2012. URL: <http://ice-and-fire.in.ua/page/agot/> (дата звернення: 25.03.2019).
6. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
7. Тартт Донна. Щиголь. Переклад з англ. В. Шовкуна. Харків : Книжковий Клуб: «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 816 с.
8. Alvarez A. On Translating Metaphor. Meta : Translation Journal, 1993. P. 479–490.
9. Al-Zouibi M., Al-Ali M., Al-Hasnawi A. Cogno-CulturL Issues in Translating Metaphors. Perspective: Studies in Translatology, 2009. P. 230–239.
10. Dagut M. Can “Metaphor” Be Translated? Babel, 1976. P. 21–33.
11. Harris, Joanne. *Chocolate*. London: Black Swan. 2007. 384 p. URL: https://royallib.com/book/Harris_Joanne/Chocolate.html (дата звернення 15.11.2018).
12. Jakobsen, Arnt Lykke, Kristian T. H. Jensen, and Inger M. Mees. “Comparing Modalities: Idioms as a Case in Point.” In *Interpreting Studies and Beyond. A Tribute to Miriam Shlesinger*, ed. by Franz Pöchhacker, Arnt Lykke Jakobsen, and Inger M. Mees, Copenhagen: Samfundslitteratur, 2007. P. 217–249.
13. Kovalenko L., Martynyuk A. English container metaphors of emotions in Ukrainian translations. *Advanced education*, 2018, Iss. 10. P. 190–197.
14. Kövecses Zoltán. *Metaphor: A Practical Introduction*, London/New York : Oxford University Press, 2002/2010. 285 p.
15. Kovecses Zoltán, ‘Conceptual metaphor theory and the nature of difficulties in metaphor translation’, in Donna R. Miller; Enrico Monti (eds) *Tradurre Figure / Translating Figurative Language*, Quaderni del Centro di Studi Linguistico-Culturali, Atti di Convegno CeSLiC – 3, Bologna: AMSActa, 2014. P. 25–41.
16. Kussmaul, Paul. *Kreatives Übersetzen*. Tübingen: Stauffenburg, 2000. 215 p.
17. Lakoff, George, Johnson, Mark, *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, Chicago, 1980. 191 p.
18. Lakoff, G., & Turner, M. *More Than Cool Reason: A field Guide To poetic Metaphor*. Chicago and London: University of Chicago Press, 1989. 230 p.
19. Lakoff, G. ‘The contemporary theory of metaphor’, In A. Ortony (ed.), *Metaphor and Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993. P. 202–251.
20. Langacker, R. *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 1, Stanford, CA: Stanford University Press, 1987. 516 p.
21. Larson, M. L. *Meaning Based Translation: A Guide to Cross Language Equivalence*. Lanham: University Press of America, 1998. 586 p.
22. *Longman dictionary of Contemporary English*. Pearson Education Ltd. Third Edition. Harlow Essex: Longman, 2005. 1668 p.
23. Mandelblit, N. *The Cognitive View of Metaphor and Its Implication for Translation Theory*. *Translationa and meaning*, 1995. P. 482–495.
24. Martikainen, Kati. *What Happens to Metaphorical Expressions Relating to ‘Comprehension’ in the Processes and Products of Translation? A Think-Aloud Protocol Study*. A Pro Gradu thesis, Savonlinna School of Translation Studies. University of Savonlinna, 1999. 98 p.
25. Martin, George R. R. 1996. *A Song of Ice and Fire (A Game of Thrones)*. New York: Bantam Books. URL: https://royallib.com/book/R_Martin_George/a_game_of_thrones.html (дата звернення 25.03.2019).
26. Newmark, P. *Approaches to Translation*. New York and London: Prentice Hall, 1988. 200 p.
27. Newmark, P. *A textbook of Translation*. New York and London: Prentice Hall, 1995. 292 p.
28. *Oxford Dictionary and Thesaurus*. Oxford University Press. Oxford, 2007. 1204 p.
29. Schäffner, Christina. *Metaphor and Interdisciplinary Analysis*. *Journal of Area Studies* 11, 1997. P. 57–72.
30. Schäffner, Christina, Schuttelworth, Mark. *Metaphor in translation. Possibilities for process research*. John Benjamins Publishing Company, 2015. P. 95–109.
31. Tarrt Donna. *The Goldfinch*. Little, Brown and Company, New York, 2013. 1030 p.
32. Tirkkonen-Condit, Sonja, Jääskeläinen, Riitta, (Eds.) *Tapping and Mapping the Processes of Translation and Interpreting*. John Benjamins, Amsterdam and Philadelphia, 2000. P. 53–68.
33. Tirkkonen-Condit, Sonja. “Metaphors in Translation Processes and Products.” *Quaderns. Revista de traducció* 6, 2001. P. 11–15.
34. Tirkkonen-Condit, Sonja. “Metaphoric Expressions in Translation Processes.” *Across Languages and Cultures* 3 (1), 2002. P. 101–116.
35. Van Den Broeck, R. *The Limits of Translatability: Exemplified by Metaphor Translation*. *Poetics Today: Translation Theory and Intercultural Relations*, 1981. P. 73–87.

REFERENCES.

1. Academichnyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Academic dictionary of Ukrainian Language]. Available at: <http://sum.in.ua/> (in Ukrainian)
2. Harris, Dzhоann. (2015). Shokolad [Chocolate]. Translated by Volodymyr Polyakov. Kharkiv : Knyzhkovyj Klub "Klub Simejnogo Dozvil'ya". (in Ukrainian)
3. Zhulavska O. O. (2019). Vidtvorenня angliskih synesteziinih metaphor sluhovyh vydchuttiv v ukrainskih perekladah [Rendering English Synesthetic Metaphors of Hearing Senses in Ukrainian Translations] // Journal of V.N. Karazin Kharkiv National Univ. №89. 29–36. (in Ukrainian)
4. Zhulavska O.O. (2019). Strategii odomashnennia i ochuzhennia v anglo-ukrainskomu perekladi synesteziynih metaphor (na materialii hudozhnogo tekstu) [Foreignizing and Domesticating Strategies in Ukrainian Translations of Synesthetic Metaphors (based on the fiction)]. Science and Education a New Dimension. Philology. VII (62), Issue 211. 70–74. (in Ukrainian).
5. Martin George. (2012). Pisnia Liodu i plamuniu [A Song of Ice and Fire (A Game of Thrones)]. Translated by Viacheslav Brodovyi. Available at: <http://ice-and-fire.in.ua/page/agot/> (in Ukrainian)
6. Rebriy O. V. (2012) Suchasni koncepcii tvorchosti u perekladi. [Modern concepts of creativity in translation]. Kharkiv : V.N. Karazin Kharkiv National Univ. (in Ukrainian)
7. Tartt Donna. (2016). Schchigol [The Goldfinch]. Translated by V. Shovkun. Kharkiv. (in Ukrainian)
8. Alvarez, A. (1993). On Translating Metaphor. Meta: Translation Journal. 479–490.
9. Al-Zouibi, M., Al-Ali, M., & Al-Hasnawi, A. (2009). Cogno-CulturL Issues in Translating Metaphors. Perspective: Studies in Translatology. 230–239.
10. Dagut, M. (1976). Can "Metaphor" Be Translated? Babel. 21-33.
11. Harris, Joanne. (2007). Chocolate. London: Black Swan. Available at: https://royallib.com/book/Harris_Joanne/Chocolat.html.
12. Jakobsen, Arnt Lykke, Kristian T. H. Jensen, and Inger M. Mees. (2007). "Comparing Modalities: Idioms as a Case in Point." In *Interpreting Studies and Beyond. A Tribute to Miriam Shlesinger*, ed. by Franz Pöchhacker, Arnt Lykke Jakobsen, and Inger M. Mees, Copenhagen: Samfundslitteratur. 217–249.
13. Kovalenko L., Martynuk A. (2018). English container metaphors of emotions in Ukrainian translations. *Advanced education*, Iss. 10, 190–197.
14. Kövecses, Z. (2002/2010) *Metaphor. A Practical Introduction*, London/New York: Oxford University Press. 285.
15. Kovecses, Zoltán, (2014). 'Conceptual metaphor theory and the nature of difficulties in metaphor translation', in Donna R. Miller; Enrico Monti (eds) *Tradurre Figure / Translating Figurative Language*, Quaderni del Centro di Studi Linguistico-Culturali, Atti di Convegno CeSLiC – 3, Bologna: AMSActa, 25–41.
16. Kussmaul, Paul. (2000). *Kreatives Übersetzen*. Tübingen: Stauffenburg.
17. Lakoff, G., & Turner, M. (1989). *More Than Cool Reason: A field Guide To poetic Metaphor*. Chicago and London: University of Chicago Press.
18. Lakoff, George, Johnson, Mark, (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, Chicago.
19. Lakoff, G. (1993). 'The contemporary theory of metaphor', In A. Ortony (ed.), *Metaphor and Thought*, Cambridge: Cambridge University Press. 202–251.
20. Langacker, R. (1987) *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 1, Stanford, CA: Stanford University Press.
21. Larson, M. L. (1998). *Meaning Based Translation: A Guide to Cross Language Equivalence*. Lanham: University Press of America.
22. Longman dictionary of Contemporary English. (2005). Pearson Education Ltd. Third Edition. Harlow Essex : Longman.
23. Mandelblit, N. (1995). The Cognitive View of Metaphor and Its Implication for Translation Theory. *Translationa and meaning*. 482–495.
24. Martikainen, Kati. (1999). What Happens to Metaphorical Expressions Relating to 'Comprehension' in the Processes and Products of Translation? A Think-Aloud Protocol Study. A Pro Gradu thesis, Savonlinna School of Translation Studies. University of Savonlinna.
25. Martin, George R. R. (1996). *A Song of Ice and Fire (A Game of Thrones)*. New York: Bantam Books. Available at: https://royallib.com/book/R_Martin_George/a_game_of_thrones.html.
26. Newmark, P. (1988). *Approaches to Translation*. New York and London: Prentice Hall.
27. Newmark, P. (1995). *A textbook of Translation*. New York and London: Prentice Hall.
28. Oxford Dictionary and Thesaurus. (2007). Oxford University Press. Oxford.
29. Schäffner, Christina. (1997). Metaphor and Interdisciplinary Analysis. *Journal of Area Studies* 11, 57–72.
30. Schäffner, Christina, Schuttelworth, Mark. (2015). Metaphor in translation. Possibilities for process research. *John Benjamins Publishing Company*, 95–109.
31. Tartt D. 2013. *The Goldfinch*. Little, Brown and Company, New York.
32. Tirkkonen-Condit, Sonja, Jääskeläinen, Riitta, (Eds.) (2000). *Tapping and Mapping the Processes of Translation and Interpreting*. John Benjamins, Amsterdam and Philadelphia. 53–68.
33. Tirkkonen-Condit, Sonja. (2001). "Metaphors in Translation Processes and Products." *Quaderns. Revista de traducció* 6. 11–15.
34. Tirkkonen-Condit, Sonja. (2002). "Metaphoric Expressions in Translation Processes." *Across Languages and Cultures* 3 (1). 101–116.

35. Van Den Broeck, R. (1981). The Limits of Translatability: Exemplified by Metaphor Translation. *Poetics Today: Translation Theory and Intercultural Relations*, 73–87.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Жулавская Ольга Александровна – кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры германской филологии Сумского государственного университета; e-mail: o.gulawskay@gf.sumdu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3132-6877>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?user=OPOP_rIAAAAJ&hl=ru; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Olha_Zhulavska

Zhulavska Olha Oleksandrivna – PhD in Philology, Associated Professor, Associated Professor of Germanic Philology Department of Sumy State University; e-mail: o.gulawskay@gf.sumdu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3132-6877>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?user=OPOP_rIAAAAJ&hl=ru; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Olha_Zhulavska

УДК 811.111(253+42):82-22

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-15

Переклад комічного в кінофільмах Веса Андерсона (на матеріалі англійської та української мов)

Лук'янова Т. Г.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
e-mail: luktah@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0348-9414>;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Tetyana_Lukyanova;
GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=S_QsgGwAAAAJ&hl=ru&authuser=1

Матійко К. В.

студентка першого курсу магістратури кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
e-mail: catherine.matiyko@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1605-1473>

(Харків)

Стаття висвітлює особливості вираження комічного в авторському кіно американського режисера і сценариста Веса Андерсона, розглядає переклад комічного на матеріалі автентичного кінодіалогу з фільму «Готель “Гранд Будапешт”», його перекладу для дублювання та субтитрів українською мовою. Стаття вивчає види комічного і особливості перекладу різновидів комічного, зумовлених специфікою аудіовізуального перекладу: вираження комічного культурно-маркованими лексичними одиницями або алюзіями до маловідомих явищ, необхідність дотримуватися хронометражу. Переклад для дублювання передбачає досягнення фонетичного синхронізму, для субтитрування – дотримання зручної для читання довжини субтитру. Стаття представляє три принципи, за допомогою яких Вес Андерсон досягає комічного ефекту в оригінальному кінодіалозі, зазначає, що для створення гумористичного ефекту Вес Андерсон застосовує як невербальний гумор, що проявляється у елементах невербальної комунікації (рухах, поглядах, міміці, жестах), так і вербально виражене комічне, тобто гумор, іронію і сарказм.

Ключові слова: авторське кіно, види комічного, гумор, засоби вираження комічного, іронія, кінопереклад, сарказм.

Лукьянова Т. Г., Матийко Е. В. Перевод комического в кинофильмах Уэса Андерсона (на материале английского и украинского языков). Статья освещает особенности выражения комического в авторском кино американского режиссера и сценариста Уэса Андерсона, рассматривает перевод комического на материале автентичного кинодиалога из фильма «Отель “Гранд Будапешт”», его перевода для дублирования и субтитров на украинском языке. Статья рассматривает виды комического и особенности перевода видов комического, обусловленных спецификой аудиовизуального перевода: выражение комического с помощью культурно-маркированных лексических единиц или аллюзий к малоизвестным явлениям, необходимость соблюдать хронометраж. Перевод для дублирования предусматривает также достижение фонетического синхронизма, а субтитрование – соблюдение удобной для чтения длины субтитров. Статья представляет три принципа, с помощью которых Уэс Андерсон достигает комического эффекта в оригинальном кинодиалоге, отмечает, что для создания юмористического эффекта Уэс Андерсон применяет как невербальный юмор, который проявляется в элементах невербальной коммуникации (движениях, взглядах, мимике, жестах), так и вербально выраженное комическое, то есть юмор, иронию и сарказм.

Ключевые слова: авторское кино, виды комического, ирония, киноперевод, сарказм, способы выражения комического, юмор.

Lukianova T., Matiiko K. Translation of Humour in the Films of Wes Anderson (based on English and Ukrainian). The article defines the specific features of the expression of humour in the auteur film “The Grand Budapest Hotel” by the American director and screenwriter Wes Anderson, studies the translation of humour on the material of the authentic movie dialogue, its dubbing

and subtitling in Ukrainian. The article looks into the types of humour and investigates into translating existing types of humor specified by the features of audiovisual translation: conveying humour expressed by culture-specific units or allusions to little-known phenomena, the requirement to keep to the timeline. Dubbing also implies phonetic synchronization, while subtitling requires the observance of the readable length of the subtitle. The article presents three principles with the help of which Wes Anderson achieves a humorous effect in the original movie dialogue. The article argues that in order to create a humorous effect, Wes Anderson uses both non-verbal humour expressed with the help of the elements of non-verbal communication, e.g. movements, glances, facial expressions, gestures, and verbal humour i.e. verbal humor, irony, sarcasm.

Key words: auteur film, film translation, humor, irony, sarcasm, types of humour, ways of expressing humour.

1. ВСТУП

Швидкий розвиток кіновиробництва зумовив потребу в мовній локалізації іноземних кінокартин і становлення кіноперекладу як окремого виду перекладу.

Глядач стає дедалі вимогливішим у своєму виборі аудіовізуального контенту. З'являється все більше прихильників кінокартин, створених не тільки з розважальною метою, але і з метою задоволення естетичних потреб. Відтак увага фокусується на незвичному, неординарному і непересічному авторському кіно. Одним із представників незалежного кінематографа Сполучених Штатів є сценарист, режисер і продюсер Вес Андерсон. Він став відомим завдяки своїм химерним, дещо чудернацьким і гумористичним фільмам, серед яких «Родина Тененбаумів» (2001), «Королівство повного місяця» (2012) та «Готель "Гранд Будапешт"» (2014). Окрім цього, Вес Андерсон проявив себе у ролі режисера анімаційного кіно. У його фільмографії наявні такі популярні мультфільми, як «Фантастичний містер Лис» (2009) і «Острів собак» (2018) [12].

Ідіосинкратичні картини Веса Андерсона відрізняються симетрією, чіткою композицією, особливим вибором кольорової гами (замість жовтого – гірчичний, замість зеленого – болотний, замість червоного – бордовий), мізансценами та рухами камери, завдяки яким складається враження, ніби герої знаходяться у ляльковому будинку. Для фільму «Готель "Гранд Будапешт"» Вес Андерсон виступив не тільки у ролі режисера, але й у ролі сценариста. Він створив особливий мікросвіт, куди помістив не менш цікавих персонажів, своєрідність яких підкреслюється за допомогою візуальних ефектів (розташування героїв у кадрі, їхня взаємодія один з одним і з предметами, що їх оточують) та за допомогою їхньої манери спілкування. Оригінальні кінодіалоги насичені різними видами комічного, що становить великий інтерес для перекладача.

Наразі шляхи збереження і способи передачі комічного в англо-українських перекладах аудіовізуального матеріалу становлять одну з актуальних проблем перекладознавства. Теоретичне підґрунтя у вирішенні проблем відтворення комічного в літературі складають роботи таких дослідників, як А. О. Щербина, О. Б. Шонь [8], В. О. Самохіна [6].

О. М. Линтвар наголошує на тому, що не можна отожднювати види комічного з засобами їхнього вираження, і пропонує свій список стилістичних засобів, які застосовують для досягнення гумористичного ефекту [2, с. 69-71]. Особливу увагу іронії приділив С. І. Походня. Дослідник виокремив такі види іронії, як асоціативну і ситуативну [5, с. 42]. В. В. Раскін запропонував семантичний механізм гумору у своїй однойменній праці "Semantic Mechanisms of Humor" [11]. **Актуальність** нашого дослідження обумовлена підвищеним інтересом глядачів до авторського кіно, особливо в жанрі комедії або комедійної драми, а також недостатньою кількістю досліджень, присвячених репрезентації функціональних видів комічного в перекладі автентичних фільмів українською мовою.

Мета статті полягає у виявленні специфіки комічного, наявного в авторському кіно Веса Андерсона, а також у виявленні особливостей репрезентації комічного в перекладі для дублювання та субтитраж українською мовою. Для досягнення поставленої мети було виконано низку завдань: визначити специфіку вираження комічного в авторському кіно Веса Андерсона; дати визначення видам комічного, які зустрічаються у фільмі «Готель "Гранд Будапешт"»; охарактеризувати можливі перекладацькі труднощі при перекладі комічного українською мовою; проаналізувати український переклад видів комічного в дублюванні та субтитрах.

Об'єктом дослідження є види комічного і засоби його вираження в обраному автентичному аудіовізуальному матеріалі.

Предметом дослідження є способи передачі комічного в перекладі для дублювання і субтитраж українською мовою.

Матеріалом для дослідження є оригінальний кінодіалог фільму «Готель "Гранд Будапешт"» ("The Grand Budapest Hotel") [14], його переклад для дублювання та субтитрів українською мовою, розміщені у вільному доступі в мережі Інтернет.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перші дослідження комічного сягають корінням глибоко в античні часи. Сучасне визначення комічного охоплює «категорію естетики, що характери-

зує смішні, нікчемні, безглузді або потворні сторони дійсності та духовного життя» [5]. Проте навіть таке широке визначення не окреслює всю різномановість цього терміну, оскільки всі ми трактуємо комічне по-своєму і можемо вбачати його в абсолютно різних речах і ситуаціях. Те, що здається смішним одному, видається звичайним, нудним, дошкульним або навіть образливим іншому. Комічне є особливим елементом повідомлення, який може ховатися у стилістичних фігурах, емоційно забарвленій, культурно-маркованій або навіть нейтральній лексиці. На відміну від стилістичних фігур, наприклад, оксюмору, гіперболи, антитези та ін., комічне можна не розпізнати одразу, адже часто воно виражене імпліцитно. Про цей елемент відомо лише автору повідомлення, і тільки реципієнт з відповідними фоновими знаннями може помітити і зрозуміти його.

Думка науковців стосовно кількості видів комічного різниться. Дослідники виокремлюють переважно чотири основних види комічного: гумор, сатиру, іронію і сарказм. Інші дослідники додають до цього списку буфонаду, трагестію, бурлеск, гротеск та інвективу. Ми вважаємо доцільним надати визначення найуживанішим функціональним видам комічного, які також часто застосовує Вес Андерсон у фільмі «Готель "Гранд Будапешт"». Як зазначено в літературознавчому словнику-довіднику, «гумор – це різновид комічного, відображення смішного в життєвих явищах і людських характерах»; на відміну від сарказму чи сатири, гумор позбавлений негативною конотацією [3, с. 173]. В повсякденному житті термін «гумор» набув дуже широкого значення і використовується для апелювання до будь-чого, що видається смішним або викликає сміх.

Сарказм – це вид комічного, «їдка, викривальна, особливо дошкульна насмішка, сповнена крайньої ненависті і гнівного презирства» [3, с. 611]. На відміну від іронії, сарказм наділений негативною конотацією і виражається тільки у вербальній формі. Його метою є збентежити адресата, познущатись над ним і завдати йому певного душевного болю. Водночас сатиру називають вид комічного, «різку, уїдливу насмішку», що полягає у «дошкульному висміюванні пороків, хиб, негативних явищ дійсності» [9, с. 61].

Термін «іронія» є амбівалентним. З одного боку, іронія – це вид комічного, «насмійка, замаскована зовнішньою благопристойною формою» [3, с. 313]. З іншого боку, іронія є лексичним стилістичним засобом контрасту, який використовується для вираження комічного і побудований у такий спосіб, що слова з одним значенням насправді набувають протилежного, іронічного смислу [2, с. 69-71].

Загалом під час відтворення видів комічного в кіноперекладі перед перекладачем постає завдання вирішувати низку як загальноприйнятих, так і специфічних для аудіовізуального перекладу

труднощів. Важливо передати не тільки денотативну, але і конотативну складову кінодіалогу. Лінгвістичні труднощі може викликати переклад комічного, вираженого непричотаними для цільової мови засобами, наприклад, реаліями, алюзіями, зрозумілими лише вузькому колу людей. Оскільки кінопереклад поєднує в собі, «окрім вербального компоненту комунікації, ще візуальний та звуковий» [11, с. 344-349], це породжує певні екстралінгвістичні труднощі. Наприклад, при перекладі для дублювання виникає необхідність у синхронізації тривалості озвучування репліки з тривалістю руху губ актора на екрані і необхідність у ліпсинку, тобто досягненні фонетичного синхронізму [1, с. 147-148]. Серед екстралінгвістичних труднощів, пов'язаних з укладанням субтитрів, слід зазначити обов'язкове дотримання хронометражу. Субтитр повинен з'являтися і зникати одночасно з реплікою, яку промовляє актор на екрані. Окрім цього, укладач субтитрів має пам'ятати про середню швидкість читання, що становить 3-5 слова в секунду. Бажано, щоб в одному рядку було не більше 38 знаків, аби глядач мав достатньо часу прочитати субтитр [4, с. 171].

Деякі дослідники вважають, що кінопереклад є наближеним до художнього перекладу або навіть тотожний йому [8, с. 153-154]. Проте саме завдяки технічним особливостям переклад аудіовізуальних матеріалів відрізняється від інших видів перекладу. Під час мовної локалізації фільму у перекладача немає можливості зробити виноску до того, що може здатися потенційно незрозумілим для цільової аудиторії. Смісл, закладений в оригінальному кінодіалозі, потрібно еквівалентно, адекватно і стисло передати в кінодіалозі мовою перекладу.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Світи, які приваблюють Веса Андерсона як режисера та сценариста і в яких розгортаються події у його фільмах, відрізняються між собою в часі і просторі (вигадана європейська країна Зубровка, Нагасакі, береги Нової Англії або Великобританія), проте їх об'єднує один спільний принцип: всі вони були створені виключно як декорації для поважних представників грецького суспільства, змалюваного режисером. Незважаючи на те, що увага Веса Андерсона сконцентрована на красі і порядку (відцентровані ракурси, симетрія в кадрі), він часто вдається до сцен аморальності, бруду і хаосу, аби показати, що насправді ховається за цими привабливими декораціями.

Для своїх кінокартин Вес Андерсон часто виступає не тільки в ролі режисера, але і в ролі сценариста, тому, окрім візуальної складової, постановки кадру і композиції, поняття індивідуального стилю Веса Андерсона охоплює також примітні риси характеру героїв, їхню особливу манеру поведінки і взаємовідносини з іншими. Все це знаходить відо-

браження в діалогах і особливому підборі слів, які промовляють герої.

Кінострічка «Готель “Гранд Будапешт”» описує події, що відбуваються у житті консьєржа месьє Густава і порт’є Зеро Мустафи, які мешкають у вигаданій східноєвропейській країні Зубровці у період між Першою та Другою світовими війнами. Від постійної гості готелю, Мадам Ді, месьє Густав успадковує дорогоцінну картину, за яку йому ще доводиться поборотись з родичами померлої і через яку він врешті-решт потрапляє до в’язниці.

Потрібно зазначити, що у фільмі «Готель “Гранд Будапешт”» Вес Андерсон доволі часто застосовує невербальний гумор, що проявляється у двозначних поглядах героїв, театральних рухах, сповільненій зйомці в кульмінаційні моменти. Особливо курйозно виглядає несподівана жорстокість і постановочні бійки. Наприклад, коли месьє Густав і Зеро заходять до зали, де сидять усі родичі Мадам Ді, далекі та близькі, і слухають заповіт, відбувається сутичка, під час якої консьєрж і порт’є отримують удари прямо в центр обличчя, що виглядає неправдоподібно, проте здатне викликати сміх. Іншим прикладом невербального гумору є епізод з погонею на санчатах, де режисер використав прискорену зйомку, що у поєднанні з грою акторів також справляє комічний ефект.

Проаналізувавши автентичні кінодіалоги, ми встановили, що Вес Андерсон не просто насичує репліки героїв кінокартини «Готель “Гранд Будапешт”» видами комічного (іронією, гумором і сарказмом), а підсилює гумористичний ефект завдяки несумісності поведінки персонажів з ситуаціями, в які вони потрапляють. Комічне Веса Андерсона полягає у: 1) невідповідності мовленнєвої поведінки персонажа ситуації комунікації (приклади 1 та 2) за різними параметрами – соціальним і етичним); 2) невідповідність мовленнєвої поведінки персонажа сконструйованому іміджу (приклади 3 та 4); 3) конструювання контрастних ситуацій (приклад 5). Задля повного розуміння, у чому саме полягає комічне в наведених нижче прикладах, ми вважаємо за необхідне надати короткий опис кожної мізансцени.

(1)

Месьє Густаву, який є центральною дійовою особою, належить лєвова частка висловлень, що містять різні види комічного. Зазвичай він справляє враження витонченого, галантного та чемного чоловіка, проте інколи його стриманість і люб’язність несумісні з ситуаціями, в які він потрапляє. Наприклад, коли месьє Густав і Зеро прямували потягом до Лутцу на похорони Місіс Ді, до їхнього купе завітали військові та почали перевіряти документи. Один з офіцерів був незадоволений візою Зеро, тому месьє Густав промовив: *“He’s making a funny face. That’s a Migratory Visa with Stage Three Worker Status, Franz, darling. He’s with me”* [12]. Цей

фрагмент є яскравим прикладом ситуативного гумору. Месьє Густав називає офіцера *darling* – «дорогий», «милий», «любий», створює ситуацію неофіційного спілкування, не дивлячись на те, що вперше його зустрічає і що ситуація видається досить напруженою.

Переклад для дублювання: *«Щось він скривився. Це робоча віза третього ступеня. Все узгоджено, Францику, любий, він зі мною»*. Перекладач вилучив прикметник *migratory* і вдався до трансформації додавання (*все узгоджено*), аби синхронізувати тривалість руху губ актора на екрані та тривалість озвучування його репліки, оскільки в оригіналі назва візи складається з семи слів, а в перекладі українською – з чотирьох. Окрім цього, співпадає артикуляція при вимові звуку [w] у слові *worker* та звуку [в] у слові *все*, що позитивно впливає на сприйняття перекладу. Перекладач також використав зменшено-пестливий суфікс *-ик-* в імені офіцера, що підкреслює іронічність звертання.

Субтитри: *«Він корчить дивну міну. Це міграційна віза з робочим статусом три, любий Франце. Він зі мною»*. Перекладач застосував контекстуальну заміну (*funny* – «дивний», замість «смійний»). Для перекладу назви візи було використано калькування з перестановкою слів, спричиненою природною відмінністю між вихідною та цільовою мовами. Притаманне для англійської мови використання декількох іменників підряд (*Stage Three Worker Status*), де всі іменники, окрім останнього *status*, виступають у ролі прикметників, в українській мові замінюється на підрядне словосполучення «робочий статус три». Також перекладач намагався зберегти іронічність звертання «любий Франце», проте завдяки зменшено-пестливому суфіксу в перекладі для дублювання іронія відчувається гостріше.

(2)

Після того як Зеро допоміг месьє Густаву втекти з в’язниці, консьєрж, все ще вдягнутий у брудний тюремний одяг, попросив бризнути йому на шию улюблені парфуми, проте порт’є забув прихопити їх із собою. Месьє Густав настільки засмутився, що, забувши про всі шляхетні та ризиковані вчинки, які заради нього зробив Зеро, висловився щодо нього дуже грубо: *“What on God’s earth possessed you to leave the homeland where you very obviously belong and travel unspeakable distances to become a penniless immigrant in a refined, highly cultivated society that, quite frankly, could’ve gotten along very well without you?”*[12]. У цьому фрагменті наявний прояв не дуже жорсткого акту агресії з метою принизити співрозмовника іронічним випадом у його бік, вказавши на його коріння, а також висміюється омріяна країна, у якій перебуває біженець. Це певного роду ст’єоб. У прикладі порушено загальнолюдську норму поведінки: замість вдячності за спасіння – образа. За допомогою яскравих гіперболізованих епітетів (*unspeakable distances; penniless immigrant; refined, highly cultivated*

society) Вес Андерсон підкреслює емоційність репліки, яку месьє Густав промовляє на одному подиху.

Переклад для дублювання: «Що в біса змусило тебе покинути рідний край, де тобі вочевидь і місце, і подолати півсвіту, лише аби стати убогим емігрантом у рафінованому, гармонійному суспільстві, яке, якщо чесно, і без тебе чудово обійшлося?» Серед можливих варіантів перекладу ідіоми *on God's earth* («на цій божій землі», «на богом створеній землі») перекладач обрав більш експресивний відповідник «в біса», чим підсилив емоційність висловлення. Також було застосовано контекстуальну заміну: дієслово *possess*, що означає «оволодіти», «захоплювати» (про почуття), перекладено як «змусити», а *highly cultivated* – як «гармонійний», замість «висококультурний», «розвинутий». Словосполучення *travel unspeakable distances* було перекладено за допомогою описового перекладу «подолати півсвіту».

Субтитри: «Чого ти взагалі втік з батьківщини, коли твоє місце явно там, проїхав бозна-яку відстань, щоб стати жебраком-емігрантом у вишуканому, висококультурному суспільстві, яке, щиро кажучи, непогано жило і без тебе?» Було вилучено ідіому *on God's earth* і дієслово *possess*, внаслідок чого втрачено певну частку сатиричності. Перекладач замінив одну частину мови іншою: *penniless immigrant* (прикм. + іменник) – жебрак-емігрант (іменник + іменник). Також було використано словникові відповідники *refined* – «вишуканий», *highly cultivated* – «висококультурний», *get along* – «жити».

(3)

Вес Андерсон описує месьє Густава як дуже вихованого і педантичного чоловіка, тому будь-яка девіація від притаманної консьєржу іміджу формальності справляє кумедне враження. Відповідно, використання ненормативної лексики в кінодіалогах Веса Андерсона може вважатися проявом комічного. На перший погляд, здається, що месьє Густав не відноситься до того типу людей, які удаються до лихослів'я у будь-який слушний момент, тому його неодноразове застосування обценної лексики захоплює зненацька, дивує і одночасно викликає сміх.

Ми виявили, що лайливе слово *fuck* і його варіації зустрічаються в оригінальному кінодіалозі 10 разів, що породжує потребу в різноманітні перекладу одного і того ж елемента табуованої лексики. У дублюванні цю одиницю ненормативної лексики і її варіації було перекладено як: *fucking* – «здріпаний», «паскудний»; *fuck it* – «а в сраку все»; *holy fuck* – «от же ж клятий сучий син»; *what the fuck is going on* – «що за чортівня тут коїться». У субтитрах вибір відповідників стилістично зниженої лексики був таким: *fucking* – «нікчемний», «довбаний», «повний»; *fuck it* – «та пішло воно все»; *holy fuck* – «триклятуший сучий син»; *what the fuck is going on* – «що коїться, тряся твоєї матері» [12].

(4)

Персонажам Веса Андерсона притаманний певний імідж, у якому простежуємо риси методичності, системності, послідовності, педантичності і дотримання формальностей за будь-яких умов. Навіть коли довкола все йде шкереберть, герої не забувають додержуватися правил і офіційних процедур. Гумор вбачаємо у тому, що реакція є неочікуваною, несподіваною.

Відправивши Місіс Ді додому, месьє Густав просить Зеро збігати у церкву і поставити свічку за здоров'я постійної гості готелю, адже він сильно за неї переживає, але, дізнавшись, що Зеро щойно заступив на пост порт'є, консьєрж відкидає все на другий план і думає тільки про співбесіду. Між месьє Густавом і новим порт'є відбувається наступний діалог, який містить у собі гумор: – *You're now going to be officially interviewed. – Should I go and light the candle first? – What? No* [12].

Переклад для дублювання: – *Зараз проведемо офіційну співбесіду. – Може спершу поставити свічку, сер? – Що? Ні.* У перекладі українською пасивний стан *you're going to be interviewed* було замінено на активний «проведемо співбесіду», а також застосовано трансформацію заміни однієї частини мови іншою: *interviewed* (дієприкм.) – «співбесіда» (іменник). Гумор у перекладі було збережено.

Субтитри: – *Тепер ти пройдеш офіційну співбесіду. – Мені спершу побігти і поставити свічку, сер? – Що? Ні.* Перекладач віддав перевагу дослівному перекладу, переставляючи прислівники «тепер» і «спершу» ближче до початку речення. Як і в перекладі для дублювання, було замінено одну частину мови іншою: *interviewed* (дієприкм.) – «співбесіда» (іменник).

(5)

Герої Веса Андерсона намагаються вести себе ввічливо, стримано і не втрачати гідності, проте їм це не завжди під силу. В такі моменти персонажі переживають нервовий зрив, що супроводжується ідкими і дошкульними зауваженнями. Спостерігаємо гумористичний ефект на контрасті двох ситуацій – прогулянки та втечі.

Готуючи план втечі, в'язень на ім'я Людвіг показує месьє Густаву мапу тюрми. Він детально розповідає, якої товщини є стіни, як сконструйована вентиляція, де і скільки зазвичай знаходиться охоронців і що навколо в'язниці розташований рів з крокодилами. Емоційне напруження вже на межі, тому Людвіг промовляє до месьє Густава дуже саркастичним тоном: *"Nobody's sayin' it's a stroll down a tree-lined promenade with a fine lady and a white poodle"* [12]. Якщо перекладати, обираючи словникові відповідники, то *a stroll down* – це «прогулянка по...»; *tree-lined* – «з деревами, висадженими в ряд»; *promenade* – «променада», «місце для прогулянки»,

«зона для пішохідних прогулянок». Слово «променад» є гіперонімом відносно слів «набережна», «проспект», «бульвар».

Переклад для дублювання: *«Ніхто не каже, що то буде прогулянка під ручку з файною пані і білим пуделем»*. Оскільки перед перекладачем постало завдання не тільки зробити адекватний та еквівалентний переклад, але й вкластися у хронометраж, словосполучення *a stroll down a tree-lined promenade* було перекладено одним словом «прогулянка», тобто вилучено *a tree-lined promenade*, а також було застосовано трансформацію додавання «під ручку». Окрім цього, перекладач намагався досягти відповідності між рухами губ актора на екрані та звуками, які промовляє актор озвучування (*stroll* – «що», *promenade* – «прогулянка», *fine* – «файною»).

Субтитри: *«Ніхто не каже, що це дуже легко, що це можна зробити однією лівою»*. Перекладач застосував описовий переклад і фразеологізацію «однією лівою», передаючи смисл, але втрачаючи, таким чином, образи, в яких полягало комічне у висловленні мовою оригіналу.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вес Андерсон населив унікальний і витончений світ кінокартини «Готель “Гранд Будапешт”» елегантними, стриманими і педантичними персонажами, з вуст яких доволі часто звучать кумедні репліки. Режисеру і сценаристу вдалося досягти комічного ефекту завдяки ретельному підбору часу, місця подій, незвичній поведінці героїв та невідповідності їхньої поведінки ситуаціям, в яких вони опиняються. У ході дослідження ми виявили, що Вес Андерсон застосовує як невербальний гумор, так і вербально виражене комічне (гумор, іронію і сарказм), що полягає в дотриманні наступних принципів: 1) Невідповідність мовленнєвої поведінки персонажа ситуації комунікації; 2) невідповідність мовленнєвої поведінки персонажа сконструйованому іміджу; 3) конструювання контрастних ситуацій. Слід зазначити, що переклад тексту, який містить в собі функціональні види комічного, можна вважати вдалим, якщо він виконує таку саму прагматичну

функцію, що й текст оригіналу, і справляє на реципієнта таке саме враження, яке справляє текст оригіналу на реципієнта вихідної мови.

Загалом переклад для дублювання фільму «Готель “Гранд Будапешт”» має тенденцію відходити від оригіналу і бути більш орієнтованим на глядача, в той час коли субтитри тяжіють до дослівного перекладу. В обраних нами прикладах фахівці з перекладу застосовували низку трансформацій: додавання, вилучення, контекстуальну заміну, вибір словникового відповідника, заміну однієї частини мови іншою. Порівняно із субтитрами, в перекладі для дублювання було використано більше розмаїття вищезазначених перекладацьких трансформацій, оскільки перекладач повинен був не тільки передати смисл, але і зробити переклад, що звучав би природньо і відповідав таким технічним вимогам, як хронометраж і ліпсинк. У всіх представлених у цій статті прикладах, окрім останнього, комічне при перекладі було збережено, оскільки воно було позбавлене культурно-специфічних рис і могло бути передане за допомогою доступних ресурсів цільової мови.

Одним із засобів вираження комічного Веса Андерсона є використання одиниць стилістично зниженої лексики. Ненормативна лексика є тим культурно обумовленим прошарком лексики, переклад якої не обов'язково передбачає вибір сталого відповідника, а скоріше залежить від перекладача і його суб'єктивної оцінки ситуації, в якій такі одиниці було використано. Під час мовної локалізації обценної лексики у дублюванні і субтитрах до кінострічки «Готель “Гранд Будапешт”» перекладачі обирали не занадто вульгарні та більш наближені до літературної мови українські відповідники, що мали меншу силу впливу на аудиторію цільової мови, ніж табуована лексика англійською мовою мала на глядача вихідної мови.

Перспективою подальшого дослідження є можливість виявлення специфіки комічного в інших кінострічках Веса Андерсона, а також проведення аналізу тенденцій використання перекладацьких трансформацій під час перекладу комічного українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ермаков К. Д., Пономарчук Д. С. Специфика дубляжа фильмов с английского языка на русский. Язык и культура : сборник статей XXVIII Международной научной конференции. Томск : Дом Томского государственного университета. 2018. С. 146–150.
2. Линтвар О. М. Вираження елементів комічного в художньому тексті. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Філологічні науки». 2013. № 14(3). С. 69–73.
3. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
4. Лук'янова Т. Г. Лексичні аспекти перекладу субтитрів (на матеріалі англомовних художніх фільмів). Нова філологія. 2012. № 50. С. 170–173.

5. Любимова Т. Б. Комическое. Новая философская энциклопедия. Электронная библиотека ИФ РАН. URL: <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH05148f47ad4907d1472a05> (дата звернення: 09.11.2019).
6. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии. Киев : Наукова думка, 1989. 123 с.
7. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії і США : монографія. Вид. 2-е, перероб. і доп. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2012. 360 с.
8. Скоромыслова Н. В. Теоретический аспект перевода художественных фильмов. Вестник Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова. 2010. № 1. С. 153–156.
9. Словник української мови: в 11 т. / ред. рада: І. К. Білодіда (гол.) та ін. АН УРСР. Інститут мовознавства. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 4. 916 с.
10. Шонь О. Б. Мовностилістичні засоби реалізації гумору, іронії і сатири в американських коротких оповіданнях : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2003. 225 с.
11. Anderson W. Biography. URL: <https://www.biography.com/filmmaker/wes-anderson> (дата звернення: 09.11.2019).
12. Cintas J. D. Subtitling. Handbook of Translation Studies. Amsterdam : John Benjamins, 2010. Vol. 1. 468 p.
13. Raskin V. Semantic Mechanisms of Humor. Proceedings of the Fifth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics. Society. 1979. P. 325–335.
14. The Grand Budapest Hotel. Script. URL: https://www.scripts.com/script/the_grand_budapest_hotel_587 (дата звернення: 26.10.2019).

REFERENCES

1. Ermakov, K. D., and Ponomarchuk, D. S. (2018). Spetsifika dubljazha fil'mov s anglijskogo jazyka na russkij [Specific Features of Dubbing Movies from English to Russian]. Sbornik statej XXVIII Mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii «Jazyk i kul'tura» – Language and Culture: Collection of Articles of the XXVIII International Scientific Conference. Tomsk : Dom Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. 146–150. (in Russian)
2. Lyntvar, O. M. (2013). Vyrazhennia elementiv komichnoho v khudozhnomu teksti [Expressing the Elements of the Comic in a Literary Text]. Visnyk Lugans'kogo natsional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filologichni nauky – The Journal of Luhansk Taras Shevchenko National University. Philological Sciences Series.. № 14(3). 69–73. (in Ukrainian)
3. Literaturoznachnyj slovnyk-dovidnyk [Literary Reference Dictionary]. (2007). / Za red. P. T. Grom'yaka, Yu. I. Kovaliva, V. I. Teremka. Ky`yiv : VCz «Akademiya». 752 p.
4. Lukyanova, T. G. (2012). Leksychni aspekty perekladu subtytriv (na materialy anglomovnykh khudozhnykh fil'miv) [Lexical Aspects of Subtitle Translation (Based on English-Language Feature Films)]. Nova filologiya – New Philology. № 50. 170–173. (in Ukrainian)
5. Lyubimova, T. B. Komicheskoe. Novaya filosofskaya encyklopediya [The Comic. New Philosophical Encyclopedia]. Elektronnaya biblioteka YF RAN. Available at: <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH05148f47ad4907d1472a05> (in Russian)
6. Pohodnja, S. I. (1989). Jazykovye vidy i sredstva realizatsii ironii [Language Types and Means of Realizing Irony]. Kiev : Naukova dumka, 123 p. (in Russian)
7. Samokhina, V. O. (2012). Zhart u suchasnomu komunikatyvnomu prostori Velykoyi Brytaniyi i SShA [A Joke in Today's Communicative Space of the United Kingdom and the United States] : monografiya. Vyd. 2-e, pererob. i dop. Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina. 360 p.
8. Skoromyslova, N. V. (2010). Teoreticheskij aspekt perevoda hudozhestvennykh fil'mov [The Theoretical Aspect of the Translation of Feature Films]. Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta imeni M. V. Lomonosova – The Journal of M. V. Lomonosov Moscow States University, 1, 153–156.
9. Slovnyk ukrajins'koyi movy [Ukrainian Dictionary]: v 11 t. (1970–1980). / red. rada: I. K. Bilodida (gol.) ta in. AN URSR. Instytut movoznavstva. Ky`yiv : Naukova dumka. V. 4. 916 p.
10. Shon`, O. B. (2003). Mownostylistychni zasoby realizatsiyi gumoru, ironiyi i satyry v amerykans'kykh korotkykh opovidannyakh. Diss. kand. filol. nauk [Linguistic Stylistic Means of Realizing Humor, Irony and Satire in American Short Stories. Cand. philol. sci. diss.]. L`viv, 225 p. (in Ukrainian)
11. Anderson, W. Biography. Available at: <https://www.biography.com/filmmaker/wes-anderson>.
12. Cintas, J. D. (2010). Subtitling. Handbook of Translation Studies. Amsterdam : John Benjamins. Vol. 1. 468 pp.
13. Raskin, V. (1979). Semantic Mechanisms of Humor. Proceedings of the Fifth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics. Society. pp. 325–335.
14. The Grand Budapest Hotel. Script. Available at: https://www.scripts.com/script/the_grand_budapest_hotel_587

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Лукьянова Татьяна Геннадьевна – кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: luktah@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0348-9414>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Tetyana_Lukyanova; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=S_QsgGwAAAAJ&hl=ru&authuser=1

Матийко Екатерина Викторовна – студентка первого курса магистратуры кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: catherine.matiyko@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1605-1473>

Lukianova Tetiana – PhD in Philology, Associate Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: luktah@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0348-9414>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Tetyana_Lukyanova; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=S_QsgGwAAAAJ&hl=ru&authuser=1

Matiiko Kateryna – First-year Graduate Student at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: catherine.matiyko@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1605-1473>

УДК 811.111'255.4:343.632:821.111-211шекспір

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-16

Як Шекспір гнівається українською або про стратегії відтворення інвективи в художньому перекладі

Ребрій О. В.

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: rebrii1967@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4912-7489>
GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=ak5-nc8AAAAJ&hl=ru>
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Oleksandr_Rebrii

Данилова О. О.

аспірант кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна e-mail: o.danilova2308@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6754-2846>

(Харків)

Статтю присвячено особливостям відтворення інвективи з трагедії В. Шекспіра «Король Лір» в українських перекладах П. Куліша, П. Мирного, М. Рильського та В. Барки. Запропоновано комунікативно-орієнтований підхід до визначення інвективи як образливого висловлення, побудованого на основі негативної оцінки мовцем адресата. Такий підхід максимально розширює коло можливих засобів реалізації інвективи за рахунок як стилістичних прийомів, так і будь-яких мовних одиниць, семантична структура яких уміщує негативний оцінний компонент. Як результат, головним завданням перекладача є забезпечення прагматичного ефекту образи шляхом збереження негативної оцінки та пов'язаної з нею емотивності вихідного висловлення. В той же час оказіональний характер інвективи може вимагати від перекладача більшої уваги стосовно збереження її структурно-семантичних параметрів. В роботі показано, як у культурно-історичному аспекті українські стратегії перекладу творів Шекспіра сформувалися під впливом французької (класицистичної) та російської (академічної) традицій, але водночас із глибокою повагою до автентичних ресурсів української мови та національної (травестійної) перекладацької традиції. Проведене дослідження дозволило виокремити три локальні стратегії перекладу інвективи в межах аналогічних глобальних стратегій перекладу драматичних творів Шекспіра українською мовою. Всі проаналізовані переклади перебувають під сильним впливом власних художньо-естетичних поглядів перекладачів-письменників чи поетів. В перекладах XIX сторіччя, виконаних приблизно в один період Пантелеймоном Кулішом та Панасом Мирним, реалізується реалістично-народницька стратегія до відтворення інвективи. Її характерними рисами є уважне ставлення до оригіналу з одночасним переважанням розмовних засобів образи української мови. В перекладі Максима Рильського, виконаному на засадах неокласицизму, відтворення інвективи відмічено суто функціональним підходом з вилученням індивідуально-авторських та архаїчних та переважанням літературних засобів зневаги. Натомість, в перекладі Василя Барки, виконаному на засадах необароко, відтворення інвективи має переважно формально-семантичний характер, хоча перекладач дещо зловживає власною словотворчістю, порушуючи тим самим баланс узуального та оказіонального в оригіналі.

Ключові слова: інвектива, необароко, неокласицизм, образа, оказіональний засіб, реалістично-народницька стратегія, функціональний підхід.

Ребрій А. В., Данилова О. А. Как Шекспир гневается по-украински или о стратегии воспроизведения инвективы в художественном переводе. Стаття посвящена особенностям воспроизведения инвективы из трагедии В. Шекспира «Король Лир» в украинских переводах П. Кулиша, П. Мирного, М. Рильского и В. Барки. Предложен коммуникативно-ориентированный подход к определению инвективы как оскорбительного высказывания, построенного на основе негативной оценки адресата говорящим. Такой подход максимально расширяет круг возможных средств реализации инвективы за счет как стилистических приемов, так и любых языковых единиц, семантическая структура которых вмещает отрицательный оценочный компонент. Как результат, главной задачей переводчика является обеспечение прагматичного эффекта оскор-

блення путем сохранения негативной оценки и связанной с ней эмотивности исходного высказывания. В то же время окказиональный характер инвективы может требовать от переводчика большего внимания к сохранению ее структурно-семантических параметров. В работе показано, как в культурно-историческом аспекте украинские стратегии перевода произведений Шекспира сформировались под влиянием французской (классицистической) и российской (академической) традиций, но одновременно с глубоким уважением к аутентичным ресурсам украинского языка и национальной (трагедийной) переводческой традиции. Проведенное исследование позволило выделить три локальные стратегии перевода инвективы в пределах аналогичных глобальных стратегий перевода драматических произведений Шекспира на украинский язык. Все проанализированные переводы находятся под сильным влиянием собственных художественно-эстетических взглядов переводчиков-писателей или поэтов. В переводах XIX века, выполненных приблизительно в один период Пантелеймоном Кулишом и Панасом Мирным, реализуется реалистично-народническая стратегия воспроизведения инвективы. Ее характерными чертами являются внимательное отношение к оригиналу с одновременным преобладанием разговорных средств оскорбления украинского языка. В переводе Максима Рыльского, выполненном с позиций неоклассицизма, воспроизведение инвективы отмечено сугубо функциональным подходом с опущением индивидуально-авторских и архаичных и преобладанием литературных средств пренебрежения. В то же время в переводе Василия Барки, выполненном в манере необарокко, воспроизведение инвективы имеет преимущественно формально-семантический характер, хотя переводчик несколько злоупотребляет собственным словотворчеством, нарушая тем самым баланс узуального и окказионального в оригинале.

Ключевые слова: инвектива, необарокко, неоклассицизм, окказиональное средство, оскорбление, реалистично-народническая стратегия, функциональный подход.

Rebrii O., Danylova O. Shakespeare in anger or about the strategies of rendering invective in literary translation. The article deals with the specifics of reproducing invective from William Shakespeare's tragedy "King Lear" in Ukrainian translations by Panteleimon Kulish, Panas Myrny, Maksym Rylsky and Wassyl Barka. The research offers a communicatively-oriented approach to defining invective as an insulting expression construed on the basis of a negative appraisal of an addressee by a speaker. This approach expands to the maximal degree the range of possible means of expressing invective by including some stylistic devices and basically any linguistic units with connotations of a negative appraisal. As a result, the translator's main task is to ensure pragmatic effect of an insult by preserving its negative appraisal and a concomitant emotive charge. At the same time invective's unconventional character may require the translator's additional attention as to preserving its semantic and structural specificity. The article demonstrates how historically the Ukrainian strategies of translating Shakespeare's works were formed under the cultural influence of French (classicistic) and Russian (academic) traditions but not without the influence of Ukrainian own (travesty) tradition characterized by particular attention to employing rich colloquial resources of the Ukrainian language. The research allowed to single out three local strategies of translating Shakespeare's invective within corresponding global strategies of translating his plays. All the analyzed translations were made under the strong influence of artistic and aesthetic views of the translators all of whom are established Ukrainian writers and / or poets. The XIXth century translations made at approximately the same time by Kulish and Myrny, implement the strategy that can be characterized as realistic-populist. Its main features are attentive attitude towards the source text and prevalence of Ukrainian colloquial means of expressing insult. Rylsky's translation made on the grounds of neoclassicism is marked by the functional approach to reproducing invective with simultaneous omission of Shakespeare's individual and archaic obscene expressions. In his translation, Rylsky gives preference to literary means of insult. Instead, Barka's translation made on the grounds of neobarocco is of a formal-semantic character, though the translator somewhat overindulges in his own creative word-formation and thus ruins the balance of conventional and unconventional means of expressing invective in the source text.

Key words: functional approach, insult, invective, neobarocco, neoclassicism, realistic-populist strategy, unconventional means.

1. ВСТУП

Вербальна комунікація регулюється низкою соціально зумовлених норм, до найбільш відомих з яких відноситься «принцип кооперації» Пола Грайса. Втім, на думку Джеффри Ліча, самої кооперації недостатньо, аби охопити всі «відносини між сенсом та силою» [24, с. 79] (тобто, між смыслом висловлення та його прагматичним впливом – О.Р, О.Д.). Важливу роль у забезпеченні успішності спілкування грає також ввічливість, адже, як пояснює Ліч у притаманній йому іронічній манері, «якщо ви не будете ввічливим зі своїм сусідом, канал комунікації між вами буде порушено, і він більше не позичатиме вам свою газонокосарку» [там само, с. 82]. Тому Ліч пропонує доповнити принцип кооперації «принципом ввічливості», який є поєднан-

ням шести максим («такту», «великодушності», «схвалення», «скромності», «згоди» та «симпатії») (там само). Виходячи з цього, інвектива, як образливе висловлення, порушує принаймні три максими принципу ввічливості: схвалення («мінімізуй осуд іншого»), згоди («мінімізуй незгоду між собою та іншим») та симпатії («мінімізуй антипатію між собою та іншим»), тож **актуальність** дослідження інвективи в перекладацькому вимірі зумовлюється необхідністю вивчення чинників успішності міжмовної та міжкультурної комунікації.

В художньому дискурсі інвектива, як правило, виступає потужним експресивним засобом, стратегія перекладу якого має забезпечити, передусім, рівноцінність впливу на вихідну та цільову аудиторію. Відповідно, **метою** нашого дослідження є

визначення культурно-історичних, художньо-естетичних, структурно-семантичних та комунікативно-функціональних чинників відтворення інвективи в англо-українському художньому перекладі. Суголосно поставленій меті, **об'єктом** дослідження виступає інвектива у вихідному та цільовому текстах, а його **предметом** – стратегії та прийоми відтворення образливих висловлень з урахуванням специфіки англо-українського напрямку перекладу.

Методи дослідження визначаються його комплексним характером. Це, зокрема, метод інтерпретації (контекстної, структурної, семантичної – задля вилучення змісту вихідних одиниць – складників інвективи та її загального смислу); метод функціонального аналізу (задля визначення функціонально-прагматичного навантаження інвективи в оригіналі та перекладі); метод культурно-історичного аналізу (для визначення, по-перше, джерел впливу на формування українських стратегій перекладу інвективи, а по-друге, для встановлення її узуальних та оказіональних складників з огляду на сучасну читацьку / глядацьку аудиторію); метод порівняльного аналізу (для визначення стратегій та прийомів перекладу, так само, як і міри їхньої доцільності).

Матеріалом аналізу виступила складна інвектива (тобто така, що складається з низки негативно-оцінних за значенням та образливих за призначенням) складників (лексичного характеру) з трагедії Вільяма Шекспіра *"King Lear"* та її українські переклади у виконанні П. Куліша, П. Мирного, М. Рильського та В. Барки. Важливим для подальшого аналізу вважаємо той факт, що всі зазначені переклади виконані не професійними перекладачами, а майстрами художнього слова, відомими передусім власними прозовими та віршованими творами.

2. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формування міжнародного образу і наступна академічна канонізація Вільяма Шекспіра відбувалися за рахунок все більшої кількості перекладів його творів різними мовами світу, включно зі штучними на кшталт есперанто чи клінгону. За підрахунками Британської Ради, загальна кількість мов, якими сьогодні можна прочитати або ж почути великого драматурга, перевищила сто [23]. Водночас варто зазначити, що ставлення до його літературної спадщини, а разом із ним стратегії її іншомовного відтворення в різні часи зазнавали неабияких змін. Довгий шлях Шекспіра до української публіки пролягав через Францію та Росію, де, як ми спробуємо показати далі, сформувалися деякі особливості сприйняття творів англійського драматурга, які врешті-решт знайшли своє втілення і в його українських перекладах.

Перші варіанти творів великого Барда французькою з'явилися більш ніж через сто років після його смерті. Примітно, що, перенесення п'єс Шекспіра на французький ґрунт було складним і довгим, зважа-

ючи як на ідеологічні (заплутана історія відносин між Францією та Англією), так і на культурні (жорсткі літературні канони нової ери класицизму, що прийшли на зміну вільній пишномовності бароко) чинники. Піонером французької шекспіріани став Вольтер, який ставився до Шекспіра неоднозначно, вбачаючи в його творах «піднесені риси, варті найвеличнішого з геніїв», але водночас «ознаки потворного фарсу, написаного мовою варварів» [22]. Естафету обережно-вибіркового Вольтера підхопили інші французькі критики та перекладачі. Так, абат Ле Блан стверджував, що «повні переклади або навіть вірні переклади найкращих п'єс Шекспіра тільки зруйнували б його репутацію» через те, що «він так часто впадає в низькість та легковажність» [там само]. Коли ж в середині XVIII сторіччя за популяризацію драматурга всерйоз узявся відомий перекладач *П'єр-Антуан де Ла Плас*, його колеги привітали «обережність та проникливість, з якими той впорався з достойним, хоча й шорстким автором» [27, с. 82].

Складається враження, що представники епохи les belles infidèles у своєму прагненні «переписати» Шекспіра випередили як прибічників культурологічного підходу, які оголосили переклад «переписуванням оригінального тексту», що «відбиває певну ідеологію» та «маніпуляцією, здійснюваною на догоду владі» [19, с. xi], так і постмодерністів XX століття, для яких першотвір та друготвір однаково позбавлені оригінальності, а переклад перетворюється лише на «імітацію зімітованого» (mimicking of the mimic) [29, с. 185]. Особливо іронічно це припущення звучить в контексті творчості Шекспіра, який, як це добре відомо, активно «запозичував» сюжети та героїв з інших авторів, епох та народів.

На цьому тлі виникає закономірне питання: які саме риси Шекспірових творів викликали таке занепокоєння і чому? Справа в тому, що французьке суспільство XVIII сторіччя боролось за порядок і раціональність, в які п'єси Шекспіра вносили хаос та анархію: «Правила аристократичного смаку та доречності забороняли змішувати трагічне з комічним або елементи високого та низького в тій самій п'єсі. Залучення надприродних сил та насильство ще більше суперечили цим неписаним законам» [22]. Таким чином, під заборонаю в перекладах опинилися *інвективи*, якими так славилася мова Шекспірових драматургічних творів. За часів Єлизаветинської драми, «коди грубості, непристойності та нескромності були менш суворими. Тоді толерантно ставилися до непристойностей, якими драматурги наповнювали свої твори, в тому числі за рахунок неоднозначностей, метафор, алюзій та каламбурів» [28, с. 73]. У пізніші періоди французькі популяризатори Шекспіра намагалися викреслити непристойності з його творів, «аргументуючи їхню появу прагненням догодити менш вишуканій аудиторії» [там само].

Знайомство російської публіки з творами славетного англійця закономірно розпочалося саме з французьких перекладів, але вже в першій половині XIX сторіччя за нових культурно-історичних реалій починає формуватися власне – відмінне від класицистичного – ставлення до його творів, яке, за влучним терміном літературного критика Павла Анненкова, отримало назву «шекспіризм». Йдеться про «художньо-естетичний комплекс ідей та поетики, що виявляється в такому розумінні та втіленні людини та світу, які поєднують титанізм образів, суперечності та масштабність світобачення» [5, с. 244]. У більш прикладному сенсі шекспіризм можна трактувати як «особливий принцип організації та трактування літературного тексту, який потребує від письменника подібної до Шекспірової граничної масштабності у представленні світу, людини й мистецтва» [там само]. Очевидно, що в перекладацькому вимірі втілення принципів шекспіризму передбачало відмову від надмірної естетизації й цензурування сюжетів та від «очищення» мови, а отже й повернення Шекспіру його природного вигляду. Водночас у художній спільноті та суспільстві формується академічно-канонічний підхід до сприйняття та оцінювання творчості Шекспіра як літературного взірця, неперевершеного майстра як сюжету, так і його мовного втілення. Тож, не дивно, що українські переклади Шекспіра, які масово починають з'являтися, починаючи з 1870х–1880х років, виконуються з повною повагою, якщо не пієтетом, до першотвору, хоча уважний погляд фахівця може побачити серед них певні відмінності, які Лада Коломієць описує в термінах протилежних стратегій.

Перша стратегія, в якій відчувається відлуння французького академізму, звучить піднесено й водночас елегантно «завдяки відшліфованій пластиці добірної літературної мови, зрозумілої, звичної й упізнаваної (прогнозованої) читачем», внаслідок чого в нього – читача – «не залишається найменшого сумніву у канонічній довершеності Шекспіра» [6]. Другою ж є стратегія, яка в термінах Шлейермахера «характеризується прагненням наблизити нас, читачів, до Шекспіра, підвищити нашу цікавість до оригінального тексту, донести його барокову стилістичну ускладненість і мовну багатоплановість, емоційно й естетично потрясти нас», але водночас і «розвінчати неокласичний міф про взірцеву довершеність, викінченість мови і стилю Шекспіра» [там само]. Українська дослідниця точно описує стратегічні відмінності відтворення Шекспіра українською на прикладі перекладів Рильського (академічна) та Барки (необарокова). Втім, на наш погляд переклади XIX сторіччя, зокрема, Куліша й Мирного некладаються повною мірою ні в першу, ні в другу, а отже мають отримати власну атрибуцію. Спробуємо надалі дослідити, як усі три заявлених підходи проявляються у відтворенні інвективи як безпосереднього об'єкту нашого дослідження.

3. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ

Термін «інвектива» походить від латинського іменника *invectio*, серед багатьох значень якого є й такі, як «напад», «випад», «лайка». Перше термінологічне визначення інвективи пов'язане з риторичним прийомом або жанром, який за часів Давнього Риму широко використовувалася не тільки в художній літературі (у формі памфлету чи пасквілю), а й у судових дебатах, політичній полеміці, війсьній пропаганді тощо. Вважаємо, що вже в цьому первинному літературознавчому по суті тлумаченні інвективи закладено її комунікативне розуміння, яке залишається актуальним і сьогодні.

Сучасна філологія пропонує безліч інших дефініцій інвективи, які, за великим рахунком, можна згрупувати у два головних підходи. Перший характеризуємо як *мовно-орієнтований*, а його головною особливістю є фактичне ототожнення інвективи з обценною / табуваною лексикою / лайкою (інвектива як слово, знак, номінація тощо). Головним недоліком усіх подібних визначень є те, що вони хибно плутають мету із засобом її реалізації, про що свідчить, наприклад, така точка зору: «Інвектива – будь-яка номінативна одиниця, що використовується з метою образити, зачепити, скривдити, принизити, дискредитувати адресата та містить пейоративну експресію несхвалення й зневаги, очевидно негативну оцінку, яка суспільно усвідомлюється та сприймається адресатом як образлива або наклепницька характеристика» [4, с. 7]. Другий підхід до визначення інвективи характеризуємо як *комунікативно-орієнтований*, тобто такий, що випливає з її первинного жанрово-риторичного розуміння. Очевидною перевагою такого – телеологічного – підходу є те, що він потенційно не обмежує засоби вербальної образи одиницями лексичного рівня, про що свідчить, наприклад, така позиція: «Інвектива – вираження негативної інформації про адресата, що призводить до викривлення соціального образу особистості серед інших членів суспільства, тобто до зменшення соціальної привабливості особистості» [13, с. 8]. Дотичними до такого розуміння інвективи є її визначення як «прояву вербальної агресії» [3] або «вербального порушення комунікативних табу» [11]. Комунікативний підхід до розуміння інвективи значно розширює діапазон засобів її реалізації за рахунок як стилістичних прийомів (на кшталт іронії чи сатири), так і будь-яких мовних одиниць, семантична структура яких уміщує негативний оцінний компонент. Логіка таких міркувань є очевидною, адже з точки зору психології «образою є різновид психологічного насильства, яке виражається в негативній оцінці особистості, що підриває її репутацію в очах оточуючих та спричиняє шкоду її самоповазі» [12, с. 28]. Звідси наше припущення про те, що головним завданням перекладача при відтворенні інвективи іншомовними засобами є забезпечення прагматичного ефекту образи за ра-

хунок збереження негативної оцінки та пов'язаної з нею емотивності вихідного висловлення.

Коли йдеться про мові засоби вираження інвективи, доречно пригадати позицію Михайла Нікітіна, який особливо підкреслював, що «головним в них є не те, що позначається, а його емоційно-оцінна кваліфікація, вираження суб'єктивного відношення до нього» [9, с. 59]. Образно кажучи, «інтелектуальний компонент в таких словах настільки бідний та функціонально пригнічений, що ледве утримує слова від розповзання за межі своїх аморфних референційних рамок. Прагматична інфляція призводить слово до когнітивного паралічу» [там само]. Непрямим підтвердженням цього припущення є той факт, що найбільш поширені (типові) лексичні засоби образи мають, як правило, низку потенційних іншомовних відповідників, які, до того ж, мають перехресний характер. Відносно таких одиниць часто діє правило дисперсії, коли перекладач на власний розсуд обирає різні варіанти перекладу однієї одиниці, керуючись при цьому не семантичними, а виключно прагматичними (контекстними) міркуваннями.

З іншого боку, засоби вираження інвективи можуть мати індивідуально-авторський (оказіональний) або яскраво виражений етноспецифічний характер, і в таких випадках завдання перекладача змінюється й помітно ускладнюється за рахунок необхідності приділяти особливу увагу як формі, так і значенню вихідної одиниці. Оскільки матеріал нашого дослідження містить приклади як узуальних, так і оказіональних інвективних засобів, спробуємо надалі прослідкувати, як діють окреслені закономірності в англо-українському художньому перекладі.

4. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для аналізу ми відібрали приклад, який на думку шекспірознавців, є найдовшою інвективою в усій його творчості. Йдеться про образ, яку персонаж трагедії «Король Лір» на ім'я Кент висловлює на адресу персонажа на ім'я Освальд у другій сцені другого акту:

A knave; a rascal; an eater of broken meats; a base, proud, shallow, beggarly, three-suited, hundred-pound, filthy, worsted-stocking knave; a lily-livered, action-taking knave, a whoreson, glass-gazing, super-serviceable finical rogue; one-trunk-inheriting slave; one that wouldst be a bawd, in way of good service, and art nothing but the composition of a knave, beggar, coward, pandar, and the son and heir of a mongrel bitch: one whom I will beat into clamorous whining, if thou deniest the least syllable of thy addition [31].

Проаналізуємо складники цього образливого вислову. Воно складається з низки іменників, які утворюють смисловий каркас інвективи, і прикметників-інтенсифікаторів та прикметників-характеризаторів. Більшість іменників мають узуальний

характер і належать до того різновиду обценної лексики, в якому прагматичний складник переважає над семантичним. Зокрема, три англійських іменники, які використовує Шекспір – *a knave, a rascal, a rogue* – можуть вважатися синонімами зі спільним значенням “*disparaging terms applied to persons considered base, dishonest, or worthless*” [20], що й відбивається в їхніх українських відповідниках: *a knave* – «шахрай», «плутяга», «падлюка», «шельма», «пройдисвіт»; *a rascal* – «шахрай», «крутий», «негідник», «шалапут», «шельма», «набрід», «чернь»; *a rogue* – «злодій», «шахрай», «негідник», «пройдисвіт», «шибеник», «бродяга». Як можна побачити, всі три іменники мають спільний варіант перекладу «шахрай»; на додачу, *a knave* та *a rogue* мають спільний варіант «пройдисвіт», а *a rascal* та *a rogue* – «негідник». Іншими узуальними іменниками в складі інвективи є такі: *a slave* – «раб»; *a bawd* – «бовдур»; «звідник», *a beggar* – «жебрак»; *a coward* – «боягуз». На додачу, Шекспір вживає складні іменники прозорої семантики *a whoreson* – «байстрюк», «сучий син» та *a mongrel bitch* – «дворняжка».

Певні інтерпретаційні труднощі викликає іменник *a pandar*, який не можна віднести до сучасної узуальної лайки. Він походить від власного імені *Pandarus* («Пандар»), яке належало одному з героїв троянської війни. Не зовсім зрозуміло, яким чином античний герой, якого Гомер зображує найкращим стрільцем із лука, перетворюється в Шекспіра на розпусника й дегенерата, «брудного вуайериста, який отримує задоволення, влаштовуючи любовні романи та насміхаючись над їхніми учасниками» [26]. Звідси й використання *a pandar* у значенні «звідник». Цікавим випадком є складне іменникове утворення *an eater of broken meats*, яке, на думку Чарлза Оніонса, має значення «людина, що харчується залишками» [25].

Переходимо до аналізу прикметників, серед яких є як узуальні, так і оказіональні, принаймні з погляду сучасних носіїв англійської мови. До узуальних мають бути віднесені такі: *base* – «підлий», «ниций»; *proud* – «пихатий»; *shallow* – «пустий», «поверхневий»; *beggarly* – «підлий», «жалюгідний»; *filthy* – «брудний»; *finical* – «манірний». Оказіональні (сюди мають бути віднесені як індивідуально-авторські, так і застарілі) інвективні прикметники мають такі значення та відповідники: *three-suited* – «означення того, хто має тільки три зміни одягу на рік, що відповідало нормі утримання служника» [25]; *hundred-pound* – «презирливе означення того, хто претендує на статус джентльмена; очевидно пов'язане з мінімальними вимогами щодо власності» [25]; *worsted-stocking* – «означення того, хто носить панчохи, зроблені з вовни; такі панчохи носили слуги, селяни та люди низького походження, тоді як справжні джентльмени носили дорогі шовкові панчохи» [32]; *lily-livered* – «боягузливий» [30]; *action-taking* – «сутяжницький» [21]; *glass-gazing* –

«марнолюбний; означення того, хто любить дивитися на себе в дзеркало» [30]; *super-serviceable* – «занадто надокучливий» [25]; *one-trunk-inheriting* – «означення того, чиє майно вміщується в один сундук» [25].

Таким чином, проаналізувавши значення всіх образливих одиниць, що є потенційно незрозумілими сучасним носіям англійської мови через свій архаїчний або ж індивідуально-авторський характер, ми можемо здійснити інтралінгвістичний (у термінах Р. Якобсона) переклад Шекспірової інвективи:

A knave; a rascal; an eater of remains of food left for the servants; a base, proud, shallow, beggarly, filthy knave who only has three suits of clothes a year, pretends to be a gentleman, wears low-quality wool stockings instead of silk ones; a cowardly, litigious knave, a whoreson, over-officious, finical rogue who often contemplates himself in a mirror; slave whose possessions fit into one trunk; one that wouldst be a bawd, in way of good service, and art nothing but the composition of a knave, beggar, coward, pimp, and the son and heir of a mongrel bitch: one whom I will beat into clamorous whining, if thou deniest the least syllable of thy addition.

На наступному етапі спробуємо максимально точно і повно передати вилучені значення за допомогою українських відповідників. Отриманий варіант, хоча й позбавлений художньої цінності, дозволить нам визначити ступінь відхилень від вихідного тексту в чотирьох українських перекладах:

Шахрай, негідник; той, хто харчується залишками; підлий, пихатий, поверхневий, жалюгідний; брудний шахрай, який, як служник, має тільки три зміни одягу на рік, претендує на статус джентльмена, хоча й носить грубі вовняні панчохи замість шовкових; боягузливий, сутяжницький шахрай; байстрюк, марнолюбний та манірний, занадто надокучливий злодій; раб, усе майно якого вміщується в один сундук; той, хто стане звідником за рахунок прислужництва і той, в кому поєднуються шахрай, жебрак, боягуз, звідник, а також сучий син та наслідник; той, кого я буду бити аж поки він не почне верещати й скиглити, якщо він посміє відмовитися бодай від одного складу з цього поєднання.

Перейдемо до аналізу перекладів, і першим в нашому списку стоїть Пантелеймон Куліш, який здійснив свій переклад «Короля Ліра» ще у 1880х роках, хоча вперше він був надрукований тільки в 1902 році. На наш погляд, перекладацька манера Куліша не вкладається цілком ані в академічну, ані в необарокову стратегію, хоча має певні ознаки як першої, так і другої. Звертаючись до творчості Шекспіра, письменник намагався реалізувати власну «концепцію культурництва», під якою розумів «еволюційний шлях розвитку суспільства із засвоєнням кращого культурного досвіду інших народів [8, с. 275]. Можна сказати, що саме Шекспір уособлював для Куліша всю європейську цивілізацію, а отже його україномовне відтворення варто було здійснити

таким чином, аби воно могло «служити доказом європейської цивілізованості нашої літератури» [там само, с. 276]. З іншого ж боку, мова Кулішевих перекладів, безумовно, спиралася на культурні норми й коди потенційної україномовної аудиторії, все ще залишаючись під сильним впливом пародійного (травестійного) етапу розвитку українського красивого слова. Тож, даремно історик і літературний критик Віктор Петров влучно зазначив, що Куліш «був європейцем між хуторянами й хуторянином між європейцями» [10, с. 71]. Така орієнтація на збереження Шекспірового стилю з одночасним використанням багатих ресурсів розмовної української мови дозволяє схарактеризувати підхід Куліша до перекладу як реалістично-народницький, що повною мірою відчувається на прикладі інвективи:

Ти плут, лега, блюдолиз, підлий, бундючний та порожний торбій, трохжупанний, стофунтовий, брудний, ганчірошний плутяга, вилизаний у дзеркало ск--- син; ти панський підлиза, поцяцькований волоцюга; ти наслідник порожньої стужки, такий що хотів би бути звідником замість прислуги, та нічого з тебе не вийшло oprіч сікачки з плута, торботряса, легкодуха, звідника та сина й наслідника ледачої сучки, котрого я битиму, аж поки заскиглить, коли відцураєш ся хоч єдиної найменшої силяби з отсих своїх титулів [17, с. 46].

Хоча у своєму перекладі Куліш намагається дотримуватися оригіналу, не завжди можна впевнено стверджувати, які складники образи і як само відтворено, а які втрачено. Перекладач щедро використовує багаті запаси інвективного українського просторіччя, серед яких знаходить відповідники навіть тим Шекспіровим словам та виразам, які, як ми вже з'ясували, мають оказіональний характер. Як результат, зміст інвективи подекуди змінюється (*an eater of broken meats* – «блюдолиз»; *one-trunk-inheriting* – «наслідник порожньої стужки»), а подекуди взагалі втрачається (*three-suited* – «трохжупанний»; *hundred-pound* – «стофунтовий»; *glass-gazing* – «вилизаний у дзеркало»). Можемо висловити припущення, що причина Кулішевих хибнотлумачень криється в обмеженому доступі до необхідних ресурсів. Зокрема, в одному з листів сам письменник зізнається, що призупинив роботу над перекладами Шекспіра через те, що «не міг користуватися виданням Британського та Германського Шекспірових товариств» [8, с. 265]. Також варто звернути увагу на наявність у перекладі галицьких діалектизмів («лега», «стужка») та деяких норм правопису, притаманних тогочасному західноукраїнському варіанту, які могли з'явитися внаслідок редакторської правки, оскільки переклади було надруковано у Львові. Сам Куліш прихильно ставився до таких втручань, про що свідчить його лист до Івана Пулюя: «Певно не одно слово Ви мені додасте з галицької мови, та й сам я вкупі з Вами зроблюся поправнішим» [8, с. 270].

Наступним є переклад Панаса Мирного, датований 1897 роком (друком вийшов тільки в 1970 році). Історія відносин Мирного з Шекспіром є доволі складною, адже, на відміну від Куліша, він висловлював побоювання щодо того, наскільки творчість англійського класика є актуальною для українського читача. Про це, зокрема, йдеться в його листі до Михайла Старицького: «Мені тільки одно здається, та я й сам на собі звідав, що, як не лицюй Шекспіра, а він на нашій мові якось чудно бринить, ні живої речі, а тим більше живих людей. Думаю, від того, що Шекспір малює ніколи не бувалий у нас побут: все то королі, то царедворці, тоді коли ми тепер тільки хлібороби» [7, с. 82]. Намагаючись подолати цю перешкоду, перекладач максимально обережно ставиться до першотвору, реалізуючи в цілому ту ж саму стратегію, що й Куліш:

За того, що ти їє: за пройдисвіта, прониру, блюдолиза, западлючого притворщика старця, раднішого начепити на себе зразу хоч три лагузькі каптани; за сторублюову куклу в закаляних шерстяних панчочах; за падлюку, у котрого замість печінки одні вадливі тельбухи; за гидкого сутягу; за скурвого сина, раднішого довіку видивлятися у дзеркало; за ледаря; за дармоїда; за тварюку, що несамовито рветься поживитися усяким сміттям; за ту шкуру, що, догоджаючи усяким бахурам, страшенно хоче зробитися зводником, та, на лихо собі, зостається старцем, блюдолизом, трусливим зайцем та паршивим похідцем червивої собаки; за гидкого виродка, котрого я примушу скавучати на всю пельку, якщо ти замислиш одректися хоч від одного того вчинку, що я зводжу на тебе [18, с. 562].

До свого перекладу Мирний, як і Куліш, активно залучає українське просторіччя, хоча й позбавлене галицьких діалектизмів. Якщо ж говорити про складні випадки індивідуально-авторської та архаїчної лексики, то в деяких випадках перекладачеві вдалося не тільки вірно передати вихідне значення, а й втілити його в цікаву мовну форму (*worsted-stocking* – «в закаляних шерстяних панчочах»; *glass-gazing* – «радніший довіку видивлятися у дзеркало»; *action-taking knave* – «гидкий сутяга»). Натомість, в деяких інших випадках він не уникнув спотворення вихідного вислову або за рахунок його дослівного копіювання (*three-suited* – «начепити на себе зразу хоч три лагузькі каптани»; *hundred-pound* – «сторублюова кукла»), або ж за рахунок хибної інтерпретації (*lily-livered* – «замість печінки одні вадливі тельбухи»; *one-trunk-inheriting slave* – «тварюка, що несамовито рветься поживитися усяким сміттям»).

Далі переходимо до, мабуть, найвідомішого українського перекладу «Короля Ліра» у виконанні Максима Рильського, датованого 1940 роком. Як представник течії неокласиків, Рильський намагається уникати просторічної мови, до якої так тяжіли класики XIX сторіччя, адже бачить своє завдан-

ня в тому, аби «передати не так багатство й силу, як довершену красу шекспірівської мови, подати Шекспіра іконічним класиком, і водночас наблизити його до широких читацьких мас» [6]. Перекладач, начебто, дотримується тієї ж стратегії одомашнення, що й Куліш та Мирний, але з діаметрально протилежним результатом. Подивимося, до прикладу, на відтворення інвективи, яка в очах неокласика має виглядати доволі складним різновидом перекладацьких труднощів:

Ти – поганець, мерзотник, блюдолиз, ти – підлий, нахабний, безмозкий голодранець, ти – стерво собаче, ти – нікчемний, розпусний, злодійкуватий страхополох і підшивайло, ти – нещасний торбешник, тобі б бути звідником, ти таки справді суміш із шахрая, торботряса, боягуза, звідника та сучого сина, і я відлупцюю тебе так, аж скавчатимеш, коли насмілишся відкинути хоч один склад із цих титулів [16, с. 269].

Не можна не побачити, що навіть лайка в устах Рильського звучить доволі академічно. Цього ефекту перекладач досягає декількома простими прийомми. По-перше, він обирає тільки ті українські відповідники, що мають усталений характер, вдало комбінуючи синоніми («голодранець», «торбешник» та «торботряс»; «блюдолиз» та «підшивало»; «стерво собаче» та «сучий син»); по-друге, уникає відверто розмовних та діалектних форм, надаючи перевагу літературним ресурсам української мови; по-третє, вилучає зі свого перекладу всі оказіональні Шекспірові вислови, відтворення яких вимагає більшої уваги до збереження змісту та/або форми; тобто, застосовує переважно функціональний підхід, намагаючись передати загальну атмосферу образи, а не її формально-семантичні параметри.

Нарешті, останнім нашу увагу привертає переклад Василя Барки, датований 1969 роком. Він стратегічно відмінний від перекладу Рильського тим, що у своєму прагненні відтворити вибагливу орнаментальність мови Шекспірових персонажів, перекладач вдається до майже повного копіювання авторового слово- і фразотворення. Можна було би стверджувати, що Барка пропонує читачу певною мірою експериментальний переклад, реалізуючи стратегію очуження, якби не «наочна народність» його мови, що «переткана емоційно насиченими здрібнілими словами, розмовними словосполученнями, омузичена народнім мелосом» [14, с. 22]. Розглянемо наш приклад:

Плутяга ти і суціган, мисколизний недоїдковець, ницак, пихач, пустоголов, жебрун, трирамтяник, вискакуватий, гидотний шерстяно-панчочовий мошенник, бліднопечінковий боягуз, закарлючник позовний, курвинок, дериніс дзеркальчаний, прихвостень, виставніжковий дурисвіт, односундучковий рабик, хто радий бути бурдей ним сватником, аби всмак вислужитись, а сам – ніщо, тільки змішаний разом: плутяга, попрошун, лукавець, зводник,

син і спадщизник покрученої сучки: один, котрого я поб'ю на верескливий розпач, якщо заперечиш хоч останній складник свого титульства [15, с. 59].

Надмірне захоплення перекладача грою зі словами проявляється, зокрема, в тому, що навіть цілком узуальні відповідники він замінює на власноруч створені: «суціган» замість «сутяги», «жебрун» та «попрошун» замість «жебрака», «сватник» замість «звідника», а «спадщизник» замість «спадкоємця»; «ницак», очевидно, означає «ницу людину», «пихач» – «пихату», а «виставніжковий» – «манірну». Як справедливо підмічено у передмові до Барчиного перекладу «Короля Ліра», «навіть там, де у першотворі вираз найпростіший, мовити б, службовий, у Барки він завжди піднятий і по-новому оцінений» [7, с. 7]. Видавці вбачають в цьому, позитивний сенс, не забуваючи протиставити його Рильському, оскільки «ця безнастанна увага до кожного поруху слова дає Барці змогу засвоїти (чи – освоїти) у своєму рівнозначному виразі найменшу деталь у всіх тих випадках, де її, наприклад, Рильський або недобачає, або ж свідомо випускає» [там само]. Прикметно, що різниця між стратегічними підходами двох перекладачів ілюструється на прикладі інвективи: «Рильський: *я зітру на порох цього поганця, змішу й розмажу*. Барка: *я скришу цього безверхого мугиря в щекотурку і помажу ним стіни вбиральні (I will tread this unbolted villain into mortar, and daub the wall of jakes with him)*» [там само, с. 7–8]. З цього робиться вже знайомий нам висновок про те, що «зусилля Рильського спрямовані на те, щоб супроти оригіналу виставити по змозі дисциплінованішу версію, усе розмашисте й невтримне – втримати у звичних для певної стилістичної школи словесних рядах і конструкціях», тобто «аби будь-що появили Шекспіра класиком», тоді як «Барці йдеться про щось діаметрально інакше» [там само, с. 8]. Цікаво, що й сам Барка позиціонує себе представником літературного необароко, яке «з більшою правомірністю, ніж неокласицизм, стверджується в правах» як «повний життя рух нашого відродження до власних стилів» [1].

Позиція очевидна, але наскільки виправдана? На наш погляд, ототожнення Барки-поета і Барки-перекладача не є однозначно й остаточно виправданим, адже, відступаючи від оригіналу з власних художньо-естетичних принципів, він порушує закладений автором баланс узуального й оказіонального, звичного й незвичного, народного й індивідуально-авторського, а отже, по суті, протиставляє себе авторові за рахунок власного «я», робить себе, в термінах Лоренса Венути, надміру «видимим».

Варто згадати і про відтворення тієї частини інвективи, що має оказіональний характер. Тут Барка, начебто цілком закономірно, йде слід-у-слід за автором: *an eater of broken meats* – «мисколизний недоїдковець»; *three-suited (knave)* – «трирамтяник»;

worsted-stocking knave – «шерстяно-панчоховий мошенник»; *a lily-livered (knave)* – «бліднопечінковий боягуз»; *action-taking knave* – «закарлючник позовний»; *glass-gazing (rogue)* – «дзеркальчаний, прихвостень»; *one-trunk-inheriting slave* – «односундучковий рабик». Однак внаслідок такого калькування втрачається змістовий аспект вихідних образів, які постають в очах сучасного україномовного реципієнта дивними словосполученнями, позбавленими не тільки вихідного, а й взагалі будь-якого смислу. Чому мошенник «шерстяно-панчоховий», а боягуз – «бліднопечінковий» і, головне, в чому образ цих епітетів? Як уявити собі «односундучкового рабика» чи «дзеркальчаного прихвостня»? Перекладач не дає жодних підказок, а звичні методи інтерпретації, закладені еволюцією у свідомість кожної людини, вочевидь не спрацьовують.

5. ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проведене дослідження дозволило виокремити три локальні стратегії перекладу інвективи в межах аналогічних глобальних стратегій перекладу драматичних творів Вільяма Шекспіра українською мовою, які уходять корінням у французьку класицистичну традицію XVIII та російську академічно-канонічну традицію XIX сторіч. Всі проаналізовані переклади перебувають під сильним впливом власних художньо-естетичних поглядів перекладачів-письменників чи поетів. В перекладах XIX сторіччя, виконаних приблизно в один період Пантелеймоном Кулішом та Панасом Мирним, реалізується реалістично-народницька стратегія до відтворення інвективи. Її характерними рисами є уважне ставлення до оригіналу з одночасним переважанням розмовних засобів образи української мови. В перекладі Максима Рильського, виконаному на засадах неокласицизму, відтворення інвективи відмічено суто функціональним підходом з вилученням індивідуально-авторських та архаїчних та переважанням літературних засобів зневаги. Натомість, в перекладі Василя Барки, виконаному на засадах необароко, відтворення інвективи має переважно формально-семантичний характер, хоча перекладач дещо зловживає власною словотворчістю, порушуючи тим самим баланс узуального та оказіонального в оригіналі.

Творчість Шекспіра та інших представників Єлизаветинської драми буквально насичена інвективами, за допомогою яких письменники того періоду не тільки додавали драматизму сюжетові, а й посилювали експресивно-емотивний потенціал мови твору. У зв'язку з цим перспективним вважаємо подальше вивчення особливостей перекладу образливих висловлень у творах Шекспіра (як трагедій, так і комедій), так само як і інших провідних драматургів цієї епохи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барка В. Перехрестя кобзарів. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=4123&page=3> (дата звернення: 10.01.2020).
2. Від видавництва. *Шекспір В. Король Лір* : пер. Василь Барка. Штутгарт – Нью-Йорк – Оттава : На горі, 1969. С. 5–11.
3. Дмитриенко Г. В. Вербальная инвектива в англоязычном лексическом субстандарте : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Пятигорск, 2007. 17 с.
4. Заворотичева Н. С. Инвективы в современной разговорной речи (на материале пиренейского национального варианта испанского языка и американского национального варианта английского языка) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». Москва, 2010. 26 с.
5. Захаров Н. В. Шекспиризм в творчестве А. С. Пушкина. *Знание. Понимание. Умение*. 2014. № 2. С. 235–249.
6. Коломієць Л. В. “Король Лір” Вільяма Шекспіра у перекладах Максима Рильського та Василя Барки: між неокласицизмом і модернізмом. 2003. URL: <https://shakespeare.znu.edu.ua/uk/kolomiiec-l-v-korol-lir-viljama-shekspira-u-perekладаh-maksima-ril'skogo-ta-vasilja-barkimizh-neoklasicizmom-i-modernizmom/> (дата звернення: 13.01.2020).
7. Кравцова М. О. Українська Ліріана Панаса Мирного, М. Рильського, Василя Барки та О. Грязнова: до історії створення перекладів. *Молодий вчений*. 2015. № 8 (23). Ч. 2. С. 81–87.
8. Лучук О. Пантелеймон Куліш і Шекспір: перекладацький проект XIX ст. *Ренесансні студії*. 2011. Вип. 16–17. С. 262–284.
9. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения. Москва : Высшая школа, 1988. 168 с.
10. Петров В. П. П. Куліш у п'ятдесяті роки. Життя. Ідеологія. Творчість : зб. історико-філологічного відділу № 88. Київ : Всеукраїнська Академія Наук, 1929. Т. 1. 572 с.
11. Салимова Г. Н., Газизов Р. А. Вербальная инвективная лексика как вид коммуникативных табу. *Вестник Башкирского университета*. 2016. Т. 21. № 2. С. 351–354.
12. Сидорова И. В. Оскорбление как разновидность психического насилия. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2017. № 1(68). С. 28–32.
13. Степко М. Л. Речевые средства выражения инвективных смыслов в жанре комментария публицистического дискурса (на материале современного английского языка) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка». Майкоп, 2008. 21 с.
14. Фізер І. Барка В. *Поza традиції: антологія модерної української поезії в діяспорі*. Київ – Торонто – Едмонтон – Оттава Вид-во Канадського інституту українських студій, Альбертський університет, 1993. С. 21–24.
15. Шекспір В. Король Лір : пер. з англ. Василь Барка. Штутгарт – Нью-Йорк – Оттава : На горі, 1969. 304 с.
16. Шекспір В. Король Лір : пер. з англ. М. Рильського : твори в шести томах. Київ : Дніпро, 1986. Т. 5. С. 235–343.
17. Шекспір В. Король Лір : пер. з англ. П. А. Куліша / виданий з передмовою і поясненнями І. Франка. Львів : Українсько-руська видавнича спілка, 1902. 164 с.
18. Шекспір У. Король Лір : пер. з англ. Панаса Мирного : Зібрання творів у семи томах. Київ : Наукова думка, 1970. Т. 6. С. 511–682.
19. Bassnett S., Lefevere A. General editors' preface. *Translation, History, Culture*. Taylor & Francis e-Library, 2003. pp. xi–xii.
20. Definitions. *Dictionary.com*. URL: <https://www.dictionary.com/> (Last accessed: 05.01.2020).
21. Dyce A. A General Glossary to Shakespeare's Works. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0067> (Last accessed: 25.12.2019).
22. Fayard N. Shakespeare and Translations into French. URL: <https://www2.le.ac.uk/departments/modern-languages/people-1/nicolefayard> (Last accessed: 18.01.2020).
23. Fun international facts about Shakespeare. URL: <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/fun-international-facts-about-shakespeare> (Last accessed: 05.02.2020).
24. Leech G. Principles of Pragmatics. London, New York : Longman, 1983. 250 p.
25. Onions C. T. A Shakespeare Glossary. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0068> (Last accessed: 05.01.2020).
26. Pandarus. *Troilus and Cressida Characters*. URL: <https://www.playshakespeare.com/troilus-and-cressida/characters/pandarus> (Last accessed: 10.01.2020).
27. Pemble J. *Shakespeare Goes to Paris: How the Bard Conquered France*. London and New York : Hambledon and London, 2005. 240 p.
28. Ramos E. S. The Translation of the Shakespearean Obscenity in As Alegres Comadres. *Via Panorâmica: Revista de Estudos Anglo-Americanos*. 2015. Série 3. N 4. P. 73–84.
29. Rebrii O. Translation as an Art: A Mimetic Background. *Language – Literature – the Arts: A Cognitive-Semiotic Interface. Text – Meaning – Context*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2017. Vol. 14. P. 183–196.
30. Schmidt A. Shakespeare Lexicon and Quotation Dictionary. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0079> (Last accessed: 28.12.2019).
31. Shakespeare W. King Lear. URL: <http://shakespeare.mit.edu/lear/full.html> (Last accessed: 25.12.2019).
32. Tung A. A short history of Shakespearean insults. URL: <https://theweek.com/articles/465095/short-history-shakespearean-insults> (Last accessed: 12.01.2020).

REFERENCES

1. Barka, V. Perekrestia kobzariv [Crossroads of kobzars]. Available at: <https://www.ukrlib.com/books/printit.php?tid=4123&page=3>. (in Ukrainian)
2. Vid vydavnytstva. (1969). *Shekspir V. Korol Lir : per. Vasyl Barka* [From the Publisher. Shakespeare W. King Lear : trans. Wassyl Barka]. Stuttgart – New York – Ottawa: Na hori. 5–11. (in Ukrainian)
3. Dmitrienko, G.V. (2007). Verbalnaya invektyva v anhloyazychnom leksycheskom substandarte [Verbal invective in the English-speaking lexical substance]: avtoreferat diss. kand. filol. nauk. Pyatigorsk. (in Russian)
4. Zavorotishcheva, N.S. (2010). Invektivny v sovremennoy razgovornoy rechi (na materiale pireneyskogo natsyonalnogo varianta ispanskogo yazyka i amerikanskogo natsyonalnogo varianta angliyskogo yazyka) [Invectives in modern colloquial speech (based on the material of the Pyrenean national version of Spanish and the American national version of English)]: avtoreferat diss. kand. filol. nauk. Moscow. (in Russian)
5. Zakharov, N.V. (2014). Shekspirizm v tvorchestve A.S. Pushkina. [Shakespearism of Pushkin's creative works]. *Znanie. Ponimanie. Umenie*. № 2. pp. 235–249. (in Russian)
6. Kolomiets, L.V. (2003). "Korol Lir" Viliama Shekspira u perekladah Maksyma Rylskoho ta Vasyliya Barky:mizh neoklasytsyzmom i modernizmom ["King Lear" by William Shakespeare in translations of Maxim Rylsky and Wassyl Barka: Between Neoclassicism and Modernism]. Available at: <https://shakespeare.znu.edu.ua/uk/kolomiiec-l-v-korol-lir-viljama-shekspira-u-perekladah-maksima-rylskoho-ta-vasylja-barkimizh-neoklasytsyzmom-i-modernizmom/>.
7. Kravtsova, M.O. (2015). Ukrainka Liriana Panasa Myrnoho, M. Rylskoho, Vasyliya Barky ta O. Hriaznova: do istorii stvorennia perekladiv [Ukrainian Lirian by Panas Myrny, M. Rylsky, Wassyl Barka and O. Hriaznov: Towards the History of Translation Creation]. *Molodyi vchenyi*. № 8 (23). Ch. 2. pp. 81–87. (in Ukrainian)
8. Luchuk, O. (2011). Panteleymon Kulish i Shekspir: perekladatskyi proekt XIX st. [Panteleimon Kulish and Shakespeare: A Translation Project of the Nineteenth Century]. *Renesansni studii*. Vyp. 16–17. pp. 262–284. (in Ukrainian)
9. Nikitin, M.V. (1988). Osnovy lingvisticheskoy teorii znacheniya [Basics of linguistic theory of meaning]. Moscow: Vysshaya shkola. 168 p. (in Russian)
10. Petrov, V.P. (1929). Kulish u piatdesiati roky. Zhyttia. Ideolohiia. Tvorchist [Kulish in the fifties. Life. Ideology. Creativity]: zb. istoryko-filolohichnoho viddilu № 88. Kyiv : "Vseukrainska Akademiia Nauk". Vol. 1. 572 p. (in Ukrainian)
11. Salimova, G.N., and Gazizov, R.A. (2016). Verbalnaya invektivnaya leksyka kak vyd kommunikativnykh tabu [Verbal invective vocabulary as a kind of communicative taboo]. *Vestnik Bashkyrskoho universiteta*. T. 21. №2. pp. 351–354. (in Russian)
12. Sidorova, I.V. (2017). Oskorblenie kak raznovidnost psikhycheskogo nasyliya [Insult as a kind of psychological violence]. *Psikhopedagogika v pravookhranytelnykh orhanah*. № 1 (68). pp. 28–32. (in Russian)
13. Stepko, M.L. (2008). Rechevye sredstva vyrazheniia invektivnykh smyslov v zhanre kommentariya publytsysticheskogo diskursa (na materyale sovremennoy anhliyskogo yazyka) [Speech means of expressing invective meanings in the commentary genre of journalistic discourse (based on the material of modern English). Thesis of the dissertation] : avtoreferat diss. kand. filol. nauk. Maykop. 21 p. (in Russian)
14. Fizer, I. (1993). *Barka V. Poza tradytsii: antolohiia modernoi ukrayinskoj poezii v diiaspori*. Kyiv – Toronto – Edmonton – Ottawa: Vyd-vo Kanadskoho instytutu ukrayinskykh studiy, Albertskyy universytet. pp. 21–24. (in Ukrainian)
15. Shekspir, V. (1969). *King Lir : per. Vasul Barka* [King Lear : trans. by Wassyl Barka]. Stuttgart – New York – Ottawa: Na hori. 304 p.
16. Shekspir, V. (1986). *Korol Lir : per. z anhl. M. Rylskoho* [King Lear : trans. from Eng. by M. Rylsky]: tvory v shesty tomakh. Kyiv : Dnipro. Vol. 5. pp. 235–343.
17. Shekspir, V. (1902). *Korol Liir / per. z anhl. P.A. Kulisha : vydanyi z peredmovoiu i poiasnenniamy I. Franka* [King Lear : trans. from Eng. by P.A. Kulish / published with the preface and explanations by I. Franko]. Lviv: Ukrayinsko-ruska vydavnycha spilka. 164 p.
18. Shekspir, U. (1970). *Korol Lir : per. z anhl.. Panasa Myrnoho* [King Lear : trans. by Panas Myrny]: Zibrannya tvoriv u semy tomakh. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 6. pp. 511–682.
19. Bassnett, S., and Lefevere, A. (2003). General editors' preface. *Translation, History, Culture*. Taylor & Francis e-Library. pp. xi–xii.
20. Definitions. *Dictionary.com*. Available at: <https://www.dictionary.com/com>.
21. Dyce, A. A General Glossary to Shakespeare's Works. Available at: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0067>.
22. Fayard, N. Shakespeare and Translations into French. Available at: <https://www2.le.ac.uk/departments/modern-languages/people-1/nicolefayard>.
23. Fun international facts about Shakespeare. Available at: <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/fun-international-facts-about-shakespeare>.
24. Leech, G. (1983). *Principles of Pragmatics*. London, New York: Longman. 250 p.
25. Onions, C.T. A Shakespeare Glossary. Available at: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0068>.
26. Pandarus. *Troilus and Cressida Characters*. Available at: <https://www.playshakespeare.com/troilus-and-cressida/characters/pandarus>.
27. Pemble, J. (2005). *Shakespeare Goes to Paris: How the Bard Conquered France*. London and New York: Hambleton and London. 240 p.

28. Ramos, E.S. (2015). The Translation of the Shakespearean Obscenity in *As Alegres Comadres*. *Via Panorâmica: Revista de Estudos Anglo-Americanos*. Série 3. Nº 4. P. 73–84.

29. Rebrii, O. (2017). Translation as an Art: A Mimetic Background. *Language – Literature – the Arts: A Cognitive-Semiotic Interface. Text – Meaning – Context*. – Frankfurt am Main: Peter Lang. Vol. 14. P. 183–196.

30. Schmidt, A. Shakespeare Lexicon and Quotation Dictionary. Available at: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0079>.

31. Shakespeare, W. King Lear. Available at: <http://shakespeare.mit.edu/lear/full.html>.

32. Tung, A. A short history of Shakespearean insults. Available at: <https://theweek.com/articles/465095/short-history-shakespearean-insults>.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Ребрій Александр Владимирович – доктор філологічних наук, професор, завідує кафедрою перекладознавства імені Миколая Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; e-mail: rebrii1967@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4912-7489>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=ak5-nc8AAAAJ&hl=ru>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Oleksandr_Rebrii

Данилова Ольга Александровна – аспірант кафедри перекладознавства імені Миколая Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; e-mail: o.danilova2308@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6754-2846>

Rebrii Oleksandr Volodymyrovych – Doctor of Philology, Full Professor, Head of Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: rebrii1967@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4912-7489>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=ak5-nc8AAAAJ&hl=ru>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Oleksandr_Rebrii

Danylova Olha Oleksandrivna – Postgraduate student of Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: o.danilova2308@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6754-2846>

УДК 811.111:811.161.2]’255.4’42’38:305

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-17

Gender stereotypes in translation: stylistic perspective

Tashchenko G. V.

PhD in Philology, Associate Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University
e-mail: g.v.tashchenko@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9008-4935>;
GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=uc3hgc0AAAAJ&hl>;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Anna_Tashchenko/research

Kabiri M. H.

PhD in Philology, Associate Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University
e-mail: margaritakabire@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3664-4660>;
GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?view_op=list_works&hl=uk&user=knHCN3QAAAAJ;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Magda_Kabiri

(Kharkiv)

The article focuses on the means of gender stereotype verbalization in the English-Ukrainian literary translation. Within the framework of the study, gender is represented as a social and cultural phenomenon which, on the one hand, is constructed in the course of interaction with the reality, on the other hand, it is spread in time and space through language. Recurrent characteristics which are traditionally regarded as feminine/masculine lead to the emergence of stereotypes associated with a certain gender. The stereotypical perceptions turn into the mechanisms of human behavior regulation which determine actions, words, position in the society to be expected from a man/woman. However, various cultural environments are capable of different gender conceptualization due to discrepancies in the historical experience, even geographical location or dominant religion. Consequently, the translator may face difficulties related to the cleavage between the characteristics forming the stereotype in the interacting cultures, including cases when such features vary in their intensity. The presence of fixed gender perceptions entails the emergence of standardized formula for their verbalization, conventional metaphors, epithets, etc. In a broader sense, every linguistic choice of the author which determines the construction of gender for all the characters is relevant for the translator whose task consists in coherent reproduction of every aspect of their personality. Meanwhile, the manifestations of feminine/masculine characteristics in the representatives of a certain gender, that are considered completely natural for one linguistic and cultural community, can prove unusual or even unacceptable. The stylistic presentation of the text, thus, becomes a powerful instrument allowing the translator to manipulate the original and the subtlest shades of meanings embedded by the author to meet the needs and, to a certain extent, expectations of the target audience, while the translator's interference remains almost imperceptible. Still, considering all the similarities of the source and target cultures, the translator may produce a more vivid message in the target text or, on the contrary, blur some of the author's ideas through the stylistic devices he/she employs.

Key words: cognitive stylistics, gender, gender stereotype, image, source text, stylistic devices, target text.

Ташченко Г. В., Кабірі М. Х. Гендерні стереотипи в перекладі: стилістичний аспект. Статтю присвячено засобам вербалізації гендерних стереотипів в англо-українському художньому перекладі. У дослідженні представлено гендер як соціокультурний феномен, який з одного боку вибудовується у процесі взаємодії зі світом певної лінгвокультурної спільноти, а з іншого – за посередництвом мови транслюється у просторі та часі. Рекурентність певних характеристик, що традиційно сприймаються як фемінні / маскулінні, призводить до утворення стереотипів, які приписуються відповідно гендеру. Такі стереотипні уявлення перетворюються на своєрідні засоби регулювання людської поведінки, які визначають, чого слід очікувати від чоловіка / жінки з точки зору їх вчинків, мовлення, положення у суспільстві. Однак, різні культурні простори можуть концептуалізувати гендер дещо відмінним чином у зв'язку з розбіжностями в історичному досвіді, навіть географічному розташуванні або панівній релігії. Як наслідок, перекладач може стикатися із труднощами, які обумовлені різними

характеристиками, що входять до складу стереотипу, або, принаймні, різним ступенем їх вираженості у культурах, які взаємодіють. Наявність усталених уявлень про гендер призводить до появи стандартизованих формул для їх вербалізації, конвенційних метафор, сталих епітетів тощо. У ширшому сенсі, кожен вибір автора стосовно мовних засобів, які беруть участь у конструюванні гендеру персонажів, має значення для перекладача, чіє завдання полягає у послідовному відтворенні кожного аспекту особистості героїв. При цьому, прояви фемінних / маскулічних ознак представниками певного гендеру, що у межах однієї лінгвокультурної спільноти вважаються цілком природними, в іншій можуть виходити за рамки норми або викликати цілковите неприйняття. Стилістичне оформлення твору, відтак, стає потужним інструментом, який дозволяє певним чином маніпулювати оригіналом та нюансами закладених у ньому смислів задля потреб цільової аудиторії, при цьому втручання перекладача залишається завуальованим. Навіть за умов близькості культурних просторів, що взаємодіють при перекладі, застосовуючи ті чи інші стилістичні засоби, перекладач здатен увиразнити оригінальне повідомлення або приховати деякі з ідей автора.

Ключові слова: вихідний текст, гендер, гендерний стереотип, когнітивна стилістика, образ, стилістичні засоби, цільовий текст.

Ташенко А. В., Кабири М. Х. Гендерные стереотипы в переводе: стилистический аспект. Стаття посвящена средствам вербализации гендерных стереотипов в англо-украинском художественном переводе. В исследовании рассматривается гендер как социокультурный феномен, который с одной стороны выстраивается в процессе взаимодействия с миром определенного лингвокультурного сообщества, а с другой – посредством языка транслируется в пространстве и времени. Рекуррентность определенных характеристик, которые традиционно воспринимаются как феминные / маскулинные, приводит к появлению стереотипов, которые приписываются в соответствии с гендером. Такие стереотипные представления преобразуются в своеобразные средства регулирования поведения человека, которые определяют, чего следует ожидать от мужчины / женщины с точки зрения их поступков, речи, положения в обществе. В то же время, разные культурные пространства могут концептуализировать гендер несколько иным образом в связи с различиями исторического опыта, даже географического расположения или господствующей религии. Следовательно, переводчик может сталкиваться с трудностями, которые обусловлены разными характеристиками, содержащимися в составе стереотипа, или, как минимум разной степенью их выраженности во взаимодействующих культурах. Устоявшиеся представления о гендере проявляются в стандартизированных формулах их вербализации, конвенциональных метафорах, устойчивых эпитетах и т.д. В более широком смысле, каждый выбор автора относительно языковых средств, которые принимают участие в конструировании гендера персонажей, имеет значение для переводчика, чьей задачей является последовательное воссоздание каждого аспекта личности героев. При этом, проявления феминных / маскулильных признаков представителями определенного гендера, которые в рамках одного лингвокультурного сообщества являются вполне естественными, в другом могут выходить за рамки нормы или вызывать полное неприятие. Стилистическое оформление произведения, таким образом, становится мощным инструментом, который позволяет определенным образом манипулировать оригіналом и нюансами заложенных в нем смыслов для целевой аудитории, при этом вмешательство переводчика остается завуальированным. Даже в условиях близости культурных пространств, взаимодействующих при переводе, используя те или иные стилістические средства, переводчик способен придать большую выразительность оригинальному сообщению или же скрыть некоторые идеи автора.

Ключевые слова: гендер, гендерный стереотип, исходный текст, когнитивная стилістика, образ, стилістические средства, целевой текст.

1. INTRODUCTION

Although gender research takes its origin in the 20th century, its advance is currently observed within a wide range of disciplines including Translation Studies. The emergence of feminization tendencies, closer attention to the issues of gender minorities and other developments, pertaining to the epoch we live in, shape gender as a sociocultural construct which determines the way of thinking characteristic of the members of a certain linguistic and cultural community and, consequently, the system of social relations between men and women. The concepts of masculinity/femininity are formed to reveal the features or rather expectations attached to a specific gender. Fixed images surrounding gender produce a strong impact on the translator's work as they provoke a complex interplay of two different gender systems in translation. Consequently, the target text shall convey the unique identity of the original as well as its aesthetic value for the reader which determines the **relevance** of the study.

The **object** of the study is represented by utterances actualizing gender stereotypes in the English and Ukrainian languages. The **subject** of the research is the interaction of gender stereotypes in the cultures of the original and translation as well as means of their verbalization in the source and target texts. The study was **aimed** at establishing a correlation between the means of gender representation in the English-Ukrainian translation and determining the factors which influence the reproduction of gender relations in the target text. The main **tasks** of the research included defining gender stereotypes as an essential component of a cultural environment and the texts it creates; outlining the role of cognitive stylistics as a tool to explore correlation between the culture-specific images represented in the original and means of their actualization in the two interacting languages; comparing the stylistic choices of the author and the translator in the course of text production against the background gender relations interwoven in the text.

The study was **based** on the historical novel by B. Small "Love Wild and Fair".

2. THEORETICAL BACKGROUNDS

Closer attention to gender as a factor of translation raised certain issues related to the influence the society exerts on gender construction, the role of language at the interface between mind and reality, reflection of gender roles in the language which change and are changed under the influence of the discourse of a specific community. Thus, gender becomes not only a social and cultural construct but also a communicative process [7]. Gender is both actualized and communicated through language which results in entrenchment of gender stereotypes. As an integral part of the cultural space, they set specific criteria, behavioral patterns which are to be expected from men and women. On the one hand, such expectations provide for consistency and integrity of culture making it easier to get oriented in the society, on the other, they grow to become stereotypes which ignore differences between individuals depriving them of their right to unique appearance, behavior, place in the society, etc. Gender stereotypes arising from a "system of values based on the conceptual categories of femininity and masculinity in the collective consciousness of a society" [1, p. 47] are characterized by the following features:

- establishment of a fixed mental image of a man/woman associated with a certain emotional component;
- imperative nature which determines mandatory standards and limits pertaining to each gender;
- clear regulation of the social roles and functions to be expected from a man/woman [2, p. 65].

Gender stereotypes are created by the society but imparted via language and texts that a culture produces. Literary texts constitute a powerful factor of acquiring social and, specifically, gender identity. Whether consciously or unconsciously, writers introduce gender stereotypes in their work, aiming to reinforce the stereotype or to question it. In many instances, authors do not even intend to express any gender bias and still do so, simply because their way of thinking is marked by gender-related opinions imposed by their cultural background. If the social expectations of gender in the target culture are very different from those of the source culture, translators who work both as interpreters of the original text and, often, as guides to the culture which produced it have to deal with this anomaly; and if the languages encode gender in very different ways, they need to devise a system to encompass the differences (cit. ex [4]). Even if the stereotypes embodied in the original text fully or partially coincide with those characteristic of the target culture, they require adequate re-verbalization due to stylistic ingenuity of the translator. The author's choice of stylistic devices and, in a broader sense, every word the author prefers over others, is significant for uncovering the idea of the original message. The subtlest shades of meaning can be com-

municated through the description of the characters' appearance, movements, gestures, facial expressions, speech, etc. Stylistic accuracy of the aforementioned artistic image components provides for authenticity of the characters as conceived by the author.

The style, thus, cannot be considered a purely literary feature of the text. It becomes equally important for revealing the reasons why certain stylistic phenomena emerge in the text in the first place. Both the author and translator apply their own knowledge and experience of reality when creating their corresponding texts and choosing the means of verbalization which would allow them to convey the necessary idea and to produce the appropriate aesthetic influence. However, if the author is free in his stylistic choices when telling his story, the translator shall closely follow the original both from the point of view of its meaning and its stylistic presentation. As a representative of a specific culture and, sometimes, a specific epoch, the author acts as a carrier of a worldview which might prove incongruent to the values and standards of the reality perception inherent in the target cultural space at the time when translation is performed. Consequently, the style of the original text fulfills the function of an interface between the mind of the author and his/her linguistic preferences. The characters are no longer regarded as products of the author's creativity only, they become "mental models of real people" [6, p. 76] with their characteristic behavioral and speech patterns which correspond to the expectations imposed by their gender. The translator must pursue a holistic approach in order to reproduce each and every literary character in a consistent manner, taking account of the degree to which they fit in or overstep the limits of the stereotypes relevant for the target culture.

Despite the imprint the social and historical context leaves on literary works, the stereotypes of masculinity/femininity do not fully depend on the space and time parameters. Globalization processes still have not fully conquered the stereotyped perceptions of male and female relations and roles, thus, the principal characters of the novel by B. Small "Love Wild and Fair" – Catriona Hay, Patrick Leslie, James Stuart, Francis Bothwell – can be considered perfect embodiments of male and female images still relevant today. They live in the grip of biases the society fixed for men and women long ago and continues maintaining in the 21st century though in a somewhat disguised, milder form. Possibly, this is the reason why the author chooses the 16th century as a background for her literary work as this is the time when men ruled: on the throne, in the society, in the family. The etiquette and men's code of honor made women submit to the will of men depriving them of any other choice. Over the course of centuries, stereotypes have dictated "how to become a man and how to become a master of women" moreover, "being violent is an accepted and dominant way of being a man" [5, p. 261]. Consequently, the novel becomes a productive space for

exploring gender stereotypes though in a somewhat exaggerated representation.

3. FINDINGS

The fate of the main heroine had been decided for her before her birth: she had to fight for her own education, opportunity to express her own opinion or be responsible for her own behavior. Even her fiancé was chosen by Catriona's parents. She is to marry Patrick Leslie, her cousin she barely knows. However, he is well-regarded in the society, therefore, he is going to be a perfect match for Catriona. Although Patrick is seemingly falling in love with the young woman, social bias prevents him from seeing Catriona as a personality, as his equal.

Patrick Leslie gazed down at the sleeping girl and thought how much he loved her, and how frightened he had been—imagining all sorts of terrible things happening to her—when she fled him. He wasn't going to give her another chance to run, and he certainly would not tell her of his feelings towards her. Women were better off unsure. Too, he couldn't bear it again if she said she hated him [8].

Патрик Леслі дивився на сплячу дівчину й думав про те, як сильно він її любить і як боявся, уявляючи все найжахливіше, що могло статися з нею, коли вона втекла від нього. Він вирішив не давати їй більше можливості втекти, і йому, звичайно, не слід було говорити нареченій про свої почуття до неї. Жінки краще поводяться, коли невпевнені. До того ж, якби вона знову сказала, що ненавидить його, Патрик би цього не витримав [3, р. 46].

Her feelings do not appear to be as important as his ego: *"he certainly would not tell her of his feelings towards her"* – «...і йому, звичайно, не слід було говорити нареченій про свої почуття до неї». Stereotypical perceptions embedded in Patrick's mind by the society make the earl think that even his own feelings can be turned into a tool aimed to control Catriona, to submit her. In translation, this idea becomes even more pronounced as the words *"Women were better off unsure"* are rendered as «Жінки краще поводяться, коли невпевнені». The author of the source text intended to show that women should not be aware of all the feelings men have for them. However, the decision of the translator seems to be justified as the additional meaning the target message acquires can be inferred from the broader context of the original literary work.

Although Catriona is falling in love with Patrick, she is perfectly aware that he is unwilling to accept her as an independent personality to be valued and respected. However, as a woman she is unable to change the course of her destiny. Escape is the only option she can have recourse to for Patrick to understand that she will not belong to anyone. Catriona's escape means for her much more than a fancy. This is her way to tell the earl that she will not obey the orders of her family or anyone who would attempt to take control over her. Catriona will do everything in her power not to become anyone's "possession":

"He called me his 'possession.' I am no man's possession! When Patrick acknowledges me as an individual, and not as a part of himself, then I will consider the matter of marriage." [8]

- Він називав мене своєю власністю. Я нічия не власність! Коли Патрик визнає в мені особистість, а не якийсь додаток до нього, тоді я поміркую про шлюб із ним [3, р. 63].

Interestingly, in translation Catriona's words *"I am no man's possession!"* are rendered with gender-neutral vocabulary «Я нічия не власність!». The utterance is rather ambiguous in the original as the lexical unit *"man"* in the English language can refer to the masculine gender as well as convey a broader meaning of a human. However, considering the broader context of the novel, it becomes obvious that Catriona seeks to escape the constraints imposed by her gender and, thus, denies Patrick's superiority. The author's intention to demonstrate Catriona's aspiration to gender equality is somewhat blurred in translation as the equivalent «нічия» does not uncover the gender contradictions underlying the original message, although the alternative the translator opts for expresses the character's love for freedom.

Nevertheless, Catriona's destiny depended not only on her husband's will. The entire novel is permeated with the stereotype of a woman's powerlessness, dependence on the man, her "complementarity". At the court of James Stuart, the young countess attracts attention of the king due to her beauty and, to some extent, her virtuousness. Despite her loyalty to Patrick Leslie as her husband, Catriona lost her right of choice – the king wanted her to become his mistress of heart, nothing else mattered. Once again, Catriona fell in the trap of public opinion. Her own principles proved to be only an "unfortunate" obstacle («прикрість») on the way of James Stuart. Catriona's honor and reputation were nothing but an excessive luxury.

Catriona Leslie was the most beautiful woman at James' court. She was also reputed to be the most virtuous. This was unfortunate, because the king lusted for her. And what James Stewart wanted, he got. One way or another [8].

Катріона Леслі була найвродливіша жінка при Джеймсовому дворі. Вона також мала славу найдобросердечної. Це була прикрість, бо король жадав її. А Джеймс Стюарт так чи інак завжди мав те, чого хотів [3, р. 103].

Catriona has to flee from the king as well as her husband who could not think of another guilty party but for his own wife. She finds shelter at the estate of Lord Hepburn. For the first time, she has taken a decision of her own.

*He was the first man she had chosen in her whole life. Her husband had been picked for her by her great-grandmother, and the king had forced her. But **she** had chosen Francis Hepburn [8].*

Він був першим чоловіком у її житті, якого вона обрала сама. Нареченого обрала для неї її прабабу-

ся, а король силував її. Проте **вона** обрала Френсіса Гелберна [3, p. 161–162].

The translator's choice in rendering the emphatic construction attracts a particular attention. Considering a fixed word order characteristic of the English language, the author is limited in her opportunities to stress her idea – only graphic means are available. Consequently, the pronoun “*she*” is written in bold in the original. However, the Ukrainian language is more open to a variety of emphatic constructions, a free word order allows for. However, the translator preserves the graphic presentation of the source text without introducing any changes aimed at expressing the idea more vividly.

Still, Catriona's destiny remains a toy in the men's hands. Bothwell will not allow Catriona to return to the court and the king. Nevertheless, the king's threat to strip Patrick Leslie and his family of their property makes Francis return Catriona to Patrick as if she was one more of his possessions. The man's code of honor prevails, while Catriona is unable to express and all the more defend her own wishes.

«It is so easy for ye men. Ye live by a strict code of honor that leaves no room for emotion...»

“Where am I in all of this? I am alone again while ye all play at this game of honor. I am forced to submit my honor to a man I dinna love – all the while hungering for ye, Bothwell. Ye are allso honorable. So then why do I end up feeling like a whore? I would rather be dead, and even that is denied me.” [8]

Це все так просто для вас, чоловіків. Ви живете за суворим кодексом честі, у якому немає місця для почуттів...

А де я в усьому цьому? Я знову залишаюся самотня, доки ви всі граєтесь у свої ігри честі. Свою ж честь я мушу віддати чоловікові, якого не люблю, мріючи бути з тобою, Босвелле. Ви всі такі шляхетні. То чому ж я зрештою відчуваю повію? Я б краще померла, але навіть це мені не дозволено [3, p. 240].»

The example cited above is originally based on the stylistic device of repetition. The linguistic unit of “*honor*” and its cognate words circulate throughout the message emphasizing the flexibility of the notion whose interpretation and boundaries depend on the gender of the person whose honor is concerned. The metaphor “*play at this game of honor*” («*грається у свої ігри честі*»), which has now become conventional, shows how biased the “*code of honor*” was defending men and totally disregarding women. The pride of those who shaped Catriona's destiny is intact. The men preserve their dignity remaining “*honorable*” («*шляхетний*» in

translation) in the eyes of the society. The king is “kind” enough to allow Catriona to return to her lawfully wedded husband without making the young woman to live at the court as his mistress of heart. Patrick Leslie nobly accepts his unfaithful wife. Francis Hepburn gives upon his own happiness so that the Leslies did not lose the property which rightfully belongs to them. Catriona, however, becomes nothing but a coin to exchange. The status of a countess is just a word which does not return Catriona's life in her own hands. The translation is quite close to the original preserving its stylistic specifics. The stylistic device of repetition is also successfully reproduced in the target text except for the lexical unit “*honorable*” whose meaning is virtually inexpressible in the Ukrainian language using a word cognate to «*честь*» (“*honor*”).

4. CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

The novel by B. Small reveals a broad range of gender stereotypes functioning in the English and Ukrainian-speaking communities. As the cultures interacting in translation are part of the European space and, thus, have a lot of commonalities in terms of their experience of the world, their views, values and associations, gender stereotypes functioning in the corresponding societies are mostly similar. An average representative of the European community assigns a woman such characteristics as beauty, complaisance, kindness but also powerlessness and need for protection. Men, in their turn, are perceived as strong, brave, decisive, independence, etc. The above-mentioned stereotypes are broadly represented in the original novel and rather successfully reproduced in the target text. The translator does not encounter any considerable barriers of cultural nature which provides for a greater freedom in the stylistic choices. The original is quite neutral from the stylistic point of view without extensive imagery which is probably associated with the author's intention to show stereotypical, conventional means to conceptualize and, eventually, verbalize gender biases. The translator reproduces the images of characters quite closely to the source text, though the archaic component is completely lost due to differences in the English and Ukrainian languages and their development throughout history. The **prospect** for future research consists in exploring the differences in gender stereotypes and their representation in the original and translation across a broader range of historical and national contexts.

LITERATURE

1. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі. Харків : Константа, 2004. 292 с
2. Павлицева Я. А. Фразеология как источник гендерных стереотипов (на материале английского языка). *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2014. Т. 221. № 209. С. 64–68. URL: <http://linguistics.chdu.edu.ua/article/view/28151/25078> (дата звернення: 05.03.2020).
3. Смолл Б. Любoв дика та прекрасна. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 512 с.
4. Karoubi B. Gender and Translation. URL: <https://www.translationdirectory.com/article528.htm> (access date: 14.03.2020)

5. Khan A., Khandaker Sh. Analysing Masculinity from the Key Theoretical Lenses and Searching for Linkages with Violence against Women. *Masculinities and Social Change*, 2017. Vol. 6 No. 3. P. 257–287.
6. Margolin U. Character. *The Cambridge Companion to Narrative*. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. P. 66–79.
7. Palusci O. Translating dolls. *Bridging the Gap between Theory and Practice in Translation*. Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2013. URL: <https://www.cambridgescholars.com/download/sample/58057> (access date: 24.03.2020)
8. Small B. Love Wild and Fair. URL: https://royallib.com/book/Small_Bertrice/Love_Wild_and_Fair.html (access date: 23.03.2020)

REFERENCES

1. Marty`nyuk, A. P. (2004). *Konstruyuvannya genderu v anglomovnomu dy`skursi*. Kharkiv: Konstanta Publ. (In Ukrainian)
2. Pavlisheva, Ya. A. (2014). Frazeologiya kak istochnik gendernyih stereotipov (na material angliyskogo yaz-yika) [Phraseology as a source of gender stereotypes]. *Naukovi pratsi. Filologiya. Movoznavstvo*. – Scientific Papers. Philology. Linguistics. V. 221. № 209. 64–68 (In Russian)
3. Karoubi, B. Gender and Translation. Available at: <https://www.translationdirectory.com/article528.htm>
4. Khan, A., Khandaker, Sh. (2017). Analysing Masculinity from the Key Theoretical Lenses and Searching for Linkages with Violence against Women. *Masculinities and Social Change*. Vol. 6 No. 3. 257–287.
5. Margolin, U. (2007). Character. *The Cambridge Companion to Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press. pp. 66–79.
6. Palusci, O. (2013). Translating dolls. *Bridging the Gap between Theory and Practice in Translation*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing. Available at: <https://www.cambridgescholars.com/download/sample/58057>
7. Small, B. Love Wild and Fair. Available at: https://royallib.com/book/Small_Bertrice/Love_Wild_and_Fair.html
8. Small, B. (2018). *Lyubov dy`ka ta prekrasna*. Kharkiv: Kny`zhkovy`j Klub «KlubSimejnogoDozvillya» Publ. (In Ukrainian)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Ташченко Ганна Володимирівна – доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, e-mail: g.v.tashchenko@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9008-4935>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=uc3hgc0AAAAJ&hl>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Anna_Tashchenko/research

Кабірі Магда Хуссейн – доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, e-mail: margaritakabire@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3664-4660>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?view_op=list_works&hl=uk&user=knHCN3QAAAAJ; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Magda_Kabiri

Ташченко Анна Владимировна – доцент кафедри перекладознавства імені Миколая Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, e-mail: g.v.tashchenko@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9008-4935>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=uc3hgc0AAAAJ&hl>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Anna_Tashchenko/research

Кабіри Магда Хуссейн – доцент кафедри перекладознавства імені Миколая Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, e-mail: margaritakabire@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3664-4660>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?view_op=list_works&hl=uk&user=knHCN3QAAAAJ; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Magda_Kabiri

УДК 811.111'255

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-18

Реалізація стратегії одомашнення у перекладах казок Оскара Уайльда

Фролова І. Є.

доктор філол. наук, доцент, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
e-mail: irinafrolova37@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9260-229X>
GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?authuser=1&user=wqbWIJUAAAAA>
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Frolova

Ткачов В. А.

магістрант Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

(Харків)

У статті проаналізовано стратегії перекладу, використані у перекладі казок О. Уайльда українською та російською мовами. Казки О. Уайльда не слід сприймати як суто дитячі, хоча вони, як правило, належать до «дитячої літератури». Відкидаючи ідею «мистецтво заради мистецтва», автор торкається низки тем, таких як: краса, милосердя, щедрість, тощо. При цьому його твори мають усі істотні риси літературної казки. Це важливо в аспекті перекладу, з огляду на стійку і багаторічну традицію цього жанру в українській та російській літературі. Метою дослідження було виявити тактики та засоби, що використовуються перекладачами у межах двох основних стратегій – одомашнення та очуження. Матеріалом дослідження є дві казки О. Уайльда – «Соловей і троянда» та «Щасливий принц» та їхні переклади українською та російською мовами. Два українські переклади та два російські належать відомим висококваліфікованим перекладачам: Т. Некряч, І. Корунцю, К. Чуковському, М. Благовещенській; в той час як два інші (на російську мову) виконані маловідомими перекладачами і доступні лише в електронних версіях. Результати дослідження дають підстави стверджувати, що всі перекладачі обрали стратегію одомашнення. Ця стратегія включає такі тактики: структурно-семантична адаптація (додавання суфіксів, змішана афіксація); семантична адаптація (генералізація, конкретизація, модуляція); лексико-семантична адаптація (вилучення, додавання, комплексна трансформація); стилістично-семантична адаптація (заміна нейтральних лексичних одиниць мови оригіналу на розмовні та діалектні у мовах перекладу). Найбільш продуктивним виявився прийом суфіксації, активно застосований дослідженими перекладачами. Це можна пояснити (1) мовними відмінностями, тобто значно більшою кількістю зменшувально-пестливих суфіксів в українській та російській мовах та їх здатністю поєднувати значення «малого розміру» з позитивно-оцінним значенням; (2) типовим використанням слів, які містять такі суфікси, в українських та російських казках, що дозволяє юним читачам відчувати себе у звичному світі рідної мови та літератури.

Ключові слова: казки О. Уайльда, переклад, прийоми, стратегія одомашнення, тактики.

Фролова І. Є., Ткачов В. А. Реализация стратегии одомашнивания в переводах сказок Оскара Уайльда. В статье проанализированы стратегии перевода, использованные в переводах сказок О. Уайльда на украинский и русский языки. Сказки О. Уайльда не следует воспринимать как собственно детские, хотя они, как правило, относятся к «детской литературе». Отбрасывая идею «искусства ради искусства», автор касается ряда тем таких как красота, милосердие, щедрость и др. При этом его произведения обладают всеми основными чертами литературной сказки. В аспекте перевода это важно с учетом стойкой и многолетней традиции этого жанра в украинской и русской литературе. Целью исследования было выявление тактик и средств, которые используются переводчиками в рамках двух основных стратегий – одомашнивания и очуждения. Материалом исследования являются две сказки О. Уайльда – «Соловей и Роза» и «Счастливый принц» и их переводы на украинский и русский языки. Два украинские и два русские перевода принадлежат известным высококвалифицированным переводчикам: Т. Некряч, И. Корунцу, К. Чуковскому, М. Благовещенскому; в то время как два другие (на русский язык) выполнены малоизвестными переводчиками и доступны только в электронных версиях. Результаты исследования дают основания утверждать, что все переводчики выбрали стратегию одомашнивания. Эта стратегия включает такие тактики: структурно-семантическая адаптация (добавление суффиксов, смешанная аффиксация); семантическая

адаптація (генералізація, конкретизація, модуляція); лексико-семантична адаптація (опущення, додавання, комплексна трансформація); стилістико-семантична адаптація (заміна нейтральних лексических одиниць мови оригіналу на розмовні та діалектні в мові перекладу). Найбільше продуктивним виявився прийом суффіксації, активно використаний досвідченими перекладачами. Це можна пояснити (1) мовними відмінностями, тобто значно більшою кількістю зменшувально-ласкательних суффіксів в українській та російській мовах та їх здатністю поєднувати значення «маленького розміру» з позитивним оціночним значенням; (2) типовістю використання слів, що містять такі суффікси, в українських та російських казках, що дозволяє юним читачам почувати себе в звичному для них світі рідної мови та літератури.

Ключевые слова: переклад, прийоми, казки О. Уайльда, стратегія одомашнювання, тактики.

Frolova I., Tkachov V. Domestication Strategy Implementation in the Translation of O. Wilde's Fairy Tales. This article focuses on the analysis of translation strategies employed in rendering O. Wilde's fairy tales into the Ukrainian and Russian languages. O. Wilde's fairy tales cannot be addressed as intended solely for children, though they are usually described as belonging to "children's literature". Being against the "art for art's sake" idea, the author touches upon a number of topics, like beauty, love, generosity, etc. At the same time, his works render all the essential features of literary fairy tales. This is important in the aspect of translation with regard to the stable and long-run tradition of this genre in the Ukrainian and Russian literature. The aim of the study is to reveal the tactics and means employed by the translators, using the main strategies – domestication and foreignization. The material for the study includes two fairy tales by O. Wilde – "The Nightingale and the Rose" and "The Happy Prince" and their translations into Ukrainian and Russian. Two Ukrainian translations and two Russian ones belong to well-known highly qualified translators – Т. Некрич, І. Корунець, К. Чуковський, М. Благовіщенська; while two other ones (both into Russian) are done by unknown translators and available only in electronic versions. The results of the study give grounds to argue that all the translators chose to employ domestication strategy. This strategy comprises the following tactics: structural-semantic adaptation (adding suffixes, combined affixation); semantic adaptation (generalization, concretization, modulation); lexico-semantic adaptation (exclusion, addition, complex transformation); stylistic-semantic adaptation (the change of neutral lexical means for colloquial and dialect ones). Among all these the addition of diminutive suffixes shows the greatest productivity and is employed most widely by all well-known translators. This can be accounted for by (1) language differences, i.e. a much greater number of such suffixes in Ukrainian and Russian, and their ability to combine the meaning of "small in size" with positive evaluation; (2) typical use of words containing such suffixes in Ukrainian and Russian fairy tales which allows for the young readers to feel themselves in the familiar world of native language and literature.

Key words: domestication strategy, means, O. Wilde's fairy tales, tactics, translation.

1. ВСТУП

У сучасну добу зростає значення перекладу та перекладацької діяльності, що обумовлено стрімким розвитком міжкультурної взаємодії. Це значно розширює коло перекладацьких тематик, зокрема, дослідники [1; 2; 3; 4; 5 та ін.] висвітлюють актуальні проблеми перекладацької діяльності, у тому числі багато уваги приділено художньому перекладу, а саме перекладу дитячої літератури. Чимало науково-перекладацьких студій присвячено дослідженню використання перекладачем стратегій одомашнювання та очуження – двох основних перекладацьких стратегій. У нашому дослідженні ми звернулися до вивчення стратегій перекладу казок Оскара Уайльда. Творчість цього видатного англійського письменника доволі детально вивчена у літературознавстві [17; 18; 20 та ін.] та мовознавстві [6; 16; 19 та ін.].

Переклад творів Оскара Уайльда також неодноразово привертав увагу фахівців у галузі перекладознавства, але, наскільки нам відомо, дотепер, у фокус дослідження не потрапляли стратегії перекладу казок Оскара Уайльда та засоби імплементації цих стратегій. Це завдання, на наш погляд, є доволі важливим, оскільки, хоча казки письменника адресовані не лише дітям, вони все ж апелюють, значною мірою, до дитячої аудиторії. Особливість такої адресованості вимагає від перекладача від-

творення казок Оскара Уайльда у такий спосіб, щоб дитина могла наче поринути в «знайомий» світ з передбачуваними стереотипами та асоціаціями.

На підставі попередньо викладеного, вважаємо **актуальним** дослідження перекладу як процесу міжкультурної комунікації, здійснюваного переважно за допомогою стратегій одомашнювання та очуження.

Таким чином, **метою** нашого дослідження є аналіз застосування перекладацьких стратегій, тактик і засобів їхнього вербального втілення в англо-українському та англо-російському перекладах казок Оскара Уайльда.

Об'єктом аналізу виступають втілені у цільових текстах перекладацькі стратегії.

Матеріалом дослідження стали казки Оскара Уайльда «Соловей та Роза» та «Щасливий Принц» [21; 22] та їхні переклади українською та російською мовами [9; 10; 12; 11; 13; 14] (обсяг текстів оригіналу складає 15 сторінок, їхніх перекладів – 59 сторінок).

Тексти оригіналів було обрано з тієї причини, що казки Оскара Уайльда є яскравими прикладами англійської літературної казки як жанру через те, що вони мають свій неповторний стиль написання та демонструють своєрідність картини світу письменника. В них Оскар Уайльд відходить від теорії «мистецтва заради мистецтва», описуючи не «вищу

красу», що була предметом дискурсу буржуазного суспільства того часу, а життєву красу та духовні людські якості, наприклад, щедрість, співчуття та любов. Розгляд цих тем обумовлює наявність у творах автора значної кількості елементів, що вимагають застосування перекладацьких стратегій [15, с. 47].

Розвинена традиція української та російської літературної казки сприяє успішності англо-українського перекладу казок. В літературах двох країн цей жанр подано як оригінальними творами вітчизняних письменників, так і перекладами іншомовних казок [4, с. 62].

Для кожної казки О. Уайльда було обрано по два переклади українською і російською мовою різних часових періодів. З них, такі перекладачі як І. Корунець, Т. Некряч, К. Чуковський та М. Благовещенська є доволі відомими, у той час як Г. Нуждін та І. Сахаров не є такими популярними та публікують свої переклади лише на електронних ресурсах.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У текстах перекладів казок «Щасливий принц» та «Соловей і Троянда» Оскара Уайльда було зафіксовано 1375 висловлювань, що містять реалізацію перекладацьких стратегій.

У ході опрацювання матеріалу дослідження, зокрема кожного з тематичних блоків, було з'ясовано, що перекладачі використовували лише стратегію одомашнення. З цієї причини науково-практичний аналіз присвячено тактикам, прийомам та засобам реалізації саме цієї стратегії.

Тактики стратегії одомашнення виокремлено за критерієм того, який аспект лексичної одиниці зазнає адаптації, прийоми у межах тактик співвіднесено із конкретними інструментами їхнього втілення.

Під час дослідження було зафіксовано використання таких тактик та прийомів у їх межах:

1. тактика **структурно-семантичної адаптації** – 521 одиниць.

Зокрема, прийом **додавання суфіксів** – 270 одиниць, наприклад:

(1.) *Swallow, Swallow, little Swallow,* said the Prince, "will you not stay with me one night longer?"

– *Ластівко, люба Ластівонько!* – заблагав Принц. – Чи не побула б ти ще одну ніч біля мене? (Корунець)

Прийом **змішаної афіксації** – 251 одиниць, наприклад:

(2.) *The King is there himself in his painted coffin.*

Там лежить він сам у розмальованій домовині. (Корунець)

2. тактика **семантичної адаптації** – 296 одиниць. А саме:

• прийом **генералізації** – 85 одиниць. Наведемо приклад:

(3.) *Everybody went about in furs, and the little boys wore scarlet caps and skated on the ice.*

Жителі завернулися в шуби, а діти, надев тепліє шапочки, помчалися на каток. (Нуждін)

• прийом **конкретизації** – 190 одиниць. Цей прийом ілюструє наступний приклад:

(4.) *His hair is brown and crisp, and his lips are red as a pomegranate, and he has large and dreamy eyes.*

У нього кучерявий каштановий чуб, губи рожеві, немов гранати, а очі великі й задумливі. (Корунець)

• прийом **модуляції** – 21 одиниць, наприклад:

(5.) *My feet are fastened to this pedestal and I cannot move.*

Мої ноги приросли к этой колонне, и я не могу сойти отсюда. (Нуждін)

3. тактика **лексико-семантичної адаптації** – 477 одиниць, яка охоплює такі прийоми:

• прийом **вилучення** – 207 одиниць, наприклад:

(6.) *He is leaning over a desk covered with papers, and in a tumbler by his side there is a bunch of withered violets.*

Он склонился над столом, над бумагами. Перед ним завядшие фиалки. (Чуковський)

• прийом **додавання** – 121 одиниць. Наприклад:

(7.) *His mother has nothing to give him but river water, so he is crying.*

Мати ж нічого, крім річкової води, не може йому дати, і дитя безперестанку плаче. (Корунець)

• прийом **комплексної перекладацької трансформації** – 149 одиниць, наприклад:

(8.) *"How hungry we are!" they said.*

– *Їсти, як нам хочеться їсти!* – *скиглили* вони. (Корунець)

Цей приклад поєднує у собі додавання та конкретизацію.

4. Тактика **стилістично-семантичної адаптації** – 81 одиниць, зокрема:

• прийом **заміни нейтральних лексичних одиниць мови оригіналу на розмовні та діалектні у мовах перекладу** – 81 одиниць, наприклад:

(9.) *And the Mathematical Master frowned and looked very severe, for he did not approve of children dreaming.*

А Учитель Математики суворо набурмосився, бо не схвалював, коли діти мріяли або бачили сни. (Некряч)

Отже, як свідчать кількісні показники, у ході дослідження було виявлено, що найуживанішим прийомом став прийом додавання суфіксів, зокрема, зменшувально-пестливих. Існує думка, що в англійській мові відсутні зменшувально-пестливі суфікси, але це не зовсім так, оскільки ці суфікси наявні, хоча й у незначній кількості. Також, ці суфікси, на відміну від української та російської мов, є зменшувальними, а пестливого елемента значення, як правило, вони не мають [7, с. 168]. Отже, у цьому аспекті маємо певні вагомості мовні відмінності. Зокрема, можемо зробити висновок, що більшість з них мають значення «малий розмір» ("small in size").

На відміну від англійської, в українській та російській мові кількість таких суфіксів переважає в

декілька разів. Зазвичай, зменшувально-пестливі суфікси додаються до іменників та прикметників [8], їм також властиве не лише значення «малий розмір», але й позитивно-оціночний компонент.

Беручи до уваги особливості літературної казки та її цільової аудиторії, цілком логічно є наявність зменшувально-пестливих суфіксів як в україномовній, так і в російськомовній казках, тому перекладачі вдаються до стратегії одомашнення, адаптуючи англійські лексичні одиниці шляхом додавання вказаних суфіксів, а разом із тим слова зазнають певної модифікації.

Наведемо ще приклади, в яких досліджувані перекладачі використовували прийом додавання суфіксів:

(10.) "He looks just like an angel," said the Charity Children as they came out of the cathedral in their **bright scarlet cloaks** and their **clean white pinafores**.

– Чисто тобі ангел! – дивувалися Діти з Притулку, виходячи з собору в яскраво-червоних **пелеринках** і **чистеньких** білих **фартушках**. (І. Корунець)

(11.) "What a curious thing!" he cried; "there is not a single **cloud** in the sky, the stars are quite clear and bright, and yet it is raining.

– Що за дивина? Адже в небі ані **хмаринки**, зорі великі і яскраві, і все-таки падає дощ. (Некряч)

(12.) So she spread her brown **wings** for flight, and soared into the air.

И, взмахнув своїми темними **крыльшками**, Соловей взвился в воздух. (Благовещенська)

(13.) But the Oak-tree understood, and felt sad, for he was very fond of the **little Nightingale** who had built her **nest** in his branches.

А Дуб зрозумів усе й засмутився, бо він дуже любив **Соловейка**, що звив собі **гніздечко** в його гіллі. (Корунець)

(14.) When she had finished her song the Student got up, and pulled a **note-book** and a **lead-pencil** out of his pocket.

Когда Соловей кончил петь, Студент поднялся с травы, вынул из кармана карандаш и записную **книжку**. (Благовещенська)

Як бачимо, вживання суфіксів у перекладах створює атмосферу, яка нагадує дитині казки її рідною мовою. Отже, прийом суфіксації виступає потужним інструментом одомашнення. Також слід зазначити, що використання суфіксів у словах зі зменшувально-пестливим забарвленням має тенденцію збільшення їхньої кількості у тих місцях, де спостерігається напруження сюжету, або ж де автори перекладу хотіли посилити емоційне забарвлення казки.

Крім того, на наш погляд, заслуговує уваги та обставина, що відомі перекладачі набагато частіше вдаються до використання цього прийому, аніж ті, котрі є настільки відомими, а відтак і досвідченими.

Співвідношення загальної кількості використання перекладачами прийому додавання суфіксів у перекладах казок Оскара Уайльда «Соловей і Троянда» та «Щасливий Принц» подано на рис. 1:

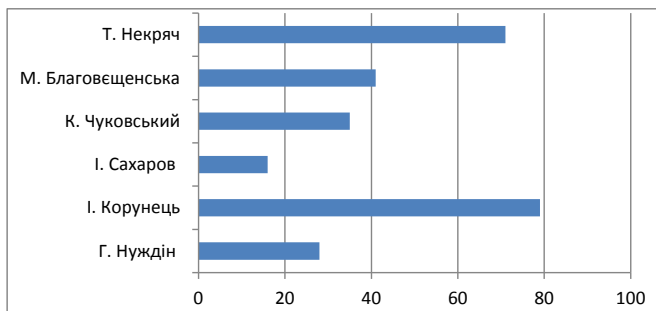

Рис. 1. Співвідношення загальної кількості використання перекладачами прийому додавання суфіксів тактики структурно-семантичної адаптації у перекладах казок Оскара Уайльда «Соловей і Троянда» та «Щасливий Принц»

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Специфіка перекладу дитячої літератури визначається особливостями цільової групи. Казки «Соловей і Троянда» та «Щасливий Принц» Оскара Уайльда є яскравими прикладами англійської літературної казки як жанру, через свій неповторний стиль написання; вони демонструють своєрідність картини світу письменника. У них О. Уайльд торкається тем життєвої краси та духовних людських якостей, наприклад, щедрості, співчуття та любові.

Із двох основних перекладацьких стратегій – одомашнення і очуження – у проаналізованих перекладах зафіксовано лише стратегію одомашнення, котра є реалізованим наміром перекладача адаптувати вихідний текст до національно-мовного менталітету адресата (у нашому випадку з урахуванням вікових особливостей та стандартів літературного жанру). Стратегія одомашнення скерована на створення у адресата враження заглиблення в знайомий світ рідної культури, літератури та мови.

За результатами дослідження доходимо висновку, що в текстах перекладу наявні тактики: структурно-семантична адаптація (додавання суфіксів, змішана афіксація); семантична адаптація (генералізація, конкретизація, модуляція); лексико-семантична адаптація (вилучення, додавання, комплексна трансформація); стилістично-семантична адаптація (заміна нейтральних лексичних одиниць мови оригіналу на розмовні та діалектні у мовах перекладу).

Найвикористовуванішим прийомом виявилася суфіксація, а саме: додавання зменшувально-пестливих суфіксів. Звертаючи увагу на особливості літературної казки та її цільової аудиторії, цілком логічно є наявність зменшувально-пестливих суфіксів, які є типовими в україномовній та в російськомовній казках, тому перекладачі використовують стратегію одомашнення, пристосовуючи англійські лексичні одиниці за допомогою додавання вказаних суфіксів, через що слова зазнають певної модифікації.

Більш відомі перекладачі набагато частіше вдаються до використання прийому додавання суфіксів аніж ті, котрі є настільки відомими, а відтак і досвідченими. Та й загалом, продуктивність вико-

ристання різних тактик та прийомів у творчості різних перекладачів є більш помітною, причому більш відомі перекладачі частіше вдаються до реалізації стратегії одомашнення ніж менш відомі.

Проведене нами дослідження не вичерпує об'єкту проблематики, тому його **перспективою** є

аналіз стратегії одомашнення у інших перекладах казок Оскара Уайльда «Соловей і Троянда» та «Щасливий Принц» та у перекладах інших казок автора. Таке розширення дослідницької бази може модифікувати отримані дані щодо якісного та кількісного аспектів реалізації стратегії одомашнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрейко Л. В. Стратегії очуження та одомашнення при перекладі інтертекстуальних одиниць у художньому творі. *Філологічні трактати*. Т. 7, № 3. 2015. URL: <http://oaji.net/articles/2016/3034-1456218919.pdf>. (дата звернення: 04.09.2019).
2. Казакова Т. А. Практические основы перевода. Санкт-Петербург : Союз, 2001. 320 с.
3. Коптілов В. В. Першотвір і переклад. Київ : Дніпро, 1972. 213 с.
4. Кравчук І. В. Художній переклад як важливий чинник міжкультурної комунікації. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Мовознавство»*. 2010. № 2. С. 60–63.
5. Попович А. Проблемы художественного перевода. Москва : Высшая школа, 1980. 198 с.
6. Потапова А. Є. Дитяча література: підходи та критерії перекладу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки»*. 2009. № 49. С. 193–197.
7. Ситенко О. Типологія міжрівневих засобів вираження категорії демінутивності в англійській та українській мовах. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць*. Донецьк : ДонНУ, 2009. Вип. 19. С. 167–171.
8. Суфікси в англійській мові з різними частинами мови. URL: <http://poradu24.com/english/sufiksi-v-anglijskij-movi-z-riznimi-chastinami-movi.html> (дата звернення: 27.09.2019).
9. Уайльд О. Зоряний хлопчик : пер. з англ. Т. Некряч. Київ : Країна Мрій, 2011. 288 с.
10. Уайльд О. Мальчик-звезда. Сказки: для мл. и средн. возр. : пер. с англ. И. В. Корунца. Киев : Веселка, 1979. 112 с.
11. Уайльд О. Соловей и Роза: пер. сангл. И. Сахарова. URL: http://az.lib.ru/u/uajlxd_o/text_1888_thenightingaleandtherose-saharov.shtml (дата звернення: 22.11.2018).
12. Уайльд О. Соловей и Роза : пер. с англ. М. Благовещенской. URL: http://az.lib.ru/u/uajlxd_o/text_1888_solovey-i-roza.shtml (дата звернення: 22.11.2018).
13. Уайльд О. Счастливый Принц : пер. с англ. Г. Нуждина. URL: <http://www.lib.ru/WILDE/prince.txt>. (дата звернення: 22.11.2018).
14. Уайльд О. Счастливый Принц : пер. с англ. К. Чуковского. URL: <http://www.lib.ru/WILDE/wildprince.txt>. (дата звернення: 22.11.2018).
15. Янченко Ю. В. Художньо-естетична своєрідність казок Оскара Уайльда. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди. Серія «Літературознавство»*. 2009. Вип. 3 (59). С. 44–51.
16. Beckson K. Oscar Wilde: The Critical Heritage. London : Routledge, 1997. 137 p.
17. Belford B. Oscar Wilde Yet Again, and Why. Biography and Source Studies. New York : AMS Press, 1998. P. 31–40.
18. Bennett M. Y. Oscar Wilde's Society Plays. New York : Palgrave Macmillan, 2016. 212 p.
19. Persson L.-Ch. Translations of children's books. Lund : Bibliothekstjaenst, 1962. 114 p.
20. Smith E. Oscar Wilde's Historical Criticism Notebook. Oxford : Oxford University Press, 2016. 206 p.
21. Wilde O. The Happy Prince. URL: <https://www.wilde-online.info/the-happy-prince.html>. (дата звернення: 21.11.2018).
22. Wilde O. The Nightingale and the Rose. URL: <http://www.eastoftheweb.com/short-stories/UBooks/NigRos.shtml>. (дата звернення: 21.11.2018).

REFERENCES

1. Andreiko, L.V. (2015). Stratehii ochuzhennia ta odomashnennia pry pereklyadi intertekstualnykh odynyts u khudozhnomu tvorі [Application of foreignization and domestication strategies while translating intertextual units in literary texts]. *Filolohichni traktaty [Philological Treatises]*, 7(3). Available at: <http://oaji.net/articles/2016/3034-1456218919.pdf>. (in Ukrainian)
2. Kazakova, T.A. (2001). Prakticheskie osnovy perevoda [Practical Foundations of Translation]. Sankt-Peterburg: Sojuz Publ. (in Russian)
3. Koptilov, V.V. (1972). *Pershotvir i pereklad [Original Work and Translation]*. Kyiv: Dnipro Publ. (in Ukrainian)
4. Kravchuk, I.V. (2010). Khudozhnii pereklad yak vazhlyvyi chynnyk mizhkulturnoi komunikatsii [Artistic Translation as an Important Aspect of Inter-Cultural Communication]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky. [Scientific Bulletin of Lesia Ukrainka Volyn' National University]*, 2, 60–63. (in Ukrainian)
5. Popovych, A. (1980). *Problemy hudozhestvennogo perevoda [The Problems of Literary Translation]*. Moskva : Vysshaja shkola. Publ. (in Russian)
6. Potapova, A.Ye. (2009). Dytiacha literatura: pidkhody ta kryterii pereklyadu [Children's Literature: Approaches to Translation and Translational Criteria]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. [Proceedings of Zhytomyr Ivan Franko State University]*, 49, 193–197. (in Ukrainian)
7. Sytenko, O. (2009). Typolohiia mizhrivnevnykh zasobiv vyrazhennia katehorii deminutyvnosti v anhliiskii ta ukrainskii movakh [Typology of Interlevel Means of Expressing the Category of Diminutiveness in the English and Ukrainian Languages]. *Linhvistychni studii: zb. nauk. prats [Linguistic Studies: Collection of Papers]*. Donetsk: DonNU, 19, 167–171. (in Ukrainian)

8. Sufiksy v anhliiskii movi z riznymy chastynamy movy [Suffixes in the English Language with Different Parts of Speech]. Available at: <http://poradu24.com/english/sufiksi-v-anglijskij-movi-z-riznimi-chastinami-movi.html>. (in Ukrainian)
9. Uaild, O. (2011). *Zoriany khlopchyk : per. z anhl. T. Nekriach [The Happy Prince: transl. by T. Nekriach]*. Kyiv: Kraina Mrii. (in Ukrainian).
10. Uajl'd, O. (1979). *Mal'chik-zvezda. Skazki: dlja ml. i sredn. vozr. : per. s angl. I. V. Korunca [The Happy Prince: transl. by I. V. Korunec]*. Kiev: Veselka. (in Russian)
11. Uajl'd, O. *Solovej i Roza : per. s angl. I. Saharova [The Nightingale and the Rose: transl. by I. Saharov]*. Available at: http://az.lib.ru/u/uajlxd_o/text_1888_thenightingaleandtherose-saharov.shtml (in Russian).
12. Uajl'd, O. *Solovej i Roza : per. s angl. M. Blagoveshhenskoj [The Nightingale and the Rose: transl. by M. Blagoveshhenska]*. Available at: http://az.lib.ru/u/uajlxd_o/text_1888_solovej-i-roza.shtml (in Russian).
13. Uajl'd, O. *Schastlivyj Princ : per. s angl. G. Nuzhdina [The Happy Prince: transl. by G. Nuzhdin]*. Available at: <http://www.lib.ru/WILDE/prince.txt>. (in Russian).
14. Uajl'd, O. *Schastlivyj Princ: per. s angl. K. Chukovskogo [The Happy Prince: transl. by K. Chukovsky]*. Available at: <http://www.lib.ru/WILDE/wildprince.txt>. (in Russian).
15. Yanchenko, Yu.V. (2009). Khudozhno-estetychna svoieridnist kazok Oskara Uailda [Artistic and aesthetic peculiarity of the fiction tales by Oscar Wilde]. *Naukovi zapysky Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. Skovorody [Scientific Notes of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University]*, 3(59), 44–51. (in Ukrainian)
16. Beckson, K. (1997). *Oscar Wilde: The Critical Heritage*. London: Routledge.
17. Belford, B. (1998). *Oscar Wilde Yet Again, and Why. Biography and Source Studies*. New York: AMS Press, 31–40.
18. Bennett, M.Y. (2016). *Oscar Wildes Society Plays*. New York: Palgrave Macmillan.
19. Persson, L.-Ch. (1962). *Translations of children`s books*. Lund: Bibliothekstjaenst.
20. Smith, E. (2016). *Oscar Wildes Historical Criticism Notebook*. Oxford: Oxford University Press.
21. Wilde O. *The Happy Prince*. Available at: <https://www.wilde-online.info/the-happy-prince.html>.
22. Wilde O. *The Nightingale and the Rose*. Available at: <http://www.eastoftheweb.com/short-stories/UBooks/NigRos.shtml>.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Фролова Ирина Евгеньевна – доктор филологических наук, доцент, профессор кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: irinafrolova37@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9260-229X>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?authuser=1&user=wqbWJUA AAAA>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Frolova

Ткачов Виталий Анатольевич – магистрант кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина;

Frolova Iryna – Doctor of Science, Associate Professor, Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: irinafrolova37@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9260-229X>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?authuser=1&user=wqbWJUA AAAA>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Frolova

Tkachov Vytalyi – magister at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University

УДК 37.018:81'243"1930"

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-19

Teaching translation: academic courses in «translation theory and practice» of the early 1930s

Kalnychenko Oleksandr

Associate Professor of Mykola Lukash Translation Studies Department of
V.N. Karazin Kharkiv National University;

e-mail: transengl@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7808-357X>;

GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=ZYhahaoAAAAJ>;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Oleksandr_Kalnychenko3
(Kharkiv)

Kamovnikova Natalia

Associate Professor of the Department of Psychology, Pedagogy, and Translation Studies at St. Petersburg University
of Management Technologies and Economics;

email: natalie_kamov@yahoo.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7388-2743>;

GOOGLESCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?hl=ru&view_op=list_works&gmla=AJsN-F6Zf7ajlwpHdX53RuQG Ejs1HoCc1X8ifz-YikyqUyQin-mga1me78oyp3mEbNmc0AeJxS4d7vK-dOGktGldtgdAqnbRPuzloSiob11i2I5s19TFOg8weOco VVC8ybmrlFrwxlv-2ucdZxR7Qg3DaYZMiGaNQ&user=IAhmW_QAAAAJ;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Natalia_Kamovnikova
(St. Petersburg)

The article describes the programs of the first academic institutions, which started running translation courses as early as the 1930s: the Ukrainian Institute of Linguistic Education set up in Kyiv (with a branch in Kharkiv) in May of 1930 and the Moscow Institute for Modern Languages founded in July of the same year. The article shares new archival findings and analyzes the content of two syllabi in translation studies. The first course entitled "Translation Methodology" and compiled by Mikhailo Kalynovych was designed for the second-year students for the 1932/33 academic year in Kyiv/ Kharkiv; the second course "Theory and Practice of Translation" was compiled by Dmitrii Usov in Moscow in 1934. Usov's course is made public for the first time here. The comparative analysis of these two documents demonstrates that both programs addressed a wide range of issues that extended far beyond purely practical concerns. The article also provides brief information on the scholars who stood at the origins of the new discipline of Translation Studies several decades before its official recognition (Mykola Zerov, Mikhailo Kalynovych, and Dmitrii Usov). The article also discusses the lists of recommended literature to the syllabi, which proves that Russian and Ukrainian scholars worked with a close eye on each other's achievements, programs, and developing ideas.

Key words: Dmitrii Usov, Moscow Institute for New Languages, Mikhailo Kalynovych, Mykola Zerov, translation studies syllabus, translation teaching, Ukrainian Institute of Linguistic Education.

Кальниченко О. А., Камовнікова Н. Є. Навчання перекладу: інститутські програми з перекладознавства початку 1930-их років. У статті йдеться про перші заклади вищої освіти, які розпочали навчати перекладу ще в 1930 році: Український інститут лінгвістичної освіти, заснований у Києві (з філією у Харкові) у травні 1930 року, та Московський інститут нових мов, заснований у липні того ж року. З метою доповнення сучасних історико-педагогічних знань раніше невідомими архівними матеріалами про зміст процесу навчання перекладачів, автори детально зосереджуються на двох навчальних програмах з перекладознавства: до курсу «Методологія перекладу» для студентів другого курсу на 1932/33 навчальний рік, укладений Михайлом Калиновичем для катедри перекладознавства Українського інституту лінгвістичної освіти (в якій вперше запроваджено сам офіційний термін для цієї нової дисципліни – «перекладознавство») та до курсу «Теорії й практики перекладу», яку уклад Дмитро Усов для Московського інституту нових мов, яку ми оприлюднюємо вперше. Порівняльний аналіз програм демонструє, що обидві стосувалися широкого кола питань, які виходили далеко за межі суто практичної проблематики. У статті також коротко проінформовано про науковців, які стояли за цими першими кроками до побудови

та розвитку нової дисципліни перекладознавства за кілька десятиліть до її офіційного визнання. У статті також обговорюються списки рекомендованої літератури до навчальних програм, які доводять, що російські та українські науковці працювали, пильно слідкуючи за здобутками один одного.

Ключові слова: Дмитро Усов, Микола Зеров, Михайло Калинович, Московський інститут нових мов, навчальна програма з перекладознавства, навчання перекладу, перекладознавство, Український інститут лінгвістичної освіти.

Кальниченко А. А., Камовникова Н. Е. Обучение переводу: институтские программы по переводоведению начала 1930-х годов. Стаття посвящена первым высшим учебным заведениям, которые начали обучать переводу еще в 1930 году: Украинскому институту лингвистического образования, основанному в Киеве (с филиалом в Харькове) в мае 1930 года, и Московскому институту новых языков, основанному в июле того же года. С целью дополнить современные историко-педагогические знания ранее неизвестными архивными материалами о содержании процесса обучения переводчиков авторы подробно сосредотачиваются на двух учебных программах по переводоведению: для курса «Методологии перевода» для студентов второго курса на 1932/33 учебный год, составленной Михаилом Калиновичем для кафедры переводоведения Украинского института лингвистического образования (в которой впервые введено само официальное название этой новой дисциплины – «перекладознавство»), и для курса «Теории и практики перевода», составленную Дмитрием Усовым для Московского института новых языков, которую мы публикуем впервые. Их сравнительный анализ показывает, что обе программы касались широкого круга вопросов, выходящих далеко за рамки сугубо практической проблематики. В статье также сжато сообщается об ученых, которые стояли за этими первыми шагами к построению и развитию новой дисциплины переводоведения за несколько десятилетий до ее официального признания. В статье также обсуждаются списки рекомендованной литературы к этим учебным программам, которые доказывают, что российские и украинские ученые работали, пристально следя за достижениями друг друга.

Ключевые слова: Дмитрий Усов, Михаил Калинович, Московский институт новых языков, Николай Зеров, обучение переводу, переводоведение, Украинский институт лингвистического образования, учебная программа по переводоведению.

1. INTRODUCTION

The second quarter of the twentieth century lay the basis for the institutionalized translator training. According to Dorothy Kelly [29, p. 8], who based her data on the information officially provided by the institutions, “the oldest of the institutions devoted to generalist translator (and/or interpreter) training are the Moscow [State] Linguistic University (ex-Maurice Thorez Institute, founded in 1930), the *Ruprecht-Karls-Universität* Heidelberg (1933), the *Université de Genève* (1941), and the *Universität Wien* (1943)”. Yves Gambier [25, p. 183] adds to this list the schools in Ottawa (1933) and McGill (1943) with their English and French programs founded before the 1969 Official Languages Act.

The Moscow Linguistic University was established as the Moscow Institute for New Languages (*Institut novykh iazykov*) by the decree of the People’s Commissariat for Education of the Russian Federative Soviet Republic on July 10, 1930, [30] as the result of the merge of several foreign language courses, which existed in Moscow in the end of the 1920s. It started out with three divisions (English, German and French), which later turned into schools (faculties), each divided into pedagogical and translation sections with 240 students in total.

The Ukrainian Institute of Linguistic Education, mentioned neither by Kelly nor by Gambier, was founded in Kyiv (with its branch in Kharkiv) on the 31st of May, 1930 [15], which is more than a month before the Moscow Institute for New Languages. Individual language departments scattered across different higher educational institutions of the republic were unable to cater for the increasing demand for translation specialists. The purpose of the new institute set upon the basis

of the philological units of the Kyiv Institute of Public Education and Kharkiv Institute of Public Education was to prepare “highly qualified teachers of foreign languages and literatures... and translators of scientific, technical, and literary works on the basis of general and special scholarly training in one professional language and literature and at least one more in addition, mastering practical skills in both the languages, and in one – to perfection” [13, p. 30]. In the first year the institute structure consisted of three schools (faculties) – of the Germanic languages, of the Romance languages, and of the Slavic languages – with five divisions (German-English; English-German; German-Yiddish; French-Romanian; Polish-Czech). 256 students of the basic divisions and 128 students of the *rabfak* (literary “workers’ faculty”, a type of educational institution aimed at preparing Soviet workers to enter Universities) started the 1930/31 academic year. In the 1931/32 academic year, the Ukrainian Institute of Linguistic Education had twelve departments, including those of History of Western Literature, Pedagogy, Theoretical Linguistics, and Translation Studies [13, p. 33]. The curriculum of translation section included several translation disciplines: a) Methodology for translation; b) Technical translation; c) Literary translation; d) Translation from a “professional” (the main foreign language); e) Translation into a professional language; f) Translations from an additional (the second foreign language); g) Trade correspondence; h) Methodological introduction to the study of terminology. It also foresaw 500 hours of internship [13, p. 31].

It was Taras Shmiher who attracted attention of the Ukrainian scholarship to two valuable manuscripts important for the history of translation studies and translator training kept in the archive of Hryhoriy Kochur

Literary Museum in Irpin' [22, p. 104-105; 304-307]: the syllabus to the theoretical course "Translation Methodology" compiled by Mykhailo Kalynovych for the Ukrainian Institute of Linguistic Education for the 1932/33 academic year and the voluminous handwritten notes of Mykola Zerov to the course "Methodology and Methods of Translation" dated by the same period. At Oleksandr Kalnychenko's request, Maksym Strikha and Yuliya Dzhuhastrians'ka copied the syllabus and published it with their introductory foreword [5]. The second manuscript containing Zerov's notes is currently being prepared for publication by Lada Kolomiyets.

The Ukrainian Institute of Linguistic Education materials thus collected by our Ukrainian colleagues can be now for the first time compared to the programs of the Moscow Institute for New Languages. By courtesy of Maria Malikova of the Institute of Russian Literature in St. Petersburg, we have received the syllabus for the "Theory and Practice of Translation" course, which was compiled by Dmitrii Usov for the Moscow Institute for New Languages and later deposited in Andrei Fedorov's archive in the Central State Archive of Arts and Literature in St. Petersburg [20]. Thus, we have obtained **archival material** for our investigation.

The **rationale** of the article is to supplement modern historical and pedagogical knowledge with previously unknown archival data on the content of the translators' training process at these universities. In this article, we shall focus on the programs "Translation Methodology" by Ukrainian specialists Mykola Zerov and Mykhailo Kalynovych (1932) and the lecture plan for the course "Theory and Practice of Translation" (1934) compiled by Dmitrii Usov for the Moscow Institute for New Languages. It is the first time that Usov's program is made public. Another objective of the article is to make those syllabi available to the international readership, thus contributing to building up the unified history of translation thought and creating a common ground for the joint effort of researchers in the development of the discipline.

2. FINDINGS

The newly compiled practical translation programs of the early 1930s contributed to the development of the translation theory, as the growth of practical knowledge required further systematization and analysis. The Ukrainian Institute of Linguistic Education and the Moscow Institute for New Languages were the first to offer programs in translation. These translation programs addressed a wide range of issues that extended far beyond purely practical concerns. The pioneering efforts of two Soviet universities to build up comprehensive academic courses both in translation practice and translation theory are especially notable in the light of the political and social context of their activities, the growth of control over education and publishing, and the decrease in international contacts.

2.1. Key figures in translation theory teaching

Before proceeding to the content of the first academic

programs of translation theory it is well to make a few necessary remarks about the people behind them.

Mykola Zerov (1890 – 1937), a prominent Ukrainian literary historian and critic, Ukrainian poet, translator, and translation scholar, was one of the leading figures of Executed Renaissance. He was also an informal leader of "the Neoclassicists" – a literary movement of the 1920s, disdainful of "mass art", didactic writing, and propagandistic work [26]. Famous for his lectures on the history of Ukrainian literature, Zerov was a professor and then chair of the Department of Ukrainian Literature at the Kyiv Institute of People's Education [5, p. 133]. In the beginning of the 1930s, he taught the theory of translation at the Ukrainian Institute of Linguistic Education [24], which is how he eventually got appointed chair of the new Department of Translation Studies at this institution in October 1932 [6, p. 18]. According to Kochur [10, p.345], Zerov delivered lectures not only in translation methodology, but also in Ukrainian stylistics. Zerov was also active as a translator, focusing mainly on ancient Roman poetry (Catullus, Virgil, Horace, Lucretius, Ovid, Propertius, Martial, etc.). In addition, his translation output includes texts as varied as Pushkin's *Boris Godunov* and *The Shot* and Juliusz Slowacki's *Mazepa*, and French poets ranging from Ronsard and du Bellay to Baudelaire and the French school of Parnassian poets (de Heredia, Leconte de Lisle) [9, p. 199-217; 10]. Of all the articles and reviews of Zerov devoted to translation issues, his article "About the matter of poetic translation" [8] turned out to be especially important, as it is the summation of the author's thinking over translation. According to [27], among topics of interest for contemporary researchers in translation studies is also Mykola Zerov's examination of translations as an integral part of the national literature and their function in nation formation in his manual of 1924 [7].

The program of September 3, 1932, was signed by Kalynovych who chaired the department of Theoretical Linguistics at the Ukrainian Institute of Linguistic Education at that moment [6, p. 18]. **Mykhailo Kalynovych** (1888 – 1949) was a famous linguist, lexicographer, sanskritologist, literary scholar, and translator. In 1921–1933, he chaired the Department of General Linguistics at the Kyiv Institute of People's Education. Known primarily as a compiler and editor of dictionaries, Kalynovych was also a brilliant translator of prose (Joseph Conrad's *The End of the Tether*, H.G. Wells' *The Country of the Blind, and Other Stories*) and drama (Chekhov's *The Cherry Orchard*, Maxim Gorky's *Enemies*) [9, p. 404-410]. Incidentally, he was a friend of Zerov. Close to the neoclassicists, Kalynovych cooperated with them over the anthology of new French poetry and authored a capacious foreword to it [5, p. 133]. Kalynovych's signature can be explained by the fact that in September Zerov had not been yet appointed to chair the department and possibly he was not a member of the methodical committee (set up at the institute in 1931)

responsible for drawing up curricula, programs, and textbooks [12, p. 106]. Nevertheless, the 1932/33 lecture program "Translation Methodology" was designed to be implemented in Zerov's department; it was Zerov who read these lectures on the basis of self-prepared notes.

Dmitrii Usov (1896 – 1943) was a Russian poet, literary scholar, lexicographer, and translator. In 1923–31, he was a fellow worker of the Russian – later State – Academy for Cultural Studies. In 1927–1929, he also taught the theory and practice of literary translation from German at the Higher Courses of Foreign Languages at the Library of Foreign Literature. Since 1931, after the closure of the academy, he was in charge of the phraseology section in the German-Russian Dictionary. A brilliant poet and translator, Usov mostly translated German and French poetry and prose into Russian. Among others, he translated Émile Zola's *Germinal* and *The Joy of Life*, Jean Racine's *Athalie*, Joseph von Eichendorff's *Memoirs of a Good-for-Nothing*, as well as Heinrich Heine, Johann Wolfgang von Goethe, and others [14, p. 47–48]. He also translated from Ancient Greek, Latin, Italian, and English, as well did translations from Russian into German. Usov is the author of the famous poem "Translator" which depicts the translation process: the second stanza is retold in the fourth with close, but not identical words, as if translated from Russian into Russian [3].

2.2. The syllabus to the theoretical course "Translation Methodology" compiled by Mykhailo Kalynovych for the Ukrainian Institute of Linguistic Education for the 1932/33 academic year The course was a twenty hours long lecture course for the second-year students, plus four academic hours for the so-called "conferences" (seminars), with the first conference held after eleven hours of lectures and the second one at the end of the course. Almost two of lectures, however, were allocated for traditional political formalities: namely, the discussion of the role of translation in the proletarian society and proletarian dictatorship, Marxism-Leninism, resolutions of the Communist party. The remaining hours, not by much longer than the Moscow course, which we shall see below, demonstrated a different approach towards the translation problematic. The most considerable difference was that the course immediately introduced the new official term for the emerging discipline – *perekladoznavstvo*, literally meaning "translation studies." It is notable that the course clearly distinguished and specified the difference between the theoretical aspects of translation theory and the translation practice and included lectures on both. Kalynovych and Zerov divided Translation Studies into a theoretical aspect (methodology of translation, history of translation, and history of translation thought) and a practical aspect (general theory of translation, special theories of translation from a foreign language into the mother tongue and from the mother tongue into a foreign language, and the study of cliché and stereotypes of official speech). Kalynovych also ex-

pressively distinguished between the object of translation (lexical, morphological, syntactical, and phonetical features, as well as style and language functions) and the object of translation studies, and discussed them in different lectures. It is quite obvious that Kalynovych and Zerov saw translation theory as a separate scholarly discipline. The lecture course outline included such theoretically mandatory points as the definition of translation, the object of translation studies, translation and its cross-disciplines (linguistics, philology, literary studies, history of class struggle, national studies). It addressed such issues as translation dialectics, equivalence, and social functions. Lectures on practical issues raised the problems of the translation management intended to create the conditions for the production of the high-quality target text and the problem of collaborative translation, proofreading, and editing.

The course stressed the importance of theory and practice, as well as the "genetic aspect of the science of translation" [5, p. 134] and the social functions of translation. Interestingly enough, the social parameters of translation were referred to in the course at several occasions. They were initially outlined in the first topic in the section entitled "Translation as a weapon of class struggle" [Idem]. Later they were addressed in detail in topic 6, which in its whole was devoted to sociolinguistic issues of translation including popularization of Ukrainian culture and even "the positive effect of proletarian literature translations into Esperanto" [5, p. 134].

Kalynovych particularly highlighted the fact that the emerging discipline of Translation Studies was yet insufficiently equipped with literature. The lectures addressed the studies of existing literature in translation several times: thus, topic 4 was entirely devoted to the studies of the history of translation thought, and topic 5 – to the perspectives of the development of the discipline and revision of contemporary literature on the subject. Quite notably, Kalynovych allocated three academic hours to the discussion of the evolution of translation thought from pre-capitalist societies to the "bourgeois classifications of translations" of the beginning of the 20 century [Idem]. This close attention to the history of translation thought drew up a substantial historical background for the further contemporary research. In his program, Kalynovych pointed out several times that students' lecture notes were supposed to become the main source for further reading and revision, especially for the lectures, which directly related to language issues and the problems of rendering. Kalynovych and Zerov were clearly determined to develop the discipline in course of its teaching, engaging colleagues and students and building up the methodology and theory based on their experience and the academic community's response.

The translation lecture program by Kalynovych presented here cannot be studied in the isolation from another program, compiled by Usov for the Moscow Institute for New Languages.

2.3. The syllabus for the “Theory and Practice of Translation” course compiled by Dmitrii Usov for the Moscow Institute for New Languages (1934)

In the beginning of the 1930s, the Moscow Institute for New Languages ran several educational language programs, including pedagogy and translation from English, German, and French. The subsequent measures of the Soviet Union that targeted the decrease of tourism and the rollback on international communication resulted in the closure of translation programs in the Institute in 1933. The Institute continued to implement educational activities in the sphere of language teaching and pedagogy under the name Moscow Pedagogical Institute of Foreign Languages, which it acquired in 1934 [30].

The available copy of Usov’s lecture course “Theory and Practice of Translation” [20] is a later version of the program revised no earlier than 1934, which can be established by the list of recommended literature which contains 1934 works. The document also could not have been drawn up later than the beginning of January 1935, because on February 3, 1935, Usov was arrested on the accusations of counter-revolutionary activity. The fact that the document became part of Fedorov’s archive in St. Petersburg is explicable: despite the ten years of age difference, Usov and Fedorov were close friends, which is proven by the fact that Fedorov came to Moscow for the 1933 New Year celebration at the Usovs [14, p. 49]; Fedorov and Usov made a tandem translation of *Sentimental Education* by Gustave Flaubert [14, p. 48]; Fedorov was also the first whom Usov visited after the GULAG [14, p. 57].

The “Theory and Practice of Translation” course (called in the same way as Finkel’s book [19]) was a twelve-hour intensive introductory course consisting of six lectures, which meant that it was by three lectures shorter than the Kyiv course. The course was generally practice-oriented, which was in line with the social and educational requirements of the time. It addressed such questions as typology of translation activities, problems of rendering grammar, vocabulary, and style, as well as practical problems faced by professional translators in their everyday work. However, the course also addressed a number of important theoretical issues, some of which continue to present considerable interest to modern researchers.

The first lecture entitled “General Idea of Translation” [20, p. 1] focused on translation as a powerful weapon of the cultural brotherhood of the nations of the USSR. The lecture was supposed to address such questions as the importance of the translated literature in the social and cultural education, as well as the role of translation in the process of “language building,” which in the 1930s was the standard term to define what we now understand by language planning, or language policy. The lecture plan highlighted the importance of the subsequent construction of the language theory which would, in its turn, be able to contribute to the “cultural and language

building in the republics of the USSR” [20, p. 1]. The double mention of language building within one lecture was an expected strategy in the context of the Soviet centralized activities in universal schooling, as well as the multiple changes of scripts in the Asian republics of the Soviet Union – first to Latin, and later to Cyrillic.

Language building in the Soviet Union was defined by Usov as a focal point of the language education in the country. In the explanatory note to the course, Usov described pedagogues, translators, newspaper employees, and editors as “language building activists” charged with serious responsibilities. According to Usov, translator’s responsibility was very high for the reason the translations would come to “be referred to as originals,” which will contribute to the enrichment of the translator’s national language [20, p. 3]. The seeming (or, maybe, intentional) slip of the pen in the first part of the statement is highly demonstrative of the political course of the country towards its isolation from the international community. Translations were supposed to become substitutions to their originals as opposed of providing a link to the original, its author, and its original readership.

The program closely defined the social function of translation, highlighting the translation’s role in the enrichment of national languages, in language building, and the political and class struggle. Quite notably, the discussion of the social functions of translation occupied equal space in the programs by Kalynovych and Usov, its focus, however, slightly different: whereas Kalynovich spoke more about social issues of dissemination of knowledge, Usov prioritized language planning and the role of translation in language building. Usov also made a special point mentioning cases when translations fell “in the hands of a class enemy” [20, p. 4]. In these cases, the notes said, translation was able to “unarm” and blur the expressivity of literary and political texts. Talking of the individual interference of a single translator with a socially meaningful work, Usov presented the political situation from the reverse, thus making a strange prophesy of his own life. Usov was soon arrested on the accusations of counterrevolutionary activity and taking part in the compilation of a “fascist-propagating” Big German-Russian dictionary [4, p. 185-7; 14, p. 51-57].

The first lecture also commented upon the reasons of the theoretical failures of “the bourgeois philological views” upon translation. The main reasons for these failures were described as the influence of the 19-century idealism upon the views of western scholars, their focus on the translation from dead languages, and their prioritizing of literary translation, especially verse. The scientific basis, declared the program, was the new knowledge of language, which was to rest upon the principles of Marxism-Leninism. Thus, the first lecture was supposed to describe translation as an old activity started anew in new political and social circumstances. Translation was seen as a revolutionary form of com-

munication, which was to evolve on a new basis and develop against a brand-new social context.

The second lecture described types of translation, breaking all translational activities into oral (that is, interpreting, defined as “informational translation”) and written. All translation strategies were discussed in accordance with the original text types. Written translation was studied from the point of view of text types, which were conventionally divided into documents, technical literature (including manuals and textbooks), social and political literature, and belles-lettres. Special importance was ascribed to the translation of social and political literature, which was divided into two main types. The first type required very close rendering and included the works by Marx, Engels, Lenin, and Stalin; the second type, which included all other political literature, allowed the translators to exercise more looseness in rendering [20, p. 3]. Despite the initial disapproval of the “bourgeois” philology’s infatuation with poetry, which we mentioned above, the lecture was also to include “a general introduction into verse translation” [20, p. 1] without allocating a special place to it in the course [20, p. 3].

Lectures 3, 4, and 5 had a very practical orientation and were devoted to grammatical, lexical, and stylistic problems of rendering respectively. To a substantial degree, these topics were destined to become an important feature of the Soviet translation theory of the post-war period. In the 1930 pilot version, discussion of the practical issues, as we can see, constituted more than a half of the lecture course. The reasons for this decision on scheduling were of social nature. The decision to establish of translation departments as unique experimental units was motivated by the immediate needs of the Soviet state of highly educated language specialists skilled in translation. Translation as a trade was barely seen as glamorous or more or less lucrative. The problem of the translation income and especially status were actively discussed at the First Moscow Conference of Translators as late as December 1934 – unfortunately, at the time the department in Moscow ceased to exist, which the conference members were also much upset about [16, p. 13, 40, 43].

The final lecture was devoted to the discussion of mistakes and their reasons in practical translation tasks, as well as translation editing, commenting, and prefacing. These three activities would increasingly gain importance in the subsequent decades of the Soviet literary translation history. Tasks of editors in literary translation publishing would include much more than verification of correspondence and equipment of editions with notes. Editors would increasingly gain the power of selection and promotion of original pieces of literature; some of them demonstrated impressive resistance to the existing regulations in promoting controversial literary works.

2.4. Recommended literature for the early theoretical translation courses At the same time, both

Kalynovych and Usov compiled lists of recommended literature for their translation courses. A comparative analysis of Usov’s and Kalynovych’s lists of recommended literature proved that Russian and Ukrainian scholars worked with a close eye on each other’s achievements, programs, and developing ideas. Both programs contained “Theory and practice of translation” by Oleksander Finkel’ [19] published in Ukrainian, “The problem of literary translation” by Mikhail Alekseev [1], “The principles of literary translation” by Fedor Batiushkov, Nikolai Gumilev, and Kornei Chukovskii [2], and “The art of translation” by Chukovskii and Fedorov [21]. Of the four publications, Finkel’s work published in Kharkiv in 1929 was seen as the most comprehensive edition of the time; along with Zerov’s notes it became the main reference for Kalynovych’s program. Usov’s list of literature revised in 1934 also contained most recent works on translation problematic, including his own pamphlet “Main principles of translation work” [18], as well as the Ukrainian scholar Hryhoriy Majfet’s review of the book “The Art of Translation” of an American scholar K.W.H. Scholz [11] in which Majfet outlined Volodymyr Derzhavyn’s demands to literary translation and Derzhavyn’s ideas of analogous translation and homologous translation or “translation-stylization”, an article on the scientific basis of literary translation by Rozaliia Shor [23], and an encyclopedic article on translation by Aleksandr Smirnov [17].

These initial steps by Ukrainian and Russian researchers towards the construction and development of the new discipline are clearly demonstrative of the collective response to the academic initiatives. Problems raised in some of these publications, like Finkel’s book, have remained topical research issues until now, almost a century after the book was first published. The elaborate programs by Kalynovych and Usov, as well as the publications that followed in the step of the academic programs in Moscow and Kyiv/Kharkiv in the beginning of the 1930s, indicate the potential capability of the Soviet researchers to build an independent discipline of Translation Studies several decades before its official recognition.

3. CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

The syllabi analyses gives us an insight into Soviet translation policy of the early 1930s. The role of translation in the Soviet society was gradually undergoing official revisions; translation was now and then ascribed new functions in the Soviet nation-building and language policy. In the beginning of the 1930s, translation came to be looked upon as an instrument of consolidation of the Soviet Union republics around Russia. This shift brought about the decline in interest in translations from western European languages.

The academic programs in Moscow and Kyiv were not destined to enjoy a long life. Departments in both

universities were soon closed under official regulations, as the institutions were turned into purely pedagogical establishments of higher education. In 1933 –1934, Ukraine witnessed the campaign in media against “the nationalistic wrecking” in translation; many translators were incriminated a nationalistic bend and counter-revolutionary activity toward separating the Ukrainian language from Russian [28]. The Ukrainian Institute of Linguistic Education executives were accused of the fact that the entire educational process in the institution was based on harmful principles and had a dangerous “focus on Western culture,” which worked towards “separating Ukraine from the system of the Union of Socialist Soviet Republics” [13, p. 34]. In 1934, the Ukrainian Institute of Linguistic Education was relocated to Kharkiv, where in 1935 it was reformed into the Kharkiv Pedagogical Institute of Foreign Languages. The Kharkiv Pedagogical Institute of Foreign Languages had existed by the June of 1960, when it was transferred to Kharkiv University as a school of foreign languages. The translation department was re-established in 1966 and specialized mainly in training military translators and interpreters.

Most of the Ukrainian Institute of Linguistic Education instructors of the early 1930s became political prisoners. A similar fate awaited many specialists in the Russian Federation. In 1935, Usov was sentenced to five years of labor camps; he died three years after his release. In April 1935, Zerov was arrested on grounds of counterrevolutionary activity; in 1937, his ten years labor camps sentence was re-examined and changed for capital punishment, which was enforced in November of the same year. Majfet was also sentenced to labor camps; Shor avoided purges, but died of cancer at the age of forty-four. Thus, having experienced a short rise, the discipline of Translation Studies underwent an equally swift downturn to make a comeback only two decades later.

We see the **prospects** of further research in archival work, which will enable us to see how the first academic programs in translation were created and implemented, as well as how the listeners of these courses responded to the newly emerging discipline and the knowledge it offered.

LITERATURE

1. Алексеев М. П. Проблема художественного перевода. Иркутск : изд. Иркутского университета, 1931. 50 с.
2. Батюшков Ф. Д., Чуковский К. И., Гумилев Н. С. Принципы художественного перевода, 2 изд. Петроград : Госиздательство, 1920. 60 с.
3. Гаспаров М. Л. С русского на русский: «Переводчик» Д. С. Усова. *Сборник статей к 70-летию проф. Ю. М. Лотмана*. Тарту, 1992. С. 434–439.
4. Гончаров В., Нехотин В. Просим освободить из тюремного заключения: письма в защиту репрессированных. Москва : Современный писатель, 1998. 208 с.
5. Джугастрянська Ю., Стріха М. Важлива памятка з історії українського перекладознавства. *Новий Протей/* за ред. Олександра Кальниченка. Вінниця : Нова Книга, 2015. С. 133–135.
6. Доповідні записки УІЛО про організацію заочного сектору бюро перекладів при інституті, учбові плани, програми інституту на 1932 / 33 р. ЦДАВОВ України, Ф.166, оп. 11, спр. 325, 57 с.
7. Зеров М. К. Нове українське письменство. Т.1. Київ: Слово, 1924. 306 с.
8. Зеров М. К. У справі віршованого перекладу. *Життя й революція*. 1928. № 9. С. 133–146.
9. Коломієць Л. В. Український художній переклад та перекладачі 1920-30-х років. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 360 с.
10. Кочур Г. П. Мыкола Зеров и его поэзия. *Григорій Кочур. Література та переклад*. Т. 1. Київ : Смолоскип, 2008. С. 341–352.
11. Майфет Г.Й. З уваг до теорії перекладу. *Критика*. 1928. №3. С. 84–93. Рец. на кн.: Scholz K.W.H. The art of translation. Philadelphia, 1918.
12. Матеріали про роботу Українського інституту лінгвістичної освіти, 22 листопада 1930 р. – 11 листопада 1932 р. ЦДАВОВ України, Ф. 166, оп. 9, спр. 1767, 198 с.
13. Місечко О. Є. З історії УІЛО – першого спеціалізованого закладу професійної іншомовної освіти в Україні. *Вісник Житомирського державного університету*. 2013, вип. 1 (67). С. 30–35.
14. Нешумова Т. О Дмитрии Усове – «поэзия и правда». *Усов Д. «Мы сведены почти на нет...»* Т.1./ под ред. Т. Нешумовой. Москва: Эллис Лак, 2011. С. 3-62.
15. Протоколи засідань Підготовчої комісії РНК УРСР, колегії НКВІ, НКО, НКПраці УРСР та матеріали до них, 10 травня – 12 вересня 1930 р. ЦДАВОВУкраїни, ф. 1, оп. 6, спр. 41, 139 с.
16. Российский государственный архив литературы и искусства (РГАЛИ), Москва, Ф. 631, оп. 21, ед.хр.. 4.
17. Смирнов А. Перевод. *Литературная энциклопедия*. Т. 8. Москва : ОГИЗ РСФСР, колонки 512-532.
18. Усов Д. С. Основные принципы переводческой работы. Москва : Учпедгиз, 1934.
19. Фінкель О. Теорія й практика перекладу. Харків : ДВУ, 1929.
20. ЦГАЛИ СПб. Ф. 158 (А.В.Федоров). Оп. 2. № 398. Усов Д. С. «Программа по теории и практике перевода».
21. Чуковский К., Федоров А. Искусство перевода. Ленинград: Academia, 1930.
22. Шмігер Т. В. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя. Київ : Смолоскип, 2009.
23. Шор Р. О научной базе художественного перевода. *Литературная газета*, 1933, №53. С. 5.

24. Derzhavyn, V., and Koshelivets, I. Zerov, Mykola. *Internet Encyclopedia of Ukraine*. URL: <http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CZ%5CE%5CZerovMykola.htm> (дата звернення: 28.04.2020).
25. Gambier, Y. Institutionalization of translation studies. In: Lieven D'hulst, Yves Gambier (eds). *A History of Modern Translation Knowledge: Sources, concepts, effects*. Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 2018. PP. 179–194.
26. Hordyn'sky, S. (1993) Neoclassicists. *Internet Encyclopedia of Ukraine*. URL: <http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CN%5CE%5CNeoclassicists.htm> (дата звернення: 28.04.2020).
27. Kal'nychenko, O. (2011) A Sketch of Ukrainian Translation Thought History of the 1920s. In: A. Chalvin, A. Lange, D. Monticelli (eds.) *Between Cultures and Texts: Itineraries in Translation History*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2011. P. 255–267.
28. Kalnychenko, O. and Kalnychenko, N. (2020) Campaigning against the “Nationalistic Wrecking” in Translation in Ukraine in the Mid-1930s. In: L. Harmon and D. Osuchowska (eds.) *Translation and Power*. Berlin : Peter Lang, P. 53–60.
29. Kelly, D. (2005) *A Handbook for Translator Trainers: A Guide to Reflective Practice*. Manchester: St. Jerome.
30. Moscow State Linguistic University official website. URL: <https://linguanet.ru/ob-universitete/istoriya-universiteta/razvitie-instituta-v-1930-gody.php> (дата звернення: 28.04.2020).

REFERENCES

1. Alekseev, M. (1931) *Problema khudozhestvennogo perevoda [The problem of literary translation]*. Irkutsk: IIU (in Russian).
2. Batiushkov, F., Chukovskii, K., and Gumilev, N. (1920) *Printsipy khudozhestvennogo perevoda [Principles of literary translation]*. Petrograd: Vsemirnaia literatura (in Russian).
3. Gasparov M. L. (1992) S russkogo na russkiy: “Perevodchik” D.S. Usova. *Sbornik statej k 70-letiju prof. Yu. M. Lotmana*. Tartu, pp. 434-439 (in Russian).
4. Goncharov, V. and Nekhotin, V. (1998) *Prosim osvobodit' iz tiuremnogo zakliucheniia: Pis'ma v zashchitu repressirovannykh [We request to free from imprisonment: Letters in defense of the purged]*. Moscow: Sovremennyi pisatel' (in Russian)..
5. Dzhuhastrianska, Yu. and Strikha, M. (2015): Vazhlyva pamyatka z istorii ukrainskoho perekladoznavstva [An important document from the history of Ukrainian translation studies]. In: Kalnychenko, O. (ed.): *Novyi Protey, Vypusk 1*, 133-135. (in Ukrainian)
6. Dopovidni zapysky UILO pro organizatsiiu zaочноho sektoru biuro perekladiv pry instytuti, uchbovi plany, programy instytutu na 1932 / 33 r. [The Memoranda of the UILE on the Organization of the Distance Learning Sector of the Bureau of Translations under the Jurisdiction of the Institute, Curricula, Syllabi, Institute Plans for 1932/ 33]. TSDAVOV Ukrainy, f. 166, op. 11, spr. 325, 57 ark. (in Ukrainian)
7. Zerov M. (1924). *Nove Ukrayinske pysmenstvo [New Ukrainian Writings]*, T. 1. Kyiv: Slovo (in Ukrainian).
8. Zerov M. K. (1928) U spravi virshovanoho perekladu [About the matter of poetry translation]. *Zhyttia y revoliutsiia*, 9, 133–146 (in Ukrainian).
9. Kolomyiets L.V. *Ukrainskyi khudozhnii pereklad ta perekladachi 1920-30-kh rokiv. [Ukrainian literary translation and translators of the 1920s-1930s]*. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichniy tsentr “Kyivskiy universytet”, 2013 (in Ukrainian).
10. Kochur H.P. Mykola Zerov i ego poeziya. [Mykola Zerov and his poetry] *Hryhorii Kochur. Literatura ta pereklad*. T. 1. Kyiv: Smoloskyp, 2008. P.341– 352 (in Russian).
11. Majfet G. (1928) Z uvag do teorii perekladu [In Attention to the Theory of Translation]. *Krytyka*, 3, 84-93. (in Ukrainian)
12. Materialy pro robotu Ukrains'kogo instytutu lingvistychnoi osvity, 22 lystopada 1930 r. – 11 lystopada 1932 r. [Materials on the Work of the Ukrainian University of the Linguistic Education, the 22 of November 1930 – the 11 of November 1932]. – TSDAVOV Ukrainy, f.166, op. 9, spr. 1767, 198 ark. (in Ukrainian)
13. Misechko O.Ye. (2013) Z istorii UILO – pershoho spetsializovanoho navchal'noho zakladu profesiinoyi inshomovnoyi osvity v Ukrayini [From the History of the UILE – the First Specialized Educational Institution of the Professional Education in the Field of Foreign Languages in Ukraine]. *Visnik Zhytomyr's'koho derzavnoho universitetu*, 67, 30-35. (in Ukrainian)
14. Neshumova, T. (2011) O Dmitrii Usove – “poeziia i pravda” [Of Dmitrii Usov – “poetry and truth”]. In: *Usov D. “My svedeny pochty na net...”* Vol.1. T. Moscow: Ellis-Lak, pp. 3-62. (in Russian)
15. Protokoly zasidan' Pidhotovchoi komisii RNK URSR, kolehii NKVI, NKPratsi URSR ta materialy do nykh, 10 travnia – 12 veresnia 1930 r. [The Reports of Proceedings of the Preparatory Commission RNK URSR, NKVO Board, Labour NK and Materials to them, the 10 of May – the 12 of September 1930]. – TSDAVOV Ukrainy, f. 1, op. 6, spr. 41, 139 ark. (in Ukrainian).
16. Russian State Archive of Literature and Arts (RGALI), Moscow, f. 631, op. 21, ed.khr. 4. (in Russian)
17. Smirnov A. (1934) Perevod [Translation]. In: *Literaturnaia entsiklopedia*, Vol. 8. Moscow: OGIZ RSFSR, clmn. 512—532. (in Russian)
18. Usov, D. (1934) *Osnovnye printsipy perevodcheskoi raboty [Main principles of translation work]*. Moscow: Uchpedgiz (in Russian).
19. Finkel', O. (1929) *The theory and practice of translation [Teoria i praktika perekladu]*. Kharkiv: DVU (in Ukrainian).
20. Chukovskii, K., and Fedorov, A. (1930) *Iskusstvo perevoda [The art of translation]*. Leningrad: Academia. (in Russian)
21. Shmiher T. (2009): *Istoriya ukrainskoho perekladoznavstva XX storichchia [A History of Ukrainian Translation Studies in the 20th century]*. Kyiv: Smoloskyp. (in Ukrainian)
22. Shor R. (1933) O nauchnoi baze hudozhestvennogo perevoda [Of the scientific basis of literary translation]. *Literaturnaia gazeta*, 53, p. 5 (in Russian).
23. Derzhavyn, V. and Koshelivets, I. (2005) Zerov, Mykola. *Internet Encyclopedia of Ukraine*. Available at: <http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CZ%5CE%5CZerovMykola.htm>

24. Gambier, Y. (2018) Institutionalization of translation studies. In: L. D'hulst, Y. Gambier (eds.) *A History of Modern Translation Knowledge: Sources, concepts, effects*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, pp. 179–194.
25. Hordyns'ky, S. (1993) Neoclassicists. *Internet Encyclopedia of Ukraine*. Available at: <http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CN%5CE%5CNeoclassicists.htm>
26. Kal'nychenko, O. (2011) A Sketch of Ukrainian Translation Thought History of the 1920s. In:
27. A. Chalvin, A. Lange and D. Monticelli (eds.). *Between Cultures and Texts: Itineraries in Translation History*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2011. 255–267.
28. Kalnychenko, O. and Kalnychenko, N. (2020) Campaigning against the “Nationalistic Wrecking” in Translation in Ukraine in the Mid-1930s. In: L. Harmon and D. Osuchowska (eds.) *Translation and Power*. Berlin : Peter Lang, 53–60.
29. Kelly, D. (2005) *A Handbook for Translator Trainers: A Guide to Reflective Practice*. Manchester: St. Jerome.
30. *Literature and Arts Central State Archive of St. Petersburg* (TsCALI SPb), f. 158 (A. Fedorov), op. 2, No 398. Usov D.S. Programma po teorii i praktike perevoda [Program on Theory and Practice of Translation]. (in Russian)
31. Moscow State Linguistic University official website. Available at: <https://linguanet.ru/ob-universitete/istoriya-universiteta/razvitie-instituta-v-1930-gody.php>

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Кальниченко Олександр Анатолійович – доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; e-mail: kalnychenko@ukr.net; ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7808-357X>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=8JmN-v3wAAAAJ&hl=uk>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Oleksandr_Kalnychenko3

Камовнікова Наталія Євгенівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри психології, педагогіки та перекладознавства Санкт-Петербурзького університету технологій управління та економіки; email: natalie_kamov@yahoo.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7388-2743>; GOOGLESCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?hl=ru&view_op=list_works&gmla=AjsN-F6Zf7ajlwpHdX53RuQGEjJS1HoCc1X8ifz-YikyqUyQinmga1me78oyp3mEbNmc0AeJxS4d7vK-d0GktGldtgdAqnbR PuzloSiob11i215s19TFog8weOcOYVC8ybmrlFrwxlv-2ucdZxR7Qg3DaYZMiGaNQ&user=IAhmW_QAAAAJ; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Natalia_Kamovnikova

Кальниченко Александр Анатольевич – доцент кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: kalnychenko@ukr.net; ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7808-357X>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=8JmN-v3wAAAAJ&hl=uk>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Oleksandr_Kalnychenko3

Камовникова Наталья Евгеньевна – кандидат филологических наук, доцент кафедры психологии, педагогики и переводоведения Санкт-Петербургского университета технологий управления и экономики; email: natalie_kamov@yahoo.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7388-2743>; GOOGLESCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?hl=ru&view_op=list_works&gmla=AjsN-F6Zf7ajlwpHdX53RuQGEjJS1HoCc1X8ifz-YikyqUyQinmga1me78oyp3mEbNmc0AeJxS4d7vK-d0GktGldtgdAqnbR PuzloSiob11i215s19TFog8weOcOYVC8ybmrlFrwxlv-2ucdZxR7Qg3DaYZMiGaNQ&user=IAhmW_QAAAAJ; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Natalia_Kamovnikova

УДК 811.111+811.161.2]’25:378.147.091.33

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-20

Дистанційне навчання майбутніх перекладачів: засоби та досвід упровадження

Ольховська А. С.

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
e-mail: transengl@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9034-4170>;
GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Olkhovska
(Харків)

Статтю присвячено аналізу засобів дистанційного навчання, які можуть застосовуватися при викладанні перекладу та вивченню досвіду упровадження дистанційного навчання до структури фахової підготовки майбутніх перекладачів. Інформаційно-комунікаційні технології суттєво змінили робочий процес сучасних перекладачів, які тепер переважно працюють на фрілансі, виконуючи весь робочий цикл від перекладу, редагування, контролю якості та надсилання виконаного перекладу замовникові або перекладацькій компанії за допомогою низки технічних перекладацьких засобів. Зміни не оминули й перекладачів, які виконують усний переклад, адже завдяки системам менеджменту усного перекладу та платформ для надання послуг віддаленого усного перекладу вони отримали змогу працювати дистанційно, і така тенденція лише посилюється. Все це робить дистанційне навчання як ніколи актуальним, оскільки на додачу до отримання професійних знань й розвитку навичок і вмінь в студентів необхідно сформувати культуру роботи в дистанційному форматі, а відтак метою дослідження є проведення аналізу засобів дистанційного навчання майбутніх перекладачів та вивчення досвіду упровадження дистанційного навчання до структури фахової підготовки шляхом визначення суб’єктивного ставлення студентів до його застосування. Серед основних засобів, які можуть використовуватися для забезпечення дистанційного навчання перекладу нами було виокремлено Zoom, Skype, Google Classroom, Viber та e-mail, які було застосовано під час організації дистанційного навчання майбутніх перекладачів протягом загальнонаціонального карантину в березні – квітні 2020 року. Учасниками анонімного анкетування стали 34 студенти III та IV курсів факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, яким було запропоновано поділитися своїми суб’єктивними враженнями щодо дистанційного навчання, оцінюючи власне ставлення до низки параметрів за 5-бальною шкалою. Анкетування показало загалом позитивне ставлення студентів до дистанційного формату (середній бал із врахуванням відповідей на всі 20 запитань анкети склав 3,74) та виявило певні недоліки організації та підготовки матеріалів для самостійної роботи (завищена кількість завдань та їх недостатньо висока якість). Найвищі оцінки отримали такі засоби дистанційного навчання, як Google Classroom та Zoom, що може пояснюватися зручністю у використанні, найкращим забезпеченням інтерактивності навчання та ефективним зворотним зв’язком між студентами та викладачами.

Ключові слова: дистанційне навчання, засоби дистанційного навчання, інформаційно-комунікаційні технології, майбутні перекладачі, підготовка перекладачів, фахова компетентність перекладача.

Ольховская А. С. Дистанционное обучение будущих переводчиков: средства и опыт внедрения. Статья посвящена анализу средств дистанционного обучения, которые могут применяться при преподавании перевода и изучению опыта внедрения дистанционного обучения в структуру профессиональной подготовки будущих переводчиков. Информационно-коммуникационные технологии существенно изменили рабочий процесс современных переводчиков, которые теперь преимущественно работают на фрилансе, выполняя весь рабочий цикл от перевода, редактирования, контроля качества и отправки выполненного перевода заказчику или переводческой компании с помощью ряда технических переводческих средств. Изменения не обошли и переводчиков, которые выполняют устный перевод, ведь благодаря системам менеджмента устного перевода и платформам для предоставления услуг удаленного устного перевода они получили возможность работать дистанционно, и тенденция только усиливается. Все это делает дистанционное обучение как никогда актуальным, поскольку в дополнение к получению профессиональных знаний и развитию навыков и умений у студентов необходимо сформировать культуру работы в дистанционном формате, поэтому целью исследования является проведение

анализа средств дистанционного обучения будущих переводчиков и изучение опыта внедрения дистанционного обучения в структуру профессиональной подготовки путем определения субъективного отношения студентов к его использованию. Среди основных средств, которые могут использоваться для обеспечения дистанционного обучения переводу нами было выделено Zoom, Skype, Google Classroom, Viber и e-mail, которые были применены при организации дистанционного обучения будущих переводчиков во время общенационального карантина в марте – апреле 2020 года. Участниками анонимного анкетирования стали 34 студента III и IV курсов факультета иностранных языков Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина, которым было предложено поделиться своими субъективными впечатлениями о дистанционном обучении, оценивая свое отношение к ряду параметров по 5-балльной шкале. Анкетирование показало в целом позитивное отношение студентов к дистанционному формату (средний балл с учетом ответов на все 20 вопросов анкеты составил 3,74) и выявило определенные недостатки организации и подготовки материалов для самостоятельной работы (завышенное количество заданий и их недостаточно высокое качество). Самые высокие оценки получили такие средства дистанционного обучения, как Google Classroom и Zoom, что может объясняться удобством в использовании, лучшим обеспечением интерактивности обучения и эффективной обратной связью между студентами и преподавателями.

Ключевые слова: будущие переводчики, дистанционное обучение, информационно-коммуникационные технологии, подготовка переводчиков, профессиональная компетентность переводчика, средства дистанционного обучения.

Olkhovska A. Distance learning of future translators and interpreters: tools and experience of introduction. The article is devoted to the analysis of distance learning tools that can be used for teaching translation and to the description of the experience of introducing distance learning into the structure of future translators' and interpreters' professional training. Information and communication technologies have significantly changed the workflow of modern translators, who now mainly work on a freelance basis, performing the entire work cycle from translation, editing, quality control and sending the completed translation to a customer or a translation company using a number of technical translation tools. Changes have not bypassed interpreters, because thanks to interpreting management systems and interpreting delivery platforms, they are able to work remotely, and the trend persists. All of this makes distance learning more relevant than ever, because in addition to gaining professional knowledge and developing students' skills and abilities, it is necessary to develop a culture of working remotely, so the aim of the study is to analyze distance learning tools for future translators and interpreters and to study the experience of introducing distance learning into the structure of professional training by determining the subjective attitude of students to its use. Among the main tools that can be used to provide the distance learning of translation and interpreting, we have identified Zoom, Skype, Google Classroom, Viber and e-mail, which were used to organize distance learning for future translators and interpreters during the national quarantine in March – April 2020. Participants of the anonymous survey included 34 third- and fourth-year students of the Faculty of Foreign Languages of V. N. Karazin Kharkiv National University, who were asked to share their subjective impressions about distance learning, assessing their own attitude to a number of parameters using a 5-point scale. The questionnaire showed a generally positive attitude of students to the distance format (the average result taking into account the answers to all 20 questions of the questionnaire totaled to 3.74) and revealed some shortcomings in the organization and preparation of materials for students' independent work (too many tasks and the lack of their quality). Distance learning tools such as Google Classroom and Zoom received the highest scores, which can be explained by their ease of use, best learning interactivity and effective feedback among students and instructors.

Key words: distance learning tools, distance learning, future translators and interpreters, information and communication technologies, translator's competence, translators' and interpreters' training.

1. ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена викликами сучасного світу, який вимагає дедалі більшої технологізації процесу навчання, а також бурхливим розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, які розширюють можливості не лише професійних перекладачів, а й викладачів перекладу. Окрім того, дистанційна освіта, як виявилось, може користуватися надзвичайно великим попитом в умовах глобальних криз, зокрема пандемії, спричиненої сполохом коронавірусної інфекції навесні 2020 року. Саме звернення до засобів дистанційного навчання дозволило попередити кризу, яка називалась в системі освіти, забезпечивши повноцінне засвоєння навчального матеріалу, проведення занять в онлайн-режимі та реалізацію віддаленого контролю знань, навичок й умінь, сформованих у студентів закладів вищої освіти (ЗВО).

На користь великої значущості дистанційного навчання свідчить наявність значної кількості онлайн курсів у провідних закладах вищої освіти

Канади, Фінляндії, Франції, Німеччини, Італії, Іспанії, Сполученого Королівства, Сполучених Штатів та інших країн (див. повний перелік у [26]). Дистанційне навчання є об'єктом численних праць зарубіжних науковців, зокрема вивчалися: застосування проблемного та проектного підходів у формі перекладацького портфоліо, як складових дистанційної підготовки перекладачів [17], упровадження методики змішаного навчання (blended learning) майбутніх перекладачів [14], розробка онлайн курсу з усного та письмового бізнес перекладу [22], вивчення ефективності використання навчальних ресурсів, збагачених електронними навчальними матеріалами (web-enriched learning resources) та онлайн-навчальних пакетів (tutorial packages) [18], забезпечення зворотного зв'язку з боку викладача у процесі дистанційного навчання майбутніх перекладачів [24], упровадження альтернативної онлайн моделі навчання медичного перекладу [15], застосування віртуальних навчальних середовищ для підготовки викладачів усного перекладу [23], експерименталь-

на перевірку ефективності дистанційного навчання різних видів усного перекладу порівняно з традиційною методикою навчання [21].

На вітчизняних теренах дистанційне навчання майбутніх перекладачів знаходиться на початковій стадії розвитку, з'являються перші праці, присвячені вирішенню окремих аспектів згаданої проблеми, а саме вивчалися: особливості формування полікультурної компетентності майбутніх перекладачів з використанням технологій дистанційного навчання [4], розробка навчального дистанційного курсу «Іноземна мова» [6] та розробка методики організації дистанційного навчання майбутніх перекладачів заочної форми навчання англомовного аудіювання [5] на базі віртуального навчального середовища Moodle, досвід упровадження елементів дистанційної підготовки перекладачів у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності [9] та інші питання.

Усі перелічені праці, безумовно, значною мірою сприяють розв'язанню важливих складників проблеми, що опинилася у фокусі нашого дослідження, однак і досі залишаються невивченими багато її інших аспектів, зокрема бракує вивчення ставлення студентів до такої форми навчання, що уможливило б краще задоволення їх потреб при розробці комплексної методики дистанційного навчання майбутніх перекладачів.

Дистанційне навчання для майбутніх перекладачів, безперечно, є надзвичайно корисним, оскільки сучасний перекладач частіше за все працює за фахом саме у віддаленому режимі. Перекладачі, які виконують письмовий переклад, зазвичай працюють на фрілансі, а увесь робочий цикл тісно пов'язаний із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій: від отримання усіх необхідних матеріалів до власне перекладу, редагування, контролю якості та надсилання виконаного перекладу замовникові або перекладацькій компанії, яка виступає проміжною ланкою між замовником та перекладачем. Перекладачі, які виконують усний переклад на разі надолужують відрив від своїх колег, які займаються письмовими перекладами – з появою таких технологій як системи менеджменту усного перекладу (Interpreting Management Systems – IMSes) та платформи для надання послуг віддаленого усного перекладу (Interpreting Delivery Platforms – IDPs) усна перекладацька діяльність починає все активніше переходити у віртуальний формат. Відтак, важливим є не лише навчити студентів перекладати та озброїти їх усіма необхідними теоретичними знаннями, а й сформувати у них культуру роботи в дистанційному форматі, забезпечивши належне володіння ними навичками й уміннями самоорганізації та менеджменту свого часу, почуття глибокої відповідальності за дотримання строків виконання та прагнення до самовдосконалення й постійної копіткої роботи над собою. Саме тому

вважаємо за доцільне проведення аналізу спектру засобів, що них використовують задля забезпечення потреб дистанційного навчання майбутніх перекладачів заклади вищої освіти з подальшим з'ясуванням ставлення студентів до віддаленої роботи в цілому та до використовуваних засобів зокрема.

Зважаючи на усе викладене вище, **мета** дослідження полягає у проведенні аналізу засобів дистанційного навчання майбутніх перекладачів та вивченні досвіду упровадження дистанційного навчання до структури фахової підготовки шляхом визначення суб'єктивного ставлення студентів до його використання.

Реалізація сформульованої мети передбачає вирішення цілої низки **завдань**:

- надати визначення поняттю «дистанційне навчання»;
- проаналізувати режими дистанційного навчання;
- розглянути класифікацію засобів дистанційного навчання, схарактеризувати основні з них та окреслити шляхи їх упровадження до структури фахової підготовки майбутніх перекладачів;
- розробити анкету для визначення суб'єктивного ставлення студентів до дистанційного навчання та до використання перелічених засобів дистанційного навчання;
- сформулювати висновки та перспективи подальших досліджень на основі проведеного дослідження.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дистанційне навчання визначається як така форма здобуття освіти, в якій більша частина навчання відбувається засобами інформаційно-комунікаційних технологій за умов географічно різного місцеперебування викладача та студентів [25] і регулюється низкою нормативно-правової документації, а саме: «Положенням про дистанційне навчання» (наказ № 466 Міністерства освіти і науки України від 25 квітня 2013 р.), «Концепцією розвитку дистанційної освіти України» (від 20 грудня 2000 р.), Законом «Про вищу освіту» (1556-VII, редакція від 18 березня 2020 р.), «Концепцією впровадження медіаосвіти в Україні» (постанова Президії Національної академії педагогічних наук України від 21 квітня 2016 р.), Указом Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021» (від 25 червня 2013 р.).

Дистанційне навчання може відбуватися у декількох різних режимах. Під синхронним режимом розуміють взаємодію між суб'єктами дистанційного навчання, під час якої всі учасники перебувають у веб-середовищі дистанційного навчання одночасно, у той час як асинхронний режим передбачає взаємодію між учасниками із затримкою у часі [3]. Для кожного з режимів характерні свої засоби, так для синхронного режиму використовують чати, аудіо-

та відеоконференції й соціальні мережі, а для асинхронного – електронну пошту, форуми тощо. Однак, частіше за все під час навчання застосовується комбінація режимів, а деякі інструменти мають опції, що дозволяють використовувати їх як синхронно, так і асинхронно.

На сьогоднішній день існує чимала кількість засобів дистанційного навчання, які, відповідно, поділяються на синхронні (комунікаційне програмне забезпечення з можливістю проведення відеоконференцій, онлайн чатів тощо) та асинхронні (веб-сервіси для створення, перевірки та оцінювання завдань у безпаперовому форматі, електронна пошта тощо). Також можна виділити і третій різновид засобів – комбіновані, тобто такі, які можна застосовувати, як для забезпечення синхронного, так і асинхронного режимів (системи управління навчанням – Learning Management System (LMS), соціальні мережі, додатки-месенджери тощо).

За способом комбінування форм організації навчання дослідники [7] виділяють: комунікаційні засоби для обміну повідомленнями (наприклад, додатки-месенджери, чати, електронна пошта), засоби подання навчальних матеріалів (наприклад, електронні підручники та посібники), засоби відпрацювання вмінь та навичок (наприклад, віртуальні тренажери, середовища для моделювання), засоби організації спільної роботи (наприклад, віртуальні класи, відеоконференції), засоби оцінювання навчальних досягнень, організації та управління процесом навчання (наприклад, конструктори тестів).

Дистанційне навчання можна запроваджувати в закладах вищої освіти не лише у чистому вигляді, але і як складову традиційної системи навчання, у такому випадку мова йде про так зване змішане навчання (blended learning), яке визначають як «цілеспрямований процес здобування знань, умінь та навичок, що здійснюється освітніми установами різного типу в рамках формальної освіти, частина якого реалізується у віддаленому режимі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій і технічних засобів навчання, які використовуються для зберігання й доставки навчального матеріалу, реалізації контрольних заходів, організації взаємодії між суб'єктами навчального процесу (консультації, обговорення) та під час якого має місце самоконтроль учня (студента) за часом, місцем, маршрутами та темпом навчання» [1]. Упровадження дистанційного навчання або його елементів при підготовці перекладачів є надзвичайно бажаним, оскільки сучасна перекладацька діяльність відзначається високою технологізацією. Студенти мають звикати до електронної комунікації та обміну інформацією засобами сучасних технологій, в них мають розвиватися навички швидкодруку та культура он-лайн користувачів. До того ж проведені дослідження [14; 20] свідчать на користь ефективності такого навчання.

На сучасному етапі існує чимала кількість засобів дистанційного навчання, однак зважаючи на обмеження, які накладаються форматом нашої праці, ми зупинимося детальніше на тих, які використовувалися у процесі дистанційного навчання майбутніх перекладачів факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна протягом березня – квітня 2020 року, а саме: Viber, Zoom, Skype, Google Classroom, e-mail.

За даними науковців [27] сучасні студенти активно користуються соціальними мережами, так 93 % студентів мають аккаунти в мережі Facebook, а потім за частотністю використання йдуть Instagram, Snapchat, Viber, Skype та Twitter. Окрім того, вони використовують згадані мережі в початкових цілях: 48 % студентів зазначили що роблять це постійно, 36 % – часто, 15 % – інколи і лише 1 % – ніколи. Такий стан речей свідчить на користь використання усіх перелічених засобів у навчальному процесі, оскільки більшість студентів вже є просунутими користувачами та скоріше за все сприйматимуть таку ідею з ентузіазмом. Розгляньмо детальніше кожен із виокремлених нами засобів.

Viber є програмним додатком-месенджером, який дозволяє відправляти повідомлення, а також здійснювати голосові та відео-дзвінки через мережу Інтернет, тобто забезпечувати як синхронну, так і асинхронну комунікацію. Зручний механізм створення груп у Viber дозволяє налагодити дуже швидко та ефективно комунікацію студентів один з одним та з викладачами і адміністрацією факультету. Оскільки програма встановлюється на смартфоні, який зазвичай є найчастіше використовуваним приладом, передача інформації відбувається майже миттєво – сповіщення про повідомлення одразу ж видно на екрані усім учасникам чату. Із додаткових опцій – можливість пересилання документів різних форматів, які можуть містити завдання, прикріплення аудіо-треків з текстами оригіналу та текстами перекладу, проведення обміну ілюстративними матеріалами. Використання Viber в навчальних цілях не є чимось новим, зокрема дослідники [11] відзначають доцільність його застосування в якості засобу динамічного оцінювання, що має на меті заохотити студентів, які вивчають англійську мову як іноземну до засвоєння граматичного матеріалу через взаємодію один з одним та фіксують позитивний мотиваційний вплив такої організації навчання на студентів. До того ж викладачі можуть використовувати Viber у контрольований спосіб, забезпечуючи успішне формування у студентів лексичних навичок [12].

Zoom являє собою комунікаційне програмне забезпечення, яке пропонує низку можливостей для забезпечення дистанційного навчання в синхронному режимі, а саме: проведення відеоконференцій та онлайн-зустрічей, можливість спілкування у чаті та

проведення спільної мобільної роботи [28]. Воно сумісне з ключовими операційними системами (Windows, macOS, iOS, Android, Linux), а також дозволяє безкоштовно проводити відеоконференції протягом 40 хвилин для не більше 100 учасників, що є зручним в освітніх цілях. Користувачський інтерфейс програми є надзвичайно простим та інтуїтивно зрозумілим, що дозволяє практично миттєво опанувати її навіть тим викладачам та студентам, які не мають особливих технологічних навичок та вмінь.

Skype являє собою комунікаційну систему, яка дозволяє здійснювати дзвінки та організувати он-лайн конференції, що надає можливість використовувати її у якості синхронного інструменту під час навчання перекладу. Програма вже тривалий час застосовується викладачами іноземних мов, а дослідники [13] відзначають, як низку її переваг (можливість використання електронних засобів, таких як відео, блоги тощо, проведення занять будь-коли з будь-якого місця, комфортніший емоційний стан під час занять тощо), так і певні недоліки (неможливість проведення занять через перебої у зв'язку, негативний вплив перебування за комп'ютером для організму, зниження мотивації студентів через відсутність порівняння своїх навчальних здобутків зі здобутками інших студентів тощо). До того ж, доведено [19], що Skype позитивно впливає на мотивацію студентів у процесі формування мовленнєвих навичок, а це дозволяє припустити, що не менш позитивний ефект від Skype можна очікувати й під час навчання перекладу.

Skype має ті ж самі переваги, що і Zoom, а тому у разі виникнення проблем із останньою програмою (неможливість встановлення з'єднання, перебої зв'язку тощо), його можна використовувати в якості альтернативи для проведення он-лайн занять в режимі відеоконференції. Режим відеоконференції є надзвичайно важливим, адже він дозволяє викладачеві провести автентифікацію здобувачів освіти, контролювати хід їхніх відповідей, зокрема на контрольні усні переклади.

Зручним засобом для забезпечення потреб дистанційного навчання в переважно асинхронному режимі є Google Classroom. Він може використовуватися для створення та налаштування власного курсу та надає велику кількість опцій. Окрім того, засобами Google Classroom дуже зручно надавати студентам письмові завдання, а також проводити письмові контрольні роботи. Час публікації можна запрограмувати, окрім того встановлюється дата та час складання певного виду роботи. Студенти можуть прикріплювати свої роботи і після того, як термін сплив, у такому випадку викладач отримує на поштову скриньку сповіщення про те, що термін складання було порушено. Численні переваги Google Classroom вже описано у статтях науковців із наданням відповідних алгоритмів роботи із сервісом [2; 8].

Електронна пошта (e-mail) є асинхронним засобом, який може використовуватися задля забезпечення потреб дистанційного навчання. Не зважаючи на те, що такий засіб вже давно використовується та може вважатися традиційним для академічного середовища, тим не менш він є незамінним для створення, отримання, зберігання, відправки та пересилки електронних повідомлень з прикріпленими файлами одному або декільком одержувачам по всьому світу [10; 16]. Засобами електронної пошти можна пересилати різноманітні матеріали студентам, скеровувати їхню роботу над кваліфікаційними проектами, здійснювати віддалене керівництво практикою, а також надавати консультації. Зважаючи на специфіку діяльності сучасного перекладача, який працює переважно у віддаленому режимі, дослідники [10] відзначають необхідність формування навичок й умінь використання електронної пошти, оскільки питома вага комунікації з замовниками та представниками перекладацької компанії буде здійснюватися саме через цей засіб.

Досвід упровадження дистанційного навчання у закладах вищої освіти України фактично у чистому вигляді мабуть можна вважати першим для нашої держави, а тому важливою є інформація стосовно ставлення студентів до такої форми організації процесу навчання з метою виявлення та усунення недоліків, а також подальшого ефективного використання елементів дистанційного навчання під час підготовки майбутніх перекладачів. З метою отримання даних нами було укладено анонімну анкету, що містила 20 запитань, спрямованих на визначення загальних вражень студентів від дистанційного навчання, оцінку його переваг та використання засобів (Viber, Zoom, Skype, Google Classroom, e-mail).

Учасниками анонімного анкетування стали 34 студенти (3 юнаків та 31 дівчина віком від 19 до 20 років) III та IV курсів факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Студентам було запропоновано поділитися своїми суб'єктивними враженнями щодо дистанційного навчання, оцінюючи власне ставлення до відповідного параметру за 5-бальною шкалою: „5” – надзвичайно позитивне, „4” – позитивне, „3” – скоріше позитивне, ніж негативне, „2” – нейтральне, „1” – негативне.

За результатами анкетування, студенти відзначили, що в цілому дистанційне навчання скоріше відповідало їхнім очікуванням (3,5 бали), але над завданнями для самостійної роботи та їх кількістю треба ще добре попрацювати. Так, користь і цікавість завдань, розроблених в межах дистанційного навчання студенти оцінили лише у 3 бали, а їх кількість визнали надто завищеною (4,4 бали на користь факту надмірної кількості завдань). Першу трійку можна пояснити поспішністю розробки завдань, адже тривалий карантин

був неочікуваним та розпочався зненацька, що не дало можливості викладачам ретельно продумати матеріали та заздалегідь їх підготувати. Також, вочевидь, виникали труднощі й з дозуванням завдань: час у процесі дистанційного навчання сприймається дещо інакше, ніж при проведенні очних занять. Викладачам здавалося, що в студентів з'явилося забагато вільного часу, який можливо було б витратити на більшу кількість завдань, однак кількість не завжди є синонімом якості. Роботу викладачів у процесі дистанційного навчання студенти оцінили позитивно – 3,9 бали, тобто фактично на тверду «четвірку», а зручність форм індивідуального спілкування з викладачами отримала 3,7 балів, що також є досить задовільним результатом, який дозволяє з впевненістю сказати, що викладачі добре впоралися, як з опануванням сучасних засобів дистанційного навчання, так і з новими схемами взаємодії зі студентами у електронному форматі. Студенти скоріше позитивно оцінили знання, навички й уміння, набуті у процесі дистанційного навчання (3,4 бали), однак засвоювати матеріал віддалено виявилось не так і легко порівняно з традиційним навчанням (3,1 бали). Студенти не надто схвально ставляться до впровадження дистанційної форми на постійній основі (3,0 бали), однак були б не проти її частковому застосуванню (3,8 балів).

Оцінки переваг дистанційного навчання виявилися доволі високими. Більш за все студентам імponує відсутність необхідності виїжджати з дому (4,5 балів), на другому місці такі переваги, як рівень психологічного комфорту (4,0 бали) та розвиток навичок та вмінь працювати дистанційно (4,0 бали). Дещо меншу кількість балів здобули такі параметри, як гнучкий графік роботи (3,9 балів) та економія часу (3,8). Бали за останній параметр можуть пояснюватися завищеною кількістю завдань для самостійної роботи, на яку студенти скаржилися у четвертому запитанні анкети, а скарги деяких студентів на не надто гнучкий графік організації роботи – недостатнім досвідом дистанційної роботи серед викладачів.

Усі засоби дистанційного навчання отримали високі бали. Провідні позиції обіймають Google

Classroom (4,6 бали) та Zoom (4,5 бали), що можна пояснити тим, що ці технології якнайкраще відповідають потребам сучасного навчання: вони зручні у використанні та добре забезпечують інтерактивність навчання й ефективний зворотний зв'язок між студентами та викладачами. Тим не менш, практично не поступається двом попереднім системам і електронна пошта (4,4 бали), а от Viber (4,0 бали) та Skype (4,0 бали) зайняли останні місця у студентському рейтингу.

Середня оцінка із врахуванням відповідей на усі 20 питань анкети засвідчила, що ставлення студентів до дистанційного навчання та досвіду його застосування є переважно позитивним. Середній бал склав 3,74, тобто наблизився до твердої «четвірки», що можна вважати цілком задовільним показником.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проведене нами вивчення ключових засобів дистанційного навчання майбутніх перекладачів та досвіду впровадження дистанційного навчання до структури фахової підготовки свідчить на користь необхідності й бажаності їх активного використання у закладах вищої освіти. Загалом, студенти відкриті до комунікації в електронному форматі, сприймають досвід дистанційного навчання переважно як позитивний, високо оцінюють застосовувані засоби дистанційного навчання та відзначають низку переваг такої форми (відсутність поїздок до університету, психологічний комфорт, економія часу, гнучкість графіку роботи тощо). Разом із тим, недоліки, які витікають із відповідей студентів (завищена кількість завдань для самостійної роботи та їх недостатня якість) свідчать про те, що система дистанційного навчання потребує вдосконалення, наразі вона залишається маловивченою ділянкою, а тому **перспективи** подальших досліджень носять доволі комплексний характер: від побудови методик навчання різних видів перекладу студентів різних рівнів навчання й експериментальної перевірки їх ефективності на широких вибірках піддослідних до проведення порівняння ефективності таких методик з їх очними аналогами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугайчук, К. Л. (2016). Змішане навчання: теоретичний аналіз та стратегія впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 54(4), 1-18.
2. Варенко, Т. К. (2014). Гибридная система организации учебно-педагогического процесса с использованием веб-сервиса Google «Класс». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов*, Вип. 79. 86-93.
3. Міністерство освіти і науки України (2013, 25 квітня). Наказ Міністерства освіти і науки України № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання». Взято з: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13/paran18#n18>.
4. Моцар, М. М. (2018). *Формування полікультурної компетентності майбутніх перекладачів з використанням технологій дистанційного навчання* (Автореферат кандидатської дисертації). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна.

5. Писанко, М. Л., Мартиненко, О. Є. (2020). Moodle як засіб дистанційного навчання майбутніх перекладачів аудіювання англійською мовою. *Інформаційні технології і засоби навчання, Том 75, № 1*. 237-252.
6. Прадівлянний, М. Г., Бондар, Н. Д. (2017). Використання засобів дистанційного навчання для формування професійної компетентності майбутніх перекладачів. *Вісник Вінницького політехнічного інституту, № 3*. 119-124.
7. Стрюк, А. М. (2015). *Теоретико-методичні засади комбінованого навчання системного програмування майбутніх фахівців з програмної інженерії*. Кривий Ріг: Видавничий відділ ДВНЗ «Криворізький національний університет».
8. Чумак, Л. О. (2018). Можливості сервісу Google Classroom для організації навчального процесу. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури, № 6*. 247-248.
9. Шуневич, Б. І. (2014). Організація дистанційної підготовки перекладачів: мрія чи реальність? *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. Вип. 692-693*. 327-330.
10. Alcina-Caudet, A. (2003). Encouraging the Use of E-mail and Mailing Lists Among Translation Students. *Meta: Translators' Journal, 48(4)*, 634-641.
11. Ali, M. M., Malik, N. A. (2016). Viber as an online tool for examining the grammatical knowledge of EFL learners. *SciInt (Lahore), 28(3)*, 2509-2511.
12. Dermas, S. (2017). The Use of Viber in Enhancing the Vocabulary Skills of Ethiopian Undergraduate Students: The Case of St. Mary's University. In *Conference Proceedings ICT for Language Learning, 09 – 10 November* (pp. 99-112). Padova, Italy: Libreriauniversitaria.it edizioni.
13. Fedorova, E., Rasskazova, T., Muzafarova, A. (2018). Teaching English via Skype: challenges and opportunities.. In *Proceedings of INTED2018 Conference, 05 – 07 March* (pp. 99-112). Valencia, Spain: IATED.
14. Galán-Mañas, A., Albir, A. H. (2010). Blended Learning in Translator Training: Methodology and Results of an Empirical Validation. *The Interpreter and Translator Trainer 4(2)*, 2010, 197-231.
15. Gómez, M. A., Weinreb, S. (2002). An Alternative Instructional Model: Teaching Medical Translation Online. *Meta: Translators' Journal, 47(4)*. Retrieved from: <https://www.erudit.org/en/journals/meta/2002-v47-n4-meta688/008044ar/>.
16. Gonglewski, M., Meloni, C., Brant, J. (2001). Using E-mail in Foreign Language Teaching: Rationale and Suggestions. *The Internet TESL Journal, VII (3)*. Retrieved from: <http://iteslj.org/Techniques/Meloni-Email.html>.
17. Karnedi. (2015). Translator training by distance learning – a dual approach. *Indonesian Journal of Applied Linguistics, 5(1)*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/281903827_Translator_training_by_distance_learning_A_dual_approach/link/58b64d8b45851591c5d18d5a/download.
18. Karnedi. (2015). Enhancing Translation Students' Theoretical Knowledge and Skills Through Web-enriched Learning Resources: Case Study in Distance Learning. *Meta: Translators' Journal, 60(2)*. Retrieved from: <https://www.erudit.org/en/journals/meta/2015-v60-n2-meta02055/1032900ar.pdf>.
19. Khan, I. U., Ayaz, M., Khan, S. (2016). Using Skype to develop English learners' speaking motivation. *Sci.Int (Lahore), 28(5)*, 41-48.
20. Kiraly, D., Rűth, L., Signer, S., Stederoth, K., Wiedmann, M. (2019). Enhancing Translation Course Design and Didactic Interventions with E-Learning: Moodle and Beyond. In D. Kiraly & G. Massey (Eds.), *Towards Authentic Experiential Learning in Translator Education* (pp. 103-130). Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing.
21. Ko, L. (2008). Teaching Interpreting by Distance Mode: An Empirical Study. *Meta: Translators' Journal, 53(4)*. Retrieved from: <https://www.erudit.org/en/journals/meta/2008-v53-n4-meta2550/019649ar/>.
22. Lee, J., Huh, J. (2018). Why not go online?: A case study of blended mode business interpreting and translation certificate program. *The Interpreter and Translator Trainer 12(4)*, 444-466.
23. Moser-Mercer, B., Class, B., Seeber, K. G. (2005). Leveraging Virtual Learning Environments for Training Interpreter Trainers. *Meta: Translators' Journal, 50(4)*. Retrieved from: <https://www.erudit.org/en/journals/meta/2005-v50-n4-meta1024/019872ar/>.
24. Neunzig, W., Tanqueiro, H. (2005). Teacher Feedback in Online Education for Trainee Translators. *Meta: Translators' Journal, 50(4)*. Retrieved from: <https://www.erudit.org/en/journals/meta/2005-v50-n4-meta1024/019873ar/>.
25. Proctor, D. W. (2009). Accessibility of Technology in Higher Education. In K. Klinger (Ed.), *Encyclopedia of Distance Learning* (pp. 16-28). Hershey, New York: Information Science Reference.
26. Schmit, C. (2006). Distance and Online Courses for Translators. *Translation Journal, 10(2)*. Retrieved from: <https://translationjournal.net/journal/36distance.htm>.
27. Zenios, M., Ioannou, E. (2018). Digital Natives and Digital Immigrants Revisited: A Case of CALL. In P. Zaphiris, A. Ioannou (Eds.), *Part II of the Proceedings of the 5th International Conference, LCT 2018 Held as Part of HCI International 2018, 15 – 20 July 2018* (pp. 99-112). Las Vegas, NV, USA: Springer.
28. Zoom [Software]. Retrieved from: <https://zoom.us/>.

REFERENCES

1. Buhaichuk, K. L. (2016). Zmishane navchannia: teoretychnyi analiz ta stratehiia vprovadzhenia v osvittii protses vyshchykh navchalnykh zakladiv [Blended learning: theoretical analysis and implementation strategy in the educational process of higher education institutions]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia [Information Technologies and Learning Tools], 54(4)*, 1–18. (in Ukrainian)
2. Varenko, T. K. (2014). Hybrydnaia systema orhanyzatsyyi uchebno-pedahohycheskoho protsesa s yspolzovanyem vebservysa Google «Klass» [Hybrid system for organizing the teaching process using Google Classroom web service]. *Visnyk*

Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Romano-hermanska filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov [The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Roman and German Philology. Methods of Foreign Language Teaching], 79. 86–93. (in Russian)

3. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy (2013, 25 kvitnia). Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy No. 466 «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dystantsiine navchannia» [The order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 466 “On the Affirmation of The Provision on Distance Learning”]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13/paran18#n18> (in Ukrainian)

4. Motsar, M. M. (2018). *Formuvannia polikulturnoi kompetentnosti maibutnikh perekladachiv z vykorystanniam tekhnolohii dystantsiinoho navchannia* (Avtoreferat kandydatskoi dysertatsii) [Formation of multicultural competence of future translators with the use of distance learning technologies (Pedagogy PhD thesis synopsis)]. Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova, Kyiv, Ukraine. (in Ukrainian)

5. Pysanko, M. L., Martynenko, O. Ye. (2020). Moodle yak zasib dystantsiinoho navchannia maibutnikh perekladachiv audiiuvannia anhliiskoiu movoiu [Moodle as a means of teaching prospective interpreters via e-course on listening comprehension in English]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia [Information Technologies and Learning Tools], 75, № 1. 237–252.* (in Ukrainian)

6. Pradivliannyi, M. H., Bondar, N. D. (2017). Vykorystannia zasobiv dystantsiinoho navchannia dlia formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh perekladachiv [Usage of distance education means for formation of professional competence of future interpreters]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnogo instytutu [The Journal “Visnyk of Vinnytsia Polytechnical Institute”], 3. 119–124.* (in Ukrainian)

7. Striuk, A. M. (2015). *Teoretyko-metodychni zasady kombinovanoho navchannia systemnogo prohramuvannia maibutnikh fakhivtsiv z prohramnoi inzhenerii [Theoretical and methodological bases of combined training of system programming of future specialists in software engineering]*. Kryvyi Rih: Vydavnychi viddil DVNZ «Kryvorizkyi natsionalnyi universytet». (in Ukrainian)

8. Chumak, L. O. (2018). Mozhlyvosti servisu Google Classroom dlia orhanizatsii navchalnogo protsesu [Opportunities of Google Classroom service for the organization of the educational process]. *Visnyk Prydniprovskoi derzhavnoi akademii budivnytstva ta arkhitektury [Bulletin of Prydniprov'ska State Academy of Civil Engineering and Architecture], 6. 247–248.* (in Ukrainian)

9. Shunevych, B. I. (2014). Orhanizatsiia dystantsiinoi pidhotovky perekladachiv: mriia chy realist? [Organization of translators' distance learning: a dream or reality?]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Hermanska filolohiia [The Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. German Philology], 692-693. 327–330.* (in Ukrainian)

10. Alcina-Caudet, A. (2003). Encouraging the Use of E-mail and Mailing Lists Among Translation Students. *Meta: Translators' Journal, 48(4), 634–641.*

11. Ali, M. M., Malik, N. A. (2016). Viber as an online tool for examining the grammatical knowledge of EFL learners. *SciInt. (Lahore), 28(3), 2509–2511.*

12. Dermas, S. (2017). The Use of Viber in Enhancing the Vocabulary Skills of Ethiopian Undergraduate Students: The Case of St. Mary's University. In Conference *Proceedings ICT for Language Learning, 09 – 10 November* (pp. 99–112). Padova, Italy: Libreriauniversitaria.it edizioni.

13. Fedorova, E., Rasskazova, T., Muzafarova, A. (2018). Teaching English via Skype: challenges and opportunities.. In *Proceedings of INTED2018 Conference, 05 – 07 March* (pp. 99–112). Valencia, Spain: IATED.

14. Galán-Mañas, A., Albir, A. H. (2010). Blended Learning in Translator Training: Methodology and Results of an Empirical Validation. *The Interpreter and Translator Trainer 4(2), 2010, 197–231.*

15. Gómez, M. A., Weinreb, S. (2002). An Alternative Instructional Model: Teaching Medical Translation Online. *Meta: Translators' Journal, 47(4)*. Available at: <https://www.erudit.org/en/journals/meta/2002-v47-n4-meta688/008044ar/>.

16. Gonglewski, M., Meloni, C., Brant, J. (2001). Using E-mail in Foreign Language Teaching: Rationale and Suggestions. *The Internet TESL Journal, VII (3)*. Available at: <http://iteslj.org/Techniques/Meloni-Email.html>.

17. Karnedi. (2015). Translator training by distance learning – a dual approach. *Indonesian Journal of Applied Linguistics, 5(1)*. Available at: https://www.researchgate.net/publication/281903827_Translator_training_by_distance_learning_A_dual_approach/link/58b64d8b45851591c5d18d5a/download.

18. Karnedi. (2015). Enhancing Translation Students' Theoretical Knowledge and Skills Through Web-enriched Learning Resources: Case Study in Distance Learning. *Meta: Translators' Journal, 60(2)*. Available at: <https://www.erudit.org/en/journals/meta/2015-v60-n2-meta02055/1032900ar.pdf>.

19. Khan, I. U., Ayaz, M., Khan, S. (2016). Using Skype to develop English learners' speaking motivation. *Sci.Int. (Lahore), 28(5), 41–48.*

20. Kiraly, D., Rűth, L., Signer, S., Stederoth, K., Wiedmann, M. (2019). Enhancing Translation Course Design and Didactic Interventions with E-Learning: Moodle and Beyond. In D. Kiraly & G. Massey (Eds.), *Towards Authentic Experiential Learning in Translator Education* (pp. 103–130). Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing.

21. Ko, L. (2008). Teaching Interpreting by Distance Mode: An Empirical Study. *Meta: Translators' Journal, 53(4)*. Available at: <https://www.erudit.org/en/journals/meta/2008-v53-n4-meta2550/019649ar/>.

22. Lee, J., Huh, J. (2018). Why not go online?: A case study of blended mode business interpreting and translation certificate program. *The Interpreter and Translator Trainer 12(4), 444–466.*

23. Moser-Mercer, B., Class, B., Seeber, K. G. (2005). Leveraging Virtual Learning Environments for Training Interpreter Trainers. *Meta: Translators' Journal, 50(4)*. Available at: <https://www.erudit.org/en/journals/meta/2005-v50-n4-meta1024/019872ar/>.

24. Neunzig, W., Tanqueiro, H. (2005). Teacher Feedback in Online Education for Trainee Translators. *Meta: Translators' Journal, 50(4)*. Available at: <https://www.erudit.org/en/journals/meta/2005-v50-n4-meta1024/019873ar/>.

25. Proctor, D. W. (2009). Accessibility of Technology in Higher Education. In K. Klinger (Ed.), *Encyclopedia of Distance Learning* (pp. 16-28). Hershey, New York: Information Science Reference.
26. Schmit, C. (2006). Distance and Online Courses for Translators. *Translation Journal*, 10(2). Available at: <https://translationjournal.net/journal/36distance.htm>.
27. Zenios, M., Ioannou, E. (2018). Digital Natives and Digital Immigrants Revisited: A Case of CALL. In P. Zaphiris, A. Ioannou (Eds.), *Part II of the Proceedings of the 5th International Conference, LCT 2018 Held as Part of HCI International 2018, 15 – 20 July 2018* (pp. 99-112). Las Vegas, NV, USA: Springer.
28. Zoom [Software]. Available at: <https://zoom.us/>.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Ольховская Алла Сергеевна – доктор педагогических наук, доцент, профессор кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: transengl@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9034-4170>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Olkhovska

Olkhovska Alla – Doctor of Pedagogy, Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: transengl@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9034-4170>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Olkhovska

81'373.46:[811.111]

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-21

Тематична класифікація англомовних аббревіатур назв організацій у сфері навчання мов

Черноватий Л. М.

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
e-mail: leonid.chernovaty@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3411-9408>;
GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Leonid_Chernovaty

Ковальчук Н. М.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
e-mail: n.m.kovalchuk@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9483-4297>;
GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Natalia_Kovalchuk

(Харків)

Стаття аналізує розподіл тематичних підгруп (ТПГ) англомовних аббревіатур тематичної групи (ТГ) «Назви організацій у сфері навчання мов». Ґрунтуючись на аналогічних дослідженнях тематичної класифікації українськомовних термінів у різних галузях, автори констатують брак відповідних розвідок стосовно англомовних аббревіатур, що, разом із необхідністю їх системної тематичної класифікації, дозволило обґрунтувати актуальність дослідження, метою якого є виявлення згаданих ТПГ, а завдання включали відбір матеріалу дослідження, його аналіз, формулювання висновків та подальших перспектив. Англомова термінологія є системою, що ґрунтується на відповідних поняттєвих ознаках, і включає певну кількість ТГ, тобто сукупностей лексем, об'єднаних за екстралінгвістичними властивостями. Критерієм окреслення ТГ є денотативна ознака, що позначає реалії позамовної дійсності. Розподіл лексем на ТГ є важливим завданням вивчення термінологічної системи. Матеріалом дослідження послужили 122 аббревіатури, відібрані з оригінальних англомовних джерел. ТПГ англомовних аббревіатур в межах згаданої ТГ мають різний ступінь розгалуженості, яка є найхарактернішою для таких ТПГ як «Організації, безпосередньо пов'язані з навчанням мов» (19%), «Урядові установи» (14%) тощо. Виділені ТПГ є різними за кількісним складом, структурним типом, частиномовною приналежністю та принципами передачі службових слів. Деякі аббревіатури мають формальні ознаки синонімії, хоча позначають різні організації. Аналізована ТГ включає десять ТПГ, логічність і чіткість яких забезпечуються спільними поняттєвими ознаками їхніх складників, що є носіями тематичної цілісності. З іншого боку, згадані складники ґрунтуються на різних термінотворчих моделях, у вивченні яких, зокрема, і полягає перспектива подальших досліджень.

Ключові слова: англомовні аббревіатури, класифікація, навчання мов, організації, тематичні групи, тематичні підгрупи.

Черноватий Л. Н., Ковальчук Н. Н. Тематическая классификация англоязычных аббревиатур названий организаций в сфере обучения языкам. Статья анализирует распределение тематических подгрупп (ТПГ) англоязычных аббревиатур тематической группы (ТГ) «Названия организаций в сфере обучения языкам». Основываясь на аналогичных исследованиях украиноязычных терминов, авторы констатируют отсутствие работ относительно англоязычных аббревиатур, что, вместе с необходимостью их системной тематической классификации, позволило обосновать актуальность исследования, целью которого является выявление упомянутых ТПГ, а задачи включали отбор материала, его анализ, формулирование выводов и перспектив дальнейших изысканий. Англоязычная терминология является специфической системой, основанной на соответствующих понятийных признаках, и включающей определенные ТГ, т. е. совокупности лексем, объединенных по экстралингвистическим признакам. Критерием принадлежности к ТГ является денотативный признак, относящийся к реалиям внеязыковой действительности, а их выявление – важной задачей изучения терминосистемы. Материалом послужили 122 аббревиатуры из англоязычных источников. ТПГ англоязычных аббревиатур в упомянутой ТГ имеют разную

степень разветвленности. Выделенные ТПГ различны по количественному составу, структурным типам, принадлежности к частям речи, принципам передачи служебных слов. Некоторые аббревиатуры имеют формальные признаки синонимии, хотя обозначают разные организации. Рассматриваемая ТГ включает десять ТПГ, логичность и четкость которых обеспечиваются совместными понятийными признаками их составляющих, носителей тематической целостности, которые основываются на различных моделях образования терминов, в изучении которых и заключается перспектива дальнейших исследований.

Ключевые слова: англоязычные аббревиатуры, классификация, обучение языкам, организации, тематические группы, тематические подгруппы.

Chernovaty L., Kovalchuk N. Thematic classification of English abbreviations for language teaching organizations.

Introduction. The article analyzes the distribution of thematic subgroups (TSG) of English abbreviations within the thematic group (TG) "Names of language teaching organizations". Basing on the similar thematic classification studies of Ukrainian terminology, the authors found the lack of relevant research on English abbreviations, which, together with the need for their systematic thematic classification, allowed them to substantiate the relevance of the study, aimed to identify the said TSGs. The objectives involved the selection of the corpus, its analysis, as well as the formulation of conclusions and the prospects of further research. English terminology is a specific system based on the relevant conceptual features. It comprises a number of TGs, i.e. the sets of lexemes grouped together according to their extralinguistic properties. The criterion for defining a TG is a denotative feature reflecting the extralinguistic reality. The distribution of lexemes among the TGs is an important task of studying any terminological system. The corpus included 122 abbreviations selected from the original English-language sources. TSGs of English abbreviations within the said TG have varying degrees of complexity. The most sophisticated ones are the TSGs related to "Organizations directly involved in language teaching" (19%), "Government agencies" (14%) and some others. The proposed TSGs vary in their quantitative composition, structural type, parts of speech their full forms belong to, as well as the auxiliary words strategies. Some abbreviations are formally synonymic, though denoting different organizations. The analyzed TG includes ten TSGs, whose logic and clarity is provided for by the common conceptual features of their constituents, which are carriers of their thematic integrity. The said components are based on different term-formation models that constitute the prospect of further research.

Keywords: English abbreviations, classification, language teaching, organizations, thematic groups, thematic subgroups.

1. ВСТУП

Прискорення ритму життя загалом, і в технологічних сферах, зокрема, сприяє бурхливому розвитку усіх аспектів людської діяльності, що спричинює невідминну появу нових понять, для позначення яких потрібні нові лексеми, що переважно мають термінологічний характер. Процеси глобалізації, у свою чергу, викликають нагальні потреби передачі цих нових термінів усіма мовами. Оскільки більшість термінів виникають на базі англійської мови, то відповідно постає питання їх передачі, зокрема й українською мовою. Ця проблема є багатоаспектною і потребує глибокого аналізу категорій термінів, співвідношення таких категорій в різних мовах, контрастивного міжмовного порівняння структурних ознак термінів, порівняльних способів терміноутворення, особливостей передачі термінологічних одиниць при перекладі тощо.

ОГЛЯД НАЯВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМИ.

Глобальна зацікавленість проблемами термінології є характерною ознакою сучасних лінгвістичних, лінгвокраєзнавчих, термінологічних, перекладознавчих та методичних працях. Зокрема, в англійськомовних джерелах [15] проводився корпусний аналіз тримовних термінів у галузі зеленого туризму, головною метою якого було встановлення спільних та відмінних характеристик відповідних понять і термінів у згаданих мовах.

В іншому дослідженні [19], ґрунтуючись на аналізі категорії двозначних термінів, що вживаються в економіці, автор ставить під сумнів фундаментальне положення про чітку визначеність змісту

термінології. Це дослідження формулює проблему визначення меж поняття «міжгалузевий» і вивчає умови відбору відповідних термінів. Розглянувши деякі теоретичні аспекти термінознавства та закликаючи до гнучкішого підходу, стаття пропонує висновок про відсутність постійного обсягу міжгалузевих термінів.

В дослідженні двомовного французько-голландського корпусу термінів [18] проілюстровано, як однакові фінансово-економічні поняття по-різному формулюються у двох мовних спільнотах. Одержані дані свідчать, що результати аналізу різномовних термінологічних корпусів можуть сприяти усвідомленню впливу культури та інших комунікативних змінних на лексичні реалізації галузевих понять.

Пожвавлення термінологічних досліджень є характерним і для України, де в останні роки з'явилося два спеціалізовані журнали з цієї тематики [2; 7]), а також суттєво розширився діапазон досліджень, що коливається від прикордонного дискурсу [3] до податкових термінів [10]. В різноспрямованих термінологічних дослідженнях, зокрема, приділяється увага вивченню тематичних груп термінів у різних сферах. Розглянуто принципи й підходи до типології лінгводидактичних термінів та здійснено спробу їх класифікації з урахуванням семантичних, історичних, джерелознавчих, системних, словотворчих і функціональних чинників [1]. Запропоновано тематичну класифікацію електроенергетичних термінів на поняттєвому рівні терміносистеми, що складає основу її організації [9]. Обґрунтовано тематичні й лексико-семантичні групи української

бджільницької термінології та встановлено їхні особливості [11].

Одним із важливих питань галузевої термінології є вивчення абrevіатур, утворення яких є характерним для більшості сучасних мов, особливо англійської. Ця проблема загалом мало досліджувалася. Розглядалися особливості деяких франкомовних абrevіатур у галузі енергетики [17], аналізувалися лінгвістичні особливості скорочень у французькій мові [16]. В одній з праць [21] аналізувалися проблеми англійськомовних дублетних абrevіатур, тобто різних форм акронімів для позначення одного й того ж поняття. Встановлено, що згадані абrevіатури пов'язано відношеннями лексичної еквівалентності, тобто вони є фактично морфологічними варіантами з незначними відмінностями в синтагматичних характеристиках. В іншому дослідженні [23] встановлено, що головними перешкодами у навчанні медичного перекладу є відсутність відповідних знань у студентів, а також їхнє незнання спеціалізованої термінології, включаючи й загальномедичні абrevіатури. На матеріалі сфери інформаційних технологій здійснено спробу [14] розробити класифікацію англійськомовних комп'ютерних скорочень, що широко використовуються в іспанській мові. Ще в іншій праці [13] розглянуто цікаву проблему передачі англійськомовних абrevіатур арабською мовою, для якої їх використання є відносно рідкісним явищем, несумісним з її морфологією та традиціями.

Хоча дослідження тематичної класифікації українськомовних термінів вже проводилися в таких галузях як технічна [5], авіаційна [8], судово-медична [6], електроенергетична [9], однак праці, присвячені вивченню абrevіатур, особливо в іноземних мовах, трапляються нечасто. Зокрема, одна з небагатьох з них [4] підтвердила, що галузеві абrevіатури є найважчими для розуміння франкомовного тексту з фізичної реабілітації і терапії. Однак загалом варто відзначити брак достатнього обсягу праць стосовно цієї проблеми, що, разом із бурхливим процесом породження нових абrevіатур в англійській мові та необхідністю їх системної тематичної класифікації, пояснює **актуальність** нашого дослідження. Його **метою** було виявлення (за допомогою логіко-поняттєвого аналізу) тематичних підгруп (ТПГ) англійськомовних абrevіатур назв організацій у сфері навчання мов, а **завдання** включали відбір матеріалу дослідження, його аналіз за згаданими ТПГ, формулювання висновків та окреслення перспектив подальших розвідок.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА МАТЕРІАЛ ДОСЛІДЖЕННЯ

Англійськомовна термінологія у сфері навчання мов, включаючи й абrevіатури, є специфічною системою, що ґрунтується на відповідних поняттєвих ознаках. Ця система включає в себе певну кількість класів, які в цій праці називаються тематичними

групами (ТГ), що тлумачаться як сукупності лексичних одиниць, об'єднані за екстралінгвістичними ознаками, а саме – за спільною темою, до якої вони належать за тим чи іншим критерієм. До складу таких ТГ входять абrevіатури, що можуть позначати слова, які належать до різних частин мови, в межах одного й того ж семантичного поля. Критерієм окреслення подібного поля є денотативна ознака, що позначає реалії позамовної дійсності. Вважається, що розподіл лексем на ТГ є одним із важливих завдань вивчення лексичного складу будь-якої термінологічної системи [11]. Зважаючи на природні обмеження статті, в цьому повідомленні ми зосередимося лише на аналізі ТПГ англійськомовних абrevіатур ТГ «Організації у сфері навчання мов».

Матеріалом дослідження послужили 122 абrevіатури згаданого типу, відібрані з оригінальних англійськомовних джерел [12; 20; 22]. Аналіз згаданого матеріалу дозволив виділити ТПГ, перелік яких подано далі.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В межах аналізованої ТГ виявлено низку ТПГ, найбільшою з яких (19% від загальної кількості одиниць у цій ТГ) є та, що відноситься до назв організацій, безпосередньо пов'язаних із навчанням мов. Ці організації можуть бути міжнародними, як наприклад, *TESOL (Teachers of English to Speakers of Other Languages, Inc.)* – «Міжнародна асоціація викладачів англійської мови як іноземної», або національними: *ACTFL (American Council on the Teaching of Foreign Languages)* – Американська Рада з питань навчання іноземних мов; *BASELT (British Association of State English Language Teaching)* – «Британська асоціація з питань навчання англійської мови у державних закладах освіти», *NATEFLI (National Association of TEFL in Ireland)* – «Національна асоціація з питань навчання англійської мови як іноземної в Ірландії», *SATEFL (Scottish Association for the Teaching of English as a Foreign Language)* – «Шотландська асоціація з питань навчання англійської мови як іноземної». Вони можуть стосуватися лише навчання англійської мови, як переважна більшість організацій згаданих вище, чи ширшого кола мов (*BALT (British Association for Language Teaching)* – «Британська асоціація з питань навчання мов»), *NATECLA: (National Association for Teaching English and other Community Languages to Adults)* – «Національна асоціація з питань навчання дорослих англійської та інших мов, які вживаються для спілкування в конкретних спільнотах», *NCML (National Council for Modern Languages in Higher and Further Education)* – «Національна Рада з питань навчання сучасних мов у закладах вищої та середньої спеціальної освіти»), *SALT (Scottish Association for Language Teaching)* – «Шотландська асоціація з питань навчання мов), або навіть виходячи за межі власне мов, і охоплюючи проблеми соціокультурного навчання (*SIETAR (Society of International English*

Cultural Training and Research) – Товариство з міжнародного навчання та дослідження англійськомовних культур) або досліджень (*CILT (Centre for Information on Language Teaching and Research)* – «Інформаційний центр з питань навчання мов та досліджень») чи ролі мов в освіті загалом (*NCLE (National Congress on Languages in Education)* – «Національний конгрес з питань ролі мов у загальній освіті»). Деякі організації зосереджуються виключно на культурі усного мовлення: *ESB (English Speaking Board)* – «Клуб англійськомовної риторики». Інші видаються досить омонімічними, принаймні за назвою, порівняйте: *SATESL (Scottish Association for the Teaching of English as a Second Language)* та *SCOTTESOL (Scottish TESOL Association)*, обидві з яких можна перекласти як «Шотландська асоціація з питань навчання англійської як другої мови».

Наступними за частотністю йдуть одразу чотири ТПГ, питома вага яких коливається від 10% до 14%. Розглянемо їх послідовно.

Відносно частотною (14%) є ТПГ «Урядові установи», в межах якої знаходяться, поміж інших, такі загальновідомі аббревіатури як *BC (British Council)* – «Британська Рада» (урядовий орган, призначений для розвитку зв'язків Великої Британії з іншими країнами у сферах освіти, культури і мистецтва) та *USIA (United States Information Agency)* – «Інформаційне агентство США» (до 1953 року відоме під аббревіатурою *USIS (United States Information Service)* – «Інформаційна служба США»), хоча й реорганізоване у 1999 році, коли його функції було перерозподілено між іншими органами влади, але досі часто вживається у текстах відповідного спрямування, а тому залишається важливим для розуміння змісту таких текстів перекладачами. Інша суттєва частка, хоч і не таких поширених, аббревіатур позначає різноманітні британські органи, такі як *NCVQ (National Council for Vocational Qualifications)* – «Національна Рада з професійних кваліфікацій Великої Британії»), *ODA (Overseas Development Agency)* – «Агенція міжнародного розвитку» (підрозділ Міністерства з міжнародного розвитку Великої Британії), *OFSTED (Office for Standards in Education)* – «Управління зі стандартів у сфері освіти Великої Британії»), *TEC (Training and Enterprise Council)* – «Рада з питань навчання та підприємництва Великої Британії», існувала до 2001 року, зараз її функції передано до Міністерства освіти), *UKCOSA (United Kingdom Council for Overseas Student Affairs)* – «Британська рада у справах іноземних студентів». Кілька аббревіатур відносяться до сфери освіти США, наприклад *OCR (Office of Civil Rights)* – «Управління з громадянських прав», підрозділ Міністерства освіти США; *WIDA (World-Class Instructional Design and Assessment)* – «Освітній консорціум державних департаментів освіти»). Деякі позначають урядові установи інших країн: *ELICOS (English Language Intensive Courses for Overseas Students)* – «Сертифіковані урядом Австралії ін-

тенсивні курси англійської мови для іноземних студентів) та *SNSRC (Swiss National Science Research Council)* – «Швейцарська національна науково-дослідницька рада».

Наступна ТПГ, що має частку в 12%, позначає назви асоціацій або центрів, що об'єднують викладачів мови. Тут ми знову бачим міжнародні організації для викладачів загалом (*EAT (European Association of Teachers)* – «Європейська асоціація викладачів») та англійської мови, зокрема (*IATEFL (International Association of Teachers of English as a Foreign Language)* – «Міжнародна асоціація викладачів англійської мови як іноземної»), а також міжнародну мережу навчальних центрів: *IH (International House)* – «Міжнародні курси з навчання мов «Інтернешнл Гаус». Серед національних центрів переважають британські, діапазон яких коливається від закладів середньої (*NATE – National Association for the Teaching of English* – «Британська асоціація з питань навчання іноземної мови» (з дошкільного по повний шкільний рівень) до вищої освіти (*BALEAP (British Association of Lecturers in English for Academic Purposes)* – «Британська асоціація викладачів англійської мови для академічних цілей»). Ще одна аббревіатура позначає центр, створений для забезпечення ефективності роботи британських викладачів за кордоном: *CfBT (Centre for British Teachers)* – «Центр для викладачів з Великої Британії» (зараз реформовано в *EDT (Education Development Trust)*, що надає консультативні послуги для британських викладачів англійської мови за кордоном. Ще кілька аббревіатур позначають центри інших країн, зокрема, (*Teachers and Leaders Council*) – Рада вчителів та організаторів освіти, штат Невада, США), *NCTE (National Council of Teachers of English)* – «Національна Рада викладачів англійської мови США», *NATESOL (National Association of Teachers of English for Speakers of Other Languages)* – «Національна асоціація викладачів англійської мови як другої або іноземної», *JALT (Japan Association for Language Teaching)* – «Японська асоціація з питань навчання мов».

В ТПГ «Органи оцінювання, проведення іспитів та присудження кваліфікацій», питома вага якої також складає 12%, репрезентовано лише аббревіатури, що позначають відповідні організації у Великій Британії. Частина з них належить до регіонального (*NEAB (Northern Examinations and Assessment Board)* – «Екзаменаційна комісія Північного регіону Великої Британії», з 2000 року є частиною системи *AQA* (див. далі)) або загальнодержавного рівнів (*ABEEB (Association of British ESOL Examining Boards)* – «Асоціація британських екзаменаційних комісій з оцінювання рівня засвоєння англійської мови як другої», *AEB (Associated Examining Board)* – «Об'єднана екзаменаційна комісія Англії, Уельсу та Північної Ірландії», існувала до 2000 року, зараз – частина системи *AQA* (див. далі), *AQA (Assessment and Qualifications Alliance)* – «Британська об'єднана комі-

сія з питань оцінювання та присудження кваліфікацій», *CNAА (Council for National Academic Awards)* – «Британська рада з присудження академічних ступенів», з 1993 року її функції передано «Відкритому університету» (*Open University*). Інші формально належать до систем провідних університетів країни, однак мають стійку не тільки загальнодержавну, але й міжнародну репутацію: *UCLES (University of Cambridge Local Examinations Syndicate)* – «Синдикат з місцевих іспитів Кембриджського університету», *ULEAC (University of London Examinations and Assessment Council)* – «Рада Лондонського університету з оцінювання та проведення екзаменів», *UODLE (University of Oxford Delegacy of Examinations)* – «Рада Оксфордського університету з оцінювання та проведення екзаменів». Ще інші є міськими (*LCCIEB (London Chamber of Commerce and Industry Examinations Board)* – «Екзаменаційна комісія Лондонської торгівельно-промислової палати») або приватними (*PEI (Pitman Examinations Institute)* – «Інститут Пітмана з питань оцінювання та присудження кваліфікацій у галузі інформаційних технологій та суміжних сфер», *RSA (The Royal Society for the encouragement of Arts, Manufactures & Commerce)* – «Королівське товариство мистецтв»), але так само дуже відомими в усьому світі.

Питома вага аббревіатур подальшої ТПП («Професійні асоціації») складає 11%. Одна з них позначає міжнародну асоціацію (*IPA (International Phonetic Association)* – «Міжнародна фонетична асоціація»), а решта – національні. Серед них переважають британські, жодна з яких не має виключного відношення до навчання мов, за винятком частини *JCLA (Joint Council of Language Associations)* – «Об'єднана рада мовних асоціацій», яка у 1990 році трансформувалася в *ALL (Association for Language Learning)* – «Асоціація тих, хто вивчає мови». З інших організацій – дві стосуються такого навчання опосередковано, причому їхні назви виглядають майже ідентичними (*NAAE (National Association of Advisors in English)* – «Британська національна асоціація консультантів з англійської мови» та *NALA (National Association of Language Advisors)* – «Британська національна асоціація радників з мовних питань»). Ще дві аббревіатури британського походження позначають об'єднання на ґрунті класичної (*LAGB (Linguistic Association of Great Britain)* – «Лінгвістична асоціація Великої Британії») або прикладної лінгвістики (*BAAL (British Association of Applied Linguistics)* – «Британська асоціація з прикладної лінгвістики»). Подібна ситуація спостерігається і щодо американських організацій, що об'єднують лінгвістів (*MLA (Modern Language Association)* – «Асоціація сучасних мов»), прикладних лінгвістів (*AAAL (American Association for Applied Linguistics)* – «Американська асоціація з прикладної лінгвістики») або інших сфер, що мають іще більш віддалене відношення до навчання іноземних мов (*APA*

(*American Psychological Association*) – «Американська психологічна асоціація», *AVA (American Vocational Association)* – «Американська асоціація професійного навчання»).

Частка ТПП «Організації, що займаються обмінами й подорожуваннями з метою вивчення мови» є відносно невеликою (11%). Більшість із них є недержавними конфедераціями, що об'єднують національні або регіональні підрозділи. Частина з них є всесвітніми, як, наприклад, *WYSTC (The World Youth and Student Travel Confederation)* – «Всесвітня конфедерація молодіжного та студентського туризму»), яка також щорічно проводить свою конференцію, що позначається таким самим акронімом (*WYSTC (The World Youth and Student Travel Conference)* – Щорічна конференція «Всесвітньої конфедерації молодіжного та студентського туризму»). До цієї групи належать і *FIYTO (Federation of International Youth Travel Organisations)* – «Федерація міжнародних організацій молодіжного туризму» та *ALTO (Association of Language Travel Organisations)* – «Асоціація організацій, що займаються мовним туризмом». Інші організації є континентальними, тобто обмежуються переважно Європою, наприклад, *CCC (Council for cultural co-operation)* – «Рада з культурної співпраці» (є підрозділом Ради Європи), а *NELLE (Networking English Language Learning in Europe)* – «Мережеві можливості вивчення англійської мови в Європі», розвиває мережу організацій, що забезпечують потреби оволодіння англійською мовою в межах європейських країн. Деякі пропонують поєднання навчання і волонтерської діяльності за кордоном, як, приміром, *VSO (Voluntary Service Overseas)* – «Міжнародна волонтерська служба за кордоном»), або ставлять за мету поглиблення дружніх зв'язків через вдосконалення красномовства (*ESU (English Speaking Union)* – «Спілка прибічників англійської риторики»). Інтенсивні обміни й зростаючий обсяг взаємних поїздок стимулювали й виникнення організацій, що пропонують вирішення деяких супутніх проблем, зокрема, питань проживання подорожуючих, наприклад, *HPA (Home Providers Association)* – «Асоціація організацій, що займаються забезпеченням житлом». Окремі з них є національними (*JET (Japanese Exchange and Teaching Programme)* – «Японська програма обмінів та навчання») або підрозділами державних структур, наприклад, *CBEVE (Central Bureau for Educational Visits and Exchanges)* – «Головне бюро обмінів та відвідань з метою вивчення мови», яке входить до складу Британської Ради.

Питома вага наступних ТПП є меншою за 10% кожна. На частку аббревіатур, що є назвами, до складу яких входить слово «інститут» (*Institute* або *Institution*), припадає 8%. Сюди відноситься, по-перше, родова назва будь якого закладу вищої освіти: *IHE (Institution of Higher Education)*. Частина з цих організацій безпосередньо пов'язано з навчанням

іноземних мов, наприклад, *BIELT (British Institute of English Language Teaching)* – «Британський інститут вчителів англійської мови», або *IELTDHE (Institute for English Language Teacher Development in Higher Education)* – «Інститут підготовки викладачів англійської мови у вищих закладах освіти». Інші є переважно дослідницькими інститутами, як, наприклад, *IoL (Institute of Linguists)* – «Інститут лінгвістів», професійна організація, що об'єднує мовознавців, сприяючи встановленню та підтриманню належного професійного рівня мовних фахівців. Проте більшість із них не обмежуються лише мовними потребами, а займаються ширшими проблемами навчання і перенавчання дорослих. До них, зокрема, відносяться британські центри *BTEC (Business and Technology Education Council)* – «Рада з навчання у галузях підприємництва і техніки», що забезпечує професійно-технічне навчання на рівні середньої та середньої спеціальної освіти»; *CGLI (City and Guilds of London Institute)* – «Інститут міста Лондон та його гільдій», підрозділ Імперського коледжу (*Imperial College*) в Лондоні; *NIACE (National Institute of Adult Continuing Education)*, з 2016 року – підрозділ «Інституту навчання і праці» (*LWI – Learning and Work Institute*), дослідницького центру, який вивчає шляхи забезпечення фахової підготовки і перепідготовки з метою підвищення рівня зайнятості населення. Діяльність деяких із таких організацій виходить далеко за межі Великої Британії. Наприклад, *AEI (Adult Education Institute)* – «Інститут для навчання дорослих», призначено переважно для допомоги в адаптації іммігрантів, забезпечуючи оволодіння ними не тільки відповідною мовою, але й фаховими компетентностями для їх подальшої інтеграції до відповідної спільноти, має свої інститути і за кордоном, приміром, у Сінгапурі та Гельсінках.

На ТПП «Асоціації мовних шкіл і надавачів мовних послуг» припадає лише 6% від загальної кількості одиниць у вибірці. Сюди входять загальноєвропейські організації, такі як *EAQUALS (European Association for Quality Language Services)* – «Європейська асоціація якісних мовних послуг», а також національні, приміром, британські (*ABLS (Association of British Language Schools)* – «Асоціація британських мовних центрів», недержавне об'єднання надавачів мовних послуг, зацікавлених у забезпеченні високої якості таких послуг, *ARELS (Association of Recognised English Language Services)* – «Асоціація сертифікованих надавачів послуг англійською мовою») та новозеландські (*CRELS (Combined Registered English Language Schools)* – «Об'єднання новозеландських центрів з навчання англійської мови») і *FIELS (Federation of Independent English Language Schools)* – «Федерація незалежних новозеландських центрів з навчання англійської мови»).

Питома вага решти ТПП є незначною. Серед абrevіатур назв центрів, що надають послуги в тестуванні (3%), є північноамериканські (*ETS*

(Educational Testing Service) – «Служба тестування у сфері освіти», одна з найбільших у світі, її найвідоміший тест – *TOEFL*, європейські (*ALTE (Association of Language Testers in Europe)* – «Європейська асоціація фахівців із мовного тестування», та британські (*BULATS (Business Language Testing Service)* – «Центр тестування мовної компетентності у сфері підприємництва», частина Кембриджської системи тестування). До ТПП «Органи акредитації» (2%) входять абrevіатури назв таких організацій як: *ACTDEC (Accreditation Council for TESOL Distance Education Courses)* – «Рада з питань акредитації дистанційних курсів навчання англійської як другої мови», та *BACC (British Accreditation Council for Further & Higher Education)* – «Британська рада з питань акредитації середньої спеціальної та вищої освіти». Нарешті в ТПП «Органи навчального закладу» (2%) бачимо такі абrevіатури як: *BOT (Board of Trustees)* – «Рада опікунів», *SASI (School Administration Student Information)* – «Відділ адміністрації навчального закладу із забезпечення інформації для учнів») тощо.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

За результатами аналізу матеріалу дослідження встановлено, що тематичні підгрупи англomовних абrevіатур, виділені в межах тематичної групи «Назви організацій у сфері навчання мов» мають різний ступінь розгалуженості. До найбільш розгалужених належать такі ТПП як «Організації, безпосередньо пов'язані з навчанням мов» (19%), «Урядові установи» (14%), «Асоціації або центри, що об'єднують викладачів мови» (12%), «Органи оцінювання, проведення іспитів та присудження кваліфікацій» (12%). Найменш розгалуженими є такі ТПП як «Центри, що надають послуги в тестуванні» (3%), «Органи акредитації» (2%) та «Органи навчального закладу» (2%). Відповідно, виділені нами ТПП є різними за кількісним складом, структурним типом (кількість елементів в абrevіатурах коливається від двох до семи), частиномовною приналежністю (переважають іменники та прикметники, менше – герундії), принципами передачі службових слів (сполучники завжди вилучаються, а прийменники іноді зберігаються). Деякі абrevіатури мають формальні ознаки синонімії, хоча позначають різні організації, наприклад, *SATESL* та *SCOTTESOL*, обидві з яких можна перекласти як «Шотландська асоціація з питань навчання англійської як другої мови». Таким чином, кожна ТПП характеризується певною логічністю і чіткістю, які забезпечуються спільними поняттєвими ознаками її складників, що є носіями її тематичної цілісності. З іншого боку, згадані складові ґрунтуються на різних термінотворчих моделях, у вивченні яких, зокрема, і полягає перспектива подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бородина Н. С. Основні класифікаційні ряди в українській лінгводидактичній термінології. *Термінологічний вісник: Збірник наукових праць*. Київ : Інститут української мови НАНУ, 2013. Вип. 2(1). С. 145–149
2. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» / за ред. І. Фаріон. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2017, № 869. 114 с.
3. Герасімова О. М. Особливості перекладу термінів (на прикладі прикордонного дискурсу). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*, 2016. № 22. С. 180–182.
4. Коваль Р., Тиравська О. Проблеми перекладу термінології реабілітації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2017. № 869. С. 39–46.
5. Козак Л. В. Тематична структура української технічної термінології. URL: <http://ukrmova.com.ua/2011/Artcl15.pdf>. (дата звернення: 23.04.2020).
6. Лепеха Т. В. Лексико-семантичні та словотвірні-структурні особливості судово-медичної термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2000. 19 с.
7. Термінологічний вісник: Збірник наукових праць Інституту української мови НАНУ / за ред. В. Л. Іващенко. Київ : Інститут української мови НАНУ, 2017. №4. 320 с.
8. Халіновська Л. А. Тематичні групи на позначення назв літальних апаратів та повітряних суден в українській авіа-лексичі. URL: http://term-in.org/index.php?option=com_content&view=article&id=90&Itemid=19&lang=uk. (дата звернення: 22.04.2020).
9. Харчук Л. В. Тематична класифікація українських електроенергетичних термінів. *Термінологічний вісник: Збірник наукових праць*. Київ : Інститут української мови НАНУ, 2013. Вип. 2(2). С. 72–77.
10. Чорна О. В. Принципи системного аналізу українських податкових термінів. *Термінологічний вісник: Збірник наукових праць*. Київ : Інститут української мови НАНУ, 2017. Вип. 4. С. 198–204.
11. Шматко І. В. Особливості системної організації українських бджільницьких термінів за тематичними і лексико-семантичними групами. *Термінологічний вісник: Збірник наукових праць*. Київ : Інститут української мови НАНУ, 2015. Вип. 3(2). С. 198–210.
12. Acronyms Related to TESL. Internet TESL Journal. URL: <http://www.iteslj.org/acronyms> (дата звернення: 24.04.2020).
13. al-Qinai J. Abbreviation and Acronymy in English Arabic Translation. *Meta*. 2007. № 52(2). P. 368–375. <https://doi.org/10.7202/016082ar>
14. Belda J. R. Translating Computer Abbreviations from English into Spanish: Main Types and Problems. *Meta*. 2004. N 49(4). P. 920–929.
15. Fijo Leyn M. I., Fuentes Luque A. A Corpus-based Approach to the Compilation, Analysis, and Translation of Rural Tourism Terms. *Meta*. 2013. № 58(1). P. 212–226. <https://doi.org/10.7202/1023817ar>
16. Geheot D. Le sigle : aperçu linguistique. *Meta*. 1975. № 20(4), P. 271–307.
17. Myers H. Some Abbreviations for Energy Units in France. *Meta*. 1974. № 19(4). P. 203–205. <https://doi.org/10.7202/003685ar>
18. Nicaise L. On Going Beyond the Literal: Translating Metaphorical Conceptualizations in Financial Discourse. *Meta*. 2011. № 56(2). P. 407–423. <https://doi.org/10.7202/1006184ar>
19. Resche C. Equivocal Economic Terms or Terminology Revisited. *Meta*. 2000. N 45(1). P. 158–173. <https://doi.org/10.7202/003940ar>
20. Richards J. C., Schmidt R. Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics. Buncy : Longman, 2010. 644 p.
21. Rodríguez González F. Morphovariation and Synonymy of Acronyms. *Meta*. 1993. № 38(2). P. 275–292. <https://doi.org/10.7202/002941ar>
22. The Common European Framework of Reference for Languages. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 260 p.
23. Wakabayashi J. Teaching Medical Translation. *Meta*. 1996. № 41(3). P. 356–365. <https://doi.org/10.7202/004584ar>

REFERENCES

1. Borodina, N. S. (2013). Osnovni klasyfikatsiini riady v ukrainskii lnhvodydaktychnii terminolohii [Principal classification categories un Ukrainian language teaching terminology]. *Terminolohichnyi visnyk [Terminological Messenger]*, 2(1), 145–149. (in Ukrainian)
2. Farion, I. (ed.). (2017). Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik». Seriiia «Problemy ukrainskoi terminolohii» [National Lviv Polytechnic University Messenger. Problems of Ukrainian Terminology], 869. Lviv : Lvivska Politekhnik Publ. (in Ukrainian)
3. Herasimova, O. M. (2016). Osoblyvosti perekladu terminiv (na prykladi prykordonnoho dyskursu). [Specifics of terminology translation (on the material of Border Guards discourse)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu . Ser. Filolohiia [Scholarly Messenger of International Humanitarian University. Philology Series]*, 22, 180–182. (in Ukrainian)
4. Koval, R., Tyravska O. (2017). Problemy perekladu terminolohii reabilitatsii [Problems of rehabilitation terminology translation]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik»*. Seriiia «Problemy ukrainskoi terminolohii» [National Lviv Polytechnic University Messenger. Problems of Ukrainian Terminology], 869. 39–46. (in Ukrainian)
5. Kozak, L. V. Tematychna struktura ukrainskoi tekhnichnoi terminolohii [Thematic structure of Ukrainian technological terminology]. Available at: <http://ukrmova.com.ua/2011/Artcl15.pdf>. (in Ukrainian)

6. Lepekha, T. V. (2000). *Leksyko-semantychni ta slovotvirno-strukturni osoblyvosti sudovo-medychnoi terminolohii: Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Lexical, semantic, word-formation and structural specifics of forensic terminology. Cand.phil.sci. diss. synopsis].* Dnipropetrovsk. (in Ukrainian)
7. Ivashchenko, V. L. (ed.). (2017). *Terminolohichni visnyk [Terminological Messenger]: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu ukrainskoi movy NANU [Journal of scholarly papers of the Ukrainian Language Institute, Ukrainian National Academy of Sciences],* 4. Kyiv, Instytut ukrainskoi movy NANU Publ. (in Ukrainian)
8. Khalinovska, L. A. *Tematychni hrupy na poznachennia nazv litalnykh aparativ ta povitrianykh suden v ukrainskii avialeksytsi [Thematic groups to indicate aircraft and other air vehicles in Ukrainian aviation terminology].* Available at: http://term-in.org/index.php?option=com_content&view=article&id=90&Itemid=19&lang=uk (in Ukrainian)
9. Kharchuk, L.V. (2013). *Tematychna klasyfikatsiia ukrainskykh elektroenerhetychnykh terminiv [Thematic classification of Ukrainian terminology in electric power production]. Terminolohichni visnyk [Terminological Messenger],* 2(2), 72–77. (in Ukrainian)
10. Chorna, O. V. (2017). *Pryntsypy systemnoho analizu ukrainskykh podatkovykh terminiv [Principles of tax terminology systemic analysis]. Terminolohichni visnyk [Terminological Messenger],* 4. 198–204. (in Ukrainian)
11. Shmatko, I. V. (2015). *Osoblyvosti systemnoi orhanizatsii ukrainskykh bdzhilnytskykh terminiv za tematychnymy i leksyko-semantychnymy hrupamy [Specifics of bee-breeding terminology systemic organization into thematic and lexical-semantic groups]. Terminolohichni visnyk [Terminological Messenger],* 3(2). 198–210. (in Ukrainian)
12. Acronyms Related to TESL. *Internet TESL Journal.* Available at: <http://www.lteslj.org> > acronyms
13. al-Qinai, J. (2007). *Abbreviation and Acronymy in English Arabic Translation. Meta,* 52 (2), 368–375. <https://doi.org/10.7202/016082ar>
14. Belda, J. R. (2004). *Translating Computer Abbreviations from English into Spanish: Main Types and Problems. Meta,* 49(4), 920–929.
15. Fijo Leyn, M. I. and Fuentes, Luque A. (2013). *A Corpus-based Approach to the Compilation, Analysis, and Translation of Rural Tourism Terms. Meta.* 58 (1), 212–226. <https://doi.org/10.7202/1023817ar>
16. Gehenot, D. (1975). *Le sigle : aperçu linguistique. Meta,* 20 (4), 271–307.
17. Myers, H. (1974). *Some Abbreviations for Energy Units in France. Meta,* 19(4), 203–205. <https://doi.org/10.7202/003685ar>
18. Nicaise, L. (2011). *On Going Beyond the Literal: Translating Metaphorical Conceptualizations in Financial Discourse. Meta,* 56 (2), 407–423. <https://doi.org/10.7202/1006184ar>
19. Resche, C. (2000). *Equivocal Economic Terms or Terminology Revisited. Meta,* 45 (1), 158–173. <https://doi.org/10.7202/003940ar>
20. Richards, J. C., and Schmidt R. (2010). *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics.* Bungalay : Longman.
21. Rodríguez González, F. (1993). *Morphovariation and Synonymy of Acronyms. Meta,* 38 (2), 275–292. <https://doi.org/10.7202/002941ar>
22. *The Common European Framework of Reference for Languages* (2018). Cambridge : Cambridge University Press.
23. Wakabayashi, J. (1996). *Teaching Medical Translation. Meta,* 41(3), 356–365. <https://doi.org/10.7202/004584ar>

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Черноватый Леонид Николаевич – доктор педагогических наук, профессор, профессор кафедры переводоведения имени Мыколы Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: leonid.chernovaty@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3411-9408>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Leonid_Chernovaty

Ковальчук Наталья Николаевна – кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры переводоведения имени Мыколы Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: n.m.kovalchuk@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9483-4297>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Natalia_Kovalchuk

Chernovaty Leonid – DrSci (Pedagogy), Full Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V.N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: leonid.chernovaty@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3411-9408>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Leonid_Chernovaty

Kovalchuk Natalia – PhD (TEFL), Associate Professor, Associate Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: n.m.kovalchuk@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9483-4297>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Natalia_Kovalchuk

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ
ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗИНА
Серія “Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов”**

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі іноземної філології, перекладознавства, методики викладання іноземних мов та перекладу, фахової підготовки майбутніх перекладачів. Журнал виходить двічі на рік: у грудні та червні.

Мова рукопису: українська, російська, англійська, німецька, французька, іспанська, китайська.

Обсяг основного тексту статті: 9 – 10 сторінок.

Термін подання рукописів: до 30 березня (у червневий випуск) та до 30 вересня (у грудневий випуск) щорічно.

Рукопис надсилається на електронну адресу visnyk.inozemnamova@gmail.com

Бази реферування та індексування Вісника:

- Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського;
- Інституційний репозитарій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ

– стаття надсилається у редакції Word 97-2003 без автоматичних переносів слів на електронну адресу visnyk.inozemnamova@gmail.com;

– індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);

– відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами жирним шрифтом прізвище, ініціали автора (розмір шрифту 14). Наступний рядок: науковий ступінь, вчене звання, посада, установа. Наступний рядок: RESEARCH GATE. Наступний рядок: у дужках – назва міста.

Приклад оформлення:

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ СИСТЕМ АВТОМАТИЗАЦІЇ ПЕРЕКЛАДУ
НА ЯКІСТЬ ПИСЬМОВИХ ПЕРЕКЛАДІВ ПЕРЕКЛАДАЧІВ-ПОЧАТКІВЦІВ**

Ольховська А. С.

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

e-mail: transengl@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9034-4170>;

GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Olkhovska

(Харків)

– анотації (кожна 1800 знаків, включно з ключовими словами, розміщеними за абеткою на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації розміщують прізвище, ініціали автора та назву статті на відповідній мові напівжирним шрифтом (окрім анотації тією мовою, якою написано статтю). Анотація має бути чітко структурована та стисло містити ті ж самі розділи, що присутні у статті: вступ, теоретичні основи дослідження, методи дослідження, результати дослідження, висновки та перспективи подальших досліджень.

– структура статті, як правило, включає розділи, які містять:

1. ВСТУП (INTRODUCTION) – обов'язковий розділ: постановка проблеми; актуальність дослідження; аналіз останніх досліджень і публікацій для виділення невирішених раніше питань; мета, завдання (aims / tasks / objectives) статті. Опціонально – об'єкт, предмет, матеріал дослідження.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ (THEORETICAL BACKGROUNDS) – необов'язковий розділ.

3. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ (METHODS) – необов'язковий розділ.

4. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ (FINDINGS) – обов'язковий розділ: Даються відповіді на кожне поставлене автором питання; результати обґрунтовуються, ілюструються прикладами, таблицями, малюнками.

5. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH) – обов'язковий розділ: узагальнення отриманих результатів, їх теоретичної значущості; конкретні перспективи дослідження.

Усі структурні елементи виділяються напівжирним шрифтом та нумеруються.

– основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 1,25 см. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

– при використанні спеціальних шрифтів та символів або при наявності ілюстрацій їх подають відокремленими файлами;

– ілюстративний матеріал подається курсивом з відступом 1,25 см. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки;

– посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с. 35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки.

ЛІТЕРАТУРА друкується жирним шрифтом великими літерами посередині. Нижче в підбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із з урахуванням нормативних положень ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання: <http://foreign-languages.karazin.ua/documents/268bbb17863baba3875e22fe24bb615e.pdf>

Список джерел ілюстративного матеріалу не виноситься окремо, усі ілюстративні джерела включаються у загальний список літератури.

Для входження Вісника у наукометричні бази даних список літератури оформлюється двічі: спочатку за вимогами МОН України як **ЛІТЕРАТУРА** (**LITERATURE** для англomовної статті), потім за міжнародними стандартами як **REFERENCES**.

Після слова **REFERENCES** (великими літерами жирним шрифтом по центру без двокрапки в кінці) наводиться

Ненумерований алфавітний список усіх джерел за таким зразком, відповідним APA-style 6:

ДЛЯ ВИДАНЬ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИМИ МОВАМИ:

Стаття:

Shevchenko, I.S., and Morozova, Ye.I. (2003). Diskurs kak myslekomunikativnoe obrazovanie [Discourse as a mental and communicative phenomenon]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V.N. Karazina*. – V.N. Karazin Kharkiv. National Univ. Messenger, 586, 33–38 (in Russian)

Електронне джерело:

Zagurenko, A.A. (2002). Ekonomicheskaya optimizatsia [Economic optimization]. *Neftyanoe khozyaistvo – Oil Industry*, 11. Available at: <http://www.opus>

Матеріали конференції:

Zagurenko, A.A. (2002). Economic optimization. *Trudy 6 Mezhdunarodnogo Simposiuma*, 21–23 April 2002 Kyiv. [Proc. 6th Int. Symp. 21-23 April 2002, Kyiv]. Kyiv, 267–272.

Книга:

Zagurenko, A.A. (2002). *Ekonomicheskaya optimizatsia [Economic optimization]*. Kyiv: Nauka Publ.

Дисертація:

Zagurenko, A.A. (2002). Ekonomichna optymizatsia. Diss. dokt. filol. nauk [Economic optimization. Dr. philol. sci. diss.]. Kyiv. 440 p. (in Ukrainian)

Автореферат дисертації (dokt./kand.):

Zagurenko, A.A. (2002). Ekonomichna optymizatsia. Avtoref. diss. dokt. filol. nauk [Economic optimization. Dr. philol. sci. diss. synopsis]. Kyiv (in Ukrainian)

Російська транслітерація: <http://www.translit.ru>

Українська транслітерація <http://translit.kh.ua/>

ДЛЯ ВИДАНЬ ІНОЗЕМНОЮ ЄВРОПЕЙСЬКОЮ МОВОЮ

Книга одного автора:

Lakoff, G. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.

Книга БЕЗ автора, під редакцією:

Lakoff, G. (ed.) (1980). *Title of the book*. Chicago: Chicago University Pres.

Книга кількох авторів:

Jung, C., and Franz, M. (1964). *Man and his symbols*. New York: Doubleday Publ.

Стаття:

Author, A.A., Author, B.B., and Author, C.C. (2005). Title of the article. *Title of the journal*, 10(2), 49–53.

Розділ у книзі:

Shuman, A. (1992). Entitlement and authoritative discourse. In: J.H. Hill and J.T. Irvine (eds.). *Responsibility and evidence in oral Discourse*. Cambridge and New York: Cambridge University Press, pp. 135–160.

Підрядкові виноски не допускаються.

Транслітерування назв статей рекомендується здійснювати автоматично на сайті <http://translit.kh.ua> (для української) та <http://www.translit.ru> (для російської мови).

В окремому файлі подаються трьома мовами (українською, російською, англійською) відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, домашня та електронна адреси, контактні телефони. Кожна стаття супроводжується електронними адресами профілів автора і співавторів на ORCID, GOOGLE SCHOLAR, RESEARCH GATE, які наводяться у журналі. Надання посилань на профілі є обов'язковою умовою!

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО АВТОРА:

Ташченко Ганна Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; e-mail: annatashenko@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9008-4935>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=uc3hgc0AAAAJ&hl=ru&citsig=AMstHGQtIY88j1XeKPoWv3L-u1tO6PRSfg>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Anna_Tashchenko

Ташченко Анна Владимировна – кандидат филологических наук, доцент кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: annatashenko@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9008-4935>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=uc3hgc0AAAAJ&hl=ru&citsig=AMstHGQtIY88j1XeKPoWv3L-u1tO6PRSfg>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Anna_Tashchenko

Tashchenko Ganna – Associate Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: annatashenko@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9008-4935>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=uc3hgc0AAAAJ&hl=ru&citsig=AMstHGQtIY88j1XeKPoWv3L-u1tO6PRSfg>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Anna_Tashchenko

Тел.:

e-mail:

Домашня адреса:

Відомості про авторів разом з рукописами статей надсилаються на електронну адресу: visnyk.inozemnamova@gmail.com

У разі отримання позитивної рецензії автор одержує лист з повідомленням про затвердження статті до публікації та вказаною сумою грошового внеску за публікацію.

Подані матеріали не повертаються.

Редакційна колегія залишає за собою право відхиляти статті, що не відповідають усім зазначеним вимогам.

Редколегія

Наукове видання

**ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В. Н. КАРАЗІНА**

Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»

Випуск 91

Збірник наукових праць

Українською, російською, англійською, німецькою мовами

Підписано до друку 27.05.2020. Формат 60x84/8. Обл. вид. 26,63. Ум. друк. арк. 21,30.
Тираж 80 пр. Ціна договірна.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
61022, Харків, майдан Свободи, 4,
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09

Видавництво ХНУ імені В.Н. Каразіна
Тел. 705-24-32